

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

leto 1977 4 letnik 31

Uredniški odbor: dr. Ferdo Gestrin
dr. Bogo Grafenauer
dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
Janez Stergar (tehnični urednik)
dr. Miro Stiplovšek
dr. Jože Šorn
Peter Vodopivec
dr. Fran Zwitter

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 6. 12. 1977

Izdajateljski svet: Lado Ambrožič ml., dr. Marjan Britovšek, dr. Tone Ferenc (predsednik), dr. Ferdo Gestrin, Zdravko Klanjšček, dr. Jože Koropec, dr. Vasilij Melik, Darja Mihelič (tajnica), Drago Novak, dr. Janko Pleterski, Janez Stergar, dr. Tone Zorn, dr. Fran Zwitter

Upravnica revije: Marjanca Cvek-Centrih

Sedež uredništva in uprave: Pedagoško-znanstvena enota za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22-121, int. 209

Letna naročnina: za nečlane in ustanove 300 din, za društvene člane 170 din, za društvene člane-študente 85 din
Cena dvojne številke v prosti prodaji je 140 din, enojne 100 din

Tekoči račun: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 50101-678-49040

Sofinancirata: Raziskovalna skupnost Slovenije
Izobraževalna skupnost Slovenije

Tisk: AERO — TOZD grafika, Celje 1978

Naklada: 1300 izvodov

KAZALO — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

RAZPRAVE — СТАТЬИ — STUDIES

- Dušan Biber, Britanci o Titu in revoluciji 449—464
 Британцы о Тито и революции
 The British About Marshal Tito and Revolution
 UDK 92 Broz J.-Tito "1941/1945":940.548 (410)
- Ignacij Vojc, Delež hercegovskih vlahov v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika 465—475
 Участие герцеговинских владов в кредитной торговле средневекового Дубровника
 The Share of the Vlachs from Herzegovina in the Credite Trade of the Medieval Dubrovnik
 UDK 339.56 (497.13 Dubrovnik:497.15) "15"
- Ferdo Gestrin, Trgovanje mornarjev iz jugoslovanskih dežel v Angliji leta 1504 477—490
 Коммерческая деятельность моряков из югославских стран в Англии в 1504-ом году
 Trading of Sailors from the Yugoslav Countries in England in 1504
 UDK 339.56 (453.1=86:420) "1504"
- Vasko Simoniti, Prispevek k poznavanju turških vpadov v letih od 1570 do 1575 491—505
 Новое к познанию истории турецких вторжений в 1570 до 1575 гг.
 A Contribution to the Knowledge of the History of Turkish Invasions in Slovenia in the Period Between 1570—1575
 UDK 949.713 "1570/1575":949.6
- Tone Zorn, Odmevi kulturne avtonomije za koroške Slovence v glasilu Zveze narodnostnih manjšin Nemčije (1925—1929) 507—515
 Отзвуки у культурной автономии для каринтийских словенцев в органе Союза национальных меньшинств Германии (1925—1929)
 Echoes of Cultural Autonomy for Slovenes in Carinthia (in Austria) in the Organ of the Union of National Minorities in Germany (1925—1929)
 UDK 323.15 (436.6=863):323.15 (430) (05) "1925/1929"
- PROSLAVA TRIDESETLETNICE IZHAJANJA »ZGODOVINSKEGA ČASOPISA« —
 ПРАЗДНОВАНИЕ ТРИАЦАТОЙ ГОДОВЩИНЫ СО ДНЯ ВЫХОДА »ИСТОРИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА«
 — THE CELEBRATION OF THE THIRTIETH ANNIVERSARY OF PUBLICATION
 OF THE HISTORICAL REVIEW
 UDK 949.712 (05) "1947/1977"
- Ignacij Vojc, Nagovor predsednika Zgodovinskega društva za Slovenijo 517—519
 Речь председателя Исторического общества для Словении
 The Address of the President of the Historical Society of Slovenia
- Albert Jakopič-Kajtimir, Pozdrav predsednika sveta za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij in spomeniško varstvo 519—521
 Приветствие председателя совета по сохранению и развитию революционных традиций и охране памятников
 The Address of the President of the Council for Preservation and Development of the Traditions of the Revolution and of Protection of Monuments

- Vasilij Melik, Urednikovo poročilo o tridesetih letih izhajanja »Zgodovinskega časopisa« 521—527
 Редакторский доклад за тридцать лет выхода »Исторического журнала«
 Editor's Report at the Thirtieth Anniversary of Publication of Historical Review
- Štefan Troj ar, Uporabnost »Zgodovinskega časopisa« pri pouku zgodovine 527—530
 Полезность »Исторического журнала« при школьном обучении истории
 The Use of the Historical Review at Schools
- Peter Vodopivec, Rezultati ankete med bralci »Zgodovinskega časopisa« 531—533
 Результаты анкеты у читателей »Исторического журнала«
 Results of an Inquiry Made Among Readers of the »Historical Review«

IN MEMORIAM

- Franjo Veselko (Ferdo Gestrin) 535
 Франjo Веселко
 UDK 92 Veselko F.
- Ivan Božić (Ignacij Voje) 536—537
 Иван Божич
 UDK 92 Božić I.

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE, KONGRESI IN SIMPOZIJI — ОБЩЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ, СЪЕЗДЫ, СИМПОЗИУМЫ — SOCIAL LIFE, CONGRESSES AND SYMPOSIA

UDK 930 (061.3)

- Branko Marušič, Peti in šesti sestanek italijanskih in jugoslovanskih zgodovinarjev 539—541
 Пятая и шестая встреча итальянских и югославских историков
 The Fifth and the Sixth Meeting of the Italian and Yugoslav Historians
- Boris Gombač, Simpozij Slovenskega raziskovalnega inštituta o socio-gospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji (Trst od 27. do 29. januarja 1977) 541—543
 Симпозиум Словенского научноисследовательского института о социальноэкономических и пространственных проблемах словенцев в Италии (Триест с 27 по 29 января 1977 г.)
 The Symposium of the Slovene Research Institute About Socio-Economic and Spatial Problems of the Slovenes Living in Italy (Trieste—Trst, January 27—29, 1977)
- Jože Surik, VII. mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 77 v Radencih 543—546
 VII международный культурноисторический симпозиум Модинцы 77 в Раденцах
 The 7th International Cultural-Historical Symposium Modinci 77 at Radenci
- Tone Zorn, Sedmi kongres jugoslovanskih zgodovinarjev (Novi Sad 4.—7. oktober 1977) 546—549
 Седьмой съезд югославских историков (Нови Сад с 4-го по 7-ое октября 1977)
 The 7th Congress of Yugoslav Historians (Novi Sad, October 4—7, 1977)

Marjan Drnovšek, Poročilo o VIII. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije	549—551
Сообщение о VIII совещании архивных работников Словении	
A Report About the 8 th Meeting of Archive Workers of Slovenia	
Darja Mihelič, Druga okrogla miza jugoslovanskih ekonomskih zgodovinarjev	551—553
Второй круглый стол югославских экономических историков	
The Second Round Table of Yugoslav Historians of Economy	

OCENE IN POROCILA — РЕЦЕНЗИИ И ИЗВЕЩЕНИЯ — BOOK REVIEWS AND REPORTS

UDK 930 (048.1)

Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie (Viktor Korošec)	555—560
Regesten des Herzogtums Steiermark (Božo Otoropec)	560—565
Josip Adamček, Zrinsko-frankopanski posjedi u XVII. stoljeću (Rolanda Fugger)	566—567
Rajka Modrić—Miljen Šamšalović, Povijesni spomenici obitelji Zrinskih i Frankopana (Rolanda Fugger)	567
Zbornik za historiju školstva i prosvjete, 8, 9 (Olga Janša-Zorn)	567—569
Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete št. 10 (Andrej Vovko)	570
Mahmud Konjhodžić, Riječi istine (Marjeta Čampa)	570—571
Helene Maimann, Politik in Wartesaal (Tone Zorn)	571—572
Cornelius Ryan, Arnheimski most (Andrej Vovko)	572—573
Klaus Misgeld, Die »Internationale Gruppe demokratischer Sozialisten« in Stockholm 1942—1945 (Tone Zorn)	573
Josef Byczkowski, Mniejszości narodowe w Europie 1945—1974 (Dušan Nečak)	573—575

BIBLIOGRAFIJA — БИБЛИОГРАФИЯ — BIBLIOGRAPHY

Miloš Rybář, Zgodovinske publikacije v letu 1976	577—586
Исторические публикации в 1976	
Historical Publications in 1976	
UDK 016.930 (497.12) "1976"	

OBVESTILA — ИЗВЕЩЕНИЯ — INFORMATION

UDK 930 (497.12) (06.05)

Obvestila	587—588
---------------------	---------

LETNO KAZALO — ГОДИЧНОЕ СОДЕРЖАНИЕ — ANNUAL CONTENTS

UDK 014.3:949.712 (05)

Zgodovinski časopis XXX/1977	589—595
--	---------

POVZETKI — ИЗВЛЕЧЕНИЯ — SYNOPSES

UDK 001.814.4:949.712 (05)

Povzetki razprav, člankov in bibliografije v Zgodovinskem časopisu 4/1977 XIII.—XVI.	
--	--

Dušan Biber

BRITANCI O TITU IN REVOLUCIJI

Uvod

Ta referat, pripravljen za znanstveno posvetovanje »Tito in revolucija« od 14. do 16. decembra 1977 v Kumrovcu, je daleč od tega, da bi izčrpal v naslovu navedeno temo. Od sklepa, da se pripravi simpozij o Titu in revoluciji, do skrajnega roka za oddajo referatov je čas tako kratek, da je nemogoče opraviti posebne raziskave. Možno je samo pregledati obsežno, čeprav zelo nepopolno zbrano gradivo, opozoriti na možnosti in smeri nadaljnjih raziskav. Ni dvoma, da bi ta tema bila lahko predmet dolgoletnega raziskovalnega dela za posebno monografijo. Dovolj je opozoriti, da prof. William Deakin npr. že vrsto let zbira gradivo za študijo o prizadevanjih Britancev, da v času druge svetovne vojne odkrijejo identiteto Tita.

Zato se v tem referatu omejujem na pregled meni doslej znanih britanskih virov in najpomembnejše britanske literature o Titu in revoluciji. V nadaljnjem izvajanju bo tekla beseda o različnih ocenah Titove osebnosti v drugi svetovni vojni in o evoluciji Churchillovih stališč nasproti Titu. Pri tem izhajam od predpostavke, da je zgodovinarjem strokovnjakom osnovna literatura itak znana. Rekonstrukcija in analiza posameznih faz britanske politike, točneje politike raznih britanskih vojaških, vladnih in obveščevalnih ustanov, zato na tem mestu niti ni potrebna, niti ni mogoča.

Viri in literatura

Britanska vlada je s 1. januarjem 1972. leta na osnovi posebnega zakona odprla svoje arhive za drugo svetovno vojno, točneje za obdobje od 1941. do 1945. leta in tako odstopila od sicer veljavnega pravila, da so arhivi zaprti za obdobje tridesetih let. Seveda to ne pomeni, da so znanstveni javnosti sedaj na voljo prav vsi dokumenti. Sorazmerno majhno število dokumentov je ostalo še naprej v tekočih registraturah posameznih ministrstev, oziroma vladnih ustanov. Del dokumentov je izločen in shranjen za 50, 75 ali 100 in več let v trezoru Public Record Officea v Londonu.

Registrature britanske tajne obveščevalne službe (Secret Intelligence Service) in Uprave za specialne operacije (S.O.E. — Special Operations Executive) so seveda ostale nedostopne. Vendar so mnogi dokumenti S.O.E. prišli v fonde posameznih vojaških enot in štabov, predvsem v fond 37. misije, akreditirane v Jugoslaviji.

Tako imenovani »Churchill Papers«, kot so sicer navedeni v znani uradni zgodovini britanske zunanje politike v drugi svetovni vojni L. Woodwarda, so vsekakor najpomembnejši. Churchillovi operativni dokumenti so raziskovalcem na voljo v xeroxiranih zvezkih po izvirnih signaturah pod skupino

PREM 3. V tem fondu je Jugoslaviji posvečenih 48 zvezkov (PREM 3 510/1-515), vendar so posamezni zvezki ostali zaprti za 50 ali 75 let in so pri tem izpuščeni celo naslovi, ki nakazujejo vsebino.

Zvezki iz tega fonda se tičejo npr. misije brigadirja Macleana pri maršalu Titu, misije generala Velebita kot predstavnika maršala Tita, sestanka med maršalom Titom in dr. Šubašićem, načrtov za obisk kralja Petra in dr. Šubašića pri maršalu Titu na Visu, sporazuma med Titom in Šubašićem, sprejembe Churchillovega stališča nasproti Titu od novembra 1944 dalje, medtem ko je o maršalu Titu kasneje bil sestavljen tudi poseben dosje (PREM 3 513/8).

Raziskovalci se seveda ne morejo omejiti samo na to skupino fasciklov Churchillovih operativnih dokumentov. Potrebno je upoštevati tudi razne pomembne mednarodne konference, npr. sestanke šefov držav »trojice velikih« v Teheranu, Jalti in Potsdamu, kjer je tekla beseda tudi o Titu in Jugoslaviji, konferenci ministrov zunanjih zadev jeseni 1943. leta v Moskvi, sestanek Churchill—Stalin v začetku oktobra 1944 v Kremlju (pod šifro »Tolstoj«), splošno britansko politiko nasproti Balkanu in Sredozemlju ter obsežno korespondenco Churchill—Roosevelt (PREM 3 486/1-3), oziroma njuno izmenjavo telegramov (PREM 3 467-473).

Zasebni urad britanskega ministrskega predsednika (PREM 4) ima za našo tematiko pomembne fascikle, čeprav pretežno tehničnega in rutinskega pomena, kar je sicer možno najti tudi v fondu FO 800 v zbirkah dokumentov osebnih tajnikov npr. FO 800/411-412 za Churchillov obisk v Italiji avgusta 1944. leta.

Druga pomembna skupina dokumentov je v fondu generalne korespondence Foreign Officea, tj. britanskega ministrstva zunanjih zadev FO 371. Tiskani indeks v 87 zvezkih (*Great Britain, Foreign Office Index to General Correspondence*. Published by Kraus-Thomson Organization Limited, Nendeln/Lichtenstein 1971) sicer zajema vsak posamezni diplomatski dokument in vsebuje regeste, vendar je za našo tematiko samo deloma uporaben. Najpomembnejši, zelo številni dokumenti strogo zaupnega značaja so bili med drugo svetovno vojno izločeni kot »Green Papers« (zeleni papirji), kasneje pa spet vrnjeni v prvotne fascikle, oziroma so delno še vedno ostali v tekoči registraturi Foreign Officea.

Žal so indeksi teh »zelenih papirjev« objavljeni zgolj za obdobje do vključno 1940. leta. Zato je potrebno sistematično pregledovati fascikle generalne korespondence Foreign Officea, ki se tičejo Jugoslavije, splošne politike ali sosednjih dežel. Za vojno obdobje 1941—1945 se nekaj sto fasciklov tiče Jugoslavije (FO 371/30200-30309, 33439-33505, 37578-37665, 44241-44404, 48805-48966).

Posamezni uradi britanskega vojnega kabineta (Cabinet Offices) prav tako hranijo zelo pomembne fonde za našo tematiko. Memorandumi CAB 66 1944 W.P. /44/ 100, 155, 196, 234 vsebujejo npr. korespondenco Tito—Churchill, CAB 65 pa razne zapisnike sej britanske vlade. Kombinirani načelniki štabov (Combined Chiefs of Staff) CAB 88, oziroma njihovi fondi so žal le delno na voljo. Tako so npr. zadržani fascikli CAB 88/374 in 374/1 s podatki o gverilskih operacijah v Jugoslaviji oktobra 1943. leta.

Zelo pomembni dokumenti iz fonda 37. misije, akreditirane v Jugoslaviji, doslej v literaturi sploh še niso bili uporabljani. Ta bogati fond iz arhiva War Officea (ministrstva vojne) vsebuje skoraj 400 fasciklov (WO 202/128-521). V tem fondu najdemo npr. fascikle z navodili in nasveti feldmaršalu Alexandru za njegove pogovore z maršalom Titom, beležke o pogovoru med

vicemaršalom letalstva Leejem in maršalom Titom, Clissoldove stenografske zapiske pogovora Tito—Churchil (WO 202/177b). Zelo pomembne prejete in odposlane depeše tedaj še kapetana Williama Deakina v misiji »Typical« pri Vrhovnem štabu med peto ofenzivo in kasneje (WO 202/338-339) so ohranjene v celoti, celo posnete na mikrofise, vendar doslej v znanstveni literaturi sploh še niso bile uporabljane. Fond britanske misije je posebno pomemben, ker vsebuje tudi originalna pisma in depeše maršala Tita, preden so jih prevedli uradni britanski prevajalci.

Dokumenti v fondu »Land Forces Adriatic« (WO 204/8386-8534), tj. suhozemске sile na Jadranu, kot npr. štab jadranske brigade na otoku Visu (H.Q. Adriatic Brigade, Forward Base, Island of Vis, WO 204/8535-8559) bi ob podrobnem pregledovanju verjetno omogočili, da dobimo nove podatke o maršalu Titu in njegovih stališčih nasproti posameznim dogovorjenim skupnim operacijam. Isto velja za dokumente štaba britanskih sil na Bližnjem Vzhodu (Military Headquarters Papers, Middle East Forces, WO 201/1565-1629) o Balkanu.

Fondi zavezniškega glavnega stana v Sredozemlju (Allied Forces Headquarters — A.F.H.Q.), oz. v Italiji so izredno pomembni. Tako npr. fascikla WO 204/77 in 78 vsebujeta podatke, ki jih je potreboval general Wilson pred svojim sestankom z maršalom Titom, fascikel WO 204/396 podatke o obisku feldmaršala Alexandra v Beogradu in o njegovih pogovorih z maršalom Titom in njegovimi sodelavci, fascikel WO 204/629 podatke o sporazumu Tito—Alexander, fascikel WO 204/5663 o delu sekcije za zvezo ob Titovem obisku v Italiji, fascikel WO 204/585 podatke o administrativnih konferencah z maršalom Titom itd., itd.

Osební dokumenti feldmaršala Alexandra (Alexander Papers, W.O. 214) vsebujejo tudi podatke o Jugoslaviji, oziroma njegovo korespondenco z maršalom Titom (WO 214/40-42). Podobne podatke je moč najti tudi v fondu načelnika imperialnega generalštaba (Chief of the Imperial General Staff, WO 216).

Lahko bi naštevati tudi druge britanske, oziroma zavezniške vojne in vladne ustanove, ki so po značaju svojega posla dobivale podatke tudi o Jugoslaviji in so sodelovale pri snovanju, oziroma izvajanju zavezniške, oz. britanske politike. Nobenega dvoma ni, da bi bil zelo dolgotrajen in drag posel, če bi poskušali zbrati in proučiti vse dosegljivo gradivo o Titu in revoluciji v Jugoslaviji.

Sedaj poteka že šest let, odkar so ti fondi odprti, dosegljivi znanstveni javnosti. V tem časovnem obdobju bi vsekakor že zdavnaj bilo mogoče in tudi potrebno zbrati vsaj najpomembnejše dokumente o Titu na nivoju britanskega ministrskega predsednika, ministrstva zunanjih zadev in britanske misije pri Vrhovnem štabu, če že ne prav vseh dokumentov o Titu iz registratur vseh ustreznih ustanov. Seveda pod pogojem, da bi se te naloge lotili res kvalificirani raziskovalci in z zagotovljenimi finančnimi sredstvi.¹

Vendar bi prav tako bilo koristno, če bi se dokopali do spoznanja, da so za izdajo Titovih »Zbranih del« v prvi vrsti potrebna besedila posameznih depeš, pisem in podobno, ki jih je mogoče objavljati kot Titovo korespondenco, seveda ne samo enostransko! Kadar pa gre za zapisnike raznih

¹ V redakcijskem predgovoru »Zbranih del« (Sabrana djela) Josipa Broza Tita, I, Beograd 1977, XL1 je rečeno: »Vjerojatno bi se Titovih dokumenata i informacija o Titovom radu moglo naći i u fondovima nekih državnika i drugih ličnosti s kojima se on sastajao i vodio prepisku, naročito u toku rata (sa Čerčilom, Staljinom i drugima).« Vendar pa to ni samo verjetno, marveč povsem gotovo, če upoštevamo, ako nič drugega, Churchillove spomine, kjer navaja tudi svojo korespondenco s Titom.

Titovih sestankov ali za poročila posameznih diplomatov, oz. britanskih vojaških, civilnih in drugih funkcionarjev o maršalu Titu in njihovih pogovorih z njim, tedaj so to izključno samo viri o Titu, ki po njihovem značaju sodijo zgolj v priloge kot dopolnilna informacija k takim zbranim delom, v kolikor taki viri niso že bili objavljeni, oziroma so neznani v znanstveni literaturi.

Poleg arhivskih neobjavljenih virov je potrebno upoštevati tudi tiskane vire. Uradna zbirka britanskih diplomatskih dokumentov »*Documents on British Foreign Policy*« doslej še ni zajela vojnega obdobja. Stenografske beležke »*House of Commons. Parliamentary Debats*« so vsekakor koristen in bogat vir, uporaben in pregleden zaradi odličnega indeksa, vendar v Jugoslaviji za vojno obdobje žal nikjer niso na voljo. Londonski »*Times*« objavlja letne registre, tako da je mogoče poiskati ustrezne vesti, članke in komentarje o Titu in Jugoslaviji. Za ostali britanski tisk je potrebno pregledati kolekcije izsečkov iz tiska, kakršna obstoji npr. v The Royal Institute of International Affairs v znameniti Chatam House v Londonu. Zelo koristen je tudi pregled tematskih registrov v Britanskem muzeju v Londonu.

Med tiskanimi viri za našo temo prihajajo v poštev v prvi vrsti memoari raznih britanskih državnikov, politikov, vojakov in funkcionarjev, ki so neposredno ali posredno prišli v stik z jugoslovansko problematiko med drugo svetovno vojno. V tem pogledu so vsekakor najpomembnejši meomari predsednika britanske vlade v vojnem obdobju 1940–1945, Winston Churchill, *The Second World War*, London 1948–1954, zlasti peti in šesti zvezek, ki so dosegljivi tudi v srbskohrvatskem prevodu založbe »Kultura« v Beogradu, brez navedbe let objave. Churchill je delno objavil tudi svojo korespondenco z maršalom Titom.

Anthony Eden, kasneje Earl of Avon, minister zunanjih zadev v vojnem času, je ustrezni zvezek svojih spominov *The Reconing*, London 1965 objavil znatno kasneje, je pa uporabljal uradno dokumentacijo Foreign Officea in svoje beležke iz vojnega obdobja. Harold Macmillan, v vojni minister rezident na Sredozemlju, kasneje predsednik konservativne britanske vlade, je svoje srečanje z maršalom Titom opisal v zvezku svojih spominov z naslovom *The Blast of War*, London 1967, prav tako tudi vrhovni zavezniški poveljnik na Sredozemlju 1944. leta H. M. Wilson v knjigi *Eight Years Overseas*, 1939–1947, London 1965, oz. njegov naslednik feldmaršal Alexander, *The Alexander Memoirs*, 1940–1945, London 1962, ki se je z maršalom Titom sestal 1944. leta v Italiji in 1945. leta v Beogradu. Feldmaršal Montgomery, *The Memoirs of Field Marshall the Viscount Montgomery of Alamein*, London 1958 se spominja svojih poveljnih srečanj z maršalom Titom, navaja pa tudi izmenjavo pozdravnih brzojavk med drugo svetovno vojno.

Posamezni člani britanskih misij so kmalu po končani drugi svetovni vojni začeli objavljati svoje spomine. Prvi šef britanske vojne misije v Sloveniji po rodu iz Kanade major William Jones, *Twelve Months with Tito's Partisans*, Bedford 1946 je opisal svoja srečanja s partizani, predvsem v Sloveniji. Obširnejši izvirnik njegove knjige je ostal v rokopisu v fondu 37. misije v Public Record Officeu v Londonu (WO 202/233), objavljen pa je tudi slovenski prevod. Basil Davidson, *Partisan Picture*, Bedford 1946 je prav tako bil britanski oficir za zvezo v Jugoslaviji.

Brigadir Fitzroy Maclean, šef britanske oz. zavezniške vojne misije pri Vrhovnem štabu od septembra 1943. leta je vzdrževal stalne stike z maršalom Titom. Njegovi spomini *Eastern Approaches*, London 1950, obsegajo tudi

obdobje njegovega skoraj dveletnega bivanja v Jugoslaviji v drugi svetovni vojni.

Frederick William Deakin, znani britanski zgodovinar in nekdanji rektor St. Antony's kolidža v Oxfordu, po smrti majorja Stuarta šef prve britanske misije pri Vrhovnem štabu je svojo knjigo *The Embattled Mountain*, London 1971 (slovenski prevod *Gora trdnjava*, Ljubljana, 1976) deloma napisal kot zelo izdelane in reliefne osebne spomine na maršala Tita.

Mnogi Britanci, ki so med vojno imeli razne vojaške, obveščevalne ali analitične naloge v zvezi z Jugoslavijo, so v svoji kasnejši akademski, znanstveni ali diplomatski karieri objavili vrsto razprav z ustreznim znanstvenim aparatom. Stephen Clissold je na primer pred vojno bil v tiskovnem oddelku britanskega generalnega konzulata v Zagrebu, prevajal je na sestanku Tito—Churchill 12. avgusta 1944 v Italiji in delal v političnem obveščevalnem centru na Bližnjem vzhodu (Political Intelligence Centre Middle East) ter je že 1949. leta v Londonu objavil svojo knjigo *Whirlwind: The Story of Marshal Tito's Rise to Power*. V knjigi *Yugoslavia and the Soviet Union, 1939—1973*, London 1975, S. Clissold ni samo zbral ustreznih dokumentov, marveč je napisal tudi zelo podrobno uvodno razpravo, ki zajema seveda tudi vojno obdobje sovjetsko-jugoslovanskih odnosov in v prvi vrsti obravnava nesporazume okrog strategije in taktike socialistične revolucije v Jugoslaviji. Isti pisec je uredil tudi *Short History of Yugoslavia*, London 1966.

Prof. Phyllis Auty, sedaj šef katedre za zgodovino na Simon Fraser University v britanski Columbij v Kanadi, je med vojno delala v že omenjenem politično obveščevalnem centru na Bližnjem vzhodu. Medtem, ko je še predavala na londonski univerzi v School of Slavonic and East European Studies, je v Londonu 1970 objavila v mnoge druge jezike preveden življenjepis *Tito. A Biography*, prav tako tudi mnoge druge razprave in članke o Jugoslaviji.

Fitzroy Maclean je 1957. leta v Londonu objavil poljudno pisano, toda na virih temelječo in z znanstvenim aparatom opremljeno obširno razpravo *Disputed Barricade. The Life and Times of Josip Broz-Tito Marshal of Yugoslavia*, ki ima samo deloma značaj spominov in osebnih zapažanj o maršalu Titu, v celoti velja pa to za njegove spomine *The Balkan War*, London 1962 (slovenski prevod *Vojna na Balkanu*, Ljubljana 1968). K. Ziliacus, *Tito of Yugoslavia*, London 1952, je na osnovi pogovorov z maršalom Titom objavil svoje znano publicistično delo.

Uradno zgodovino britanske zunanje politike v drugi svetovni vojni je napisal Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, Volumes I, II, III, London 1970—1972. Pisec omenja vprašanje stališča Velike Britanije nasproti Titu in Mihailoviću že v uvodu svojega obsežnega dela, zlasti pa razpravlja o tem v 51. in 52. poglavju v tretjem zvezku na str. 278—382.

Ko so britanski dokumenti postali dostopni za vse vojno obdobje, je to omogočilo pisanje znanstvenih razprav, zasnovanih na primarnem gradivu. Nekdanji britanski zvezni oficirji in politični analitiki so se julija 1973. leta zbrali na posvetovanju, ki ga je organiziral zgodovinski oddelek School of Slavonic and East European Studies univerze v Londonu. Zelo zanimivi referati in razprava so v redakciji Phyllis Auty in Richard Clogg objavljeni v knjigi *British Policy towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, London and Basingstoke 1975.

Elisabet Barker, *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London 1976, je posvetila pozornost britanski politiki nasproti Jugoslaviji, v svoji razpravi *Fresh Sidelights on British Policy in Yugoslavia, 1942—3*, v *The Slavonic and East European Review*, vol. LIX, No. 4, October 1976, 572—585, pa je še podrobneje osvetlila kontroverzno vprašanje preusmeritve britanske politike od podpore Mihailovića k podpori Titovim partijam.

Pisec tega referata Dušan Biber je v »*Vjesniku u srijedu*« št. 1047, 1049—1068, 1073—1089 in 1110—1124 v rubriki »Retrospektiva« objavil 67 nadaljevanj z britanskimi dokumenti in komentarji o britanski politiki nasproti Titu in britanskem ocenjevanju revolucionarnih dogajanj v Jugoslaviji. Feljton »Velika politička igra«, objavljen v beograjski »Politiki« od 21. junija do 12. julija 1974. leta, je dejansko samo plagiat prej omenjenega teksta iz »*Vjesnika u srijedu*« z značilnimi skrajšavami in izpuščanjem posameznih stavkov v »redakcijski« obdelavi in izmišljenimi signaturami.

Sorazmerno nadrobne podatke o Titu in revoluciji v Jugoslaviji najdemo seveda tudi v specializiranih študijah širše problematike npr. pri M. R. D. Foot, *Resistance. An Analysis of European Resistance to Nazism 1940—1945*, London 1976, v raznih publicističnih delih, ki jih tu posebej ni navajati, prav tako tudi ne sicer obširne ameriške literature v angleščini o tej tematiki.

Podatki o Titu

Prvi britanski oficir, ki se je srečal s Titom, je bil kapetan Bill Hudson. Skupaj s Titom se je umikal iz Užic 1941. leta. Hudson ni imel svojega radijskega oddajnika in je lahko poslal le malo svojih depeš s svojo lastno šifro prek Mihailovićevega oddajnika. Tako imenovana PLOZ serija Hudsonovih depeš je bila poslana britanskim oblastem februarja 1943. leta, vsebovala pa je opis njegovih doživetij 1941. leta. Žal danes še ni na voljo znanstveni javnosti. Athertonova misija je prišla v Jugoslavijo februarja 1942. leta, vendar ni nikoli vzpostavila radijskega stika s svojo bazo v Kairu. Hudsonova poročila so deloma dostopna v interni zavezniški publikaciji o četnikih.² Vendar pa se iz kasnejših Hudsonovih poročil iz 1944. leta, ko se je že vrnil iz Jugoslavije, vidi, da je visoko cenil maršala Tita.³ Deakinova poročila oz. depeše, kot je že prej omenjeno, doslej še niso raziskane. Prvi direktni radijski stiki med Vrhovnim štabom in Britanci so bili vzpostavljeni šele konec maja 1943. leta.

Ko je bil Tito na drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu proglašen za maršala Jugoslavije in izvoljen za predsednika Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije, je Politično obveščevalni center na Bližnjem vzhodu poskušal sistematizirati dotlej Britancem dosegljive podatke o vodilnih osebnostih jugoslovanske partizanske organizacije. V poročilu z dne 6. januarja 1944 je bilo poleg nekaterih točnih podatkov o maršalu Titu naveden 6. marec 1892 kot njegov rojstni dan in je bilo zatrjevano, da je Tito bil že 1929. leta izpuščen iz zapora v Sremski Mitrovici, potem ko je bil obsojen na pet let zapora.

² Public Record Office, London (dalje PRO), FO 371/44281, R 19262/11/92, *The Chetniks*, A.F.H.Q. (Allied Forces Headquarters), F. W. Deakin, *Gora trdnjava*, Ljubljana 1976, 169. Prim. Fitzroy Maclean, *Disputed Barricade*, London 1957, 152, op. 13.

³ PRO, FO 371/44254, R 6490/8/92.

Po tem dokumentu, ki seveda ne ustreza resnici, je Tito prišel na čelo KPJ že 1929. leta po umoru Djure Djakovića in naj bi že 1931. leta bil v Parizu. V letih 1929—1939, je bilo rečeno v tem poročilu, je Tito večkrat obiskal Sovjetsko zvezo in se tam sprijateljil s Stalinom in z drugimi sovjetskimi voditelji. Omenjen je bil tudi podatek, spet napačen in zasnovan na nekem poročilu, da je Tito bil v ustaškem koncentracijskem taborišču Jasenovac ter da so ga zamenjali za ujete ustaše, ne da bi bila pri tem odkrita njegova identiteta. Ugotovljeno je bilo, da je Tito kot organizator partizanskega gibanja »pokazal velike organizacijske in vojaške sposobnosti.«⁴

Vsi dotlej razpoložljivi podatki o Titu, razen seveda operativnih, so bili kasneje povzeti v zaupnem priročniku istega politično obveščevalnega centra o narodnoosvobodilnem gibanju v Jugoslaviji, tiskanem v juniju 1944. leta.⁵

V trinajstem poglavju tega zelo zgoščeno pisanega in zanimivega priročnika je bilo na treh tiskanih straneh o Titu in njegovih najbližjih sodelavcih rečeno med drugim:

»275. Če je mogoče potegniti nek sklep iz študija partizanskih osebnosti, potem je ta naslednji: gibanje so ustvarili Tito bolj kot kdorkoli drugi skupaj z dvema svojima glavnima sodelavcema; majhna toda sposobna skupina ljudi, ki so bili po poreklu večinoma Srbi, po prepričanju pa komunisti in slednjič kombinirani naporu drugorazrednih, vendar pa reprezentativnih voditeljev iz vseh delov življenja in strani Jugoslavije.

276. Tito je bil od samega začetka gibalna sila v partizanskem gibanju tako po vojaški kot tudi po politični plati. Kaže, da je Aleksandar Ranković njegov glavni sodelavec na področju organizacije in Edvard Kardelj njegov glavni svetovalec na področju politične teorije.

277. Titovo pravo ime je Josip Broz, je hrvaškega, kmečkega porekla, rojen 25. maja 1892 v neki vasi v hrvaškem Zagorju, blizu Zagreba, v delu dežele, kjer nadimek, ki ga je kasneje prevzel, ni nenavaden.«

Dalje se navajajo točni podatki, da je Tito 1915. leta prišel v rusko vojno ujetništvo, netočno pa je bilo rečeno, da je prebežal k Rusom. 1923. leto je bilo navedeno kot leto Titove vrnitve v Hrvaško in ponavljala se je napačna trditev, da je Tito že med 1929—1939. letom večkrat potoval v Sovjetsko zvezo. To pot je bilo navedeno samo Titovo poznanstvo z neidentificiranimi sovjetskimi voditelji, Stalin pa se ni omenjal. Točno je bilo ugotovljeno, da Tito ni sodeloval v španski državljanski vojni, marveč je organiziral tajne kanale za prevoz prostovoljcev. Med Titovimi ilegalnimi priimki je bil tedaj znan samo ing. Tomanek. Za razliko od prejšnjih podatkov je to pot bilo točno ugotovljeno, da je bila Titova soproga zamenjana, vendar pa je bilo napak navedeno, da je bila zaprta v Jasenovcu.

Zapažen je bil Titov vselej prisoten smisel za humor in da tudi v najhujših dnevih pete ofenzive nikoli ni bil neobrit. »Govori tekoče rusko in dobro nemško, prav tako čita angleško in francosko. Sam je mnogo študiral in dobro je načitan v vseh štirih jezikih.«

Slednjič je bila dana naslednja ocena Tita:

»281. Tito je kot vojaški poveljnik nedvomno pokazal pomemben talent, vendar njegova stvarna moč je v njegovem geniju za organizacijo. Povezati

⁴ PRO, FO 371/37663, R 13453/12703/92.

⁵ PRO, FO 371/44273, R 10905/11/92, *The National Liberation Movement of Yugoslavia. A Survey of the Partisan Movement, April 1941 — March 1944*. P.I.C.M.E. (Political Intelligence Centre Middle East). Pri pisanju tega priročnika sta sodelovala tudi takratna britanska majorja Stephen Clissold in Phyllis Auty.

tako različne elemente v koherentno in disciplinirano gibanje, je bila naloga, ki je zahtevala izredne moči. To je lahko dosegel v znatni meri spričo svoje sposobnosti, da razume bistvo slehernega danega problema, tako vojaškega kot političnega in da hrabro napravi potrebne ukrepe. Čeprav je jasen in brezkompromisen v svoji viziji, je vendarle pokazal veliko iznajdljivost, prožnost in moč v njenem uresničevanju. Le redkokdaj se je zmotil v oceni značaja kakšnega človeka in njegova izbira sodelavcev se je izkazala kot zelo ostroumna. Te kvalitete, kombinirane z njegovo osebno hrabrostjo in s polnim sodelovanjem v vseh težavah partizanskega vojskovanja, njegova odločnost in zanimanje, ki ga kaže za svoje ljudi, so mu pomagali, da je dosegel globoko spoštovanje in vdanost, kakršno ima v vsem gibanju.«

Kaže, da je bilo šele na rušilcu »Blackmore« prvikrat opaženo, da Tito govori in razume angleško. Na splošno presenečenje vseh je Tito recitiral »The Owl and the Pussy-Cat« v čisti angleščini. Ameriški obveščevalci, sodelavci O.S.S. (Office of Strategic Services — urad strateških služb) so zato celo domnevali, da je Tito moral nekaj časa bivati kot izseljenec v Združenih državah Amerike.⁶

Podpolkovnik Vivian Street je bil namestnik vodje zavezniške misije brigadirja Fitzroya Macleana in se je po neuspelem nemškem desantu na Drvar 25. maja 1944. leta umikal skupaj z Vrhovnim štabom. V svojem poročilu je kasneje med drugim zapisal:

»Ta nedavna ofenziva je potrdila dejstvo, da Tito daleč prekaša vse druge partizanske poveljnike in voditelje. Niti enkrat samkrat ni bil preplašen, niti v najhujših okoliščinah ne. Svoje ukaze daje vselej jasno in hitro, brez najmanjšega vznemirjanja.«⁷

Ko se je vrhovni zavezniški poveljnik na Sredozemlju general H. M. Wilson v prvi polovici avgusta 1944. leta sestal s maršalom Titom, na svoje goste sicer ni napravil najboljšega vtisa, sam pa je poročal:

»Tito se me je zelo močno dojmil kot iskren, odločen in skromen in njegovo vedenje ter sposobnost v pogovorih, ki so se, mislim, pokazali kot zelo koristni, sta me impresionirali.«⁸

Britanski ambasador Ralph Skrine Stevenson, akreditiran pri kraljevski jugoslovanski begunski vladi, se je med pogajanji za sklenitev tako imenovanega »viškega sporazuma« na Visu večkrat sestal z maršalom Titom. Ko je opisoval svoje vtise, Titov osebni videz in njegovo znanje jezikov, je zapisal:

»Maršal Tito daje ugoden vtis. Iznenadil me je kot eminentno praktičen človek. Zelo hitro razume in ali sprejme neko mnenje ali pa navaja sprejemljive razloge, zakaj ga ne sprejme. V občevanju je neposreden in enostaven.«⁹

Philip Broad, predstavnik ministra rezidenta pri glavnem stanu zavezniških sil, se je srečal z maršalom Titom na kosilu v Bariju po Titovi evakuaciji, ki je sledila nemškemu desantu na Drvar:

»Titov prihod v sobo je bil zelo neformalen in težko je bilo takoj dojeti, da se pogovarjam s samim maršalom. Njegov zunanji videz ni zelo impresiven.

⁶ F. Maclean, n. d., 261; PRO, FO 371/44273, R 10266/11/92.

⁷ PRO, FO 371/44258, R 10187/8/92; D. Biber, *Tajna arhiva o Josipu Brozu*, Vjesnik u srijedu, št. 1047, 24. maja 1972, str. 7.

⁸ PRO, FO 371/44292, R 12839/44/92; D. Biber, *Otvorena tajna arhiva britanske diplomatije*, Vjesnik u srijedu, št. 1065, 27. septembra 1972, str. 35. Vladimir Dedićer, *Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju*, Beograd 1953, 377 je zapisal: »Sastanak sa generalom Wilsonom bio je vrlo formalan. Svojim manirama general Wilson je davao sasvim drugi utisak nego ostali saveznički komandanti u Italiji. [...] U ponašanju generala Wilsona Jugoslaveni su osećali izvesnu nadmenost.«

⁹ PRO, FO 371/44259, R 10457/8/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1049, 7. junija 1972, str. 34.

Je nizke postave, krepko grajen, star okoli 50 let. V njegovi osebni pojavi so najbolj izrazite njegove oči, običajno sive in blage, ki pa v trenutku postanejo kot jeklo, kadar se pogovarja z nekom izmed svojih podrejenih. Je mirnega in prijetnega vedenja...¹⁰

Feldmaršal Alexander je v drugi polovici februarja 1945. leta obiskal Beograd in se znova srečal z maršalom Titom. Načelniku imperialnega generalštaba je pisal: »Odkril sem, da je maršal Tito zelo ljubezniv, občutljiv in pripravljen sodelovati.«¹¹

Najbolj pomembne in najbolj so vplivale na kreiranje in izvajanje britanske politike nasproti Jugoslaviji seveda tiste informacije, ki jih je prejemal sam Winston Churchill. Titova depeša z dobrimi željami za ozdravitev britanskega predsednika vlade, ki je na povratku iz Teherana in Kaira zbolel v Afriki, je bila začetek neposredne, deloma že objavljene korespondence med Titom in Churchillom.¹²

Titov prihod na Vis je bil, kot znano, uvertura v pogovore in znani sporazum Tito—Šubašić. Churchill je menil, da je to priložnost, ki jo je vsekakor bilo treba izkoristiti za izvajanje pritiska na Tita. Po Churchillovem mnenju bi si Tito s kraljem celo okrepil svoj položaj.

»Tito ne bo dolgo v naših prijateljskih rokah na Visu. Prav lahko odleti. Sedaj je čas, da z njim uredimo stvari. Čim prej kralj in ban gresta tja, tem bolje bo in poskusimo, da vsi sedejo skupaj in da dobimo aranžman za zedinjeno Jugoslavijo. [...] Mi ne smemo izpustiti to od nebes dano priložnost. Obstoji nevarnost, da se bo Tito skrivaj odselil, ne da bi plačal stanarino. Če pa se mi dogovorimo o politiki, pričakujem da mu bo mogoče pripraviti velike težave, preden bi našel neko letalo«, je 8. junija 1944. leta Churchill pisal Edenu.¹³

Churchill je še istega dne dal generalu Wilsonu najstrožja navodila, naj z vsemi sredstvi zavaruje otok Vis pred slehernim sovražnim napadom. V depeši, ki je bila poslana po kanalu »C«, torej osebno prek šefa tajne britanske obveščevalne službe, je Churchill poudaril, da »bi bila velika katastrofa, če bi bil Vis zavzet in Tito ubit ali ujet.« Churchill se ni strinjal, da bi bil njegov sin Randolph premeščen s partizanskega ozemlja v Jugoslaviji v Italijo spričo razpisane nagrade, ki so jo na njegovo glavo razpisali Nemci oziroma zaradi obzirnosti nasproti njemu samemu »v trenutku ko očitno ima šanse vzpostaviti trajen stik s partizanskimi silami, s katerimi deli dobro in zlo.«¹⁴

Toda Randolph Churchill je le bil evakuiran in v neki svoji beležki z dne 27. junija 1944. leta se je odločno zavzel za vsestransko britansko pomoč partizanom. Priporočil je, naj se kralj Peter čimprej znebi Mihailovića: »Tito bo gospodar v Jugoslaviji po vojni ne glede na to, če mu mi pomagamo ali ne«, je sklepal Randolph Churchill.¹⁵

Tito je sredi julija 1944. leta odpovedal svoj že dogovorjeni sestanek z generalom Wilsonom v Italiji in to tedaj utemeljeval s političnimi razlogi, ker da sporazum Tito—Šubašić ni naletel na odobravanje v Sloveniji in v

¹⁰ PRO, FO 371/44273, R 10266/11/92.

¹¹ PRO, WO 214/42; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1107, 25. julija 1973, str. 24.

¹² Winston Churchill, *Drugi svetski rat*, Tom V, *Obruč se steže*, Beograd (brez letnice izdaje), 448—457.

¹³ PRO, PREM 3 512/7, str. 52—53. Prim. D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1049, 7. junija 1972 za druga Churchillova razmišljanja.

¹⁴ Isto, str. 49—50.

¹⁵ PRO, PREM 3, 512/11, str. 82—85.

Hrvatski.¹⁶ Dejansko so bili primarni varnostni razlogi, bojazen pred možnostjo, da se letalo s Titom zruši zaradi kakšne spretno prikrita sabotaže. Na takšno možnost, na »polet à la Sikorski«, je jasno namigoval Stalin v pogovoru z Milovanom Djilasom v Moskvi konec maja 1944. leta.¹⁷

Neposredno pred Titovo odpovedjo obiska v Caserti je Churchill 3. julija 1944. leta po sestanku z dr. Vladimirjem Velebitom pisal Edenu: »Mislim, da bi bilo zelo dobro, če bi imeli Velebita tu. On bi bil prava zveza s Titom, ki je, konec koncev, tiger, ki ga je treba ujeti. Zelo bi bil vesel neposrednega stika s Titom. [...] Tito bo kmalu zapustil zaklonišče na Visu ter spet odšel v hribe in mi bomo še bolj potrebovali sredstva za vzdrževanje stikov z njim.«¹⁸

Churchill se je razjezil, ker je Tito odklonil odpotovati na sestanek z generalom Wilsonom v Caserto. V osnutku svojega neodposlanega pisma Titu je zato zapisal, da sovražnik, kot se je zvedelo po tajnih obveščevalnih poteh, pripravlja močan napad na Vis. Po raznih zavezniških virih sodeč je Titov ugled padel spričo njegovega podaljšanega bivanja pod britansko zaščito. Kot iskren prijatelj mu zato svetuje, naj se vrne v svoj štab.¹⁹

Kot vemo, so se vsi ti nesporazumi slednjič poravnali in Tito in Churchill sta se 12. in 13. avgusta 1944. leta sestala pri Neaplju. Eno izmed pomembnih vprašanj, o katerem sta se Tito in Churchill pogovarjala na svojem prvem sestanku 12. avgusta, je bilo tudi vprašanje bodočega režima v Jugoslaviji po končani vojni. Churchill je že v svojem pismu Titu z dne 17. maja 1944. leta, očitno opirajoč svoje spoznanje na memorandumu podpolkovnika Hudsona,²⁰ pisal o srbskih kmetih, zemljiških posestnikih, »ki so protinemško nastrojeni, vendar pa zelo srbski in ki, kar je naravno, imajo zemljiško lastniške pojme, nasprotne teoriji Karla Marksa.«²¹

Churchill je pri tem seveda mislil na Stalinovo kolektivizacijo kmetijstva. Toda Sovjetska zveza je bila zaveznik v protihitlerjevski koaliciji in ni bilo primerno o tem se pismeno bolj natanko izražati. Na sestanku pa je njun pogovor, kakor ga je stenografiral major Stephen Clissold, tekkel takole:

»G. Churchill: »Želel bi vam zastaviti neko drugo vprašanje. Mar ni res, da velik del srbskih kmetov ne bi bil zelo srečen z uvedbo komunističnega sistema?«

Maršal Tito: »Ni naš namen vsiliti tak sistem. To sem čestokrat javno izjavil.«

G. Churchill: »Da, spominjam se. Vendar sem hotel to slišati iz vaših ust. Glavna stvar je uvesti resnično demokratičen sistem. Mislim, da boste verjetno morali izvesti nekakšno agrarno reformo; morda so nekatera vaša posestva premajhna. Nekoč sem vprašal Stalina, če je ugotovil, da je bilo težje izvesti agrarno reformo v Rusiji kot pa bojevati se v tej vojni. Dejal je, da je to bilo tako. Moral se je spopasti z milijoni kmetov in prav nobenega smisla ni poskušati kmeta prepričati z argumenti. Kmet gre domov, vpraša svojo ženo

¹⁶ D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1062 in 1063, 6. in 13. septembra 1972; V. Dedijer, n. d., 377.

¹⁷ M. Djilas, *Conversations with Stalin*, London, New York 1962, 73; Walter R. Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies, 1941–1945*, 216; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1064, 20. septembra 1972, str. 39. Dr. Vladimir Bakarić se je dotaknil tega vprašanja v TV intervjuju. Prim. *Vjesnik* (Zagreb), 4. julija 1975: »... jer smo bili protiv toga [...] smo svi bili vrlo oprezni, vrlo nepoverljivi« in dopolnjeno verzijo, *Oko* (Zagreb), 28. julija — 11. avgusta 1977, str. 6, 3. kolona: »Naši su bili protiv toga. Bili su vrlo nepoverljivi prema svima budući da su znali šta se katkada događalo.«

¹⁸ PRO, FO 371/44273, R 10470/11/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1062, 6. septembra 1972, str. 38.

¹⁹ PRO, PREM 3 512/5, str. 118–119.

²⁰ PRO, CAB 66/49, W.P./44/234, Prim. D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1056, 27. julija 1972.

²¹ W. Churchill, n. d., V, 456.

in sosedu, kaj mislijo... Kmetijstvo v Rusiji je čudovito napredovalo, toda to je pomenilo veliko človeško trpljenje, ki bi se mu morda dalo izogniti, če bi spremembe potekale počasneje... Vam bodo po vojni v Jugoslaviji potrebni vsi Jugoslovani, ki jih imate.»

Maršal Tito: »Da, toda mi se ne soočamo z istim problemom. Mi nimamo razreda kulakov. Mi priznavamo samo dva razreda Jugoslovanov — kvislinge in patriote.«

Med tem pogovorom je Churchill obžaloval, če bi po končani vojni povsod po Evropi izbruhnili državljanska vojna. Tito ni menil, da je to verjetno, ker bo vse odvisno od zavezniške pomoči. Churchill se je strinjal s Titom, da med vojno ni treba dovoljevati delavskih stavk, menil pa je, da bodo po vojni delavci morali imeti vse pravice. Omenil je svoja pričkanja z Velebitom okrog socializma in povabil Tita, naj vpraša, karkoli želi, tudi kaj neprijetnega. Tito je nadaljeval:

»Zelo me vznemirjajo vsa ta vprašanja, ki se stalno postavljajo o komunizmu v Jugoslaviji. Povsem kategorično sem izjavil, da ga nimamo namena uvesti. Za to obstoje mnogi razlogi. Vse evropske dežele morajo po vojni imeti demokratični sistem in Jugoslavija ne more biti drugačna.«

G. Churchill: »Rusi so dosegli čudovite uspehe, toda uporabljali so zelo krute metode. Mislim, da je ta faza sedaj minila.«

Maršal Tito: »Svoj čas so bili slabi odnosi med Britanijo, ZSSR in Ameriko. Sedaj to ni tako. Mislim, da Jugoslavija lahko izkorišča njihove izkušnje in da pričakuje pomoč od njih vseh.«

Tito je razen tega poudaril, da ruska misija ni nikoli poskušala vplivati v smeri uvajanja komunističnega sistema.²³

Vse kaže, da je Tito v tem pogovoru upošteval ne samo javno razglašeno politiko narodnoosvobodilnega gibanja in svoje prejšnje javne izjave, na katere se je skliceval, marveč tudi navodila Kominterne, npr. še iz konca 1942. leta, da je potrebno upoštevati anglosovjetskoameriško koalicijo in pokazati večjo politično elastičnost in sposobnost za manevriranje.²⁴ Slednjič je Stalin sam še konec maja 1944. leta vztrajal, da ni treba strašiti Angležev.²⁵

Britanski ambasador Stevenson je poročal, da je Tito znova v Caserti prepričeval Šubašića, »da je samo voditelj vojaškega gibanja narodne osvoboditve in da nima nikakršnih političnih ambicij.« Šubašić se je zato ukvarjal z idejo, da bi kraljevska vlada Titu dodelila naziv »vojvoda« in ga tako vezala izključno na vojaško področje.²⁶

Že ob sklepanju tako imenovanega »viškega sporazuma« 17. junija 1944. leta je Stevenson poročal, da je Tito tako Šubašiću, kot njemu samemu jamčil, da nima nikakršnega namena vsiliti komunizem. Stevenson je ta zagotovila

²² Prim. izjavo Vrhovnega štaba in AVNOJ s podpisoma Tita in dr. I. Ribarja v *Prvo i drugo zasedanje AVNOJ-a*, Zagreb 1963, 109–110, Titov referat na II. zasedanju AVNOJ, prav tam, 174: »Nas su klevetali i još uvijek klevetu sa svih strana [...] da je naša narodnooslobodilačka borba u Jugoslaviji čisto komunistička stvar; boljševizacija zemlje, pokušaji komunista da uzmu vlast, ukidanje privatne svojine, uništenje crkve i vjere, uništenje kulture, itd., itd. Ove su klevete stare i otrcane. One su potekle iz Göbbelsove kuhinje [...]«

²³ PRO, WO 202/177B. F. Maclean, *Vojna na Balkanu*, Ljubljana 1968, 202 ni bil navzoč na sestanku dne 12. pač pa 13. avgusta 1944. leta. O kolektivizaciji kmetijstva je tekla beseda na prvem sestanku.

²⁴ Arhiv Predsedstva CK ZKJ, fond CK KPJ — KI 1942/329.

²⁵ M. Djilas, n. d., 66–80; isti, *Wartime*, New York, London 1977, 388–389; Stephen Clissold, *Yugoslavia and the Soviet Union, 1939–1973*, London 1973, 37.

²⁶ PRO, FO 371/44315, R 13565/658/92; D. Biber, n. d., *Vjesnik* u srijedu, št. 1067, 11. oktobra 1972, str. 38.

smatral za iskrena, menil pa je, da bi Tito moral o tem dati tudi javno izjavo.²⁷ Tako je torej Stevenson dejansko dal pobudo, ki se je izrazila v znanem Churchillovem memorandumu s tem v zvezi, da namreč Tito ne bo deželi vsilil komunizma, niti ne bo po končani vojni uporabil oboroženih sil gibanja, da bi vplival na svobodno izražanje volje ljudstva o bodočem režimu.²⁸ Maršal Tito je, čeprav je v začetku okleval zaradi možnega vtisa, kot da je pod pritiskom, na sestanku s Churchillom in Šubašićem 13. avgusta 1944. leta privolil, da tako izjavo vključi v svojo deklaracijo.²⁹

V izjavi Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije z dne 17. avgusta 1944. leta je maršal Tito zato poudaril:

»Narodnoosvobodilno gibanje Jugoslavije je v svojem bistvu obče ljudsko, nacionalno in demokratično. Potemtakem še enkrat poudarjamo, da ima vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja pred seboj en sam in najvažnejši cilj — borbo proti okupatorjem in njihovih slug ter ustvaritev demokratične federativne Jugoslavije, ne pa vzpostavljanje komunizma, kot nam sovražniki podtikajo.«

Ko je v svojem referatu na V. kongresu KPJ 1948. leta Tito citiral ta del izjave, je dodal: »Ta izjava je bila, razume se, v tistem času pravilna.«³⁰

Britanski politični analitiki so v že omenjenem obveščevalnem priročniku menili, da se vsi nasploh strinjajo, da se po izgonu Nemcev izvede družbena in gospodarska reforma. Vendar pa ni bil storjen noben poskus, da se to natančneje definira. To bi namreč pripeljalo do pričkanj, ki bi lahko razcepila ljudsko fronto. Sklepali so, da so nekateri najbolj vplivni partizanski voditelji, udeleženci španske državljanske vojne, sklenili »izogniti se napaki razcepa ljudske fronte s poskusom, da se istočasno izvaja politična revolucija in vodi vojna.«³¹

V zelo zgoščeni analizi na osmih tiskanih straneh v šestem poglavju o vlogi KPJ je bilo ocenjeno, da so slovenski komunisti bili morda uspešnejši, ko so spoznali potrebo sklenitve delovnega zaveznitva, da so »jugoslovanski komunisti sami, ne pa neki emisarji ali agenti ruskih komunistov prevzeli vodilno vlogo v odporiškem gibanju.«

Dosegljivi viri so kazali, da sta Sima Marković in Petko Miletić svojčas »sprejela centralistično in velikosrbsko linijo«. Vodilni hrvaški komunisti so ob nemški invaziji bili v zaporu in so jih kasneje ubili ustaši. »To dejstvo je moglo resno vplivati na počasnejši razvoj odpora v Hrvatski in prispevati k temu, da je Srbija prevzela pobudo v prvi fazi nacionalne vstaje«, je bil sklep v tem priročniku.

Na koncu omenjenega poglavja, v katerem je bilo govora o razvoju in uporabi partijske linije v NOB, problemih okrog organiziranja odporiškega

²⁷ PRO, FO 371/44312, R 9591/658/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1060, 23. avgusta 1972, str. 33.

²⁸ W. Churchill, n. d., VI, *Trijumf i tragedija*, 83–87. Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War*, Volume III, London 1972, 340–341.

²⁹ L. Woodward, n. d., III, 341. Prim. D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1066, 4. oktobra 1972, str. 32.

³⁰ V kongres Komunističke partije Jugoslavije, 21–28. jula 1948, Stenografske beleške, Beograd 1949, 102. Nekdo v uredništvu »Vjesnika u srijedu« ali izven njega očitno ni bil seznanjen z zgodovinskimi dejstvi in je interveniral v besedilu zapisnika o sestanku Tito–Churchill z dne 12. avgusta 1944. leta (Vjesnik u srijedu, št. 1065, 27. septembra 1972, str. 36). Brez navedbe znakov izpuščenja je prečrtal naslednje stavke: »Maršal Tito je dejal, da kot je že večkrat javno izjavil, nima nikakršne želje, da uvede komunistični sistem v Jugoslaviji, če drugega ne že zato, ker je treba pričakovati, da bo po vojni večina evropskih dežel živela v demokratičnem sistemu in Jugoslavija si ne bo mogla privoščiti, da se od tega razlikuje. [...] Premier je pripomnil, da bi želel, da maršal Tito javno potrdi svojo izjavo o komunizmu. Maršal Tito je okleval to storiti v tem trenutku, ker bi taka izjava lahko napravila vtis, kot da je bila od njega izsiljena in bi mogla oslabiliti njegov položaj.«

³¹ Kot op. 5, odstavki 168–169.

gibanja, velikih izgubah, ki jih je utrpela KPJ, spoštovanju, zaupanju in simpatijah med širokimi nekomunističnimi množicami, vlogi KPJ v ljudski fronti itd., je bilo rečeno:

»Čeprav se zdi malo verjetno, ni izključeno, da bo po vojni vsa politična oblast koncentrirana v rokah komunistične partije. Če bo to tako, bo zato, ker se je jugoslovansko ljudstvo na lastnih izkušnjah prepričalo, da je pod sovražno okupacijo komunistična partija edina pokazala sposobnost, da ljudstvu da hrabro in konstruktivno vodstvo in da je edina kvalificirana, da po tej poti nadaljuje v dnevih miru.«³²

Vse kaže, da se je Winston Churchill šele ob svojem prvem srečanju z maršalom Titom prepričal, da pred seboj nima samo izkušenega vojaškega poveljnika, marveč tudi izredno politično osebnost. Pokazalo se je, da so iluzorne predpostavke ameriškega političnega predstavnika v Sredozemlju, Murphyja, da bi odnos med Titom in Šubašićem lahko bil približno tak kot med Clémanceaujem in Fochom. Ameriški State Department je tedaj menil, da Britanci skušajo s prilizovanjem doseči to, kar so Rusi dosegli z indoktrinacijo.³³

Na sestanku med Churchillom in maršalom Titom dne 13. avgusta 1944. leta je tekla razprava tudi o možnem zavezniškem izkrcavanju v Istri. Iz Churchillovih spominov že vemo, da se on ni strinjal glede tega z ameriškim predsednikom Rooseveltom. Vendar v literaturi še ni znano, da je bil Churchill celo pripravljen razdeliti skupno poveljstvo, če Amerikanci ne bi hoteli dati na voljo flote za izkrcavanje, ter iti v boj samo z britanskimi silami.³⁴

V svoji depeši generalu Wilsonu je 23. avgusta 1944. leta Churchill sporočal: »Nisem zadovoljen s Titovimi dosežki. Postal je popustljiv nasproti Nemcem in aktiven v državljanski vojni.« Churchill je še pripomnil, da v splošno dobro pripravlja operacije na severu (torej v Istri), kar bo Titove sile odvleklo tja.³⁵

Churchill je 31. avgusta 1944 pisal Edenu: »Dobro bi bilo, spomniti se, kako velika odgovornost bo ostala na nas, ko se bo vojna končala s Titom, ki bo imel vse orožje in bo ostanek dežele lahko podjarmil z orožjem, ki ga je dobil od nas.«

Eden je na tej beležki lastnoročno pripomnil: »Tega opomina mi prav gotovo ne potrebujemo. Predsednik vlade je vztrajno potiskal Tita, kljub našim opozorilom.« V svojem odgovoru z dne 15. septembra 1944. leta pa je Eden predlagal, naj Britanci čisto jasno sporoče Stalinu, kako gledajo na povojno Jugoslavijo in naj ga vprašajo, če bo pri tem sodeloval.³⁶

Churchill se je strinjal 21. septembra 1944. leta: »V tej situaciji lahko ravnamo samo tako, kot to vi predlagate, namreč v pogovorih v Moskvi. Naravnost moramo vprašati Ruse, kakšna je njihova politika.« Toda ob svoji ostri osebni poslanici Titu zaradi odklonitve sestave skupne vlade s Šubašićem je pripomnil: »Skrbno moramo paziti, da mu ne damo nobenega izgovora, da se povsem vrže v roke Rusov.«³⁷

Titov skrivnostni odhod z Visa s sovjetskim letalom je še toliko bolj povzročil skrb Churchilla. Tega se je še večkrat kasneje spominjal v svojih

³² Isto, odstavki 118–140.

³³ W. Roberts, n. d., 209, 231.

³⁴ L. Woodward, n. d., III, 341–342; W. Roberts, n. d., 265–266; PRO, PREM 3 275/1.

³⁵ PRO, WO 214/40.

³⁶ PRO, FO 371/44263, R 13994/8/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1073, 22. novembra 1972, str. 36–37. Prim. L. Woodward, n. d., III, 343–344.

³⁷ PRO, FO 371/44292, R 15074/44/92. Prim. L. Woodward, n. d., III, 346–347.

razmišljanjih. Churchill je 20. novembra 1944. leta med drugim sporočil generalu Wilsonu: »Moje zaupanje v Tita je bilo omajano, ko sem se z njim srečal v Neaplju in uničeno, ko je pobrisal z Visa v vseh okoliščinah, povezanih z njegovim odhodom.«³⁸ Termin »levanted from Vis« najdemo tudi v Churchillovi beležki za Edena še 18. aprila 1945. leta: »Znano vam je moje mnenje o Titu, ki mu nisem nikoli več zaupal, odkar je pobrisal z Visa.«³⁹

Tito je nasprotoval načrtovanemu zavezniškemu nadzorstvu nad razdeljevanjem pomoči za civilno prebivalstvo. Churchill je zato v beležki Edenu dne 19. decembra 1944. leta zapisal: »Zakaj bi morali na svoje stroške glede vsega tega pritiskati na Tita? [...] Prišel sem do sklepa, da smo si s Titom vzredili kačo na prsih. Toda vse do nedavnega je grizel Nemce. Odkar je začel gristi nas, čutim za njega mnogo manj simpatij.«⁴⁰

Neposredno pred koncem druge svetovne vojne po podpisu pogodbe o prijateljstvu med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo je Churchill v beležki za stalnega državnega podsekretarja v Foreign Officeu Sargenta dne 20. aprila 1945. leta zapisal: »Nima smisla, da tekmujeemo z Rusijo, kdo bo dal večjo pomoč maršalu Titu. Naj še naprej računa v prvi vrsti na Sovjetsko zvezo.«⁴¹

Zanimivo je, da je Churchill šele 20. maja 1945, torej ko je bila tržaška kriza na vrhuncu, zahteval, naj mu Foreign Office zbere »kar najbolj popoln možen dosje o Titu.«

»Mar se je res štiri leta šolal v komunističnem kolidžu? Ali je res del svojega časa porabil za organiziranje stavk na dalmatinski obali? Ali res ni šel v borbo za Jugoslavijo, ko jo je napadla Nemčija, marveč je čakal do 22. junija 1941. leta, ko je Kominternna vsem svojim miljenčkom dala navodila, naj pomagajo Rusiji? Ali se je sploh kdaj poročil in kolikokrat?

Mi vemo vse, kako je pobegnil na otok Vis, ko je na kopnem postalo vroče in kako je pobrisal z Visa po treh mesecih naše zaščite, da bi obnovil svoje stike z Moskvo.«

G. Glanville, kot sodelavec S.O.E. dodeljen britanskemu generalnemu konzulatu v Zagrebu v letih 1939–1941, je menil, da je Tito sicer »izvajal običajno partijsko linijo« vse do nemškega napada na Rusijo, da pa je vendar 27. marca 1941. leta »vodel demonstracije v korist Rusije, ki je za razliko od zaveznikov tedaj še bila nevtralna.« Rečeno je bilo nadalje, da se je Tito 1937. leta vrnil iz Španije in se zaposlil v Splitu. Delal naj bi v jadranski ladjedelnici, lastništvu britanskega podjetja Yarrow. Policija je tedaj, kot se je napak navajalo, od časa do časa aretirala Tita in on je avgusta 1937. leta organiziral veliko stavko rafinerije firme Shell v Capragu, kasneje 1937. leta pa odšel v Slovenijo in tam organiziral stavke v tekstilni industriji, ki je deloma bila v lasti Britancev. Tito naj bi 1937. leta tudi organiziral stavko v Trepči in bil »aretiran in pretepen od jugoslovanske policije«, 1939. leta pa bil na begu pred to policijo in bil precej miren. Glanville je zatrjeval dalje, da je KPJ ob sovjetsko-nemškem paktu zavzela pronemško linijo in da KPJ tedaj ni podprla prizadevanj S.O.E. v Zagrebu, da organizira razne jugoslovanske politične stranke za podporo Veliki Britaniji.

³⁸ PRO, FO 371/44266, R 18997/8/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1088, 14. marca 1973, str. 38.

³⁹ PRO, FO 371/48812, R 7022/6/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1101, 13. junija 1973, str. 25. Prim. L. Woodward, n. d., III, 366.

⁴⁰ PRO, FO 371/48805, R 363/5/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1100, 6. junija 1973, str. 4.

⁴¹ PRO, FO 371/48812, R 7345/6/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1101, 13. junija 1973, str. 25.

Slednjič je bila sestavljena informacija treh in pol tipkanih strani o Titu z uvodnim pojasnilom in opravičilom: »Malokaj je težje ugotoviti kot pa osebno zgodovino komunističnih agentov, ki so služili Moskvi izven meja Sovjetske zveze.«

Pravilno je bilo ugotovljeno, da je Tito bil ujet v Rusiji 1915. leta in da se ni pridružil tamkajšnjim jugoslovanskim formacijam. Leto 1923 je bilo navedeno kot najbolj verjetna letnica Titove vrnitve v Jugoslavijo.

Navedeni so bili točni podatki o Titovi funkciji sekretarja Saveza metalaca in o njegovi aretaciji 1928. leta ter v delovanju v CK KPJ 1934. leta, o organiziranju prevoza prostovoljcev v Španijo. Podatek o Titovi zaposlitvi v Splitu je bil vzet z rezervno, kazalo pa je, da je Tita finančni center na Dunaju in ga usmerjal predvsem na britanske in ameriške koncerne.

Potem ko so bili navedeni nekateri citati iz članka, pripisanega Titu in objavljenega v »World News and Views« dne 6. januarja 1940. leta, je bilo rečeno (točno), da je Tito aprila 1941. leta bil v Zagrebu, da se je maja preselil v Beograd, izginil in se tam spet avgusta ali septembra 1941. leta pojavil v pogovoru z Mihailovičem.

Na osnovi raznih virov je bil kot najbolj verjeten naveden sklep, da je »Rusija opozorila Tita in njegove kolege na bližnji nemški napad na Sovjetsko zvezo in da so ti maja in junija začeli organizirati levičarsko fronto, da bi nemške čete odvrnili od tega napada, da pa odpora niso začeli vse do najprej v juliju.«

Ta kratki življenjepis ali »kar najbolj popoln možen dosje« o Titu se je zaključil s kratkim odstavkom o pohodih partizanske glavnine iz Srbije v Sandžak, Črno goro, zahodno Bosno in v severno Dalmacijo, »kjer je Tito ustvaril svojo narodno-osvobodilno vojsko, dotlej sestavljeno skoraj izključno iz srbskih in črnogorskih komunistov in levičarjev.«⁴²

Churchill je dejansko vedno bolj izgubljal zanimanje za Jugoslavijo v smislu svojih prejšnjih namer, da vpliva na njen notranjepolitični razvoj. V neki svoji beležki, namenjeni samo Edenu, je Churchill dne 11. marca 1945. planinah, da se kuha v grenkem balkanskem soku. [...] Izgubil sem svojo leta med drugim zapisal: »Mislim da bi odslej mi morali stremeti za tem, da Italijo podpremo proti Titu. Tita lahko prepustimo samega sebi v njegovih naklonjenost za Jugoslavijo, katere država mora ostati na osnovi sporazuma Tito—Šubašić itd. Z druge strani še vedno upam, da bomo lahko rešili Italijo pred boljševiško kugo.«⁴³

V že omenjeni beležki za Edena je Churchill 18. aprila 1945. leta zapisal: »Edini način, da se razcepi komunistična partija v Italiji je v zvezi s Titovimi zahtevami. V našem interesu je, da kolikor je le mogoče preprečimo rusko poplavo Srednje in Zahodne Evrope. Italijani se bodo prav gotovo uvrstili v to fronto.«⁴⁴ V neki depeši za feldmaršala Alexandra v začetku maja 1945. leta pa je Churchill izrazil upanje, da je ta zbral dovolj sil »proti tej moskovski pošasti, katere krak je Tito.«⁴⁵

Vendar pa si je Churchill bil povsem na jasnem, da v Jugoslaviji nastaja zelo stabilen in trajen politični režim. V zapisniku njegovega pogovora s kraljem Petrom II. z dne 17. novembra 1944. leta je rečeno tudi naslednje: »Med-

⁴² PRO, PREM 3 513/8.

⁴³ PRO, PREM 3 513/6.

⁴⁴ Kot op. 39.

⁴⁵ PRO, WO 214/42.

tem pa, čeprav je g. Churchill jasno, da Tito je in bo, vse dokler bo živ, ostal gospodar v Jugoslaviji, položaj kralja Petra ni slabši, kot pa je bil zadnjič, ko je g. Churchill imel čast sestati se z Njegovim Veličanstvom.«⁴⁶ Kakorkoli je nekdo lahko kritičen nasproti Churchillovi politiki v zvezi z Jugoslavijo, mora vendarle priznati, da je bil zelo dalekoviden.

Prostor nam ne omogoča, da bi to zelo kompleksno tematiko obravnavali širše, v potrebni mednarodni konstelaciji in da bi navajali celo vrsto drugih, zelo zanimivih in indikativnih razmišljanj. Lahko bi zaključili z ugotovitvijo dr. Vladimirja Bakarića, da sedaj dosegljivi in znani britanski dokumenti skoraj v celoti potrjujejo Titove ocene, kakršne je dal tiste čase.⁴⁷

Summary

THE BRITISH ABOUT MARSHAL TITO AND REVOLUTION

The paper was prepared for a scientific meeting »Tito and the Revolution«, which was held at Kumrovec in December 1977. The author gives the survey of sources and literature at the beginning of his article. In the so-called »Churchill Papers«, which are kept in the Public Record Office in London, one can find very significant and valuable sources about Tito and the revolutionary activities in Yugoslavia; further on, such documents can also be found in the general correspondence of the Foreign Office, in the fund of the 37th mission accredited to Yugoslavia, as well as in documents of various military units. A very clear survey of basic British literature, which concerns Tito and the National Liberation War in Yugoslavia, is also given; it includes scientific sources, essays and memoirs.

The author also summarizes and partly also quotes meditations about Tito published in the intelligence manual »Political Intelligence Centre Middle East, as well as observations of important British official, as for example, of the lieutenant colonel Vivian Street, ambassador Ralph S. Stevenson, general H. M. Wilson, Macmillan's representative Philip Broad and others.

Selected quotations from various intimate meditations of the British prime minister, Winston Churchill, enable the author of the paper to reconstruct the basic traits of the British policy toward Tito, this »tiger to be caught«. For the first time the dialogue between Tito and Churchill about the collectivization of the land property, which was held on 12 August 1944, is quoted here on the basis of short-hand notes made by major Stephen Clissold. The reasons for the creation of the declaration of the National Committee for the Liberation of Yugoslavia, issued on 17 August 1944, are also explained.

The British analysts made a proper, realistic evaluation of the Communist Party of Yugoslavia. Tito's mysterious departure from the island of Vis by a Soviet plane enraged Churchill, who since constantly used the term »levanted from Vis«. After that Churchill did not trust Tito any longer, and at the climax of the Trieste crisis he demanded from the Foreign Office as complete dossier about Tito as possible. Collected data were only partly correct. However, Churchill had a farseeing opinion that Tito is going to remain »the master« in Yugoslavia as long as he lived.

⁴⁶ PRO, FO 371/44319, R 18855/658/92; D. Biber, n. d., Vjesnik u srijedu, št. 1084, 14. februarja 1973, str. 38. »Politika« je v plagijatu tega teksta 5. julija 1974 izpustila prvi, najvažnejši del stavka. Lahko sklepamo, da je nekoga bolj kot dalekovidnost motila točnost Churchillovega predvidevanja. Mesec dni kasneje je namreč podobno misel ponovil Anthony Eden v neki beležki za Churchilla: »Tito je gospodar v deželi in to bo ostal in on lahko diktira pogoje.« (Vjesnik u srijedu, br. 1086, 28. februarja 1973: »Tito je gazda u zemlji i ostat će to i on je u stanju da diktira uvjete.«) »Politika« je 6. julija 1974 ta citat objavila v skrajšani, falzificirani verziji: »Tito je u stanju da diktira uslove.«

⁴⁷ Vjesnik, 4. julija 1973, str. 1. Dr. Bakarić je dejal med drugim: »Mogu reći da nama to tada nije bilo poznato a da je gotovo svaka od Titovih ocjena iz doba rata u tom materijalu potvrđena.«

Ignacij Voje

DELEŽ HERCEGOVSKIH VLAHOV V KREDITNI TRGOVINI SREDNJEVEŠKEGA DUBROVNIKA

Posamezna vprašanja iz življenja balkanskih vlahov so privlačila pozornost starejše in mlajše generacije jugoslovanskih zgodovinarjev in etnologov.¹ Čeprav je proučevanje temeljilo na osnovi podatkov različnega karakterja (ustno izročilo, arhivski viri), smo na marsikaterih področjih še daleč od rešitve. V našem zgodovinopisju so vlahi obravnavani še vedno preveč parcijalno po posameznih področjih. Generalne slike, ki bi obsegala srednjeveško in turško obdobje, še ni. Mnoga vprašanja bo potrebno obravnavati interdisciplinarno. Med zelo pomembno področje v življenju balkanskih vlahov spada brez dvoma njihovo gospodarstvo in gospodarsko udejstvovanje.

Dubrovnik je bil v srednjem veku kreditni center za celotno balkansko zaledje. Bosenski, srbski in drugi balkanski trgovci so prihajali v Dubrovnik po trgovskih poslih. Mnogi so bili v Dubrovniku poznani kot solidni partnerji in so uživali zaupanje pri dubrovniških in tujih trgovcih. Dobivali so na kredit trgovsko robo, kredite pa so vračali ali v robi ali v denarju. Iz gradiva v specializirani seriji Historijskega arhiva v Dubrovniku, v seriji Debita notariae je razvidno, iz katerih krajev in predelov Balkana so domači trgovci stalno ali občasno gravitirali na dubrovniško tržišče. V to trgovino se postopoma vključujejo tudi vlahi. Vključevanje vlahov v kreditno trgovino Dubrovnika in udejstvovanje v trgovini nasploh, ni moglo ostati brez vpliva na spremembe v gospodarski in družbeni strukturi vlaške rodovske organizacije, na njihovo evolucijo in na socialno diferenciacijo med njimi. Ekonomska krepitev Dubrovnika v XV. stoletju, kot tudi splošen dvig trgovskega prometa v zaledju Dubrovnika ni mogel ostati brez vpliva tudi na trgovsko aktivnost hercegovskih vlahov.

Na izreden pomen gradiva v dubrovniških knjigah zadolžnic in drugih notarskih knjigah pri proučevanju trgovske dejavnosti vlahov sta opozorila v svojih razpravah in študijah Desanka Kovačević-Kojić² in Sima M. Ćirko-
vić³. Objavila sta več konkretnih podatkov. Ker vprašanje kreditnega udejstvovanja vlahov ni bilo zajeto v celoti do leta 1500, bom skušal opozoriti na nekatere posebnosti pri vključevanju vlahov v kreditno trgovino Dubrovnika.

Prve podatke o sodelovanju vlahov v kreditni trgovini imamo že iz začetka XIV. stoletja. Večje skupine od 2 do 6 vlahov se zadolžujejo pri dubrovniških

¹ Lep pregled vlaške problematike in historiografije o vlahih dobimo v razpravi Milenka S. Filipovića, Katun u našoj istoriografiji, Simpozij o srednjovekovnom katunu (održan 24. i 25. novembra 1961. g.), Naučno društvo SR BiH, Posebna izdanja knj. II, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka knj. 1, Sarajevo 1963, str. 9—14; Razprave M. S. Filipovića, J. F. Trifunosega, D. Kovačević, B. Đurđevića s simpozija so objavljene v omenjeni publikaciji »Simpozij o srednjovekovnom katunu«.

² Desanka Kovačević, Srednjovekovni katun po dubrovačkim izvorima, Simpozijum..., str. 137.

³ Sima Ćirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba, Pos. izdanja SANU, Beograd 1964, str. 132.

plemičih v letih 1312 do 1313.⁴ Vsote, ki jih dobivajo na kredit se gibljejo med tremi in 44 perperji. Pripadnost k posameznim vlaškim katunom še ni označena, ampak se pri vseh uporablja termin »Vlachus«.

V prvi polovici XIV. stoletja zelo izstopa vlah Miloslav, ki se skupaj z Živom sinom Nikole de Boris večkrat zadolžuje pri različnih upnikih v letu 1336. Vsega skupaj dobita na kredit 204 perperje in 9 grošev.⁵

Pogostejše se vlahi vključujejo v kreditno trgovino v drugi polovici XIV. stoletja, posebno še po letu 1390, vendar je njihovo število v posameznih letih relativno majhno. Največ dolžnikov vlahov ugotovimo leta 1390 in to tri. Od 1352 do 1400 naštejemo v zadolžnicah 17 vlahov dolžnikov. Notar je njihovo pripadnost še vedno označeval s splošnim terminom »Vlachus« ali »Morovlachus«, vendar je zabeležil pri nekaterih tudi rodovsko katunsko pripadnost. Nekateri od teh vlahov pripadajo Banjanom, Kresojevičem in Drobšnjakom.⁶ Upniki teh vlahov so večinoma dubrovniški plemiči, ki so v tem obdobju zavzemali najvidnejše mesto v kreditni trgovini. Vsote, ki jih dobivajo vlahi na kredit so visoke ter segajo prek 200 dukatov oziroma perperjev.

V XV. stoletju opazimo, da se vlahi v nekaterih letih zelo intenzivno vključujejo v dubrovniško kreditno trgovino, so pa obdobja, ko med dolžniki vlahov sploh ne najdemo. To nihanje je bilo odvisno od splošnih političnih in ekonomskih razmer v dubrovniškem zaledju ter odnosov Dubrovnika s sosednjimi vladarji in fevdalci.

Iz začetka XV. stoletja so znani podatki le za obdobje od 1401 do 1405. Na obseg kreditne trgovine vpliva vojna med Dubrovnikom in bosenskim kraljem Ostojo. Leta 1403 zelo pade promet kreditne trgovine nasploh ter med dolžniki ne najdemo nobenega trgovca iz Bosne in Srbije. Šele v drugi polovici leta 1404 je registrirana prva kreditna pogodba, v kateri se kot dolžnika omenjata vlah Stipko Budinović in Vukosav Stojković. Na kredit dobita 82 dukatov.⁷ Naslednje leto se ponovno pojavita v Dubrovniku ter se zadolžita pri Vlahu Menčetiću za 90 dukatov.⁸ Ob tej priliki je notar zabeležil da sta pripadnika »vlachi de catono Suchnich«.

Ponovno lahko sledimo vlahom v knjigah zadolžnic po letu 1427. Prvo obdobje intenzivnejšega vključevanja vlahov v dubrovniško kreditno trgovino traja do leta 1442, nato pa do leta 1450 precej pade. Čas od 1420 do 1450 smatram kot zaključeno celoto v dubrovniškem ekonomskem razvoju, ker sovpada z najintenzivnejšim obdobjem razvoja dubrovniške manufakture sukna,

⁴ Bratosclaus Brumax, HAD Aptaghi I, fol. 1 — 26. VII. 1312; Bogdanus Predisclavich, Craden Clapovich, Tisien Dobrochovich de Rudine, yperp. 4 1/2, fol. 9' — 13. X. 1312; Bratosclaus Brumax, Čivoe calegarij, yperp. 10, gros. III, fol. 13' — 13. XI. 1312; Millaticus nepos de Bubagna, Lipposclaus frater Danilli Popovich, Bratosclaus Manuevich, Dragatinus Stanislavich de Catono Bubane, yperp. 6, gros. VII, fol. 24 — 26. II. 1313; Massibradus comes de Popona, Radosclauo Craninovich, Priboe Mildraich de Branunco ... solvere Laurentio de Bubagna, yperp. 21, fol. 33' — 3. VI. 1315; Valica, Beris, Stanat Bogoe, Clap, Stepan de Catono Bocdani Plosuslich, yperp. 16, fol. 51' — 18. XII. 1313; Bellosclaus frater Pradislich de Merdilach de Catono Boiesclaus Voichna et Balle de Mernichi, yperp. 3, gros. I et fol. V, fol. 51 — 21. XII. 1313.

⁵ HAD Debita notariae, knj. II, fol. 102, 102', 113, 115, 117; upniki: Nicoletto Signolo de Venetiis, Petro de Paborra, cancelarius Pone de Stamberto.

⁶ Lucas et Helios Vlacus de Čactano (?), Deb. not. knj. III, fol. 30 — 2. III. 1333; Pribil Mechoevich de Ragusio et Bogce Priboevich et Jurech Priboevich Vlachi, knj. VII, fol. 143' — 14. V. 1368; Milan Peruoevich, Bogdanus Puerdoevich et Bogdanus Radoslavich Morovlachus, knj. VII, fol. 148 — 24. VI. 1368; Braghien Nicholich, Vtisien eius frater et Raychus Cresoevich, knj. X, fol. 51 — 26. II. 1390; Ziuchus Cheruatnich et Goychus Predoevich, fol. 54' — 21. III. 1390; Radin Bogoevich Drobgnach, fol. 77 — 11. VII. 1390; Pricad Radossalich de Ragusio et Rachovac Simchovich Vlachus de Drobgnach, knj. XI, fol. 152 — 11. VIII. 1395; Milan Clapcich, Vlaranchus Predoevich et Vojsclaus Stressovich Vlachi de Catuno Cuthlovich, knj. IX, fol. 192 — 26. X. 1383; Mildruch Milinoevich Catunarius de Catuno Vsney Pribislau Royevich et Radouan Ginovich, fol. 218 — 11. VIII. 1383.

⁷ Ibid. knj. XII, fol. 185' — 31. VII. 1404.

⁸ Ibid. fol. 220' — 4. I. 1405.

sovpada pa tudi s ponovnim dvigom srbske države pod despoti. Dubrovnik je v tem času v glavnem v dobrih odnosih z bosensko državo. Dubrovčani okrepijo trgovske stike z državami na Balkanu, kar prispeva k zelo intenzivnemu razvoju kreditne trgovine. Obseg kreditne trgovine se izredno poveča. Pomembno vlogo v kreditni trgovini igrajo trgovci iz Bosne in Srbije, vidno mesto zavzemajo tudi vlahi.⁹

V tridesetih letih XV. stoletja obseg kreditne trgovine po vrednosti in številu sklenjenih pogodb stalno narašča. V tej gospodarski konjunkturi najdejo svoje mesto tudi vlahi. Leta 1427 sklene 6 vlahov 8 kreditnih pogodb. Zadolžijo se za 1091 perperjev in 47 dukatov.¹⁰ Ta zelo ugoden ekonomski razvoj prekinejo politični dogodki, ki so privedli celo do vojne. Radoslav Pavlovič je vpadel aprila 1430 z vojsko na dubrovniški teritorij, da bi ponovno prisvojil Konavle. Vojna, ki je trajala bolj ali manj intenzivno tri leta, je prizdejala veliko škodo dubrovniški trgovini. Pretrgane so bile namreč glavne karavanske poti.¹¹ V tem času se vlahi zelo redko omenjajo v kreditnih pogodbah. Po končani vojni se razmere ustalijo in v kreditni trgovini ne opazimo večjih nihanj do leta 1450. Delež vlahov v kreditni trgovini je izredno velik v letih 1435 in 1440. V letu 1435 je 20 vlahov sklenilo 29 kreditnih pogodb in dobilo na kredit 4140 perperjev in 617 dukatov.¹² Tudi leta 1440 je vpisal notar 18 kreditnih pogodb, v katerih se omenja 16 vlahov dolžnikov. Zadolžijo se za 5105 perperjev in 14 dukatov.¹³ V ostalih letih je bilo sklenjenih manj kreditnih pogodb, v katerih nastopajo kot dolžniki vlahi. Vrednost zadolžitve je bila precej

⁹ Ignacij Voje, *Kreditna trgovina u srednjovekovnom Dubrovniku*, Akademija n. i u. BiH, Djela knj. XLIX, Odjeljenje društvenih nauka knj. 29, Sarajevo 1976, str. 233 dalje.

¹⁰ Vochota Braichovich et Milasius Priboevich Vlachii Drobnaeh voivode Sandagl, yperp. 680, Deb not. knj. XIV, fol. 115' — 13. V.; Dobrilus Vochotich et Vigagn Vochotich fratres de Bobana Vlachii et Radossauus Pribisalich socii, yperp. 400, gros. IX, fol. 120' — 31. V.; Dobrilus Volchotich de Bobana Vlachus, Radossauus Pribisalich et Radochnus Radossalich fornarius, yperp. 212, gros. X, fol. 120' — 2. VI.; Dobrilus Volchotich Vlachus de Bobane, Dobrovoy Radoncich et Radivoy Radoncich fratres de Ragusio, yperp. 432, fol. 121 — 2. VI.; Allegretus Predoevichi sartor, duc. au. 47 pro pannos rassie, fol. 125' — 25. VI.; Radivoy Vochich Vlachus Dropgnach et Radouac Milossevich socii, yperp. 566, gros. VIII, fol. 129 — 15. VII.; Dobrilus Vochotich Vlachus de Bobana, yperp. 57, gros. VI, fol. 129 — 15. VII.; Vochota Braichovich Vlachus Dropgnach homo voivode Sandagl et Pribia Bieleovich et Milas Priboevich, yperp. 356, gros. IX, par. XV, fol.

¹¹ Ciro Truhelka, *Konavoski rat (1430—1433)*, GZM, sv. XXIX, Sarajevo 1917, str. 146—211; Aleksa Ivič, *Radosav Pavlovič veliki vojvoda Bosenski*, Letopis Matice srpske, god. LXXXIII, knj. 246, sv. VI, Novi Sad 1907, str. 24 dalje.

¹² Vigagn Pripzich Xurovich, yperp. 69, gros. VII, Deb. not. knj. XVII, fol. 37' — 15. I. 1435; Cuties Doborovich ex Vlachis Bagnanis, duc. au. 15, gros. XII, fol. 100 — 21. V.; Vigagn Dobroevich et Vigagn Radmilovich Vlachii, yperp. 99, item yperp. 123, fol. 107 — 7. VI. 1435; Milassius Branchovich, Doberchus Giurgevich, Radach Milezevich Vlachus de Glegevzi socii, duc. au. 62, fol. 121 — 30. VI.; Dubrovac Stipchovich Vlachus Dropgnach, yperp. 350, item yperp. 15, gros. VI, fol. 133 — 22. VII.; Xur Stiepanovich Vlachus Dropgnach, yperp. 416, fol. 134' — 25. VII.; Vigagn Bogutovich, Radman Petchovich Vlachii Dropgnach, yperp. 420, et similiter duc. au. 52, gros. XXVIII, e. s. yperp. 150, e. s. yperp. 170, ibid. fol. 134' — 25. VII.; Dubrovac Stipchovich Vlachus Dropgnach, duc. au. 32, fol. 135 — 26. VII.; Giurien Raschovich, yperp. 403, gros. VI, fol. 135 — 26. VII.; Couac Tothoghievich Dropgnach, yperp. 403 et gros. VI, fol. 135 — 26. VII.; Milath Miladinovich, Nicola Bogdanovich Dropgnach, duc. au. 97, gros. VI, fol. 135 — 26. VII.; Vladislauus Nadichnich Vlachus Bagnani, Vochich Grubacevich Vlachus Bagnani, yperp. 295, fol. 138' — 30. VII.; Cuties Dobroevich Vlachus Bagnani, yperp. 360, e. s. yperp. 184, fol. 140 — 2. VIII.; Braian Tocholievich Vlachus Dropgnach, yperp. 476, fol. 150 — 27. VIII.; Stuglian Stipchovich Dropgnach et socii, duc. au. 66 et dimidium, e. s. duc. au. 66, e. s. duc. au. 63 et gross. VIII, fol. 132 — 2. IX.; Giuragh Tasoncich Bagnani et socii, yperp. 99, e. s. yperp. 99, fol. 158 — 16. IX.; Chuties Dobrouich Vlachus Bagnani, duc. au. 31, e. s. duc. au. 77 et dimidio, e. s. duc. au. 58, fol. 164 — 28. IX.; Chuties Dobrouich Vlachus Bagnani, duc. au. 15 et dimidio, fol. 165 — 28. IX.

¹³ Radivoy Raychovich Plescha, duc. au. 14, ibid. knj. XIX, fol. 117' — 16. I.; Give Stepanovich Vlachus, yperp. 109, fol. 161' — 10. IV.; Stipchus Stracinovich Vlachus, yperp. 314, e. s. yperp. 159, e. s. yperp. 153, knj. XX, fol. 25 — 16. VI.; Radman Petchovich et Radiz Gradisalich de Drobgnach, yperp. 641, fol. 29' — 23. VI.; Cherach Vochnevich Vlachus, yperp. 218, fol. 31' — 29. VI.; e. s. yperp. 160 et gros. VIII, e. s. yperp. 270 et gros VIII, fol. 32 — 29. VI.; Voch Giurgevich de Xugaiah Vlachus, yperp. 19 et gros. IX, fol. 32' — 1. VII.; Voch Giurgevich Vlachus, yperp. 30, fol. 33 — 1. VII.; Zechieghna Tochoghievich Morlachus et Brayan Tochoghievich frater scripti Zechieghna, yperp. 818 et gros. VIII, fol. 37' — 9. VII.; Vuchassin Lazarich Morlachus de Cresoevichi, yperp. 64, fol. 47' — 23. VII.; e. s. yperp. 55, fol. 47' — 24. VII.; Radochna Pribisalich et Radeč Gradisalich de Drognači (sic!), yperp. 580, fol. 51 — 2. VIII.; Radiz Gradisalich de Drobgnach, yperp. 636, fol. 52' — 3. VIII.; Milos Serovlach de Corita, yperp. 105, fol. 92 — 16. XI.

nižja.¹⁴ Negativno stališče hercega Stjepana do Dubrovnika je po letu 1444 oviralo intenzivnejše vključevanje vlahov v kreditno trgovino.

Do ponovnega padca in zastoja v obsegu kreditne trgovine v Dubrovniku pride leta 1451 in to zaradi politične krize, ki jo je povzročil herceg Stjepan. Zaradi vojne s hercegom Stjepanom, ki je trajala od 1451 do 1454 je prišlo do splošnega zastoja v trgovini. Herceg Stjepan je oviral odhod dubrovniških trgovcev v zaledje in prihod balkanskih trgovcev v Dubrovnik.¹⁵ V drugi polovici XV. stoletja igrajo v političnem življenju Dubrovnika vedno pomembnejšo vlogo tudi Turki, ki s svojimi vpadi in zasedanjem novega ozemlja na Balkanskem polotoku povzročajo v preostalih balkanskih državah latentno krizo. V tem času padeta pod Turke tudi dve najpomembnejši srednjeveški državi na Balkanskem polotoku: Bosna in Srbija. Omenjene politične razmere vplivajo na trgovski promet v okviru kreditne trgovine. Opažamo zelo velika nihanja. V teh nemirnih časih je bilo zelo tvegano dajati kredite balkanskim trgovcem. Od leta 1449 do leta 1463 v dubrovniških knjigah zadolžnic ne najdemo trgovcev iz Srbije, Bosne in Hercegovine, ki bi bili registrirani kot dolžniki. Šele ko pade Bosna v turške roke se v večjem številu pojavijo v Dubrovniku bosenski in srbski trgovci in obnovijo trgovanje v okviru kreditne trgovine.¹⁶

V večjem številu se pojavijo vlahi v kreditnih pogodbah šele leta 1470. 14 vlahov sklene 16 kreditnih pogodb in dobi na kredit 875 dukatov in 127 perperjev.¹⁷ Število vlahov dolžnikov (okrog 8) ostane do leta 1480 skoraj nespremenjeno, enako tudi višina kreditov. Do ponovne krize v kreditni trgovini pride okrog leta 1480, kar vpliva negativno tudi na udeležbo vlahov v kreditni trgovini. Najprej je povzročila krizo nova carina, ki so jo hoteli uvesti Turki leta 1477/78, nato pa leta 1480 odločitev sultana da dubrovniško ozemlje pod-

¹⁴ Leto 1430: Blasius Bratossani Predoevichi, yperp. 60, knj. XIV, fol. 373' — 20. I.; Radouac Vochanovich de Primilovich et Budissauus de Posrognavi de Cerba homo Raichi, yperp. 60, fol. 427' — 6. IX.; Radossauus Bogcich et Ratchus Sladinovich de Onogosta, yperp. 26, fol. 432' — 21. IX.; Radovac Vachanovich ex Vlachis Primilovich et Budissauus Radoevich de Nevesigne, yperp. 24 et gros. VI, fol. 438' — 9. X.; Dobrillus Vochotich Vlach, yperp. (nečitljivo, uničeno), knj. XV, fol. 5 — 29. X. Leto 1435: Vochota Braichovich et Radouinus Grubazevich Vlachus de Drobgnach, yperp. 306, ibid. knj. XVI, fol. 103 — 28. VIII.

Leto 1441: Juanud Radoucich et Pascoe Radoucich ambo de Ragusio et Vochac Radinoevich de Drobgnach Vlachus, yperp. 313, knj. XX, fol. 170 — 7. VI.; Radman Petchovich et Xur Stipanovich Morlachi Drobgnach homini vojvode Stipani, yperp. 682 et gros. II, fol. 175 — 21. VI.

Leto 1442: Radossauus Stiepanovich Vlachus de Droggnach, yperp. 578, knj. XXI, fol. 162 — 20. IX. Leto 1444: Stanichna Stanchovich et Vlachus Clapcich ambo de Rudine, duc. au. octo et dimidio, knj. XXII, fol. 42 — 28. X.

Leto 1446: Radiz Cheruatovich de Pastrovichi, yperp. 33, HAD Diversa notariae, knj. XXXI, fol. 108 — 13. VIII.; Stipan Goychovich de Vissevo homo vojvode Stipani, yperp. 14 et dimidio, fol. 151' — 9. XI.

Leto 1447: Grubaz Bogetich Vlachus de Nencho, yperp. 625, e. s. yperp. 121, Deb. not. knj. XXIII, fol. 58 — 7. VI.; Vuchossauus Vuchevich et Vlachus Petchovich de Bagnani, yperp. 560, fol. 67 — 30. VI.; Stonaz Dabissinovich, Radasin Vuchich Vlachus de Cresevo, duc. au. 25, fol. 70 — 10. VII.

¹⁵ S. Cirković, Herceg Stefan Vukčić-Kosača, str. 154—158.

¹⁶ I. Voje, Kreditna trgovina, str. 241 dalje.

¹⁷ Vladissauus Sochonzich de Pesteri, duc. au. 60. Deb. not. knj. XXXVIII, fol. 166' — 19. III.; Vuchich Vuchzich de Rudine, yperp. 6, fol. 176 — 13. IV.; Radiz Vuchovich de Bagnane et Braissa Obradovich de Bagnane, duc. au. 105, fol. 185' — 7. V.; Voch Bogancich et Radiuoi Pribilovich de Drobgnach, duc. au. 79 — fol. 187, — 9. V.; Chreglia Milobratovich de Bagnane, duc. au. 9 et gros. XXXVIII, knj. XXXIX, fol. 2 — 18. V.; Radiz Vuchovich de Bagnane et Branissa Obradovich de Bagnane, duc. au. 175, fol. 22 — 4. VII.; Radassius Grubazevich de Bagnane, duc. au. 44, fol. 22 — 4. VII.; Radiz Vuchovich de Bagnane, duc. au. 12 cum dimidio, fol. 22' — 4. VII.; Branussa Obradovich et Sumina Chutessevich ambo de Bagnane, duc. au. 50, fol. 22' — 4. VII.; Radis Radizevich de Dubozani, yperp. 22 et gros. VIII, fol. 32 — 28. VII.; Obrad Jurgevich de Predoevich, duc. au. 168, fol. 33' — 1. VIII.; Braianus Radovanovich dictus Xochouch de Pesteri, duc. au. 18 et gros. X, fol. 79 — 27. X.; Vuch Bogaucich Drobgnach et Radiuoi Pribilovich Drobgnach, duc. au. 35, fol. 91' — 21. XI.; Bogdanus Cepregnich de Bilechia et Milobrat Jurassevich de Bilechia, Braianus Sochozich de Pesteri et Juan Vladissalich dictus Sochozich de Pesteri et Radiz Stoichovich de Brerio, yperp. 98, fol. 104' — 22. XII.; Braianus Radouanovich dictus Sochozich de Pesteri et Jouani Vladissalich dictus Sochozich de Pesteri, duc. au. 67 et gros. XX, fol. 105 — 22. XII.; Braianus Radouanovich dictus Sochonzich de Pesteri, duc. au. 40, fol. 106 — 24. XII.

redi hercegovskemu sandžakbegu.¹⁸ Do prekinitev zvez z zaledjem, najvažnejšim področjem dubrovniške trgovine, pride tudi zaradi epidemije kuge, ki je od 1480 do 1483 izjemno dolgo morila v Dubrovniku in okolici.¹⁹ Vse te razmere so povzročile, da so se tudi vlahi izogibali Dubrovniku.

Po letu 1484, ko se razmere spet ustalijo in je obseg vrednosti kreditne trgovine v stalnem porastu, se ponovno v večjem številu pojavijo na dubrovniškem tržišču vlahi ter sklepajo kreditne pogodbe. Vsako leto registrira notar nekaj zadolžnic, v katerih se omenjajo vlahi dolžniki (v posameznih letih od 5 do 9 vlahov). Izjema je leto 1489, ko sklene v dubrovniškem notariatu 15 vlahov 12 kreditnih pogodb. Na kredit dobijo 712 dukatov in 41 perperjev.²⁰

Splošna oznaka »Vlachus«, »Morovlachus« ali celo »Serovlachus«²¹ za etnično opredelitev dolžnikov se uporablja tudi v zadolžnicah iz XV. stoletja, čeprav je takšnih primerov zelo malo. Običajno je precizno označeno kateri rodovni skupini vlahov pripada dolžnik. Ta način označevanja prevladuje v XV. stoletju. Najvidnejše mesto med dolžniki vlahi zavzemajo Drobnnjaci, za katere je v neki zadolžnici označeno, da so »Vlachii voivode Sandagl«.²² Drobnnjaci se omenjajo v zadolžnicah zelo redno in kontinuirano do leta 1498. V nekaterih letih se zadolžujejo v Dubrovniku v velikem številu (tudi do deset), vendar njihovo udejstvovanje pojema v drugi polovici XV. stoletja. Takrat prihajajo po kredite le posamezniki.²³ Zelo aktivni so v celotnem obdobju do leta 1500 Banjani, vendar je njihova prisotnost večja po letu 1470.²⁴ V tej skupini vlahov, ki bi sodelovali v kreditni trgovini od leta 1427 do konca XV. stoletja več ali manj kontinuirano so še Predojevići²⁵, Žurovići²⁶ in Maleševci²⁷. Seveda tudi pri njih opazimo, da je njihovo udejstvovanje večje v drugi polovici XV. stoletja. Medtem, ko pošiljajo Predojevići v Dubrovnik po kredite le po enega predstavnika, je za Žuroviće značilno, da se v posameznih letih

¹⁸ Ivan Božić, Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, Pos. izd. SANU, Beograd 1952, str. 255.

¹⁹ Risto Jeremić — Jorjo Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, knj. I, Dubrovnik 1958, str. 78—90.

²⁰ Radassinus Radossalich de Bagna, duc. au. 15, Deb. not. knj. LII, fol. 103 — 21. I.; Thomas Vuchich de Maleseuze, duc. au. 4 et dimidio, fol. 107' — 27. I.; Milobrat Bratetich, Hostoya Bratuglievich de Bagnanis et Brailus Vuchievich de Bagnanis, duc. au. 98, fol. 143 — 28. IV.; Hostoya Bratuglievich et Branilus Vuchievich de bagna, duc. au. 13 et gros. IV, fol. 143' — 28. V.; Juan Creglich de Bagnane, fol. 153 — 16. V.; Braianus Boyachovich de Poderna et Vuchaz Vuchotich de Bobane, yperp. 28 et gros. V, fol. 173' — 4. VII.; Dragissa Bardognich, duc. au. 102, fol. 176 — 10. VII.; Clapac Stanichnich de Malesevez et Gliubenchus Branchovich dictus Dobretich de Trebigna, fol. 190' — 12. VIII.; Marchus Pribitchovich dictus Cherbulize et Michoe Radossalich Bagnanin, yperp. 14, fol. 195' — 20. VIII.; Juan Chitovich de Bagnane duc. au. 95, ibid. knj. LIII, fol. 3' — 31. VIII.; Vuchossaus Radossalich de Shiuniza et Drago Braianovich de Pausche, duc. au. 65, fol. 11 — 11. X.; Dubrauz Juanissevich de Bagnane, duc. au. 95, fol. 20' — 5. X.

²¹ Ratchus Berberzi et Giurien Vochxich Vilna socii, ibid. knj. XIV, fol. 343' — 12. X. 1429; Dobrilus Vochotich, knj. XV, fol. 5 — 29. X. 1430; Vigagn Dobroevich, Vgrin Radulovich, knj. XIII, fol. 107 — 7. VI. 1435; Giue Stepanovich, knj. XIX, fol. 161' — 10. IV. 1440; Stipchus Stracinovich, knj. XX, fol. 25 — 16. VI. 1440; Cherach Vichgnevich, knj. XX, fol. 31' — 29. VI. 1440; Radossaus Millosevich et Voch Giurgevich, knj. XX, fol. 35 — 1. VII. 1440.

²² Vuchota Braichovich et Milesius Pribilovich Vlachi Drobgnach voivode Sandagl, ibid. knj. XIV, fol. 115' — 15. V. 1427.

²³ Ibid. knj. XVII, fol. 133, 134', 135, 150, 152 — 1435; knj. XX, fol. 29', 51, 52' — 1440.

²⁴ Ibid. knj. XVII, fol. 100, 158, 164', 165 — 1435; knj. XXXVIII, fol. 183', knj. XXXIX, fol. 2, 22, 22' — 1470; knj. LII, fol. 103, 143, 143', 153, 176, 195'; knj. LIII, fol. 3', 20' — 1489.

²⁵ Ibid. knj. XIV, fol. 125' — 25. VI. 1427; knj. 373' — 20. I. 1430; knj. XXXIX, fol. 33' — 1. VIII. 1470; knj. XLI, fol. 174 — 9. VI. 1473; knj. XLII, fol. 6 — 5. VIII. 1473; fol. 205' — 29. VII. 1474; knj. XLVI, fol. 34' — 6. VIII. 1477; knj. XLVIII, fol. 175 — 26. XII. 1481; knj. LIII, fol. 92' — 10. IV. 1490; knj. LV, fol. 1 — 22. VIII. 1492; fol. 196' — 22. X. 1495.

²⁶ Ibid. knj. XVII, fol. 37' — 15. I. 1435; knj. XIV, fol. 12' — 19. VIII. 1476; fol. 15 — 19. VIII. 1476; fol. 15' — 22. VIII. 1476; fol. 16' — 23. VIII. 1476; knj. XLVI, fol. 35 — 4. VIII. 1477; fol. 34' — 6. VIII. 1477; fol. 67 — 16. X. 1477; fol. 67' — 17. X. 1477; knj. XLVIII, fol. 9 — 6. III. 1480; fol. 11 — 18. III. 1480; fol. 20 — 22. VI. 1480; knj. L, fol. 55' — 5. III. 1485; knj. LI, fol. 217' — 11. II. 1488; knj. LIII, fol. 86' — 19. III. 1490; knj. LIV, fol. 31 — 14. V. 1491; fol. 111 — 13. I. 1492; knj. LV, fol. 10' — 17. IX. 1492; fol. 35' — 29. X. 1492; knj. LVI, fol. 68' — 24. III. 1494; knj. LVII, fol. 88' — 11. VIII. 1495.

²⁷ Ibid. knj. XVI, fol. 156 — 18. I. 1434; fol. 235 — 25. VI. 1434; knj. XLII, fol. 88 — 16. XII. 1473; knj. LII, fol. 107' — 27. I. 1489; fol. 190' — 12. VIII. 1489; knj. LIII, fol. 105 — 22. V. 1490; knj. LIV, fol. 43 — 24. VII. 1491; knj. LV, fol. 196 — 19. X. 1495; knj. LVI, fol. 39' — 30. I. 1494; fol. 43' — 7. II. 1492; fol. 121' — 15. VII. 1494; knj. LVII, fol. 31 — 27. III. 1495.

zadolžuje hkrati več njihovih članov. Omenil bi leto 1491, ko se pojavi v notariatu pri sklepanju kreditnih pogodb kar devet vlahov Žurovičev hkrati.²⁸ Izključno do srede XV. stoletja se omenjajo kot dolžniki še vlahi Primilovići²⁹, Glegevc³⁰, Kresojevići³¹, Ugarc³² in Rudinjani³³. Poleg vlahov iz Hercegovine se v tem obdobju sporadično pojavljajo v kreditnih pogodbah tudi vlahi iz Zete. To so Nikšići³⁴, Paštrovići³⁵ ter Serovlah iz Korita.³⁶ Skupaj z Radovcem Vukanovičem, za katerega je rečeno, da je »ex Vlachis Primilovich«, se zadolžuje še Budisav Radojevič z oznako »de posrognavi de Cerba homo Raichik«. Za istega Budisava je v neki zadolžnici označeno, da je iz Nevesinja.³⁷ To se pravi, da je pripadal vlahom iz tega področja. Med vlahe bi lahko uvrstili leta 1427 tudi Vukoto Obroviča in njegovega sina Radonjo, ki sta iz Podjeleča, »homines comitis Volcha cranich«.³⁸

Čeprav prevladujejo v kreditnih pogodbah hercegovski vlahi, imamo primer, da se pojavi kot dolžnik vlah iz osrednje Bosne. To sta Stanec Dabišinović in Radašin Vukčić »Vlachus de Cresevo«. Zadolžita se skupaj z Dubrovčanoma Božidarjem Miošićem in Velisavom Brajanovićem pri Bratulju Gradojeviću za 25 dukatov.³⁹

Po letu 1470 prihajajo poleg Drobnjakov, Banjanov, Predojevičev, Žurovičev in Maleševcev v Dubrovnik po kredite pripadniki različnih vlaških skupin, ki jih v prejšnjem obdobju nismo srečali. To dokazuje, da je padec naših balkanskih dežel pod osmansko oblast ustvaril pogoje za intenzivnejše vključevanje vlahov v trgovinsko menjavo ter pospešil njihovo notranjo preobrazbo. Med najaktivnejše skupine spadajo poleg zgoraj omenjenih še Bobani⁴⁰, Plijeske⁴¹, Burmazi-Pocrnje⁴², sporadično se pojavljajo še dolžniki iz vrst Korojevičev⁴³, Dubočanov⁴⁴, Nenkovičev⁴⁵, Pešterov⁴⁶, Vlakeričev⁴⁷ in Vragovičev⁴⁸.

Način, kako je notar zabeležil pri dolžnikih pripadnost k posameznim vlaškim rodovom, dokazuje, da se je med Vlahi vršil proces teritorializacije. Podatki, ki jih bom navedel se popolnoma ujemajo z ugotovitvami D. Kovač-

²⁸ Dolžniki: Radivoy Rochanovich, Giurien Radeglich, Dubavač Dobrievich, Radossauus Radoievich, Vochmir Miloradovich omnes de Xurovichi, upnik: Simonus Andree de Ragnina, vsota: duc. au. 14; dolžniki: Vitas Brauanovich, Ratches Stasoevich, Gliuobe Vuchossalich, Radossauus Miladinovich omnes de Xurovichi, upnik: Nicola Bratutovich, vsota: duc. au. 11, Deb. not. knj. LIV, fol. 31 — 14. V.

²⁹ Ibid. knj. XIV, fol. 427' — 6. IX. 1430; fol. 438' — 9. X. 1430.

³⁰ Ibid. knj. XVII, fol. 121 — 30. VI. 1433.

³¹ Ibid. knj. XX, fol. 47 — 23. VII. 1440; fol. 47' — 24. VII. 1440; knj. XXVIII, fol. 147' — 22. X. 1453; fol. 172' — 7. XII. 1453.

³² Ibid. knj. XX, fol. 32' — 1. VII. 1440; fol. 33 — 1. VII. 1440; fol. 33 — 1. VII. 1440.

³³ Ibid. knj. XXII, fol. 42 — 28. X. 1444.

³⁴ Ibid. knj. XIV, fol. 432' — 21. IX. 1430.

³⁵ Div. not. knj. XXXI, fol. 108 — 13. VIII. 1446.

³⁶ Deb. not. knj. XX, fol. 92 — 16. XI. 1440.

³⁷ Ibid. knj. XIV, fol. 427' — 6. IX. 1430; fol. 438' — 9. X. 1430.

³⁸ Ibid. knj. XIV, fol. 135' — 10. XI. 1427.

³⁹ Ibid. knj. XXIII, fol. 70 — 10. VII. 1447.

⁴⁰ Ibid. knj. XLVII, fol. 78' — 28. I. 1479; knj. XLIX, fol. 127 — 21. II. 1484; knj. L, fol. 39' — 29. I. 1485; knj. LI, fol. 115 — 12. VI. 1487; fol. 233 — 2. IV. 1488; knj. LII, fol. 85 — 5. XII. 1488; fol. 173' — 4. VII. 1489.

⁴¹ Ibid. knj. LVIII, fol. 13 — 9. II. 1495; fol. 135' — 18. XI. 1495; knj. LX, fol. 88 — 3. VII. 1500.

⁴² Ibid. knj. XLVII, fol. 78' — 28. I. 1479; knj. XLIX, fol. 127 — 21. II. 1484; knj. LI, fol. 115 — 12. VI. 1487; knj. LI, fol. 214' — 11. II. 1488; knj. LII, fol. 85 — 5. XII. 1488; fol. 173' — 4. VII. 1489.

⁴³ Ibid. knj. XLII, fol. 128 — 12. II. 1474.

⁴⁴ Radis Radizevich de Dubozani, ibid. knj. XXXIX, fol. 32 — 28. VII. 1470; Radis Radizevich de Dubozanin de Trebignio dicatu de Malesce et Vugdragus filius dicti Radus, knj. LV, fol. 46' — 23. XI. 1492.

⁴⁵ Ibid. knj. XLIX, fol. 147 — 17. IV. 1484.

⁴⁶ Ibid. knj. XXXVIII, fol. 166' — 19. III. 1470; knj. XXXIX, fol. 79 — 27. X. 1470; fol. 104' — 22. XII. 1470; fol. 105 — 22. XII. 1470; fol. 106 — 24. XII. 1470.

⁴⁷ Ibid. knj. LI, fol. 192' — 4. XII. 1487.

⁴⁸ Ibid. knj. LI, fol. 54' — 19. I. 1487.

vić-Kojić, ki jih je posredovala na simpoziju o srednjeveškem katunu.⁴⁹ Tudi ona se pri tem opira na dubrovniško gradivo.

Termin katun, kot opredelitev pripadnosti neki vlaški skupini, se pri dolžnikih vlahih uporablja le izjemoma. Leta 1492 se v neki zadolžnici omenja Ljuboje Vukosalić »dictus Sergovich de Xurovich de Cathuno Vuchote Vighnevich.«⁵⁰ Omenjeni katunar Vukota Vinjević sodeluje v kreditni trgovini.⁵¹ Zelo redke so tudi oznake z »vlachus«, na primer »ex vlachus Bagnanis«.⁵² Največkrat notar enostavno napiše »de Bagnani«, »de Predoevichi«, »de Mallesevci«. Pri nekaterih vlahih je precizno določena lokacija, kje je njegov katun odnosno skupina katunov. Skratka, naveden je geografski pojem, na katerega je katun vezan. Pavao Nikšić se v zadolžnici z dne 9. VI. 1485 navaja kot »Drobnach de Gazcho«,⁵³ a leta 1490 je označen kot prebivalec Gacka »de loco vocato Drobnachi«.⁵⁴ Tudi Dubravač Juanišević, ki pripada Banjanom je označen kot »habitator in Gazcho«.⁵⁵ Kraj Gacko, ki je ležal na važni prometni cesti in se razvijal v pomemben trgovski center, je brez dvoma pritegnil v svojo sredino tiste vlahe, ki so se začeli ukvarjati s trgovino. Navedeni podatki so nam lahko tudi v pomoč pri ugotavljanju lokalizacije vlaških skupin Drobnjakov in Banjanov. Za Klapca Stanihnića, ki je pripadal vlahom Maleševcem je označeno, da je »habitator in Trebigne«.⁵⁶ Podrobneje je označeno tudi stalno bivališče Radivoja Zoktijanovića iz skupine vlahov Žurovićev, ki je bival »de loco vocato Sazule«.⁵⁷

Od skupin vlahov, ki so izpopolnjevali prostor okrog Trebinja in Popova, sta se izločili dve največji formaciji vlaških katunov, na vzhodu vlahi Rudinjani in na zahodu Donji vlahi.⁵⁸ Donji vlahi⁵⁹ so bili naseljeni in enem mestu, v bivših srezih: ljubinskem, stolačkem in bilečkem. Na to področje so se verjetno naselili že pred prihodom Turkov.

Teritorializacija katunov, fevdalizacija, ki je zajela njihov starešinski sloj ter ekonomski napredek, ki je povzročil družbeno diferenciacijo, je sprožil proces spreminjanja katunskih organizacij v knežine odnosno v plemenske organizacije.⁶⁰ Proti koncu XV. stoletja se omenja pri nekem dolžniku njegova plemenska pripadnost. Pri dolžniku Radoju Zankoviću iz Popova je notar zapisal »de loco vocato Velichavast de plemena de Tulichi«.⁶¹ Ob tej priliki le ugotavljam pojav, ne da bi se spuščal v njegovo nadaljnjo analizo. Regija Popova in Trebinja je predstavljala področje, ki je s svojo geomorfološko, prirodno in družbeno razvojno fiziognomijo pritegnila pozornost in interes bližnjih vlaških formacij. Na tem prostoru so vlahi našli pašnike za svojo

⁴⁹ D. Kovačević, Srednjevekovni katun po dubrovačkim izvorima, str. 131, 132.

⁵⁰ Deb. not. knj. LV, fol. 35' — 29. X. 1492.

⁵¹ Ibid. knj. LV, fol. 10' — 17. IX. 1492.

⁵² »ex Vlachis Prmilovich«, ibid. knj. XIV, fol. 438' — 9. X. 1430; »ex Vlachs Bagnani«, knj. XVII, fol. 100 — 21. V. 1435.

⁵³ Ibid. knj. L, fol. 179.

⁵⁴ Ibid. knj. LIII, fol. 120'.

⁵⁵ Ibid. knj. LVI, fol. 160' — 3. X. 1494.

⁵⁶ Ibid. knj. LIII, fol. 105 — 22. V. 1490.

⁵⁷ Ibid. knj. LVI, fol. 43' — 7. II. 1494.

⁵⁸ Nedim Filipović, Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini I, Godišnjak knj. XII, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 10, Sarajevo 1974, str. 156, 168.

⁵⁹ Bogumil Hrabak, O hercegovačkim vlaškim katunima prema poslovnoj knjizi dubrovčanina Dživana Pripčinovića, GZM, istorija i etnografija, n. s. sv. XI, Sarajevo 1956, str. 33. Hrabak navaja naslednje rodovno plemenske enote, ki jih uvršča med Donje Vlahe: Burmazi, Vlahovići, Bančiči, Čoduni, Primilovići, Nenковиći, Mirilovići, Horojevići, Predojevići, Pocrnje, Boluni in Hrabreni (str. 29).

⁶⁰ Branislav Đurđev, Teritorijalizacija katunske organizacije do kraja XV veka, Simpozijum o srednjevekovnom katunu, str. 166.

⁶¹ Deb. not. knj. LVI, fol. 150' — 14. IX. 1494.

živino, prehod na poljedelstvo pa je povzročil naselitev v obliki manjših katunskih formacij ali celih katunov.⁶²

Kolikor sem lahko pri dosedanjih raziskavah zadolžnic ugotovil, so notarji zelo dosledno pri dolžnikih označevali poreklo oziroma bivališče. Upnik je lahko dal kredit le tistemu, ki ga je poznal ali pa tistemu, za katerega je sigurno vedel, kje je njegovo stalno bivališče. Še posebno to velja za trgovce iz dubrovniškega zaledja. Le tako je upnik lahko izterjal posojilo, če se dolžnik ni držal dogovorjenega roka. Tudi ta ugotovitev govori za teritorializacijo vlaških skupnosti.

Vlahi dolžniki se v kreditnih pogodbah pojavljajo kot posamezniki, pogosteje pa nastopajo povezani v mala združenja. Povezujejo se s svojimi soplemenjaki ali pa z Dubrovčani, ki so večkrat označeni kot »socii«. Med njimi so nekateri znani trgovci, pa tudi mesarji in tkalci. Opažamo zelo različne kombinacije.⁶³ Opozoril bi, da se med seboj povezujejo vlahi različnih vlaških skupin. Na primer eden pripada Žurovićem, drugi Predojevićem,⁶⁴ ali eden je iz rodu Bobanov, drugi iz Burmazov.⁶⁵

Med temi vlahi se nekateri razvijajo že v prave trgovce, saj je notar na primer označil vlahe Banjane Radata Balikovića in Dragišo Bardonjića kot »perlabuchie«.⁶⁶ Nekateri med njimi so več let zapovrstjo prisotni na dubrovniškem tržišču.⁶⁷

Vlahi so dobili kredit pod pogoji, ki so bili takrat v veljavi v Dubrovniku. Značilno je, da so dobili vlahi kredite brez kakršnega koli jamstva. Le izjemoma je moral za njih jamčiti porok.⁶⁸ Tudi ta ugotovitev govori v prid omenjeni teritorializaciji.

Kreditni so v večini primerov izraženi v neki moneti, ducatih ali perperjih. Opozoril bi, da v zadolžnicah, kjer se omenjajo vlahi kot dolžniki, prevladujejo do srede XV. stoletja perperji, po letu 1470 pa se prevzeti krediti obračunavajo v ducatih. Kreditna trgovina, ki se je odvijala na dubrovniškem tržišču, v večini primerov ne predstavlja gotovine, temveč je v vsotah, ki se omenjajo v zadolžnicah, zajeta trgovska roba. Dejstvo je, da je velik del trgovine tega obdobja zasnovan na odnosih medsebojne zadolženosti in to večinoma zadolže-

⁶² N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini*, str. 169.

⁶³ Na primer: Cuties Dobrovcih ex Vlachis Bagnanis et Xoran Miloradovich et Radouan Petchovich de Ragusio, Deb. not. knj. XVII, fol. 100 — 21. V. 1435; Stipchus Stracinovich Vlachus, Liubissa Gorincich de Breno et Vlatchus Miocevič de Ragusio, knj. XX, fol. 25 — 16. VI. 1440; Nicola Radinoevich becharius dictus Ban de Ragusio, Radiz Vuchovich de Bagnane et Braise Obradovich de Bagnane, knj. XXXVIII, fol. 185' — 7. V. 1470; Juan Creglich de Bagnane, Ratchus Boghunovich et Vuchcich Radognich perlabuchii de Ragusio, knj. LII, fol. 153 — 16. V. 1489; Vuchaz Vuchotich de Ragusio et Radivoy Radossalich de Ragusio et Gliubenchus Branchovich dictus Dobrotich de Trebigne et Clapac Stanichnich de Malessevez, knj. LII, fol. 190' — 12. VIII. 1489 itd.

⁶⁴ Allegretus Bogdanovich de Ragusio, Millorad Michotich de Xurovichi et Merchte Radossalich de Predoevichi, ibid. knj. XLVI, fol. 33, 34' — 1477.

⁶⁵ Vuchaz Vuchotich de Bobane et Braian Boiachovich de Podzergne (oz. de Burmasi), ibid. knj. XLVII, fol. 78' — 28. in 29. I. 1479; knj. XLIX, fol. 127 — 21. II. 1484; knj. LI, fol. 115 — 12. VI. 1487; fol. 214' — 11. II. 1488; fol. 233 — 2. IV. 1488; knj. LII, fol. 85 — 5. XII. 1488; fol. 173' — 4. VII. 1489.

⁶⁶ Ibid. knj. LVI, fol. 103 — 9. VI. 1494.

⁶⁷ Pavao Nicolich de Drubgnach, duc. au. 12, ibid. knj. XLVIII, fol. 138' — 20. VIII. 1481; duc. au. 210, knj. L, fol. 179 — 9. VI. 1485; duc. au. 123, knj. LI, fol. 95 — 28. IV. 1487; duc. au. 41, duc. au. 10 et gros. XIII, knj. LII, fol. 65 — 24. X. 1488.

⁶⁸ Helias Cherachovich de Bagnane, yperp. 45, ibid. knj. XLV, fol. 48 — 20. X. 1474; duc. au. 86, knj. XLVI, fol. 170 — 15. V. 1478; duc. au. 47, fol. 110 — 26. IV. 1479.

⁶⁹ Voehmir Miloradovich de Xurovichi, duc. au. 14, ibid. knj. LIV, fol. 31 — 14. V. 1491; duc. au. 12, fol. 111 — 15. I. 1492; pro duc. au. sex, knj. LVI, fol. 43' — 7. II. 1494.

⁷⁰ Braianus Radovanovich dictus Sechoucich de Pesteri principalis debitor et ego Radossauus Pribilovich dictus Spulich plecius, ibid. knj. XXXIX, fol. 106 — 24. XII. 1470; Juan Dobrilovich de Bobane principalis debitor et Radossauus Cheruatovich cinganus plecius, knj. L, fol. 39' — 29. I. 1485; Braian Boiachovich de Podcernichi et Vuchaz Vuchotich de Bobane principalis debitor et Marin Cherachovich aurifex de Ragusio plecius, knj. LII, fol. 85 — 5. XII. 1488; Vohich Radossalich dictus Copussina bechario principalis debitor et Juan Chicogevich de Bagnane plecius, knj. LIII, fol. 20' — 5. X. 1489.

nosti v robi. Ker je predstavljala sol za vlaho življenjsko vprašanje, ni dvoma, da se je velik del kreditnih pogodb nanašal na sol. Samo v enem primeru imamo potrditev za to tezo. Štirje vlahi izjavljajo leta 1475, da so prejeli na kredit »modiorum 30 salis«.⁶⁹ Ni pa izključeno, da so prejeli na kredit razne obrtne izdelke. Zlatar Miljo Mihočević je dal na kredit Veselku Bogdanoviću iz Dubrovnika in Miloradu Mikotiću Žuroviću 6 dukatov in 30 grošev. Ta vsota pa predstavlja, kot je pojasnjeno v tekstu zadolžnice, tri srebrne posode.⁷⁰ Nekaj več je podatkov o robi, s katero so vlahi dolžniki poravnali svoje kreditne obveznosti. Omenjajo se določene količine raše (»rassia alba«, »rassia vlachiorum«),⁷¹ in živina.⁷²

Kredite so morali vračati vlahi v rokih, ki so bili izredno kratki. Najpogostejši rok vračanja kredita je bil en mesec. V istem obdobju so bili pri drugih dolžnikih daljši termini vračanja in to 3 do 6 mesecev. V drugi polovici XV. stoletja tudi pri vlahih prevladujejo roki, ki so sicer običajni v dubrovniških zadolžnicah. Rok namreč ni označen z nekim konkretnim terminom ampak je odvisen od volje upnika. Uporablja se formula: »ad omnem voluntatem et requisitionem creditoris«. Kolikor sem lahko ugotovil na podlagi marginalnih beležk, kjer je notar ponavadi zabeležil, kdaj je dolžnik vrnil dolg, lahko trdim, da so se vlahi v precejšnji meri držali rokov in vesno poravnali svoje kreditne obveznosti.

Zanimiva je tudi struktura upnikov, ki so dajali kredite vlahom. Tudi analiza te strukture lahko odgovori na vprašanje, kakšna trgovska roba je bila predmet kreditnega poslovanja. Do srede XV. stoletja dajejo kredite vlahom večinoma dubrovniški plemiči. Med upniki se omenja Peter Pantella, eden prvih organizatorjev dubrovniške manufakture sukna.⁷³ Peter Pantella je tudi sicer v prvi polovici XV. stoletja zelo pogosto kreditiral trgovce iz Bosne.

Po letu 1470 se struktura upnikov spremeni. Poleg nekaterih plemičev dajejo kredite vlahom predvsem manjši trgovci (vendario, perlabuchio), mesarji in obrtniki, ki so se ukvarjali z izdelovanjem in predelavo sukna (lanarii, cimatori, sartori, clobucarii). Iz te ugotovitve bi lahko napravili sklep, da so dobili vlahi na kredit razne obrtne proizvode, predvsem sukno, vračali pa so svoje kredite v surovinah (volna, kože) ter prehrabnih artiklih (meso, živila). Nekateri znani dubrovniški trgovci več let zapovrstjo kreditirajo hercegovske vlaho.

V drugi polovici XV. stoletja so se vlahi vključevali tudi v trgovske družbe (societas, collegantia) ter sodelovali kot traktatorji. Z vloženim kapitalom so potovali v zaledje Dubrovnika ter se vračali v določenem roku z investirano

⁶⁹ Ibid. knj. XLIII, fol. 154 — 15. V.

⁷⁰ »et hoc pro tribus tazias argentic, ibid. knj. XLVI, fol. 67' — 17. X. 1477.

⁷¹ Dolžniki: Vuchaz Vuchotich de Bobane et Braian Boiachovich de Podceergna, upnik: Nicola Miloradovich, vsota: yperp. 20 et brachia XVII raxe albe, ibid. knj. XLVII, fol. 78' — 28. I. 1479.

Dolžniki: Brayan Buyachovich de Burmasi, Vuchaz Vuchotich de Bobane et Juan Dobrilovich de Sachovo, upnik: Radogna Bratuglievich perlabuchius, vsota: yperp. 21 in pecunia numerata et brachia 100 rasse albe, knj. XLIX, fol. 127 — 21. II. 1484; dolžnik: Juan Dobrilovich de Bobani (plecius: Radosaus Cheruatinovich cinganus), upnik: Milobrat Radetich, vsota: gross. 18. et brach. 22 rasse vlachiorum, knj. L, fol. 39' — 29. I. 1485.

⁷² Dolžniki: nos Marchus Pribitechovich dictus Cherbuliza, Milobrat Bratetich perlabuchius et Radassinus Radossalich de Bagna, upnik: ser Marinus Dy. de Ragnina, vsota: duc. au. 15... et promittimus usque ad dies 20 prox. fut. conducere Ragusium de locis turchorum animalia 50 pro bechariac, ibid. knj. LII, fol. 103 — 21. I. 1489.

⁷³ Dolžnika: Tonchus et Nicola Cresoevichi, upnik: Petrus Pantella, vsota, duc. au. 4, ibid. knj. XXVIII, fol. 147' — 22. X. 1453; vsota: duc. au. 8, fol. 172' — 7. XII. 1453. V neki zadolžnici iz leta 1440 izjavljata Radivoj Rajković Pljeska in Johannes Petra cimatorja, da sta prejela od Petra Pantelle »in mutuum duo paria forpizium a cumando pannos que dare et restituere promittimus eidem Petro Pantelle usque ad duos menses...«, ibid. knj. XIX, fol. 117' — 16. I. O Petru Pantelli kot kreditorju glej: Dušanka Dinić-Knežević, Petar Pantela — trgovac i suknar u Dubrovniku, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XIII/1, 1970, str. 125—131.

robo. V nekatere trgovske družbe vlagajo vlahi svoj kapital.⁷⁴ Iz teksta nekaterih zadolžnic je razvidno, da predstavlja kreditirana vsota delež v skupni trgovski družbi, ki je isti dan ali kasneje sklenjena med upnikom in dolžnikom.⁷⁵ V nekaterih pogodbah trgovskih družb se omenja, da mora traktator kapital investirati v nakup živine.

Vlahi niso bili v kreditni trgovini samo v podrejenem položaju kot dolžniki. Pojavljajo se tudi kot nosilci kreditne trgovine. Pomembna je namreč ugotovitev, da so bili tudi oni lahko upniki in dajali kredite, ter takšne pogodbe sklepali pred dubrovniškim notarjem. Že leta 1435 je Rado Gregorevič »Vlatcho de Potzergne« dal na kredit Radoslavu Raspačiću 163 perperjev.⁷⁶ Banjanin Elija Heraković daje leta 1473 kredit Vukcu Vukotiću v višini 120 dukatov.⁷⁷ Še bolj zanimiv je primer, ko sklepata kreditno pogodbo med seboj dva Banjana. Radašin Grubačević se je zadolžil pri Radiču Vukoviću za 44 dukatov.⁷⁸ Banjani so morali biti od vseh vlaških skupin najnaprednejši, saj se poslužujejo najsodobnejših načinov trgovskega poslovanja.

V knjigah Debita notariae so registrirane samo tiste kreditne pogodbe, ki so jih stranke sklenile pred notarjem. Lahko so kreditne pogodbe napisali na košček papirja lastnoročno ali pa je trgovec vpisoval svoje dolžnike v privatno poslovno knjigo. Tudi ti zapisi imajo zakonsko veljavo in je lahko upnik svoje terjatve uveljavil pred sodiščem. Slika o kreditnem poslovanju, ki jo dobimo na podlagi zapiskov v Debita notariae seveda ni popolna, čeprav dobimo na njihovi podlagi neko konkretno sliko in odgovore na mnoga vprašanja. Vlahe dolžnike so trgovci pogosto vpisovali v svoje privatne poslovne knjige. To dokazuje izjava v testamentu, ki ga je napisal Stojislav Miloslalić leta 1378. Med drugim pravi »ancora me ove a dar Osreneç vlah Oserechovich homo de Volcasin, yperp. 100 de bona rason in presentia Ziuchio Ginovich con altro guarente sia scripto in lo mio quaterno lalo trovaro...«⁷⁹

Iz vsega navedenega sledi, da vlaške skupnosti niso živele na primitivni stopnji razvoja. V določenem smislu so bili vlahi socialno in gospodarsko mnogo bolj gibljivi in odprti v odnosu do blagovno denarnega gospodarstva, do trgovine in mestnega tržišča, kot župski kmetje.⁸⁰ Vključeni so bili v napredne gospodarske tokove.

⁷⁴ Socius: Vlachus de Predoevichi, ibid. knj. XLVI, fol. 35' — 7. VIII. 1477; socius: Vlachus de Bagnani, fol. 80' — 10. XI. 1477; socius: Vlachus de Predoevichi, knj. XLVII, fol. 116 — 19. V. 1479; Nos Paulus Nicholich Drobnach et Milos Nicholich sartor de Ragusio... habuisse et recepissee a Nicola Radivoevich bechario dicto Ban et Matcho Stagnevich ibi presentibus et nobis dantibus et solventibus de eorum propriis denariis duc. au. 122 et gros. XXVII in societate duraturam ad voluntatem partibus. Cum quibus debemus mercari pro ut nobis melius videbitur pro utilitate presentis societatis in partibus et locis turchorum. Lucro: 1/5 Nicole et Mathei, 2/5 Pauli et Milosii, knj. LI, fol. 242 — 25. IV. 1488. Socius tractans: Dragissa Berdognich de Bagnani, duc. au. 162, loca turchorum, knj. LI, fol. 15' — 20. VI. 1488; socii: Dragissa Bardognich de Bagnane, Giuragh Stepanovich et Stiepan Radovanovich, knj. LII, fol. 176 — 10. VII. 1489; socius tractans: Vlachus Nicholich de Gazcho de loco vocato Drobnach... habuisse et recepissee a Matcho Radichevich de Ragusio... duc. au. 120 cum quibus ire debeo ad loca turchorum, knj. LIII, fol. 120' — 30. VI. 1490.

⁷⁵ Nos Radatus Velizchovich perlabuchius de Ragusio et Juan Chitovich de Bagna confiteor... solvere Petro Milatovich duc. au. 90, ad voluntatem creditoris, pro totidem aliis quas habuimus et recepimus a dicto Petro ibi presenti et nobis de suis propriis denariis dante ad societatem pro eundo in Bosnam ad emendum animalia per nos finiendo ad medietatem lucri vel damni... et, ibid. knj. LI, fol. 119' — 23. VI. 1487. Dolžnika: Clapaz Stanichnich de Malessevez habitator in Trebigne et Radoe Radizevich cimador de Ragusio, upnik: Jacobus Milissich cimador, vsota: duc. au. 110. Zadolžnica se veže na trgovsko družbo, ki jo ustanavljajo isti partnerji in vlagajo kapital 115 dukatov. Ibid. knj. LIII, fol. 123 — 14. VII. 1490. Dolžnika: Clapaz Stanichnich Malessevez et Glinbenchus Branchovich de Slivniza, upnik: Vuchazio Vuchotich, vsota: duc. au. 121 — »Et declaraverunt quod dicti ducati vadant ad societatem inter ipsos tres Vuchazium, Clapac et Glinbenchum...«, knj. LIV, fol. 45 — 24. VII. 1491.

⁷⁶ Ibid. knj. XVII, fol. 122 — 6. VII. 1455.

⁷⁷ Ibid. knj. XLII, fol. 47 — 19. X. 1473.

⁷⁸ Ibid. knj. XXXIX, fol. 22 — 4. VII. 1470.

⁷⁹ Testamenta notariae, knj. VII, fol. 108' — 111.

⁸⁰ N. Filipović, Vlasi i uspostava timarskog sistema u Hercegovini, str. 220.

Skušal sem rešiti nekaj vprašanj z vidika gospodarskega udejstvovanja vlahov, na katere sem postal pozoren pri proučevanju dubrovniške kreditne trgovine. Zavedam se, da so ostali nekateri problemi še vedno odprti in da bo še potrebno analizirati razne oblike kreditiranja vlahov ter pritegniti gradivo iz ostalih serij dubrovniškega arhiva.

Zusammenfassung

DER ANTEIL DER HERZEGOWINER WALACHEN IM KREDITHANDEL DES MITTELALTERLICHEN DUBROVNIK

Das Einbeziehen der Walachen in den Kredithandel von Dubrovnik und ihre Tätigkeit im Handel überhaupt konnte nicht ohne Einfluß bleiben auf die Veränderungen in der wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Struktur der walachischen Stammorganisation, auf die Evolution der Walachen und die soziale Differenzierung unter ihnen.

Die ersten Angaben über das Mitwirken der Walachen im Kredithandel stammen schon aus dem Anfang des vierzehnten Jahrhunderts. Was das fünfzehnte Jahrhundert betrifft, wird bemerkt, daß die Walachen in einigen Jahren sehr intensiv am Kredithandel von Dubrovnik teilnahmen, während es dagegen auch Zeitabschnitte gibt, wo die Walachen unter den Kreditnehmern überhaupt nicht zu finden sind. Dieses Schwanken wurde bedingt von den allgemeinen politischen und wirtschaftlichen Verhältnissen im Hinterland von Dubrovnik sowie von den Beziehungen der Stadt zu den Herrschern und Feudalherren in den Nachbarländern. Der erste Zeitabschnitt einer intensiveren Einbeziehung der Walachen in den Kredithandel dauert vom Jahr 1427 (für die Jahre zwischen 1405 und 1427 sind keine Schuldbücher erhalten) bis zum Jahr 1442, in der Folgezeit kommen die Walachen erst nach dem Jahr 1470 in größerer Zahl in Kreditverträgen vor.

Im fünfzehnten Jahrhundert überwiegen in Schuldbriefen schon genau bestimmte Bezeichnungen, welcher Stammgruppe der Walachen der Kreditnehmer angehört (z. B. den Bagnani, Drobnaci, Predoevichi, Burmazi usw.), während die allgemeine Bezeichnung »Vlachus« oder »Morovlachus« unterlassen wird. Die Art, wie bei den Kreditnehmern die Zugehörigkeit zu den einzelnen walachischen Stämmen vom Notar verzeichnet wurde, ist ein Beweis dafür, daß bei den Walachen ein Prozess der Territorialisierung vor sich gegangen ist.

Walachen als Kreditnehmer kommen in Kreditverträgen als Einzelpersonen vor, noch häufiger aber treten sie zu kleinen Verbänden zusammen (entweder verbinden sie sich mit den Einwohnern von Dubrovnik oder mit den Angehörigen derselben oder verschiedener walachischen Stammgruppen). Einige werden vom Notar von Dubrovnik als Kaufleute bezeichnet (perlabuchius). Kredite wurden den Walachen unter den damals in Dubrovnik gültigen Bedingungen gegeben, gewöhnlich ohne Bürgen und Anzahlung.

Obwohl der Kreditwert gewöhnlich in Geld (Dukaten, Perperi) ausgedrückt wurde, geht aus einigen Angaben eindeutig hervor, daß die Walachen Salz und verschiedene Gewerheprodukte auf Kredit bekommen haben. Die Abzahlung wurde mit grobem Tuch (rassia), mit Vieh oder Viehzuchtprodukten geleistet.

Interessant ist auch die Struktur der Kreditgeber, von denen den Walachen Kredite gewährt wurden (außer dem Adel befinden sich darunter auch Kleinhändler, Fleischer und Erzeuger von Textilien). Mit der Analyse dieser Struktur kann auch festgestellt werden, welche Ware Gegenstand des Kreditgeschäfts war.

In der zweiten Hälfte des fünfzehnten Jahrhunderts gliedern sich die Walachen in Handelsgesellschaften (societas, collegantiae) ein, wo sie als Traktatoren mitwirken.

Die walachischen Gemeinschaften haben also nicht auf einer primitiven Entwicklungsstufe gelebt. In gewisser Hinsicht waren die Walachen im Vergleich zu den Bauern aus der »župa« sozial und wirtschaftlich beweglicher und mehr aufgeschlossen, was die Warengeldwirtschaft, den Handel und das städtische Handelsgebiet betrifft.

ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22-121 int. 209

Vas vabi, da vstopite v društvo kot redni član

Društveni člani po nižji ceni prejema osrednje društveno glasilo »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz društvene zaloge, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društva (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno) ter brezplačno prejmejo društveno značko in izkaznico.

Za leto 1977 znaša društvena članarina 30 dinarjev, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 170 dinarjev; revija izide letos prvič v treh zvezkih na skupno 600 straneh. Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 85 dinarjev.

Prijavnico za vpis v društvo lahko zahtevate na društvenem naslovu, članarino in naročnino pa vplačate na društveni žiro račun številka 50101-678-49040.

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, v Ljubljani, Aškerčeva 12/I, lahko še vedno dobite večino letnikov predvojnega »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo«, kazali publikacij Muzejskega društva in prvih petindvajsetih letnikov »Zgodovinskega časopisa«, nekatere druge starejše historične publikacije, še zlasti pa večino letnikov društvenega glasila — »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ I/1947 (ponatis) — 100 din
 ZČ II-III/1948-49 — 60 din
 ZČ IV/1950 — 100 din
 ZČ V/1951 — razprodan
 ZČ VI-VII/1952-53 — razprodan
 ZČ VIII/1954 — 40 din
 ZČ IX/1955 — 60 din
 ZČ X-XI/1956-57 — 60 din
 ZČ XII-XIII/1958-59 — 100 din
 ZČ XIV/1960 — 30 din
 ZČ XV/1961 — 60 din
 ZČ XVI/1962 — 40 din
 ZČ XVII/1963 — pred ponatisom
 ZČ XVIII/1964 — razprodan
 ZČ XIX-XX/1965-66 — 50 din
 ZČ XXI/1967 — 40 din
 ZČ XXII/1968, št. 1-2 — 30 din
 ZČ XXII/1968, št. 3-4 — 80 din

ZČ XXIII/1969, št. 1-2 — 60 din
 ZČ XXIII/1969, št. 3-4 — 80 din
 ZČ XXIV/1970, št. 1-2 — 120 din
 (kmalu razprodan)
 ZČ XXIV/1970, št. 3-4 — 80 din
 ZČ XXV/1971, št. 1-2 — 100 din
 ZČ XXV/1971, št. 3-4 — 100 din
 ZČ XXVI/1972, št. 1-2 — razprodan
 ZČ XXVI/1972, št. 3-4 — razprodan
 ZČ XXVII/1973, št. 1-2 — 60 din
 ZČ XXVII/1973, št. 3-4 — 80 din
 ZČ XXVIII/1974, št. 1-2 — 60 din
 ZČ XXVIII/1974, št. 3-4 — 60 din
 ZČ XXIX/1975, št. 1-2 — 100 din
 ZČ XXIX/1975, št. 3-4 — 100 din
 ZČ XXX/1976, št. 1-2 — 130 din
 ZČ XXX/1976, št. 3-4 — 130 din

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 200 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani Zgodovinskega društva s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 20-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na društvenem sedežu, prav tako pa tudi po pošti.

Ponatis zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.

Ferdo Gestrin

TRGOVANJE MORNARJEV IZ JUGOSLOVANSKIH DEŽEL V ANGLIJI
LETA 1504*

Beneška trgovina že od začetka 14. stoletja in dalje ni zajemala samo vzhodnega Sredozemlja (Levanto), ampak je dosegla na zahodu že tudi Anglijo in Flandrijo. V tem času so beneške oblasti to trgovino — podobno kakor trgovino proti Levanti¹ — že organizirale v obliki konvojev, ki so jih sestavljale praviloma trgovske galeje.² S pomočjo teh konvojev, ki so jih v Benetkah označevali kot »flandrijske galeje« (galere di Fiandra), je prihajalo v vzhodno Sredozemlje blago iz Anglije, Flandrije in deloma Nizozemske (flandrijsko manufakturno blago, angleško sukno in volna, tamkajšnji obrtni proizvodi in drugo), a tja so posredovali začimbe, vino, južno sadje, olje, milo, luksuzno blago, beneške tkanine in drugo. Od 15. stoletja dalje so bili ti konvoji, sestavljeni praviloma iz 4, lahko tudi 3 ali 5 galej, organizirani praviloma redno vsako leto.

Po odločitvi beneškega senata je vlada na Rialtu objavila, da bo dala določeno število državnih trgovskih galej na razpolago trgovcem za plovbo v Anglijo in Flandrijo. Od koristnikov je zaviselo, koliko ladij so organizirali za pot. Ladje je namreč vlada dajala v zakup najboljšim ponudnikom. Zakupnik (patron) ene ladje ali tudi vseh skupaj je bil dolžan potovati s konvojem. Poleg visoke zakupnine je bil zakupnik dolžan plačevati vso posadko in državne uradnike na galeji in hraniti vse ljudi na ladji. Nosil pa je tudi vse druge stroške na poti. Za vse to je moral vnaprej vročiti kapetanu konvoja določeno vsoto denarja (1600 dukatov). Zakupnik konvoja oziroma zakupniki posameznih ladij pa so imeli vse dohodke od prevoznine blaga in potnikov na ladji oziroma konvoju, kar jim je praviloma prineslo velik dobiček. Razumljivo torej, da so zakupniki pripadali sloju bogatih trgovcev, največkrat iz vrst beneških patricijskih družin.

Toda konvoju je poveljeval kapetan, ki ga je postavil senat in je za vse odločitve odgovarjal državnim oblastem. S plačo 600 dukatov za potovanje, ki jo je dal zakupnik, je moral vzdrževati oziroma plačati kaplana, pisarja in pomorskega strokovnjaka na konvoju, tako imenovanega admirala. Zakupnik je plačeval tudi dva zdravnika in dva trobentača. Državne oblasti so postavljale tudi vse druge oficirje in uradnike na ladjah (poleg zgornjih še kapetane

* Razprava je nastala ob seminarskem delu v študijskem letu 1976/77. V seminarju so sodelovali naslednji študenti: Jože Dežman, Jože Hudales, Irena Imkret-Bogataj, Anton Kalin, Branko Kandrič, Matjaž Klemenčič, Marjeta Koštomaj, Borut Križ, Anton Marguč, Marjan Matjašič, Vladimir Miladinovič, Zdenka Moravec, Mojca Pagon, Rozalija Pajntar, Jure Perovšek, Albert Pucer, Matjaž Rebolj, Irena Rink, Jurij Rosa, Marjan Rožac, Darko Viler, Tatjana Vovk, Jana Zbontar.

¹ Prim. F. C. Lane, *Fleets and Fairs: The Functions of the Venetian Muda*, v *Studi in onore di A. Saporì*, Milano 1957, str. 649 sl.

² Brzovozne ladje, namenjene za prevoz blaga velikih vrednosti, opremljene z vesli in jadri.

vsake ladje, nazornika blaga in pomorskega svetovalca ter dva pisarja na vsaki ladji).

Na vsaki ladji v konvoju je bilo 20—30 strelcev, po nekaj topničarjev in še nekaj obrtnikov za ladjedelnštvo (marangon, kalafat in izdelovalec vesel); vse je imenovala oziroma izbrala državna oblast. Tudi plače zanje, ki jih pa je poravnavaal zakupnik, so določale državne oblasti.

Poleg tega je moral zakupnik po beneških predpisih najeti za vsako galejo po 8 krmarjev (naucierii), kuharja, kletarja in odgovornega delilca hrane. Popolno svobodo pa je imel pri najemu veslačev (homines de remo), ki jih je bilo na vsaki galeji tudi do 180.³ Med posadkami »flandrijskih galej« je bilo zelo veliko ljudi iz dežel na vzhodni obali Jadranskega morja; ne samo tistih, ki so bile pod beneško oblastjo, marveč tudi globlje iz notranjosti. Na posameznih galejah so tvorili mornarji iz slovanskih dežel precejšnjo večino.⁴

Mornarji na »flandrijskih galejah« pa so imeli — podobno, kakor še marsikje drugje⁵ — pravico tovoriti s seboj določeno težo blaga. S tem blagom so nato v večji ali manjši meri trgovali na vsej poti konvoja, zlasti pa seveda na končnih postajah. V razpravi bomo prikazali delež kupčevanja mornarjev na konvoju leta 1504 po carinski knjigi iz Southamptna, ki jo je deloma objavil V. Kostić v že citirani knjigi.⁶ Ta delež nikakor ni bil tako majhen, da bi ga mogli zametavati, kakor bomo še spoznali. S tem odpiramo problem v zvezi s kvantifikacijo trgovskega prometa. Pri pomorski trgovini bi bilo namreč treba poleg trgovine poklicnih trgovcev, kjer pač imamo neposredne podatke zanj, upoštevati še delež kupčevanja mornarjev, če bi hoteli dobiti celoten obseg pomorske trgovine.

Mornarji so tega leta po omenjenem carinskem zapisu trgovali na poti iz Benetk v Anglijo, dalje na poti istih ladij iz Flandrije nazaj v Anglijo in končno iz Anglije proti Sredozemlju oziroma proti matičnemu pristanišču — Benetkam. (Morda so kupčevali tudi na poti iz Anglije v Flandrijo, vendar o tem nimamo podatkov.) Skupno število mornarjev v konvoju, ki so trgovali na celotni omenjeni poti, je bilo po carinskem zapisu 98. Pripadali so trem galejam: prva je bila kapetanska galeja konvoja, druga je bila galeja z imenom »Lyon« in tretja galeja »Country«. Velik del mornarjev iz tega konvoja, ki se je vključil v kupčevanje, je bil iz jugoslovanskih dežel, prvenstveno seveda iz primorskih krajev in dežel. Drugi so bili iz Italije, Albanije, Krfa in Francije ali Španije.⁷ Največ jih je bilo iz Črnogorskega Primorja in vir jih označuje po pokrajini⁸ ali po kraju izvora oziroma bivanja; bilo jih je 32 ali 32,32 %. Deset jih vir poimenuje po pokrajini, ker so se pač sami tako označili,⁹ osem

³ V. Kostić, Dubrovnik i Engleska 1300—1650, Beograd, SANU 1975, str. 7 sl.

⁴ Poleg tu obravnavanih ladij imamo podobno sliko tudi na beneških vojnih galejah. Leta 1484 je bilo med 174 mornarji kar blizu 70 % po izvoru iz sedanjih jugoslovanskih dežel. Prim. V. Kostić, o. c., str. 18 sl.

⁵ Po nekem dubrovniškem predpisu so smeli mornarji brezplačno natovoriti na ladjo težo 4 starov ali okoli 320 kg. Glej o tem tudi J. Tadić, Organizacija dubrovačkog pomorstva u XVI veku, Istorijski časopis 1948, str. 54 sl.

⁶ V. Kostić, o. c., str. 467—484. Carinska knjiga je pisana po sistemu enostavnega knjigovodstva v obliki dnevnika (žurnala). Na levi polovici strani je pisar pisal imena in pod njimi vrsto in množino blaga, s katerim je vsakdo kupčeval. Poleg vrste in količine blaga je pisar navedel tudi težo blaga in njegovo vrednost, vendar le-to ne dosledno. Na desni polovici strani pa je pisar zapisoval višino carine (costuma) in takse za uporabo pomola (wherffagium), ki ju je posameznik plačal za svoje blago. Na koncu vsake strani je seštevek zneska carin in takse, vendar pisar latusa ni prenesel na naslednjo stran.

⁷ Nicholo de Leon oziroma de Lyone, Victor de Lyone.

⁸ Ali »de Zetta« ali »de Mountenegro«. To poimenovanje je verjetno povezano s srednjeveško državno tradicijo.

⁹ Jeorgio de Zetto, Stephano de Zetto, Stawyo de Mountenegro, Rado de Mountenegro, Pero de Mountenegro, Powlo de Mountenegro, Damiane de Mountenegro, Dimitro de Mountenegro, Nicolo de Mountenegro.

jih je bilo iz Kotora,¹⁰ po pet iz Budve in Bara,¹¹ dva sta bila iz Paštrovičev (Rado Pastroviche, Damiano Pastroviche), eden iz Sv. Štefana (Rado de Santo Stephano) in eden iz Ulcinja (Dominico Dulceno). Iz srednje, beneške, Dalmacije je bilo osem mornarjev: po trije so bili iz Splita (Powlo de Spalato, Nicholo de Spalato in Gregole de Spalato) in Zadra (Johanne de Zaro, Jeorgio de Zaro in Simone de Zaro), eden iz Lastova (Stephano de Lowstya) in eden iz Šibenika (Pero de Sebenico) ali vsega 8,9 %. Verjetno so bili tudi mornarji, ki se označujejo po krajih Sv. Katarina,¹² Sv. Mihael,¹³ Sv. Marija,¹⁴ Gradenegro, Belesta, Loviso, Towdero,¹⁵ Capito, Calegere, Lago, Banke, Lodorin (Drim), Remere in Lustiza;¹⁶ teh je bilo 17 ali 16,66 %.¹⁷

Poleg mornarjev iz naših krajev so bili med kupčevalci tudi še dva iz Benetk (Stephano de Venecio, Andria de Venecio) in eden iz Caorle (Jeorgio de Preolle), dalje dva iz Drivasta, vzhodno od Skadra (Andria de Drivestere, Nicholo de Drivestere), ter po eden iz Skadra (Stephano de Scowtro), Krfa (Jeorgoi de Corfu) in iz Drača (Stephano de Trasso).

Za približno tretjino mornarjev-kupčevalcev nismo mogli ugotoviti etnične oziroma pokrajinskega izvora (32,32 %). V viru se namreč označujejo po očetovem imenu, po priimkih, po vzdevku ali po funkcijah na ladji (eden je bil »scalco« — skladiščnik,¹⁸ dalje kalafat, po dva pisarja in kuharja ter trije brivci).¹⁹

Poglejmo najprej kupčevanje mornarjev v Angliji; po viru je od zgoraj navedenih mornarjev tod trgovalo 40 mornarjev.²⁰ Blago so vsekakor vozili s seboj iz Benetk, kjer so svoje blago po vsej verjetnosti tudi nakupili, saj je skoraj neverjetno, da bi ga v Benetke pripeljali s seboj iz domačega kraja (razen v izjemnih primerih). Med mornarji, ki so kupčevali v Angliji, so bile glede na količine blaga in njegovo vrednostjo velike razlike. Eni so kupčevali le z eno vrsto blaga in še to v manjših količinah, drugi pa so tovorili s seboj več vrst blaga in v še kar sorazmerno velikih množinah. Ta razlika je bila morda pogojena s tem, da je del mornarjev imel v kupčevanju po Angliji že večje izkušnje in verjetno tudi večja denarna sredstva, drug del mornarjev

¹⁰ Nadalo, Nicolo, Beasso, Damiane, Johanne, Powlo, Pero, Stephano, vsi »de Catro«.

¹¹ Marco, Nicholo, Damiane, Rade in Jeorgio de Bowda; Rado, Jeorgio, Marco, Pero in Luca Den-tyuero.

¹² Sv. Katarina je verjetno znana cerkev in kraj ob reki Raši v Istri. Mornar Ivan iz tega kraja (Johanne de Sancta Katerina) je trgoval s svečniki, ki so jih morda izdelovali tam.

¹³ Sv. Mihael oziroma Sv. Mihovil je iskati ali pri Osorju (svetilnik) ali na otoku Preko ali pri Ustrinah ali pri Šibeniku ali celo pri Sečovljah.

¹⁴ Sv. Marija je verjetno kraj na otoku Braču med Sutivanom in Suho.

¹⁵ Tewdero verjetno Teodo, pristanišče ob vhodu v Boko Kotorsko. Glej G. B. Melzi, Dizionario italiano in due parti, Il scientifico, XXXII edizione, Milano 1947, str. 1174.

¹⁶ Lustiza je polotok, ki zapira na jugovzhodu Boko Kotorsko, glej Melzi, o. c.

¹⁷ To so bili: poleg Ivana iz Sv. Katarine Christophoro de Sancto Mihaelo, Nicholo in Nadalo de Sancta Maria, Vincenzo de Gradenegro, Jeorgio de Belesta, Antonio de Loviso, Thoma in Alovise de Towdero, Rado de Lustiza, Johanne de Capito, Nicholo de Calegere, Marco in Lazero de Lago, Nicholo de Banke, Lazero de Lodorin, Nicholo de Remere.

¹⁸ Scalco je oznaka za delavca v shrambi oziroma skladišču, ki razdeljuje hrano in vino. Glej N. Tommaso — B. Bellini, Dizionario della lingua italiana, vol. 5, Torino 1929, str. 594.

¹⁹ Po očetu: Francisco de Johanne, Nicolo de Johanne, Powlo de Lorenzo, Nadalyn de Jacobo. Po priimku: Nicolo Sozeno ali Socino, Francisco Vassale, Petro Torke, Roberto Pister, Francesco Tister, Dominico Colombe, Marino Brent, Stephano Porvcare, Jeorgio Beriche, Andria Bragandyn, Johanne Browe, Marco Mazeret. Po vzdevku: Nicolo Salvadigo, Grego Dadzaro. Po funkciji na ladji: Lodovico scalco oziroma scalco di galea capitanea, pisar z galeje Lyon in pisar z galeje Countery, kuharja Valentino in Bartolomeo, Francisco Barber, Lenardo Barbero, Johanne Battesta Barbere, Rado Caloffat. Tudi med njimi so bili še vedno ljudje iz jugoslovanskih krajev.

²⁰ Iz Črne gore oziroma Zete: Damijan, Stefan, Stevo, Marino, Rado, Pero, Jurij; iz Paštrovičev: Rado in Damijan; iz Bara: Rado in Jurij; iz Budve: Nikola in Marko; iz Kotora: Damijan, Pavel, Ivan, Nadalo, Nikola, Beasso; iz Zadra: Ivan in Jurij; iz Sv. Katarine: Ivan; iz Lovisa: Anton; iz Towdera: Tomaž; iz Caorla: Jurij; iz Benetk: Stefan; iz Skadra: Stefan; dalje Pavel de Lorenzo, Nadalyn de Jacobo, Stefan Lordayn, Marko Mazeret, Ivan Browe, Ivan Dominico, Peter Torke, Robert Pister, Nikola Salvadigo, brivca Lenart in Francišek, kuhar Bartolomej in skladiščnik Ludvik.

pa je bil morda na tem področju šele začetnik. V celoti pa so kupčevali kar s 17 vrstami blaga. Med njimi izstopajo zlasti milo, razne vrste sadja, olje, pa tudi sukno in preproge, ki so verjetno imeli na angleškem trgu široko tržišče. Z njimi trguje tudi večina zgoraj omenjenih mornarjev. Vrste blaga, skupno količino, težo in vrednost pripeljanega blaga prikazuje naslednja tabela.

MNOŽINA, TEŽA IN VREDNOST BLAGA MORNARJEV FLANDRIJSKIH GALEJ
NA POTI V ANGLIJO LETA 1504

Vrsta blaga	Množina	Teža	Vrednost
Milo	32 zabojev, 21 vaz, 10 vreč, 6 košar, 401,75 lib.	18.500 lib.	125 lib.
Korintske rozine	14 barigl, 12 kosov (pecia)	3.230 lib.	22 lib. 10 s. 8 d.
Slive	5 barigl, 4 vaze, 2 vreči, 1 košara, 400 lib.	2.210 lib.	16 lib. 13 s. 4 d.
Suhe fige	41 kosov (pecia)	2.150 lib.	232 lib. 4 s.
Kandirano sadje	1 barigla	24 lib.	1 lib. 6 s. 8 d.
Olje	69 1/2 barigl	1.740 lib.	375 lib. 16 s. 10 d.
Vino	2 barigli	67 lib.	?
Žima		7 lib.	1 lib. 10 s.
Poper	1 vreča	?	? 6 s. 8 d.
Nagljeve žbice		3 lib.	10 s.
Rabarbara		2 lib.	1 lib.
Preproge	21 kosov	?	10 lib. 10 s.
Sukno	47 kosov	?	6 lib. 5 s. 4 d.
Bokali	458 kosov	?	3 lib. 10 s.
Kozarci	124 kosov	?	1 lib.
Svečniki	14 (trendellis of wyr')	?	6 s. 10 d.
Ščitniki za noge	1.000 kosov	?	6 lib. 5 s.

Po teži in množini je bilo največ mila — okoli 8.825 kg —, ki so ga v Angliji potrebovali za odpravo maščob iz volnenega blaga^{20a} in ki je bilo verjetno iz Benetk, vsekakor pa iz Italije, kjer je bila proizvodnja mila tedaj zelo razširjena. To milo je bilo po carinskem zapisu vredno blizu 125 liber denarjev ali 1 1/2 denarja za libro mila. Nenavadno veliko je bilo sadja, vsekakor v suhem in deloma v predelanem stanju; služilo pa je zlasti kot postna jed. Največ je bilo korintskih rozin,²¹ a tudi suhih sliv²² in fig je bilo kar precej. V skupni teži je bilo sadja vseh vrst skupaj s kandiranim sadjem²³ za pri-

^{20a} V. Kostić, Struktura dubrovačko-angleske trgovine u XVI veku, Istorijski časopis 21 (1974) str. 32.

²¹ Prim. Grand Larousse encyclopédique en dix volumes, vol. 8, Paris 1963, str. 1013; V. Kostić, Dubrovnik o. c. str. 470 in 473.

²² V viru »proinorum«, »proynorum« in »prynorum« — V. Kostić, o. c., str. 467 sl., 469, 470, 471, 473.

²³ V viru »suket«, prihaja od succades — Prav tam, str. 471, op. 4.

bližno 3.630 kg. Po teži sledi nato olivno olje, ki je bilo najverjetneje italijan-skega, le izjemoma morda istrskega ali dalmatinskega izvora. Njegova v kilo-grame izražena teža je dosegla okoli 835 kg. Dva mornarja iz Črne gore (Štefan iz Črne gore, Damijan iz Zete) sta s seboj tovorila 21 kosov različnih preprog, verjetno domačega izvora. Prav tako je pet mornarjev, ki so bili deloma iz sedanjih jugoslovanskih krajev (Nikolaj iz Budve, Natal iz Kotora, Štefan iz Črne gore, Štefan iz Skadra in brivec Lenart), v Anglijo pripeljalo 47 kosov kameljega sukna (camelot, chamelot). V manjših množinah so mornarji pri-peljali v Anglijo dišave (popper, nagljeve žbice, rabarbaro), vina, žime, stekle-nih predmetov (kozarci),²⁴ bokalov²⁵ in svečnikov. Po številu nekaj več so zopet pritovorili ščitnikov za noge.

Skupna teža vsega tega blaga je ob teži beneške libre²⁶ (0,477) znašala nad 13 ton (okoli 28.000 liber), kar je bila že sorazmerno lepa množina blaga, še posebej, če pomislimo, da je bila natovorjena na trgovski galeji, hitri ladji s sorazmerno majhno nosilnostjo. Nepopolna skupna vrednost, ki je za del blaga ni mogoče ugotoviti, pa je presegla 795 (angleških) liber, 9 solidov in 4 denarje. Ker vemo, da je bila mesečna plača veslača na galeji 8 liber beneških denarjev, pomeni to, da je povprečno nosil vsak mornar, ki je po našem viru kupčeval v Angliji, za približno 20 liber blaga ali za vrednost približno 2 1/2 mesečne mezde.

Ko je konvoj v Southamptnu pristal in so ladje iztovarjali, so tudi mornarji s svojim blagom enkrat ali pa tudi večkrat zapustili ladjo in šli na kupčevanje. Za svoje blago so morali na carini plačati carinsko pristojbino in takso za pomol (costuma in wherffagium). Celotni znesek za oboje je dosegel vrednost 4 libre, 17 solidov in 3 1/4 denarja (za carino 4 libre, 10 solidov in 7 1/2 denarjev), kar je bilo glede na sorazmerno velike količine blaga sorazmerno malo.²⁷ Mor-narji so nato, noseč svoje blago sami ali pa so ga tovorili z živino, kupčevali po vaseh in krajih okoli Southamptna v smeri proti Londonu. Tisti, ki so imeli večje količine blaga, so morali kupčevalsko pot opraviti večkrat. Iz zapisa o plačanih carinah spoznamo, da je to izmed 40 storilo kar 13 mornarjev.²⁸

Večji del mornarjev je trgoval z enim samim blagom oziroma z več vrstami blaga, vendar v vrednosti, ki je bila manjša od 20 liber denarjev. Z eno vrsto blaga v manjših množinah je trgovalo kar 16 mornarjev,²⁹ z več vrstami blaga ali še vedno v manjših količinah pa 11.³⁰ Poglavitno blago, s katerim so ti mornarji trgovali, je bilo olje, vino, suhe fige, milo, slive, manjše količine ko-rintskih rozin, kandiranega sadja, popra, bokalov in sukna. Posamezni mor-narji pa so kupčevali s sorazmerno večjimi množinami blaga ene ali več vrst

²⁴ »Gobletis« (— gobelet): kozarci, navadno brez podstavkov, bolj visoki kakor široki in narejeni ali iz žgane gline ali iz stekla ali iz kovine; prim. P. Robert, Dictionaire alphabétique ethnologique de la langue française, 3, Paris 1966, str. 295.

²⁵ »Boccale« — posoda za tekočine, sočivje in sadje, narejena iz žgane gline. Glej G. B. Melzi, o. c., I linguistica, Milano 1946, str. 136.

²⁶ Velika beneška libra — 0,477 kg. Glej Z. Herkov, Statut grada Rijeke, Zagreb 1948, str. 113; isti, Mjere Hrvatskog Primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu, Rijeka 1971, str. 75 sl.; T. Raukar, Zadar u XV stoljeću. Ekonomski razvoj i društveni odnosi, Zagreb 1977, str. 298 (točna teža libre: 0,476999 kg).

²⁷ Višina pobranih tarif je znesla komaj dobrega 0,6 % vrednosti blaga.

²⁸ Peter in Jurij iz Zete, Stevo iz Črne gore, Rado iz Paštrovičev in Natal iz Kotora po dvakrat; Damijan iz Paštrovičev, Rado iz Črne gore, Štefan iz Skadra po trikrat; Damijan iz Črne gore, skladiščnik Ludvik in Nikola iz Kotora po štirikrat (četrtič s 7 bariglami olja).

²⁹ To so bili: Ivan Browe, Štefan iz Benetk, Ivan iz Sv. Katarine, Nikolaj Salvadigo, Jurij iz Zadra, Ivan Dominico, Jurij iz Bara, Marko iz Budve, ladijski brivec Frančišek, Ivan iz Zadra, Anton iz Lovisa, Pavel de Lorencio, ladijski kuhar Jernej, Ivan iz Kotora, Štefan Lordayn in Nadalin de Jacobo.

³⁰ To so bili: Beasso iz Kotora, Jurij iz Caorla, Tomaž iz Towdera, Pavel iz Kotora, Damijan iz Kotora, Nikolaj iz Budve, Peter Torke, Nadalin iz Kotora, Marin iz Črne gore, Jurij iz Zete, Stevo iz Črne gore.

in v vrednosti nad 20 liber denarjev. Tako je Peter iz Črne gore trgoval s tremi zaboji mila (900 liber) in 4 zaboji suhih fig (208 liber) v skupni vrednosti 28 liber, 10 solidov in 8 denarjev,³¹ skladiščnik kapetanske galeje Ludvik s 5 bariglami olja, 400 bokali in 124 kozarci v vrednosti 30 liber, 8 solidov in 10 denarjev,³² Rado iz Črne gore s 7 bariglami olja, 1 bariglo in 1 vazo sliv ter z 2 zabojema suhih fig (104 liber) v skupni vrednosti 51 liber, 5 solidov in 10 denarjev.³³ Največjo vrednost blaga pa so dosegli Damijan iz Črne gore, ki je tovoril 9 zabojev in 1 vazo mila (nad 3402,5 liber), 3 barigle olja, 6 zabojev suhih fig in preprogo v skupni vrednosti 73 liber, 2 solida in 2 denarja, dalje Nikolaj iz Kotora z 8 zaboji suhih fig, 8 bariglami olja in zabojem mila (201,25 libre) v vrednosti 89 liber, 16 solidov in 8 denarji ter Štefan iz Skadra s 14 zaboji suhih fig, 2 bariglama olja, košaro (?) sliv, zabojem mila, 10 kosi sukna in manjšimi količinami popra (5 liber), nagljevih žbic (3 libre) in rabarbare (2 libri); vrednost njegovega blaga je dosegla 97 liber, 3 solide in 8 denarjev, kar je bila višina skoraj celoletne njegove mezde.³⁴

Že iz zgornjega spoznamo, da so blago pri carinjenju in plačilu takse obračunavali po transportnih, embalažnih enotah, le redko pa v kosih oziroma utežnih enotah, librah. Kot embalažna, merska in obračunska enota za tekočino (olje, vino) je služila izključno barigla (barello, barellis), narejena zelo trdno tudi zavoljo prevoza po morju. Vendar je barigla služila tudi kot utežna mera za slive, korintske rozine in kandirano sadje. Teža barigle je bila zelo različna, odvisno pač od tega, katero blago so v njej tovorili. Teža barigle olja (25 liber) je znašala okoli 12 kg, a vina okoli 68 kg. Barigla sliv je tehtala od 100 do 200 liber (okoli 48–96 kg), barigla korintskih rozin od 100 do 166 liber (okoli 48–79 kg) in celo 450 liber (okoli 215 kg), teža barigle kandiranega sadja (succades, suket) pa le neto 24 liber (okoli 11,5 kg). Posebna enota za sadje je bil »kos« (pecia, peciis), torej zaboj; v njih so tovorili zlasti fige, a tudi korintske rozine. Računali smo ga na 25 kg teže. Prav tako so slive tovorili v vrečah in košarah. Vreča (sacco, saccis) sliv je tehtala do 150 liber (okoli 71,5 kg); služila pa je tudi za tovorjenje mila, ki ga je šlo 100–125 liber na vrečo (okoli 48–60 kg), v manjših vrečicah pa so prenašali poper. Embalažna in utežna enota košara (cista, cistis) je bila verjetno pletena in so jo uporabljali za prevoz suhih sliv in tudi mila. Teža košare suhih sliv je bila do 425 liber (okoli 202,7 kg), a košara mila se je gibala od 250 do 800 liber teže (okoli 119 do 381,6 kg). V košarah so tovorili tudi sukno iz kamelje dlake in ga je šlo vanjo v našem primeru 21 kosov. Kot utežna in embalažna mera hkrati se javlja tudi vaza (bage, bages) pri tovorjenju sliv in mila. Velikost vaze je bila približno polovica barigle.³⁵ Za tovorjenje mila so uporabljali kot posebno embalažno enoto zaboj (cassa, cassis), seveda drugačnih velikosti kot za tovorjenje suhega sadja. Teža enega zaboja mila je bila od 250–500 liber (okoli 119,2–238,5 kg). Sukno in preproge so štel v kosih (pecia, peciis), bokale in kozarce, svečnike in ščitnike za noge po številu, a nekatere vrste blaga so obračunavali v librah (žima, poper, nagljeve žbice, rabarbara).

Iz Flandrije, kamor je konvoj »flandrijskih galej« nadaljeval pot, so številni mornarji zopet tovorili blago nazaj v Anglijo. Z njim so v času pristanka

³¹ V. Kostić, o. c., str. 469, 470.

³² Prav tam, str. 467, 470.

³³ Prav tam, str. 469, 472, 473.

³⁴ Prav tam, str. 467, 468, 470, 471, 473.

³⁵ Prim. G. B. Melzi, o. c., str. 99: baia — vrsta vaze, ki odgovarja približno velikosti pol barigle.

v Southamptnu, ko se je konvoj pripravljaj na povratek v domače pristanišče, kupčevali po širši okolici mesta.

Carinski zapis zaznamuje pri tem kupčevanju 27 mornarjev, vendar se je Štefan iz Kotora omenjal pri prehodu čez carino trikrat (dvakrat kot Stephano de Catro in enkrat kot Stephano de Zetta), a Peter iz Kotora dvakrat (Pero de Catro, Pero de Zetta). Največ mornarjev, ki so na tem delu poti kupčevali — 8 po številu — je bilo zopet iz Črnogorskega primorja,³⁶ po dva sta bila iz Drivasta v Albaniji (Andrej in Nikolaj iz Drivasta) in iz Jezera? (Marco de Lago, Lazero de Lago), po eden iz Šibenika in Splita (Peter de Sebenico, Powlo de Spalado), dalje iz Sv. Katarine (Johanne de Sancta Katerina), Sv. Mihaela (Christophoro de Sancto Michello), Sv. Marije na Braču (Nicholo de Sancta Maria), iz Lurdana? (Stephano de Lurdano), iz Drača (Stephano de Trasso) in iz Gore? (Nicholo de Mounte), a za sedem mornarjev ne vemo za kraj izvora.³⁷ Posamezni med njimi so bili istovetni s tistimi mornarji, ki so kupčevali že na poti iz Benetk v Anglijo.³⁸

Zgoraj navedeni mornarji so v Angliji kupčevali z najbolj značilnimi flandrijskimi vrstami robe: s tekstilijami, s tekstilnimi izdelki in z galanterijskim blagom. Med vsemi vrstami tekstilnega blaga je bilo na prvem mestu platno petih vrst. Na prvem mestu je omeniti holandsko platno, to je platno iz province Holland (bilo ga je 40 kosov z 919 vatli), sledilo je domače flandrijsko platno (15 kosov s 355 vatli), Štefan iz Črne gore je tovoril dva kosa z 41 vatli brabantkega platna, ki je bilo vredno 16 solidov in 8 denarjev, a Štefan iz Drača 20 vatlov briselskega platna, katerega cena je bila 15 solidov. Posebna vrsta je bilo poslikano platno, ki ga je tovoril zgoraj omenjeni Štefan iz Črne gore; imel ga je 2 ducata, a vredno je bilo 20 solidov.³⁹ Celotna vrednost platna je po carinskem zapisu dosegla 44 liber, 13 solidov in 4 denarje.

Ob platnu je posebej navesti kanafas (canvas), ki so ga mornarji pripeljali v Anglijo 172 vatlov v vrednosti 2 liber, 3 solide in 8 denarjev.

Platnu je po količini in vrednosti sledilo sukno. Kar 192 kosov so mornarji pripeljali v Anglijo barvanega sukna (pannus pictus), katerega skupna vrednost je bila 9 liber, 4 solide in 2 denarja (cena večinoma 1 solid za kos). Temu suknu je po količini sledilo sukno iz Ypra (iperling, imperling, v Dubrovniku znano kot ypria), bilo ga je 35 kosov, njegova vrednost pa 3 libre 5 solidov in 2 denarja, dalje kos svile (pecia sendalli) s 30 vatli v vrednosti 3 liber, dva kosa satena (pannus rasmus, rays) za 12 denarjev in kos damasta (dornix — naziv po mestu Dornek oz. Tournais) za 2 solida, končno 2 ostanka iprskega blaga v dolžini 15 vatlov za 6 solidov in 8 denarjev ter 10 vatlov neugotovljivega blaga (candelabr')⁴⁰ za 20 denarjev. Vrednost vseh tekstilij je dosegla vsoto 62 liber, 17 solidov in 8 denarjev.

Med tekstilnimi izdelki, s katerimi so mornarji kupčevali v Angliji, je na prvo mesto postaviti razna pregrinjala (coopelites, coopertoriis, cooperlet de verdure): vseh je bilo 48, od tega 25 v zeleni barvi. Cena teh pregrinjal se je gibala od 5 do 10 solidov, vrednost vseh pa je dosegla 17 liber, 9 solidov in 11 denarjev. Po vrednosti so precej zaostajala pregrinjala za klopi in za

³⁶ To so bili: Jurij iz Zete, Nadalin iz Kotora, Peter iz Kotora, Štefan iz Kotora, Rado iz Budve, Marko iz Bara in Damijan iz Budve.

³⁷ To so bili: Jeorgio Beletska, Ludovico scalco, Nicholo Sozeno, Frauncisco Vassale, Frauncisco de Johanne, Nicholo de Leon in Frauncisco Tister.

³⁸ To so bili: Štefan iz Zete, Jurij iz Zete, Peter iz Kotora, Nadalin iz Kotora, Damijan iz Budve, Ivan iz Sv. Katarine, Stefan Lordayn in skladiščnik Ludovik.

³⁹ V. Kostić, o. c., str. 477.

⁴⁰ Prav tam, str. 478.

stole (bancare, bankale pro stauro) raznih barv: vseh je bilo 54, vredni pa so bili 2 libre, 12 solidov in 2 denarja. Med tovrstnim blagom srečamo še 6 prešitih odej (quilted, quiltes) v skupni vrednosti 1 libre in 15 solidov, prevleko za prešito odejo (intima) s ceno 6 solidov in 8 denarjev, zastor za vrata (antepor/tale/), katerega cena je bila 2 solida in 6 denarjev, dalje pregrinjalo za oltar iz iprske tkanine (mappa de diaper) v vrednosti 1 solida, blazina, napolnjena s puhom (lecto de pluma) za 10 solidov in dve manjši preprogi (carpettis curtis), vredni 13 solidov in 4 denarje.⁴¹ Skupna vrednost tega blaga je bila 23 liber, 10 solidov in 7 denarjev.

Precej zvrsti je bilo raznega galanterijskega in drugega blaga. Največ med njimi je po številu bilo bucik (spenters, spenturs), 26.000 kosov, katerih skupna vrednost pa je bila le 8 solidov in 6 denarjev; z njimi so kupčevali trije mornarji. Različnih ogledal je bilo 265, vrednih 1 libro in 14 solidov. Šest ducatov očal? (spactakyllis) je tovoril en mornar, vredni pa so bili samo 10 denarjev. Ščetk (brosches, brasse potle, potles), za katere ne vemo ne oblike ne čemu so služile, je bilo 16 in so jih cenili na 8 solidov in 8 denarjev. En mornar je kupčeval tudi z glavniki, ki jih je imel dva ducata za 1 solid in 8 denarjev. Mornarji so dalje kupčevali s kožami različnih vrst (pelles de speric?): vseh skupaj je bilo 304 kož in so stale 2 libre in 5 solidov. Tovorili so še 26 možnjčkov iz kože (pouches de corrio) za 9 solidov in 8 kožnih torb (bruscoriis) za 1 solid in 4 denarje. En mornar je kupčeval s perjem ali puhom (plumarun), ki ga je imel 25 liber (okoli 12 kg) in je bilo vredno 3 solide in 4 denarje. Mornar Peter iz Zete je pripeljal s seboj tri zaboje s 16 šipami, ki so bile ocenjene na 3 libre in 4 denarje. Med tovrstnim blagom je bilo še 32 svečnikov (candelabris) za 3 solide in 4 denarje, ducat škatlic za peresa (calomeris) za 10 denarjev, 6 nizkih biserov (ropis preculorum, perle) za 6 denarjev, 48 ducatov čipk (lass' filij), ki so bile vredne 1 solid in 6 denarjev, 45 liber (okoli 21,5 kg) preje (flex) za 5 solidov in 10 denarjev ter 1 ducat neznanega blaga (pior') za 10 denarjev. Posebej je omeniti še dva zaboja mila v skupni teži 900 liber (okoli 429 kg), ki je bilo ocenjeno na 6 liber. Z njim je kupčeval mornar Štefan iz Kotora, ki je šel, kakor smo že spoznali, na tem delu poti trikrat prek carine.⁴² Vrednost te skupine blaga je dosegla 13 liber, 8 solidov in 2 denarja.

Celotna količina blaga, s katerim so mornarji kupčevali v Angliji po poti v Flandrijo, je bila po carinskih zapisih ocenjena na 99 liber, 16 solidov in 5 denarjev.

Tudi na tem delu poti so bile velike razlike glede na množino blaga, s katerim so posamezni mornarji kupčevali, a tudi glede na njegovo vrednost. Najmanjše vrednosti blaga so imeli Frančišek, sin Ivana (zeleno pregrinjalo in pregrinjalo za klop, oboje za 10 solidov), Štefan iz Drača (20 vatlov briseljskega platna za 15 soldiov) in Nikolaj iz Drivasta v Albaniji (dva pregrinjala, kos iprskega sukna, pregrinjalo za klop in 10 ducatov zrcal, vse skupaj vredno 18 solidov). Z največjo količino blaga in vrednostjo pa je kupčeval Štefan iz Zete, ki je imel na tej poti vloženih 24 liber in 3 solide. Njemu so sledili Peter iz Kotora z 8 librami in 8 denarji, Franc Vassele s 6 librami in Jurij iz Črne gore s 5 librami, 11 solidov in 10 denarjev vloženih sredstev. Vsi drugi na tem delu poti trgujoči mornarji so se glede višine vrednosti blaga, s katerim so

⁴¹ Prav tam, str. 474–479.

⁴² Prav tam, str. 475, 476, 479.

kupčevali, zvrstili med vrednostmi od 1 libre in 8 denarjev do 4 libre 19 solidov in 9 denarjev.

Ko so se ladje »flandrijskega« konvoja vračale v Sredozemlje oziroma v beneško pristanišče, je nanje naložilo svoj tovor tudi 64 mornarjev, od katerih so nekateri natovorili toliko blaga, da so šli po dvakrat in celo po trikrat prek carine (Dimitrij iz Črne gore, Rado iz Sv. Štefana in Jurij iz Bara, Nadalin iz Kotora trikrat). Med njimi jih je bilo pa kar 25, ki so kupčevali tudi na prvih dveh delih poti konvoja.⁴³ Tudi pri kupčevanju na tem delu poti so prevladovali mornarji iz sedanjih jugoslovanskih dežel in med njimi zopet tisti iz Črnogorskega primorja, ki jih je bilo 21.⁴⁴ Mornarjev, ki so bili po izvoru izven sedanjih jugoslovanskih dežel in so se vključili v trgovino na tej poti, je bilo manj (taki so bili Nikolaj iz Drivasta, Lazar od Drima, Andrej iz Benetk, Jurij iz Krfa, Valentin Coggo, Vincenc de Gradenegro? in pisarja na galejah Lyon in Country in drugi).

Tako kakor na poti iz Flandrije v Anglijo so tudi na poti iz Anglije domov mornarji tovorili prvenstveno tekstilije, zlasti angleško sukno, ki je bilo tedaj že celo cenejno na evropskem trgu. Poleg tekstilij so prek carine vkrcali na ladjo le strojene kože (usnje?), telečje kože in kositrne posode. Vrste blaga in na ladjo vtovorjene količine prikazuje naslednja tabela:

Kersey	317,5 kosov	Cottons	6 kosov
Panno largo	20 kosov	Corrio tannato	146 kosov
Panno curto	21,5 kosov	Pellium vitulin.	
Panno	1,5 kosa		145,5 duc. = 1.746 kosov
Bridgwater	22 kosov	Vasorum electr.	75 kosov
Northern	4 ducate = 48 kosov		

Tekstilnega blaga je bilo torej kar sedem vrst. Daleč je prevladovalo s 317 1/2 kosi angleško sukno »karasje« (kersey, carisee, calisee). To je bilo ozko sukno (1 yard — 0,915 m) raznih kvalitet, ki je bilo precej razširjeno tudi v jugovzhodni Evropi.⁴⁵ Bilo je bolj grobe izdelave v različnih barvah oziroma barvnih progah, največkrat modre barve; po progah v blagu je bil nekoliko podoben gaberdenu, le da je bil grob. Dolžina kosa je bila približno 17 yardov (15,455 m), težak pa je bil 22 liber (okoli 10,5 kg).⁴⁶ Samo to sukno je tehtalo nad 3.300 kg. Za dobro tretjino te količine so mornarji tovorili drugega sukna raznih vrst. Na eni strani je bilo to sukno, ki ga je vir označeval kot ozko sukno oziroma sukno (pannus curtus, pannus) in je bilo široko blizu 1 yarda (carina zanj je bila od kosa 2 denarja). Na drugi pa sukno z oznako široko sukno (pannus largus): to je bilo široko dva yarda in je kos meril 24 yardov, težko pa je bilo 66 liber (okoli 31,5 kg). Tudi zanj je bila carina po 2 denarja

⁴³ To so bili: Nikolaj de Leon (Lyon), Marco de Lago (Jezero?), Rado de Montenegro, Pavel iz Kotora, Jurij iz Zete, Nikolaj iz Drivasta, Marko iz Bara, Štefan Lordayn, Robert Pister, Pavel de Lorencio, Jurij iz Bara, Rado iz Budve, skladiščnik Ludovik, Štefan iz Drača, Nadalin iz Kotora, Peter iz Zete, Peter iz Šibenika, Ivan iz Zadra, Rado iz Zete, Ivan iz Sv. Katarine, Nikolaj iz Budve, Štefan iz Zete, Nikolaj Sozeno, Nikolaj iz Sv. Marije, Anton iz Lovisa.

⁴⁴ Poleg že v op. 43 naštetih še: Rado iz Črne gore, Lazar od Drima, Pavel iz Zete, Rado iz Sv. Štefana, Peter in Luka iz Bara, Nikolaj in Jurij iz Budve, Dimitrij iz Črne gore, Alojzij iz Towdera, Ivan iz Zete in Dominik iz Ulcinja. Iz srednje Dalmacije pa so bili: Nikolaj iz Splita, Nadalin iz Sv. Marije na Braču, Jurij iz Zadra, Gregole iz Splita, Peter iz Šibenika, Ivan in Simon iz Zadra.

⁴⁵ Prim. F. Gestrin, Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 15. do konca 16. stoletja, Ljubljana 1965, str. 163; isti, Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1972, str. 63, 69 sl.; V. Kostić, Struktura, o. c., str. 34 sl.

⁴⁶ V. Kostić, Dubrovnik o. c., str. 126.

od kosa (za karasje pa so plačali po 2 denarja od 3 kosov).⁴⁷ Dalje so mornarji kupčevali s suknom, ki ga vir označuje kot »bridgewater«. To je bilo sukno, ki je sodilo v zvrst ozkih tkanin; kosi tega blaga so bili dolgi okoli 23 do 25 yardov in težki okoli 34 liber (16,2 kg).⁴⁸ Sukno vrste »cotton« je bilo volneno blago, čeprav je nosilo to ime. V našem primeru je bilo vedno le v polovičnem kosu, to je dolgo kakih 16 yardov, široko pa le $\frac{3}{4}$ yarda. Posebej je omeniti še irsko sukno (northern), katerega kos je meril približno 12–13 yardov in so ga mornarji tovorili v ducatih. Toda poudariti je treba, da so mornarji v ne ravno redkih primerih nakupili sukno slabše kvalitete, zlasti tako, ki ni bilo po vseh pravilih in najboljše pristrizeno in so se na njem poznale proge višjih dlačic. Tako blago je bilo »vergata« in vir je to vedno tudi označil.⁴⁹

Poleg sukna so mornarji na poti iz Anglije proti domu vkrcali še nekaj drugega blaga. Sorazmerno veliko je bilo strojenih kož oziroma usnja (corio tannato) in telečjih kož (pellium vitulinarum): prvih 146 kosov a drugih 145,5 ducatov ali 1.774 kosov. Ob njih so vozili s seboj samo še kositrne posode, blago, ki so ga v Sredozemlju zlahka prodajali in ki je bilo pogosto del tovara tudi poklicnih trgovcev. Izdelovali so jih iz posebne zlitine kositra in svinca, ki se je dala lepo oblikovati in je imela srebrni sijaj. Te posode sta tovorila samo dva mornarja: Jurij iz Zete 50 in Alojz iz Towdera 25, vrednost teh posod pa je bila 20 solidov (1 libra).

Vrednost vsega blaga na tej poti moremo le približno oceniti, ker razen cene za kositrne posode carinski zapis ni zajel cen. Toda če kos vseh vrst blaga vrednotimo po ceni kosa karasjeja, a ta je bila v prvi polovici 16. stoletja v Angliji okoli 1 libre, je bilo vse blago vredno okoli 435 liber. Celotno količino usnja bi glede na višino carine mogli oceniti na okoli 40 liber, a telečje kože na približno 50 liber. Celotna vrednost na tej poti na galeje naloženega mornarskega blaga bi bila torej okoli 526 liber. Do približno enake vsote pridemo tudi, če ocenjujemo celotno vrednost blaga po pobrani carini, ki je dosegla 2 libre 10 solidov 7 denarjev. Po izračunu na podlagi vrednosti blaga in višine pobrane carine za blago iz Benetk v Anglijo pridemo do vsote okoli 500 liber.

Na tej poti je bilo blago, s katerim so kupčevali mornarji, mnogo bolj enakomerno porazdeljeno na vsakega kakor na ostalih dveh poteh. Veliko mornarjev je tovorilo s seboj le po en ali dva kosa sukna ali po nekaj kosov usnja ali po nekaj ducatov telečjih kož. Le posamezniki so tovorili tudi večje množine blaga. Le posamezniki so tovorili tudi večje množine blaga. Tako je Rado iz Budve vkrcal na ladjo dve bali sukna, v katerih je bilo 79 kosov karasjeja in poldrugi kos kratkega sukna.

Sukno, kože, kositrne posode in usnje so šteli v kosih. Vendar so blago praviloma tovorili v balah (bala) in balicah (baleta): v prvi je bilo lahko 32 kosov sukna, zlasti karasjeja, pa tudi do 48 kosov, v drugi pa npr. 5–20 kosov karasjeja. Toda sukno, a tudi kože, so včasih vezali v sveženj (fardelo). Vanj je šlo npr. 9, pa tudi manj (6–8) in precej več (26) kosov sukna, telečjih kož pa je šlo v sveženj 10 ducatov, v katerih so jih na splošno obračunavali. Flandrijsko sukno pa so v kosih merili na vatle (na kos je šlo 24–30 vatlov).

Celotno težo blaga, s katerim so mornarji kupčevali na vseh treh poteh »flandrijskih galej«, moremo računati na kakih 25 ton. Vrednost tega blaga pa je dosegla približno 1.421 liber (po posameznih poteh 795 liber 9 solidov

⁴⁷ Prav tam, str. 494 sl.

⁴⁸ Prav tam, str. 129.

⁴⁹ Prav tam, str. 481.

in 4 denarje, 99 liber 16 solidov in 5 denarjev, okoli 526 liber). Ker so vrednost računali v angleških librah (torej funtih, šilingih in penijih), a ta je bila v prvi polovici 16. stoletja enaka $3\frac{1}{2}$ beneških dukatov,⁵⁰ je bila v njih izražena vrednost obravnavanega blaga dosegla okoli 5.000 dukatov. To je pa že kar velika vrednost vloženih sredstev.

Zavoljo boljše predstave o obsegu kupčevanja mornarjev na »flandrijskih galejah« pogledajmo primer količine blaga, ki so ga poklicni trgovci vkrcali v Southamptnu v Angliji na ladjo dubrovniškega ladjarja in trgovca Marina Gučetića leta 1531 na poti proti Sredozemlju.⁵¹ Dubrovnik je imel v tem obdobju v poklicni trgovini z Anglijo med vsemi kraji na vzhodni obali Jadranskega morja edinstveno mesto, saj je le on imel neposredne pomorske in trgovske zveze z otokom. Še več, v tem času so dubrovniške zveze z Anglijo tako porasle, da so imele posamezne dubrovniške trgovske rodbine in družbe v Londonu, kjer je bila kar majhna dubrovniška kolonija, in v Southamptnu svoje rodbinske člane, ki so trgovali kot zastopniki ali povsem samostojno. Ena izmed njih je bila tudi trgovska hiša Gučetić (poleg npr. Menčetić, Sorkočević).⁵² Posamezni, vendar ne ravno redki, dubrovniški brodarji pa so opravljali nekako linijsko plovbo med Anglijo in Sredozemljem. Primer takega posla nam je ohranil carinski zapis blaga, vkrcanega na ladjo Marina Gučetića. Ladja je bila tipa nave, verjetno dubrovniške izdelave.⁵³ To so bile trgovske ladje večjih in velikih nosilnosti, ki so jih Dubrovčani dobavljali iz ladjedelnic v Gruziji in Korčuli.

Na to ladjo, za katero je moral Marin Gučetić, ker je bila zasidrana v pristanišču (Southampton), plačati 4 denarje posebne takse (anceragium), so naložili svoje blago poleg lastnika še številni drugi koristniki, vsekakor večinoma trgovci, 36 po številu. Le-ti so bili deloma iz Londona — bilo jih je deset — in se praviloma označujejo kot »liber Londini«,⁵⁴ iz Southamptna je bil izvoznik John Mill, ki pa je na ladjo natovoril le malo blaga, iz Newberyja, mesta okoli 100 km zahodno od Londona ob reki Kennet, je bil John Wynchecome, a Anglež je bil tudi Viljem (Willelmo), ki je bil verjetno faktor škofa iz Winchestra. Dalje so na ladjo naložili blago trgovci iz Italije. Iz Benetk sta bila Julij de Babalio in Jeronim da Molino, ki je bil v tem času beneški konzul v Londonu. Iz Firenc sta bila Ivan Giralardi, florentinski konzul v Londonu, in Janez Krstnik Guidotti. Iz Genove je bil trgovec Nikolaj, sin Marina de Egra, ki je prebival tedaj v Southamptnu, a iz Gradeža je bil Frančišek de Grade.⁵⁵ V vrsti teh tujih trgovcev, ki so seveda prevladovali, so na ladjo vkrcali blago poleg patrona Marina Gučetića (Maryn de Goge) še posamezni

⁵⁰ Prav tam, str. 191.

⁵¹ Prav tam, str. 500–511; prim. še V. Kostić, *Struktura o. c.* str. 29 sl.

⁵² Prav tam, str. 180 sl., 203 sl.

⁵³ Prim. J. Tadić, *O pomorstvu Dubrovnika u 16 i 17 veku*. V zborniku *Dubrovačko pomorstvo*, Dubrovnik 1952, str. 178; J. Luetić, *1000 godina dubrovačkog brodarstva*, Zagreb 1969, str. 29.

⁵⁴ Glej tabelo, kolono A pod LL.

⁵⁵ Glej tabelo, kolona A pod štev. 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

^{55a} V rubrikah »Be«, »Cc«, »De«, »E« in »F« so zajeti v istem vrstnem redu kosi karasjeja, volnenega sukna »cotton«, širokega sukna (pannus curtus), sukna (pannus) in sukna vrste »bridgewater«. V rubriki »G« zaporedne številke pomenijo: 1) trakovi (strettes): 14 ducatov, 2) kositrne posode: 2 barigli po 200 liber, 3) kositer v kosih (peciis stanni): 126 kosov, 4) kositrne posode: 2 barigli po 200 liber, 5) isto: 1 barigla po 200 liber, 6) lahka volnena tkanina (lynings): 340 kosov, 7) strojene kože, usnje (corris tannatis): 92 kosov, 8) frizijsko sukno: 7 kosov, 9) grobo platno, kanafas: 600 kosov, 10) strojene kože, usnje: 7 kosov, 11) ozko sukno (pannus strettus): 2 kosa, 11a) sukno iz zahodnih delov Anglije (Westerns, »West Countrycloth«): 6 kosov, 12) kositer v kosih: 140 kosov, 13) kositer (stanni): 17 barigel po 100 liber, 14) »Testokys« — vrsta volnene tkanine: 100 kosov, 15) »Statuttes« — vrsta volnene tkanine: 50 kosov, 16) trakovi, 1 ducat, 17) kositer v kosih: 3 kosi, 18) volneno blago, ki ni odgovarjalo predpisom (pannus bastardus), 58 kosov, 19) lahka volnena tkanina (lynings): 48 kosov, 20) lahka volnena tkanina: 160 kosov, 21) kositrne posode: 1 barigla po 200 liber. Cast. — Custuma — carina v librah, solidih in denarjih. Wher. — Wherffagium — taksa za uporabo pomola v solidih in denarjih. Cran. — Cranagium — taksa za uporabo pristaniških dvigal v solidih in denarjih.

drugi trgovci iz naših krajev: to so bili Jerko Džurdžević (Jeronima George), verjetno iz Dubrovnika, Frane Kabužić (Francisco Caboka), Drago Gučetić (Drago de Goge), vsekakor iz Dubrovnika, in Filip iz Bara (Phillype Isbara /sic!/.⁵⁶ Za drugih 13 oseb nismo mogli ugotoviti, od kje so bili. Vendar je med njimi še vedno bilo tako nekaj italijanskih trgovcev (npr. Ivan Demenete, Gašpar Vinsent, Angelo Quygardyn) kakor tudi nekaj trgovcev iz naših dežel (npr. Luka Lukarić /Luca de Lucare/, Andrija Capella, Andrija Otrecito). Nekaj kosov blaga je imel na ladji tudi ladijski pisar (skrevano de naue).⁵⁷

Večina teh trgovcev je trgovala s sorazmerno velikimi množinami blaga, le manjši del, predvsem so to bili angleški trgovci, je vkrcal na ladjo manjše količine robe. Skoraj celotni tovor ladje so sestavljala raznovrstna angleška sukna — med njimi je bilo le 7 kosov frizijskega sukna (pecias 7 frisis). Vsega sukna, med katerim je karasje daleč prevladoval, je bilo 22.325 kosov. Poleg sukna so tovor na ladji sestavljale še kositrne posode, kositer v kosih (pecies stanni), strojene kože in razni trakovi. To blago je bilo ob velikih množinah sukna v veliki manjšini. Saj so kositrne posode tovorili le štirje trgovci v skupni množini 9 baril po 200 liber, prav tako so tudi kositer v kosih — 17 barigel in 269 kosov — vkrcali štirje trgovci. Z usnjem (99 kosov) sta trgovala sam patron Marin Gučetić in Luka Lukarić. Celotni tovor po trgovcih in po množinah blaga, katerega so naložili na Gučetićevo ladjo, prikazuje zgoraj navedena tabela.

Cene celotnega tovara po carinskem zapisu ne moremo določiti v vsej njeni konkretnosti. Ker ni podatkov za to, moremo vrednost blaga le približno oceniti. Če vzamemo, da je bil kos sukna vreden 1 libro,⁵⁸ potem je bilo na ladji za okoli 22.500 liber oziroma 78.750 beneških dukatov blaga.

Iz primerjave zgornjih podatkov moremo ugotoviti — zlasti še, če upoštevamo, da je bilo na brzovoznih trgovskih galejah število mornarjev mnogo večje (doseglo je 80—180 mož) kakor na običajnih trgovskih, tovornih ladjah največjih nosilnosti (30—40 mož),⁵⁹ da je bilo kupčevanje mornarjev v primerjavi s poklicno trgovino sorazmerno majhno. Primerjajmo samo množini blaga mornarjev in poklicnih trgovcev na isti poti, ki jo je opravila Gučetićevo ladja: pri suknu je bilo razmerje kar 51-krat večje v korist poklicne trgovine, pri vrednosti celotne množine blaga pa okoli 44-krat večje v isto korist. Nekoliko nižje je razmerje plačanih carin; toda treba je upoštevati, da so bili Angleži na carinski postaji praviloma carine prosti. Mornarji so za svoje blago pri odhodu iz Anglije plačali 2 libre, 10 solidov in 7 denarjev carine, a trgovci na Gučetićevo ladjo 64 liber in 1 denar: razmerje je tu skoraj 1 : 25. Vendar je treba poudariti, da kupčevanje mornarjev nikakor ni nepomembno. Kajti vsota okoli 5.000 beneških dukatov, ki jo izkazuje vrednost blaga v okviru kupčevanja mornarjev na celotni poti »flandrijskih galej« ni zametavanja vredno. Zlasti še ob ugotovitvi, ki jo nakazuje primerjava vrst blaga, namreč, da je blago, ki so ga tovorili mornarji, še zlasti na poti iz Anglije v matično pristanišče, v glavnem istovetno z blagom, s katerim so trgovali poklicni trgovci.

⁵⁶ Glej tabelo, kolona A pod štev. 3, 4, 5, 12, 13; prim. V. Kostić, o. c., str. 501 op. 56, 510 op. 69, 511 op. 72.

⁵⁷ Glej tabelo, štev. 3, 9, 26, 33, 35, 36, 37.

⁵⁸ V. Kostić, Dubrovnik o. c., str. 191.

⁵⁹ Prav tam, o. c., str. 18 sl. in tu obravnavani vir; Z. Sundrica, Dubrovačko pomorsko pravo. Prijevod sedme knjige Dubrovačkog statuta, Dubrovnik 1972, str. 10, 14 sl.

Iz tega prikaza posegov mornarjev v trgovanje sledi zaključek, da je treba pri kvantifikaciji pomorske trgovine upoštevati tudi njihov delež v tej dejavnosti. Ta pa bi mogel znesti na vsaki ladji tudi do nekaj odstotkov množine oziroma vrednosti blaga. Šele to bi nam dalo bolj točno podobo o obsegu pomorske trgovine nasploh.

Summary

TRADING OF SAILORS FROM THE YUGOSLAV COUNTRIES IN ENGLAND IN 1504.

Sailors on the Venetian convoy of the »Flandrian galleys« had the right — like in many other ports — to bring with them certain quantity of goods. The author discusses various aspects of this trading of sailors on the basis of documents made by customs' officials at Southampton. A number of sailors came from the Yugoslav countries, and notes were made upon their arrival to and departure from England, as well as on their return to England from Flanders. The author concludes the article by stressing the fact arrived at on the basis of the analysis performed, that this trading cannot be neglected, although it is small if compared with professional trading. When quantitative analysis of sea trading is made the share of sailors in this activity should necessarily be taken into account.

Vasko Simoniti

PRISPEVEK K POZNAVANJU TURŠKIH VPADOV V LETIH
OD 1570 DO 1575

Osemletno premirje, sklenjeno 17. februarja 1568, je v posebnem členu prepovedovalo vsako četovanje ob meji. Vendar kakor je bilo običajno do sedaj, tega ni spoštovala niti turška niti cesarjeva stran. Turki so iz Kostajnice in Krupe še naprej napadali proti Sisku, Glini in Korani. Posebna pozornost utrjevanja je zato veljala Hrastovici, saj je bila v tem času pomembna utrdba na meji proti turški Bosni, poleg tega pa je prav v letu 1568 gospodarila kuga, tako da so ostale vasi in gradovi okoli Hrastovice skoraj brez vojaških posadk. Nova hrvaška bana Jurij Drašković (1567–1577) in Franjo Frankopan Slunjski (1567–1572) sta morala biti neprestano pripravljena. Prav tako je morala biti pripravljena tudi Kranjska na nenaden sovražen vpad. Tako je 12. avgusta 1568 opozoril deželni glavar, naj bo dežela pripravljena na nov turški napad, ker zadnja poročila govore, da zbirajo tri paše vojsko za pohod na Senj ali Bihać, lahko pa napadejo tudi Kranjsko. Res so Turki vdrli na Hrvaško, vendar v drugi smeri, tako da so prišli do Hrastovice in Siska.

V tem letu (1568) pride tudi do sprememb v vojni upravi hrvaško-slavonske krajine. Luka Sekelj iz Ormoža, ki je po Ivanu Lenkoviću postal vrhovni kapetan celotne hrvaško-slavonske krajine, je v drugi polovici leta 1568 prenehal vršiti to službo. Na njegovo mesto sta bila imenovana njegova namestnika, in to Vid Halek za poveljnika slavonske krajine, Herbert Auersperg pa za poveljnika hrvaške krajine.

Turški vpadi pa so se ponavljali neprestano tudi naslednja leta,¹ tako so zlasti pogosti vpadi v letu 1570. Vsakodnevno je pretil propad Hrastovici, pred katero so prišli Turki tudi dva do trikrat tedensko.² Vendar pa vpadov v Slovenijo v tem času ni, razen turškega napada na Pivko, o katerem edini poročila Valvasor. Čeprav ni za potrditev tega Valvasorjevega poročila nobene vira, ga ne moremo zavriniti, saj so Turki prav v tem času vpadali na Hrvaško.³ Turki so torej neprestano kršili premirje in vpadali. Tako so 26. avgusta 1570 pri Ivaniću ujeli tudi zagrebškega kanonika Franja Filipovića, ki je bil zelo znan tudi kot vojak, vendar pa se je, ko pride v ujetništvo, odrekel krščanstvu in se poturčil.⁴

Kralj Maksimiljan, ki je želel Ogrsko in Hrvaško obvarovati turških vpadov, s tem da se je držal dogovora premirja, hrvaškim in slavonskim fevdalcem ni dovoljeval vpadov v Bosno, ampak je omejeval njihovo delovanje na obrambo. Vendar pa je ban Franjo Frankopan Slunjski, katerega ozemlje je

¹ Stanko Jug, Turški vpadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stol. do bitke pri Sisku 1593, Zgodovinski časopis, Ljubljana 1953; str. 47 (S. Jug, ZČ IX).

² Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata, knjiga peta, Zagreb 1973; str. 352 (Klaić, Povijest Hrvata).

³ S. Jug, ZČ IX, str. 47.

⁴ Klaić, Povijest Hrvata, str. 355; glej tudi razpravo Franja Račkega, Dopunjak gradje za poviest hrvaško-slavonske seljačke bune god. 1573 i nekoliko izprava o Hrv. poturici Franji Filipoviću, Starine 8, JAZU, Zagreb 1876, str. 243 do 252.

bilo najbolj izpostavljeno turškim vpadom, v septembru 1570 zbral okoli sebe več hrvaških plemičev in blizu Kostajnice vdrl na turško ozemlje.⁵ V tem in naslednjem letu pa sta se zgodila dva pomembna zunanjepolitična dogodka, ki ju je treba upoštevati, saj vplivata na zmanjšanje turške nevarnosti ob meji obeh krajin. To je predvsem beneško-turška vojna, ki se začne marca 1570. Drug dogodek pa je v zvezi z nastopom erdeljskega vojvode Štefana Bathoryja, ki je izbran maja 1571 po smrti Ivana Sigismunda. Glede beneško-turške vojne je pomembno to, da gredo vzporedno z boji za Ciper borbe v Dalmaciji.⁶ Kralj Maksimiljan ni hotel pristopiti h krščanski zvezi, ki so jo organizirali Benečani, saj je hotel s tem obvarovati Hrvatsko in Ogrsko turških vpadov. Meja pa postane varnejša proti Ogrski tudi zaradi prihoda Štefana Bathoryja na vojvodski prestol, saj je Maksimiljanu tajno prisegel, da mu bo zvest in pokoren.⁷ Vpadi na hrvaško-slavonsko ozemlje ne prenehajo, pač pa se njihovo število za približno dve leti in pol izredno zmanjša. Večji vpadi in nevarnost le-teh so bili še pomladi 1571. leta. Nevarnost je stalno obstajala tudi za Kranjsko. Tako je bilo izdano 6. aprila 1571 na Kranjskem opozorilo, naj se dežela pripravi.⁸ Na Hrvaškem pa se je ob novici, da sta prišla v Bosno dva beglerbega z veliko vojsko, prav tako izdala odredba, da se prebivalstvo oboroži in razmesti po krajiških utrdbah. Ta previdnost je bila upravičena, ker so malo zatem začeli turški vpadi. Vendar so bile vse turške čete razbite in uničene. Tako je bila večja skupina Turkov 330 konjenikov v juniju 1571, ko je prišla pred Hrastovico, razbita od Josipa Dornberga in bana Frana Frankopana Slunjskega.⁹ Vid Halek, slavonski poveljnik krajine, piše 25. julija iz Varaždina glede obrambe krajine štajerskim stanovom, prav tako o tej skupini turških konjenikov, sporoča pa tudi, da so se Turki zbirali v požeškem in pakraškem sandžaku, da pa nevarnosti ni več.¹⁰ Konec leta 1571 ali začetek naslednjega je Jurij Zrinjski, sin Nikole, ki je bil kapitan v Legradu, mestu ob sotočju Drave in Mure, prekršil mir s Turki. Zbral je 3.000 konjenikov in pešcev in vpadel na turško ozemlje do Brezovice na Dravi. Že 21. januarja 1572 je zato budimski paša javil kralju Maksimiljanu, da je Jurij Zrinjski vdrl v požeški sandžak in požgal ter oropal deset vasi. O tem je obvestil nekaj dni za tem kralja tudi Vid Halek,¹¹ ki je 3. februarja obvestil še štajerske deželne stanovne.¹² Maksimiljan, ki je skrbno pazil, da se mir ne prekrši, je ukazal Vidu Haleku, da se ujetniki izpustijo in da se naropano blago vrne ter uvede proti Juriju Zrinjskemu in ostalim voditeljem pohoda preiskava.

30. marca 1572 piše Herbert Auersperg deželnemu glavarju v Ljubljano, da paša iz Bosne zbira vojsko za oster vpad na Kranjsko in to prek Pivke in

⁵ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 352.

⁶ Vjekoslav Meštrović, *Turska kao pomorska sila prije lepantske bitke*, *Lepantska bitka*, zbornik razprav, Zadar 1974; Ante Usmiani, *Sudbina zadarske galije predviđene za bitku kod Lepanta*, *Lepantska bitka*, zbornik razprav, Zadar 1974; Frane Dujmović, *Sibenčani i njihova galija u lepantskoj bitki*, *Lepantska bitka*, zbornik razprav, Zadar 1974; Vjekoslav Omašić, *Sudjelovanje Trogirana i Splićana u bitki kod Lepanta 1571. godine*, *Lepantska bitka*, zbornik razprav, Zadar 1974; Tomislav Raukar, *Ekonomski odnosi na posjedima rogovskog samostana u 15. i 16. stoljeću*, *Historijski zbornik XXIII-XXIV, 1970-1971*; Gligor Stanojević, *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima 16.-18. vijeka*, *Istorijski institut, Beograd 1970*; Gligor Stanojević, *Naši primorski gradovi u doba kiparskog rata (1570-1573) I*, *Vojno istorijski glasnik 1-2, 1960*; Milan Vasić, *Martolozi u jugoslavenskim zemljama pod turskom vladavinom*, *Naučno društvo BiH, Djela 29, Sarajevo 1967*.

⁷ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 350.

⁸ S. Jug, *ZC IX*, str. 47.

⁹ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 352.

¹⁰ Radoslav Lopašić, *Prilozi za povijest Hrvatske 16. i 17. vijeka iz štajerskog zemaljskog arhiva u Gradcu*, *Starine 19, JAZU, Zagreb 1887*, str. 33 (Starine 19).

¹¹ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 354.

¹² Starine 19, str. 33.

Krasa ali prek Kočevja.¹³ 1. aprila prav tako poroča Herbert Auersperg Georgu Hallerju, gospodu Planine iz Jablanice, da mu je nek ujeti Turek povedal, da hoče Hasan beg še pred sv. Jurijem (24. april) napasti Ripac.¹⁴

Tako je bilo 1. aprila po vsej deželi razglašeno opozorilo, naj se dežela pripravi na prihod Turkov.¹⁵ Vendar pa Turki, kot izvemo iz poročila Vida Haleka, 26. aprila udarijo v Slavonijo na Topolovac (pri Bjelovarju) in požgejo kraje okoli Ivanića.¹⁶ 2. junija 1572 pa izvemo, da je utrdba ali samostan Ivanić bil po nesrečnem slučaju zažgan in zato je hrvatsko-slavonski sabor sklenil, da se porušeni Ivanić ponovno zgradi.¹⁷ Na Kranjskem pa je bilo 1. avgusta spet po vsej deželi izdano opozorilo, naj se dežela pripravi na obrambo zaradi mogočega turškega vpada.¹⁸

V tem letu, septembra 1572, je bil svečano okronan za ogrsko-hrvaškega kralja v Bratislavi sin cesarja Masimiljana Rudolf. Maksimiljan je ob tem nagradil svoje najodličnejše privrženice in tako je škof in ban Jurij Drašković postal nadškof v Kaloči, vendar je bila to le čast, saj je v tem času bila cela škofija v turški oblasti.

Dve opozorili iz Gradca pri Metliki o možnosti vpada na Kranjsko pošljeta kranjskim deželnim stanovom Nikola Frankopan in Josip Thurn 27. septembra 1572. V prvem pišeta o možnosti vpada v Istro ali na Kranjsko,¹⁹ v drugem, ki je temu sledil, pa pišeta, da iz prispelih poročil in pripovedovanja ujetnikov sledi, da age iz Udbine, Novigrada in Kostajnice zbirajo močno vojsko za napad v Dalmacijo in zaradi tega lahko pride do vpada in zato naj se dežela pripravi.²⁰ Na Kranjskem je bilo v tem letu izdano še eno opozorilo, to je bilo 5. novembra.²¹ Torej je bil v tem letu le en turški vpad v mesecu aprilu, opozorila o možnosti pa se niso uresničila, saj so bile turške priprave namenjene običajno beneški Dalmaciji.

Hrvaško-slavonski sabor je v decembru 1572 v Zagrebu izdal odredbe za utrjevanje krajiških utrd v Slavoniji in Hrvatski. Tega sabora pa se ni več udeležil ban Franjo Frankopan Slunjski, ker je 2. decembra umrl.

V tem času zatišja turške nevarnosti pa je naraščalo kmečko nezadovoljstvo, ki se je že izražalo v 60 letih v krajevnih uporih, zlasti v Hrvatskem Zagorju, in to ne samo zaradi nasprotja med fevdalci samimi. Ta nasprotja so se pokazala najmočneje v borbi Frana Tahija za posest gospostev Susedgrad in Doljna Stubica (od 1564. leta, ko Tahi kupi del posestnih pravic teh gospostev). Žrtev zapletov okrog teh posesti pa je bilo kmečko prebivalstvo. Širše gledano so seveda vir kmečkega nezadovoljstva splošne gospodarske razmere v tistem času (omejevanje trgovine, davki, tlaka v zvezi z obrambo proti Turkom itd.). Lokalni upori v letu 1572 na posestvih Franje Tahija konec januarja naslednjega leta prerastejo v veliki hrvatsko-slovenski upor.

Nenavadno notranjo zrelost uporniškega gibanja more razložiti le dejstvo, da je njegova organizacija v središču upora počasi in dolgo zorela. Njeni začetki segajo pravzaprav v leto 1565, ko so kmetje dvakrat premagali fevdalce. Odtlej se je sicer počasi, pa vendar gotovo postopno razvijala v senci spora

¹³ Arhiv SR Slovenije, Stan. I, fasc. 286 (nova številka fasc. 417), str. 553 (AS, Stan. I).

¹⁴ Ibid., str. 563.

¹⁵ S. Jug, ZC IX, str. 47.

¹⁶ Starine 19, str. 33.

¹⁷ Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi III (1557—1577), MSHSM XXXIX, Zagreb 1916, str. 343, 346; Klaić, Povijest Hrvata, str. 354, 355.

¹⁸ S. Jug, ZC IX, str. 47.

¹⁹ AS, Stan. I, fasc. 286 (nova št. 418), str. 709.

²⁰ Ibid., str. 713.

²¹ S. Jug, ZC IX, str. 47.

med Tahijem in Heningovci, dokler ni ob prelomu 1571/72 stopila na svoje noge in začela postopno razvijati lastni uporniški program in ne več braniti le korist Heningovcev. Vsaj od poletja 1572 je uporniško gibanje dejansko ušlo iz prvotnega okvira.²² Resnični vzrok za prehod zagorskih podložnikov k pripravam široke vstaje pa je bil Tahijev povratak na Susedgrad 6. avgusta 1572.²³

Vrhovno poveljstvo upornikov je prevzel v noči med 8. in 9. avgustom Ilija Gregorič,²⁴ ki je živel v Brdovcu na susedgradskem gospodstvu že od leta 1550. Tu je služil občasno kot vojak na meji do leta 1568 in ukvarjal se je tudi s trgovino. Tahi mu je posestvo zaplenil, vendar je Gregorič živel še dalje v Brdovcu, znan med kmeti kot izkušen vojak.²⁵ Poleg Gregoriča so bili znani tudi drugi kmetje, ki so služili kot vojaki.

Po Gregoričevih podatkih se je delila uporniška vojska na šest oddelkov, od katerih je bil najmočnejši Gregoričev in Gubčev. Po vrhovnem vodstvu upora, ki so ga sestavljali Matija Gubec, Ivan Pasanec in Ivan Mogajič (z Ilijo Gregoričem so sestavljali vrhovno sodišče) je bilo določenih vsaj enajst »stotnikov«.²⁶ Nekatera poročila pa omenjajo še desetnike ali vodnike čet. To kaže, da so uporniki pri pripravi na upor uporabili vse svoje izkušnje, ki so si jih pridobili kot vojaki v obmejnih trdnjavah. Tako hiter in širok odmev prvih začetkov širokega upora dokazuje, da uporniki po ustanovitvi svojega »bratstva« (okrog Jurjevega, 24. aprila 1572) niso omejevali svojega dela le na Tahijevo gospodstvo, marveč so se trudili tudi za njegovo razširjenje. Tako je bilo znano za tri upornike, Bartolića, Vlašića in Drvodelića, da že jeseni 1572 niso imeli časa za obdelovanje svojega polja, ker so imeli opravka s pripravo na upor.²⁷ Ko je v zadnjih dneh januarja 1573 izbruhnil splošen upor in so se upornikom pridružili štajerski in kranjski kmetje, ni šlo za krajevne upore proti posameznemu fevdalcu, ampak za upor proti vsemu plemstvu. Na tej podlagi so se vzdignili hrvatski in slovenski kmetje.²⁸

Uspehi prvega tedna (od 29. januarja do 4. februarja 1573) uporniških osvajanj pričajo, da je uspelo vodstvu »bratstva« s pospešenim začetkom širokega upora, v odgovor na plemiške grožnje, fevdalce iznenaditi in da je to iznenadenje znalo dobro uporabiti.²⁹ Toda fevdalci so začeli hitro zbirati vojsko (Alapi, Barbara Erdödy, Zrinjski). Jedro hrvatske vojske je sestavljala banska vojska z Banske krajine okrog Siska, ki jo je pritegnil ban Jurij Drašković »ne brez velikega strahu« pred možnim turškim vpadom.³⁰ Drašković je namreč v pismu vladarju 1. februarja pisal, da uporniki lahko vzpostavijo sodelovanje s Turki. Tako se je kmečki upor na različne načine povezoval v zvezo s Turki. Uskoški kapitan baron Josip Thurn je 5. februarja vprašal, ali je treba napasti kmete ali Turke, ki so začeli neke priprave. Kranjski stanovni so 8. februarja opozorili na možnost, da Turki izkoristijo ta upor za vpad.

²² Bogo Grafenauer, *Kmečki upori na Slovenskem*, Ljubljana 1962, str. 232 (B. Grafenauer, *Kmečki upori*); glede hrvaško-slovenskega kmečkega upora glej tudi delo Boga Grafenauerja, *Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem*, Ljubljana 1974, od str. 145 do 309.

²³ Bogo Grafenauer, *Na rob novi fevdalni »teorije«, Naši razgledi XXIV, št. 4, 21. februarja 1975, str. 89.*

²⁴ *Ibid.*, str. 89.

²⁵ B. Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 229.

²⁶ Nada Klaić, *Še o vzrokih upora 1572/73, Naši razgledi XXIV, št. 5, 7. marca 1975*, tu piše da je bilo kapitanov 12, in razprava Nade Klaić, *Neki novi pogledi na uzroke hrvatsko-slovenske seljačke bune 1572–1573 godine, ZČ XXVII, 3–4, Ljubljana 1973, od str. 219 do 303.*

²⁷ B. Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 233, 234.

²⁸ *Ibid.*, str. 240.

²⁹ *Ibid.*, str. 245.

³⁰ *Ibid.*, str. 246.

Iz tega časa je tudi ugotovitev, da je to čas, ko so nevarni tako kmetje kot Turki.³¹ Da pa kmetje niso bili s Turki povezani, najbolje pove dejstvo, da je imel uporniški vojaški načrt namen »zavarovati«³² mejo proti Turčiji, »ker se gospoda za mejo sploh ne briga«. O tem pa dobimo sliko tudi iz odgovora Ilije Gregorića pri zasliševanju po upor, ki ga da na vprašanje, kako se je mislil zadržati do Turkov v primeru zmage upornikov. Ilija Gregorić je odgovoril, da če bi kmetje zmagali, bi se poslušno predali cesarju in nadvojvodi.³³ Fevdalni vojski je uspelo zadušiti kmečki upor dva tedna zatem, ko je Ilija Gregorić 28. januarja poklical kmete k upor.

Kvaliteten vzpon kmečkega gibanja, ki dobi torej svoj izraz v letu 1573, moremo povezovati zlasti s časom, ko je cesar s svojim posegom zavaroval upornike pred plemiškim napadom.³⁴ (Poleti 1572 ni dovolil nikakršno nastopanje plemstva ali bana proti upornim kmetom, ampak je pošiljal kraljevske komisije, da pomirijo spor med podložniki in Tahijem). Vendar pa lahko sklepamo, da daljše priprave na širok upor in sam upor kažejo na to, da je vojaško vodstvo upora poznalo tudi razmere v Turčiji in ob meji (beneško-turška vojna), tako da je bil upor v času, ko turške nevarnosti pravzaprav ni in je bil tudi zato mogoč. Resda je Thurn 5. februarja vprašal, ali je treba udariti na kmete ali na Turke, ki so začeli neke priprave. Vendar je to vprašanje postavljeno v času, ko je upor na višku, torej ko so Turki za to že zvedeli in zato začeli priprave. Prava nevarnost pa je grozila šele 15. februarja, kot piše ban Drašković, ko je šlo 3.000 turških konjenikov in pešcev proti ozemlju umrlega bana Slunjskega. Toda Turki niso napadli, čeprav tu ni bilo banske vojske, ki bi lahko tak vpad ubranila.³⁵

Turških vpadov v prvih mesecih leta 1573 ni, saj je še vedno trajala beneško-turška vojna in je bosanski beg šel z vojsko v Dalmacijo, da priskoči na pomoč Novigradu.³⁶ Mir med Benetkami in Turčijo, sklenjen 7. marca 1573, pa zopet poveča turško nevarnost proti zahodu. Ban Jurij Drašković se je sedaj turške nevarnosti zavedal in je v mesecu marcu pregledal Hrastovico in krajiška mesta, za katera je bil odgovoren. O stanju v Hrvatski krajini je pisal nadvojvodi Karlu 15. marca, da je zelo slabo oskrbljena z orožjem in strelivom, da se je zrušilo obzidje v mestu Zrinu, da je Hrastovica slabo utrjena in oborožena, da vojaki niso prejeli že tri leta plače, tako da lahko prej mesto zapustijo, kot pa da ga branijo.³⁷ Prav tako pismo je poslal ban Drašković cesarju Maksimiljanu, ki je glede na to Herbertu Auerspergu ukazal, da razvaline Zrina obnovi.

³¹ Franjo Rački, *Gradja za povijest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573*, Starine 7, JAZU, Zagreb 1873, str. 181 (Starine 7); Josip Adamček, *Uzroci i program seljačke bune 1573. godine*, Radovi 5, Institut za hrvatsko povijest, Zagreb 1973, str. 74 ((Adamček, *Uzroci i program*)).

³² Izraz »versorgene« v tedanjem jeziku pomeni »zavarovati« (sicherstellen) in ne »oskrbovati«, B. Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 222 in v razpravi Boga Grafenauerja, *Razvoj programa slovenskih kmečkih uporov od 1473 do 1573*, Situla 13, Ljubljana 1973, str. 19; Rudolf Bičanić, *Začeci kapitalističkih odnosa u hrvatsko-slovenskoj seljačkoj buni godine 1573*, Mala historijska knjižnica, Zagreb 1952, na strani 18, 19 je mnenja, da gre pri izrazu »versorgene« za »oskrbovanje«; Jaroslav Šidak, *Današnja historiografija o hrvatsko-slovenskoj seljačkoj buni 1573.*, *Historijski zbornik XXVII-XXVIII*, 1974—75, str. 349, ugotavlja, da so danes zgodovinarji glede teh izrazov enotnega mnenja, da gre za »zavarovanje«.

³³ Starine 7, str. 288, 291; J. Adamček, *Uzroci i program*, str. 70; Da kmetje niso bili s Turki povezani in da so se jih zelo bali, pove tudi dejstvo ob dogodku 6. januarja 1573, ko plemič Ratkaj in Dornberger nenadno vpadeta v Bistriško dolino in oropata več vasi. Ta nenadni vpad je sprožil novico, da so vpadli Turki in glede na to se je Šterčeva četa, ki je bila v Planini brez voditelja, preplašena razpršila na vse strani, B. Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 250.

³⁴ B. Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 233.

³⁵ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 378, 379.

³⁶ *Ibid.*, str. 379.

³⁷ *Ibid.*, str. 379.

V aprilu 1573, torej po enem letu, pa začno Turki zopet vpadati, tako v tem mesecu vpadejo v Bihačko krajino in zažgejo grad Sokol.³⁸ 23. aprila pa Tomaž Čadež, kapitan Zrina, piše Josipu Thurnu, da je iz Novigrada (Bosanski Novi ob Uni) pribežal v Zrin neki prodavac (produatz) po imenu Ivan Valčić (Ivan Waltschitsch) s celo družino. Le-ta, znan tudi kot vodnik, je sporočil, da bosta dva bega s konjeniki in pešci šla na roparski pohod proti Dobovcu, Steničnjaku in Boviću. Prav tako je sporočil, da nameravajo Turki tudi nad Sisak, v katerem naj bi bil neki izdajalec. Glede na to pa sledi v pismu, da je zagrebski škof pisal v Hrastovico, da bo v sisaški zadevi sodeloval tudi on, saj je Sisak po svoji legi »ključ« za v to deželo in če pade, poguba krščanstva.³⁹ Temu pismu sledi 2. maja, prav tako Josipu Thurnu, drugo pismo, tokrat iz Hrastovice, v katerem pišeta hrastoviški vojvodi Pavel Bristovski in Martin Andrašević o tem, da so jim iz Zrina sporočili o temu »prodavcu« iz Novigrada, in sporočajo, da bodo Turki ob prvi polni luni šli na roparski pohod na Bović in do Korane in da naj bi dva bega oblegala Hrastovico. Potem sledi v pismu, da že tri leta niso bili plačani in da je zaradi tega velika stiska. Na koncu pisma pa je tudi sporočilo o turškem vpadu »prejšnjo sredo«, ko je 300 Turkov ropalo pri Kolpi in odpeljalo 24 oseb.⁴⁰ Torej je bil poleg vpada na grad Sokol v aprilu še ta vpad v porečje Kolpe, verjetno v bližini Hrastovice. Po teh dveh pismih je Josip Thurn iz Gradca pri Metliki poslal pismo 6. maja 1573 kranjskemu deželnemu namestniku in upravniku, v katerem sporoča več novic, ki so dane tudi že v prvih dveh pismih, le da piše več o samem stanju ob meji (da je hrvaška meja v največji bedi in revščini, da bi morali dobiti ljudje žito, da posadke že dalj časa niso dobile plače in da to vodi v nevarnost in revščino...). Posebej poudari, da so na ozemlju umrlega grofa Slunjskega njegovi gradovi v rokah plemičev, s čimer so ubogi ljudje (armen Leut) prišli pod najhujši pritisk, in to nič manjši, kot če bi živeli pod Turki. Nato naprej piše, da so se neki hrvaški kapetani in fevdalci pogovarjali s Turki, da bi se jim poklonili, in če se vse to ne bo popravilo, bo treba obžalovati.⁴¹ V naslednjih letih so prav takšne razmere omogočale povečevanje turške aktivnosti, tako da se je turška meja pomaknila še bolj na zahod.

Od vseh teh groženj se v tem času uresniči le to, da v mesecih maju in juniju neka turška četa ropa po ozemlju do vasi Kirin pri Boviću.⁴² Turške čete pa so bile tudi blizu Bihača pripravljene, da vdrejo in oropajo pokrajino v okolici Bihača. 29. junija 1573 so pisali bihaški vojaki Josipu Thurnu, da se okoli Banja Luke, Kamengrada in Krupe zbira turška vojska in da bo verjetno udarila na Bihač. 2. julija pa piše bihaški sodnik zopet Thurnu, naj hitro pošlje pomoč, ker gredo Turki na Bihač. V tem letu so Turki iz Krupe dvakrat napadli področje Bihača in ga oropali. Obakrat so Turki prodrli prek Une na mestih, kjer niso prej nikoli prišli.⁴³ 2. julija je tudi v sejnih zapisnikih

³⁸ Ibid., str. 380.

³⁹ »... dann an Syssagh teil gelegen ist ain Schlüssl zu unsen Landen vnd verderben der Christenheit.«, AS, Stan. I, fasc. 125 (nova št. fasc. 204), v zavitku za leto 1573.

⁴⁰ »... der Mhon zu nachts scheinen wirdt... Dann zwey weg selben Chrastowitz belegen... am nächst vorgannnen Mitwoch sein 300 Türchen bey der Kulp gerennt vnd 23 Personen, auch andern raub hinweg geführt.«, AS, Stan. I, fasc. 125 (nova št. fasc. 204), v zavitku za leto 1573.

⁴¹ »... vnd nit wenig als schirr die Türchen verweilen... Crabatische haubtleute vnd vom Adl heut ob der malzeit auff gleiche weg ainer huldigung mit den Türchen geredt...«, AS, Stan. I, fasc. 125 (nova št. fasc. 204), v zavitku za leto 1573; Po smrti Frana Frankopana Slunjskega je bilo v letu 1573 po vseh njegovih gradovih »jedva dvadeset kmetova, vse ostalo ili je Turčin zarobio ili se razbjeglo na sve krajeve.«, R. Lopašić, Bihač i bihačka krajina, Zagreb 1890, str. 191 (R. Lopašić, Bihač).

⁴² Klaić, Povijest Hrvata, str. 380.

⁴³ R. Lopašić, Bihač, str. 76, 77 in v prilogi str. 305, 306.

deželnih stanov na Kranjskem omenjeno poročilo Josipa Thurna, da je večje število Turkov na pohodu proti Bihaću, vendar pa je tu še podatek o večjem turškem vpadu, ki je bil »pred približno tremi dnevi«, ko je tri do štiri tisoč Turkov vdrlo na Hrvaško pri Vobiću (Bović?) in odpeljalo približno (?) sto oseb, ostalo pa so požgali in opustošili.⁴⁴ 5. avgusta pa je Jurij Drašković pisal kralju, kako so Turki napadli Cetin in Slunj, vendar pa jih je kapetan Ivan Vojković odbil in pri tem ubil Kara Mehmed ago in dva odapaše.⁴⁵ V prvi polovici avgusta so Turki vdrli še na ozemlje med Kolpo in Savo, toda ban jih je z vojsko pregnal. O tem je bil 16. avgusta obveščen kralj, ki je banovo budnost ob meji pohvalil, toda kljub vsej pozornosti je bosanski beg vdril v oktobru ali novembru s 3.000 vojaki do Cetina. Iz pritožbe Maksimilijana bosanskemu begu je možno sklepati, da so bili vpadi v tem letu tudi v Slavonijo.⁴⁶ Zadnja novica o bojih s Turki v tem letu je iz 24. novembra 1573, ko Josip Thurn poroča, da je na področju Bihaća prišlo do bojov, v katerih so ujeli »šest pomembnih Turkov in enega ago.«⁴⁷

Še močnejši pritisk proti Hrvatski in Slavoniji je v letu 1574. Vdori proti Hrvatski na področje umrlega bana Frana Frankopana Slunjskega in proti hrastoviški kapetaniji so v tem letu in kasneje zvezani z imenom bojevitega Ferhat bega Sokolovića, ki postane iz kliškega sandžagbega sandžakbeg v Bosni, leta 1580 pa prvi bosanski beglerbeg.⁴⁸

Seveda je v hrvatsko-slavonskem kraljestvu bila velika skrb namenjena obrambi. Tako je sabor 30. decembra 1573 sklenil, da se utrjuje in popravi kraje v Slavoniji in na Hrvatskem, da se zgradi pregrade na področju utrdb in da se posveti večjo pozornost prelazom in prehodom prek rek. Obnovi pa se v letu 1574 tudi vojaški oddelek, tako imenovani haramije, ki so bili stražarji ob Kolpi in v notranjosti dežele. Vendar vse to turških vdorov ni ustavilo. 6. januarja 1574 500 Turkov prodre do Bovića in oropa okolico. O tem je ban Drašković pisal kralju, da je prebivalstvo tako prestrašeno, da se namerava pokoriti Turkom.⁴⁹ V januarju pa grozi nevarnost tudi Senju, iz katerega sporočajo Josipu Thurnu, da Turki nameravajo 22. tega meseca z veliko vojsko napasti mesto.⁵⁰ Ta grožnja se ne izpolni, saj Turki svojo aktivnost usmerijo na področje med rekami Uno, Korano in Kolpo in v Slavonijo. Tako februarja Turki požgejo dva kastela (Greda in Rosacz), toda v prvi polovici marca pa je posadka Ivanića v Slavoniji razbila Turke, ki so ropali v tem predelu.⁵¹ Vendar v času, ko uspe Turke odbiti pri Ivaniću, vdrejo le-ti na Hrvatsko in naenkrat zajamejo 500 ljudi in jih odpeljejo v suženjstvo. O namenu tega ropanja pošlje Domijan Dortorić, kapetan v Gvozdanskem, 3. marca opozorilo po deželi, da mu je nek pobegli Vlah povedal, da hoče velika turška vojska, zbrana na tej strani Une, deželo oropati.⁵² Dan za tem pošilja poročilo Tomaž Naglič, proviantni mojster hrvaške meje, iz Črnomlja, da je nevarnost, glede na obvestilo, ki ga je dobil od gvozdanskega kapetana, da se sovražnik dvigne

⁴⁴ »Vngefärlich vor drey tag dem Herr von Thurn Khundtschafft zuerckhönen dass diste vns bey drey oder vier Tausent Türckh in Crabath gefallen bey Wobitch vnd einlich hundert Perstonen gefannngen vnd hinweg geschläpft vnd dastelbst vmb allsess verspaent, mhort vnd verderbt habe.«, AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 1 (nova št. fasc. 875), fol. 557'.

⁴⁵ R. Lopašić, Oko Kupe i Korane, Zagreb 1895, str. 119 (R. Lopašić, Oko Kupe i Korane).

⁴⁶ Klaić, Povijest Hrvata, str. 380.

⁴⁷ AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 1 (nova št. fasc. 875), fol. 572'.

⁴⁸ Safvet beg Bašagić, Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, Zagreb 1931; v tem biografskom slovarju so osnovni podatki za Ferhat bega Sokolovića.

⁴⁹ Klaić, Povijest Hrvata, str. 382.

⁵⁰ AS, Stan. I, fasc. 286 (nova št. fasc. 418), str. 961.

⁵¹ Klaić, Povijest Hrvata, str. 382.

⁵² AS, Stan. I, fasc. 286 (nova št. fasc. 418), str. 985.

na Dobovac.⁵³ 5. marca pa sporoča Domijan Dortorić Josipu Thurnu iz kraja Topusko, da je turška konjenica 3. marca ropala okrog Vojnovića, Zlata in Perne in da je cela dežela popolnoma uničena. Temu sledi na istem listu pripis Tomaža Nagliča, da je turška vojska, po pripovedovanju sla, razporejena na dveh straneh, pri Bedelu in Gvozdanskem, od koder so trije Vlahi pobegnili, in da ena vojska hoče na Steničnjak, druga pa na Dobovac. Vojsko vodita dva bega, katerih imen sel ni poznal, bega pa baje vodi kupudžibaša.⁵⁴ 6. marca pa iz Črnomlja sporoča Tomaž Naglič Josipu Thurnu več različnih novic o pustošenju Turkov, kar izvemo že iz prejšnjih pisem, in pa dodaja, da je med Steničnjakom in Budačkim odpeljano 500 ljudi, ne glede na one, ki so jih pobili. Nadalje še piše, da je neki Marko Latnišić iz Cetina sporočil, da so Turki zajeli pri Bihaću veliko živine, poleg tega pa so v boju ujeli še 52 nemških vojakov in hrvaških haramij. Tega dne (4. marca) je pri Bihaću ropal Varateković in odpeljal tri ljudi in šest volov (verjetno gre za martoloza). Naslednji dan pa so Turki znova ropali pri Perni.⁵⁵ O tem istem turškem vpadu u Klaić piše le: »provalio je Ferhat paša bosanski sa 3.000 ljudi 4. ožujka u Hrvatsko sve do Steničnjaka i u jedan mah zarobio i u suženjstvo odveo do 500 ljudi.«⁵⁶ Turška akcija je bila torej veliko širša kot izvemo pri Klaiću.

Ban Drašković je 15. aprila pisal Maksimiljanu, da hrvaško plemstvo zapada v malodušnost in zato prosi kralja, da bi nadvojvoda Karel izkazal večjo pozornost Hrastovici in ostalim krajem v krajini. V istem času pa piše Maksimiljan banu in ga vprašuje, če je res, kot ga je obvestil budimski paša, da so hrvaški vojaki vdrli v čazmanski sandžak v Slavoniji. Iz ponovnega pisma bana cesarju Maksimiljanu izvemo, da banu ni znano, da bi hrvaška četa vdrila na turško ozemlje, ampak ban sporoča, da so Turki znova vdrli do Steničnjaka in zajeli 100 ljudi.⁵⁷

15. maja 1574 je bil v Zagrebu sklican hrvatsko-slavonski sabor, ki je posvetil veliko časa obrambi dežele. Sabor je odločil, da je potrebno v naselje Brest in Topusko namestiti poleg banske vojske tudi druge vojaške enote, prav tako pa je odločil, da je treba utrditi celo vrsto majhnih naselij, tako v Slavoniji kot Hrvatski. S temi uredbami so nameravali ostanke kraljestva zaščititi, toda turška nevarnost ni prenehala. V začetku julija je grozila nevarnost Sisku, 10. julija pa so Turki napadli dva kastela v hrvaški krajini. V istem mesecu so Turki prodrli do Bovića in odpeljali ljudi ter živino. Večja nevarnost je bila da so Turki z vojsko zbrani pri Kostajnici in da hočejo vpasti med Savo in Dravo, zato naj pošlje nekaj vojske iz Ivanića v Sisak in na Kolpo. Že naslednji dan je ban spet pisal Vidu Haleku, da je Sisak v nevarnosti, saj so prejšnji dan (21. avgusta) Turki požgali in oropali Zlat pod Petrovo goro in druge kraje v okolici Steničnjaka. Ban naprej piše, da je pisal tudi Herbertu Auerspergu, ki mu je odgovoril, da je poslal dve vojvodi proti Hrastovici in dva kapetana proti Zlatu in Perni. Toda ker so to slabe čete, prosi Haleka, da mu pošlje pomoč.⁵⁸

⁵³ Ibid., str. 991.

⁵⁴ »... das die zu Roß haben geraubt umb Woinawitsch, Slat vnd umb die Pernia den dise Landt ganz vnd gar verderbt.«, AS, Stan. I, fasc. 286 (nova št. fasc. 418), str. 993.

⁵⁵ »... das gannz Thall vnd Perg so zwisch den Stanitschnickh vnd Wudatschekhi wol angesetzt mit Volckh vnnnd Pauerschafft gewesst auch guet Ehrlich leut bey 500 Seeln, one die nider gehauen, weggefuert vnd bey 52 teutschen vnd Crabatisch haramia, one der so etwo erschlagen werden, gefangen Nach 5 dits sein abermal die Türckhen vnder Perna genrent.«, AS, Stan. I, fasc. 286 (nova št. fasc. 418), str. 1001, 1002.

⁵⁶ Klaić, Povijest Hrvata, str. 382.

⁵⁷ Ibid., str. 383.

⁵⁸ Ibid., str. 384, 385; Starine 19, str. 38, 39.

Zaradi teh pogostih vpadov in zaradi nemoči obrambe je ban Jurij Drašković prosil, da ga kralj razreši banske časti. Po smrti bana Frana Frankopana Slunjskega je dve leti vršil to službo sam, čeprav je prej večkrat prosil, da se imenuje še en ban. Kralj bana Draškovića ni razrešil, pač pa je določil še enega. To postane Gašper Alapić, ki je 19. decembra 1574 svečano imenovan na hrvatsko-slavonskem saboru. Še pred tem imenovanjem pa so Turki v novembru ropali okoli Koprivnice v Slavoniji in okoli Steničnjaka, kar je ban Drašković hotel izkoristiti, da bi se otesel banske časti. Toda kljub vsemu je Drašković ostal ban. Na saboru se je zopet govorilo tudi o obrambi dežele in hrvaški stanovni so se pritoževali, da jih kralj pred Turki dovolj ne ščiti. Prav tako pa se pritožujejo, da plemiška posestva ropajo sami krajiški vojaki. O delu sabora je ban pisal Maksimiljanu. V pismu pa mu sporoča tudi to, da se nekateri hrvaški fevdalci nameravajo pokoriti Turkom⁵⁹ (kar vidimo že v pismu Josipa Thurna 6. maja 1573). V mesecu decembru pa je grozil tudi Kranjski turški vpad proti Metliki, Pivki ali Krasu, kar zvemo iz sporočila, ki ga pošlje Herbert Auersperg 14. decembra v Ljubljano.⁶⁰ Toda temu sporočilu napad ni sledil na Kranjsko, pač pa Turki »u oči nove godine 1574. naletiša na Krstinju i na Klinac kod Petrinje.«⁶¹

Kralj Maksimiljan si je zaradi pogostih vpadov v hrvatsko in slavonsko krajino in tudi na Ogrsko prizadeval, da bi v Carigradu premirje s Turčijo okrepil. Toda ko se je v novembru ta mir posrečilo podaljšati, je 12. decembra umrl sultan Selim II., s čimer je premirje prenehalo veljati. Maksimiljan je spet poskušal s poslanstvi pri novem sultanu Muratu III. premirje obnoviti, kar pa mu je uspelo šele 22. novembra 1575. Med tem pa se je stopnja turškega pritiska proti Hrvaški še povečala.

Že prve dni januarja 1575 je Ferhat beg šel prek meje proti Cetinu in nato ob Korani proti Budačkemu. 7. januarja je prišlo do bitke, v kateri je bil Ivan Auersperg s svojo vojsko premagan, toda sam je uspel pobegniti.⁶² Nevarnost pa je bila, da vpadejo Turki tudi na Kranjsko, kar kaže sporočilo 13. januarja,⁶³ temu je sledilo podobno sporočilo 28. januarja iz Žužemberka.⁶⁴

Da bi večno nevarnost turškega pustošenja in pustošenje samo preprečili, je ban Drašković, sporazumno s Herbertom Auerspergom, predlagal nadvojvodi Karlu, da se odkupi grad Steničnjak od Franja Nadasdyja in ga tako utrdi, da bi lahko branili pred Turki ves predel med Uno, Kolpo in Korano. Vendar je ta načrt propadel.⁶⁵ Prav tako je bil v tem času sklican 23. marca 1575 hrvatsko-slavonski sabor, kjer so se plemiči ob Kolpi pritoževali, da morajo biti noč in dan na straži s svojimi kmeti in odbijati turške vpade. Zato je sabor predlagal, da prosijo kralja, da se plemiče ob Kolpi od Siska pa do Strelečkog broda osvobodi plačevanja vojnega davka.⁶⁶ Tri tedne kasneje je bil sklican nov sabor obeh dežel, kjer so poleg drugih stvari govorili tudi o utrjevanju posameznih kastelov, tako Berkiševino, Brest in Prečno. Da bi se otesel banske časti je Drašković izkoristil datum (24. april), ko mu je potekel

⁵⁹ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 387.

⁶⁰ AS, Stan. I, fasc. 286 (nova št. fasc. 418), str. 1185.

⁶¹ R. Lopašić, *Karlovac*, Zagreb 1879, str. 12 (R. Lopašić, *Karlovac*); tega vpada nisem zasledil nikjer drugje v literaturi, razen še v knjigi istega avtorja, *Oko Kupe i Korane*, kjer pa navaja napad na Krstinjo v januarju 1573, ko naj bi 200 turških konjenikov iz »predgradja« odpeljalo 60 ljudi, str. 168.

⁶² Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 387; R. Lopašić, *Karlovac*, str. 13 navaja, da so Turki premagali Ivana Auersperga na samo novo leto 1573 in pri tem ujeli kapetana Ivana Vojkovića.

⁶³ AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 2 (nova št. fasc. 876), fol. 58'.

⁶⁴ Ibid., fol. 64.

⁶⁵ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 389.

⁶⁶ Ferdo Šišić, *Hrvatski saborski spisi III (1537—1577)*, MSHSM XXXIX, Zagreb 1916, str. 440; Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 389.

rok, do katerega je moral ostati ban in zato je prosil kralja Maksimiljana in nadvojvodo Karla, da ga te časti rešijo. Toda oba, kralj in nadvojvoda, tej želji nista ustregla.⁶⁷

Tudi v notranjeavstrijskih deželah se je javljalo vprašanje, kako urediti obrambo, da bo uspešna. Tako je Herbert Auersperg, vrhovni poveljnik Hrvatske krajine, bil zlasti pristaš tega, da bi se vsa obramba enotno uredila na osnovi skupnega obrambnega reda (Defensionordnung). Razprave notranjeavstrijskih poslancev o tem so bile že leto prej v Gradcu, vendar pa niso pripeljale do skupnih rešitev. Zanimiv je bil predlog Lazarja Schwendija, ki pravi, da so za obrambo meje potrebne močne utrdbe in stalna vojska, ki naj bi bila sestavljena iz kmetov in rokodelcev, ki bi jih za stalno naselili ob meji, jim dali hišo in nekaj zemlje, obenem pa bi za primerno plačo opravljali vojaško službo.⁶⁸ Predlog, ki se v določenih pogledih ujema s kasnejšim predlogom bana Draškovića in Herberta Auersperga, pa se uresniči veliko kasneje.

Med tem pa pismo z dne 2. aprila, naslovljeno na nadvojvodo Karla, kaže na turško zbiranje pri Krupi, Kamengradu in Novem, kateremu naj bi sledil vpad.⁶⁹ Temu pismu je tri dni kasneje sledilo pismo Herberta Auersperga v Ljubljano, v katerem sporoča iz Steničnjaka, da mu je iz Gvozdanskega prišlo sporočilo, da so Gregoriničevi vojaki (Gregorinnitsch Laitte) naleteli na neko četo (Tschetta) iz mesta Novi in dobili 5 ujetnikov in 12 konj. Naprej pa opozarja na možen vpad velike čete iz Krupe.⁷⁰ Turških vpadov pa v aprilu ni bilo, pač pa ban Drašković piše nadvojvodi Karlu o vpadih v maju in juniju, ko so Turki napadli Hrastovico in Ivanič. V juliju pa piše ban o turških pripravah za napad na Sisak ali Hrastovico.⁷¹ V teh pismih pa so opisane tudi slabe razmere na Hrvatskem, kar je povzročalo, da so kmetje iz krajine bežali.⁷² Na vse to je nadvojvoda odgovarjal, da naj oba bana naredita vse za obrambo Siska in naj se ne dovoljuje kapetanom četovati, da se s tem ne izziva Turke. Toda Turki so neprestano vdiral tudi v slavonsko krajino, tako so 23. julija iz Bobovca vdrli prek Drave in odgnali veliko živine, v avgustu pa so večkrat udarili na Koprivnico in pri tem enkrat požgali celo njeno predmestje.⁷³

Da bi nadaljevali prepotrebna posvetovanja o obrambnem redu, je nadvojvoda Karel zopet sklical odbore notranjeavstrijskih dežel 15. avgusta 1575 v Brucku. Po dolgem posvetovanju so sprejeli obrambni red, ki je določal med drugim, da je treba oborožiti in izuriti vse sposobne podložnike, da je treba organizirati strelišča, da je treba poslati določeno število mož na mejo, ki se četrtno menjajo, da razpolaga vsak četrtnik s po 500 možmi, da mora vsak prispevati za obrambo štirideseti del premoženja.⁷⁴ Seveda so se v Brucku slišale tudi pritožbe: da se vojska redno ne plačuje, da trgovci in zakupniki

⁶⁷ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 390.

⁶⁸ S. Jug, ZČ IX, str. 48.

⁶⁹ AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 87.

⁷⁰ Ibid., str. 89, 90.

⁷¹ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 390.

⁷² Ibid., str. 391; Slabo stanje ob Kolpi pa nam delno osvetljuje dve pismi iz 24. julija 1575, ki jih pišeta Jurij Vitešić (Georg Viteschitsch), skrbnik gospodstva Kočevje, in kočevski župnik. Pismi sta nastali zaradi prošnje Martina Marincla (Merten Marintzels pharrers zu Mösl), da se izboljšajo razmere, saj sta bili župnija Mozelj (Mösl) in gospodstvo Kočevje v zadnjih 58. letih skoraj popolnoma uničeni. Naprej še izvem, da so martolozi nekaj dni prej iz te župnije odpeljali enega kmeta (... so haben vor wenig Tagen die Martholosen ain Bauru uaf gemelten pharr Mösl genumben vnd hinwech geführt.), AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 313, 314, 315, 316.

⁷³ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 391, 392.

⁷⁴ S. Jug, ZČ IX, str. 48.

s hrano goljufajo, da so kapetani nemarni, da so posamezne trdnjave in gradovi zapuščeni itd.⁷⁵

V času sestanka v Brucku pa so prihajale vznemirljive vesti o zbiranju turške vojske. Tako je prišla vest, da so Turki udarili v Slavonijo in požigali okoli Koprivnice, Rasinja Kuzminca, Martijanca in Ludbrega.⁷⁶ 4. septembra o turškem pustošenju obvešča štajerske deželne stanove tudi Jurij Zrinjski.⁷⁷ V tistem času je grozil turški vpad tudi Hrvatski krajini in Kranjski. O tem piše kapetan Senja Ivan Ferenberger 29. avgusta, potem ko je dobil obvestilo, da se zbira na meji velika turška vojska, v katero morajo pritegniti tudi vse Vlahe in kot so Vlahi povedali, hočejo skrivoma na Pivko, Kras in Vinodol.⁷⁸ Da bi boje preprečil, je nadvojvoda Karel pisal 12. septembra banoma, naj ukažeta kapetanom in vojakom, da naj ne dajo Turkom povoda za kršenje miru. Pri tem je nadvojvoda priložil še pismo budimskega paše, v katerem le-ta obljublja, da miru ne bo prekršil.⁷⁹ Herbert Auersperg pa je ob vesteh o turški nevarnosti zapustil Bruck in odhitel v svoj grad Podbrežje na Kolpi. Malo zatem so prišle vesti, da je pet begov zbralo veliko vojsko, ki naj bi uničila Hrvaško. Res je Ferhat beg zbral 3.000 mož in z njimi udaril na Bihać, ker pa gradu ni mogel zavzeti, je z vojsko, ki je narasla na 10–12.000 mož, šel proti severu in ropal na vse strani.⁸⁰ O zbiranju te turške vojske in o njenem namenu napasti Bihać je 17. septembra pisal Herbert Auersperg iz Podbrežja. Dalje še poroča, da je pisal tudi v Senj, kjer naj najamejo nove strelce, sam pa da je poslal proti Hrastovici sto strelcev. Na koncu pa še sporoča o turškem vpadu dva dni pred tem, ko so Turki požgali vas Brezo (?).⁸¹ Pet dni po tem pismu, 22. septembru 1575, pa pride do bitke pri Budačkem, usodne za Herberta Auersperga in njegovo vojsko. Na bojnem polju je ostalo 200 mrtvih, okoli 2.000 pa je bilo ujetih. O sami bitki je v literaturi že precej napisanega.⁸² Tej bitki je sledil splošen deželni vpoklic na Kranjskem, deželni odbor pa je prosil za pomoč še Koroško, Goriško in Trst.⁸³ O vseh teh dogodkih najdemo tudi v seriji Landessachen Miscelanea pisma, katerih vsebina se z dogodki o tem boju ujema. Tako je poslal še isti dan po bitki Gašper Kočever (Caspar Gottscheer) iz Skrada pri Korani pismo, ki ga je prinesel njegov janičar Peter Kučović.⁸⁴ Drugo pismo je prav tako isti dan poslal Ivan Auersperg iz kastela Hojsić, v katerem je pisal, da je nevarnost, da turška vojska vpadе še enkrat z druge strani, ter da se bo zaradi tega umaknil v Vinico.⁸⁵ Sliko po bitki pa dobimo iz pisma, ki ga dva dni kasneje pošlje Ivan Auersperg iz

⁷⁵ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 391.

⁷⁶ *Ibid.*, str. 391.

⁷⁷ *Starine* 19, str. 39.

⁷⁸ »... den alle Vlahen anziehen müssen...«, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 339.

⁷⁹ Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 390.

⁸⁰ *Ibid.*, str. 391; S. Jug, ZČ IX, str. 48.

⁸¹ »... in eyl erinnder Ich die herrn das mir in diser stundt von wihitsch khundtschafften khommen wie 5. Schanschachen der von Bossen, Chleuna, Boschega, Pakharitz vnd Allay Weeg von Belay Jezo dise tag geen Krupp zusammen khommen solten vnd füeren mit Inen 7. grosst Stukh vnd wie alle anzeigung sich dahin lendt so werden Sy vnder Wihitsch, der hauptman daselbst ruefft an umb hilf... Vorgestert sein bey 1000 Turkhen zu Roß uber die Kulpp khommen vnd dz dörfte Wreso abgeprent.«, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 383, 384.

⁸² Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 393, 394; R. Lopašić, Karlovac, str. 13; R. Lopašić, *Oko Kupe i Korane*, str. 95, 96; *Starine* 19, str. 39; S. Jug, ZČ IX, str. 49; o bitki pa najdemo tudi v literaturi, ki je navedena v teh knjigah.

⁸³ S. Jug, ZČ IX, str. 49.

⁸⁴ »... aignen Reitenden Janitscharn Peter Khutschouitsch...«, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 399, 400; janičarji ali trabanti so se imenovali telesni stražarji generala v Karlovcu leta 1580, 1582. leta pa se imenujejo arkebuzirji, R. Lopašić, Karlovac, str. 218.

⁸⁵ »... von der andern seitten einzufallen.«, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 403, 404; nadvojvodi Karlu pa so deželni stanovi iz Ljubljane že 25. septembra poslali izčrpano pismo o dogodkih bitke pri Budačkem, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 409, 410, 411, 412.

Vinice, v katerem pravi, da je vse opljenjeno in požgano, da jih je mnogo iz družine padlo in to predvsem pešcev, da ne bo mogel, ker je dežela prazna, mesta napolniti z drugimi, da je nujno treba postaviti kapetana v Hrastovico, temu pa dodaja še grozljivo vest, da mrtve ni mogel spoznati, ker so v glavnem obglavljeni. Vendar v pismu dodaja še pomirjačo vest, da se lahko vpoklic razpusti, saj ni dobil od nikjer nobenih slabih vesti, poleg tega je še slabo vreme, tako da ni skrbi, da bi sovražnik vpadel.⁸⁶ Res je bil deželni vpoklic že 27. septembra razpuščen.⁸⁷ Vendar imamo v tem mesecu še tri obvestila. Prvo je pisano 25. septembra, torej isti dan kot Auerspergovu pomirjujoče pismo, v katerem pa Sebastijan Lamberg, kapetan Bihaća, piše o možnem turškem obleganju mesta.⁸⁸ Drugo obvestilo je bilo pisano dan kasneje, v katerem sporoča iz Vinice Gašper Lamberg, kapetan konjenikov, da gresta z Ivanom Auerspergom v Dobovac, ker lahko sovražnik vpade v deželo.⁸⁹ Tretje pa je poročilo Ivana Ferenbergerja, ki poroča iz Senja, da so v Belaju v Bosni zbrali 10 velikih topov (grosses geschütz), za vpad v deželo in obleganje krajev. Naprej je še pisal, da se slabo godi ljudem, ker se Turki zaganjajo (anrennen) okoli meje in da kraja Brinje in Otočec, ki pripadata gospodstvu Senj, obdeluje le malo ljudi in da je treba več ljudi naseliti, da se s tem obrani škode in uničenja.⁹⁰ Gornja poročila je treba poudariti posebej in to zato, ker ne govorijo o nobenem nadaljnjem plenjenju, ki bi se širilo po bitki pri Budačkem proti Kranjski, vse do Metlike, katero naj bi Turki, po v literaturi zastopanim mnenju, opleni ter požgali.⁹¹ O tem bomo še pisali.

Po smrti Herberta Auersperga je bil na željo bana Draškovića imenovan za vrhovnega poveljnika hrvatske krajine Ivan Auersperg, v teku pa so bili pogovori z Nikolo Spličaninom, o njegovem imenovanju za kapetana v Hrastovici. Meseca decembra pa je bil 19. in 20. hrvatsko-slavonski sabor, kjer se je plemstvo pritoževalo nad «vsakodnevnim pustošenjem».⁹²

Nevarnost turških vpadov se je v mesecu oktobru izredno povečala, saj to kažejo zelo pogosta poročila v tem mesecu.⁹³ Glede na to, da turški vpadi

⁸⁶ »... so haben die Turkhen wo sie Iren Zug gehabt alles verhort vnnd verpremdt Nachdem auch vill diennstleuth gleichwol nicht souil von Reitttern alß von fueß Volckh verloren worden, khan Ich so baldt dieweil Nunmallen das Landt schier Odt, die Plätz mit anders nicht ersetzen . . . das eß ein Hoche Notturfft einen Hauptman in Hrastauiz einzusezen . . . so hab Ich In vnnder den Todtes auch nicht erkennen khennen, dann die meisten khainen Khopf gehabt haben.« AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 439, 440.

⁸⁷ S. Jug, ZC IX, str. 49.

⁸⁸ AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 2 (nova št. fasc. 876), fol. 145'.

⁸⁹ AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 446.

⁹⁰ Ibid., str. 489 in v sejnih zapisnikih isto 2. oktobra, poleg pa je še poročilo proviantnega mojstra iz Bihaća o možnem obleganju mesta, AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 2 (nova št. fasc. 876), fol. 144'.

⁹¹ S. Jug, ZC IX, str. 49, tu navaja Valvasorja in Dimitza in v Klaiću, Povijest Hrvata, str. 394; R. Lopašić pa postavlja trditve, da je takoj po bitki pri Budačkem 4.000 Turkov oplnilo ozemlje med Kolpo in Dobro in bližnjo Kranjsko, za tem pa postavlja padeč kraja Bela Stena, R. Lopašić, Karlovac, str. 13; v knjigi Oko Kupe i Korane pa pravi na str. 30: »Iza toga (po bitki) opleni Ferat paša iste godine svu zemlju medju Kupom i Dobrom i provali u Kranjsku.« Na strani 243 pa navaja, da je po Budačkem Ferhat paša oplnil »sve prijedjele hrvatske do Metlike«, za kar navaja Dimitza. Za prejšnje trditve ne navaja nobenega vira. Dejansko gre pri vsem tem za vpad, o katerem govori le Lopašić, da je šel med Kolpo in Dobro, le da se zgodi šele 23. novembra, torej veliko kasneje kot ga postavlja Lopašić in tudi po padcu Bele Stene. O tem glej naprej tekst in opombe 94, 96, 97, 98.

⁹² Klaić, Povijest Hrvata, str. 394, 395.

⁹³ 1. oktobra pismo Ivana Ferenbergerja iz Senja o možnem napadu na Sisak in Hrastovico, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 505; isto 3. oktobra AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 2 (nova št. fasc. 876), fol. 144''; isto 4. oktobra, da je prišlo iz več krajev obvestilo o možnem obleganju Bihaća, Siska in Hrastovice, AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 2 (nova št. fasc. 876), fol. 146 in 147 v sporočilu za Koroško; 6. oktobra sporoča Ivan Auersperg, da bodo Turki ob »polni luni« naredili vpad, AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 2 (nova št. fasc. 876), fol. 150; 7. oktobra sporoča Ivan Ferenberger iz Senja, da se zbira turška vojska pri Livnu, da bo udarila na Vinodol, Kras in Pivko, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 551; isto sporoča 12. oktobra Jurij Barbo, da je dobil o tem sporočilo iz Senja, AS, Stan. I, sejni zapisniki, fasc. 2 (nova št. fasc. 876), fol. 154' in fol. 155 je poročilo o samem Ferenbergerjevem pismu; 14. oktobra je prišlo pismo pisano v italijanščini s podpisom Cristoff Premb (?), ki govori o prihodu požeskega bega in Ferhat bega v Banja Luko in zaradi tega nakazuje možnost vpada v porečje Korane in Kolpe, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 573; 15. oktobra piše iz Senja Ivan Feren-

niso nikoli prenehali, pa so Turki po desetih letih od padca Krupe leta 1565 zopet pokazali težnjo po osvajanju ozemlja. Vsa poročila konec oktobra, ki govorijo o možnem vpadu na Hrvaško in Kranjsko, se šele 2. novembra uresničijo v toliko, da zavzamejo Turki Belo Steno, grad na meji blizu reke Une, v katerem je bila ob turškem prihodu le ena oseba.⁹⁴ Zanimiva pa je novica iz 13. novembra, da se je deset ujetih Turkov v gradu Žumberku uprlo, potem ko so na gradu, zaradi odhoda osebja na semenj v Metliko, ostali le oskrbnica in dva hlapca. Enega hlapca so vrgli v ječo, drugi pa je uspel pobegniti, s tem pa je bil njihov pobeg v nevarnosti, zato so zavzeli grad. O tem je pisal Josip Thurn in še dodal, da njihov izhod ni zaskrbljujoč, ker so pod gradom Uskoki.⁹⁵

Po padcu Bele Stene pride 23. novembra do silovitega turškega vpada na ozemlje med reko Dobro in Kolpo. O tem vpadu je pisal Josip Thurn tri pisma, dve je pisal še isti dan iz Vinice, tretjega pa naslednji dan iz Gradca pri Metliki. V prvem, pisanem Ivanu Auerspergu, izvemo o vpadu, ki je bil zgodaj zjutraj med obema rekama ter ob obeh bregovih Dobre. Vojsko sta osebno vodila bega iz Livna in Belaja, štela pa naj bi 7.000 mož, tri tisoč na konjih in štiri tisoč pešcev.⁹⁶ V drugem pismu, poslanem v Ljubljano deželnim stanovom, izvemo bolj točno kje so vpadli in tudi, da so bili ljudje pravočasno opozorjeni, da so se lahko umaknili v gradove. Dalje še piše, da je dobil zanesljivo sporočilo, da se beg v Bosni Kapidžibaša pripravlja na vpad.⁹⁷ V tretjem pismu, ki ga je Josip Thurn poslal nadvojvodi Karlu, pa se, poleg stvari omenjenih v prejšnjih pismih, »pohvali«, ko pravi, da se je na pravočasna opozorila, kakor mu je pisal grof iz Tržaca, razbežalo le okrog sto

berger, da je prišel k njemu neki Simon Kanelić (Khanelitsch), ki je povedal, da bodo šli Turki z močno silo nad Bihać, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 577; isto sporoča 17. oktobra tudi Ivan Auersperg iz Belaja, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 585; istega dne sporoča Ivan Auersperg iz Novigrada (na Dobri), da je Miloslav Uskok (Miosauce Uskhockh) pripeljal dva Vlaha, ki sta povedala, da se je v Livnu dvignila velika turška vojska in bo gotovo vpadla, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 589; o zbiranju vojske in njenih pripravah 17., 18. in 19. oktobra za vpad na Hrvaško in Kranjsko piše tudi S. Jug, ZC IX, str. 49; 26. oktobra poroča Ivan Auersperg iz Smrčkovica, da je dobil iz Bihaća sporočilo o zbiranju turške vojske pri Krupi in Udbini, katera naj bi vpadla med rekama Uno in Korano, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 611; 27. oktobra piše Ivan Ferenberger iz Senja, da je dobil iz Brinja sporočilo, da se nekaj tisoč Turkov pripravlja na pohod proti Vinodolu, Pivki ali Hrvaški, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 615; 28. oktobra je prišlo enako sporočilo iz Brinja, da je obveščevalec Pavel Kersnerić (Paul Kersneritsch) sam videl turško vojsko pri potoku Milatović (a) (bey Millatouitsch wasser), ki namerava proti Vinodolu ali Hrvaški, AS, Stan. I, fasc. 125 (nova št. fasc. 204), v zavitku za leto 1575; 28. oktobra o istem možnem vpadu poroča še Jurij Barbo iz Klane, da je o tem dobil sporočilo iz Senja, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 629; prav tako o tem možnem vpadu poroča še Ivan Auersperg iz Podbrežja, ki piše, da so močno turško vojsko videli obveščevalci pri Globudalu (Globudall), vendar se še ne ve kam bo udarila, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 633; 29. oktobra še eno obvestilo Ivana Auersperga, tokrat iz Crnomlja, da so Turki zopet šli na pohod, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 635; poročila o možnem vpadu na Hrvaško ali na Kranjsko navaja tudi S. Jug, ZC IX, str. 49; Jurij Haller iz Planine 30. oktobra sporoča, da je glede na ta možni vpad Sigmund von Eckh iz Gorice odšel s 600 pešci proti Premu in Klani, Jurij Barbo, da je šel s kmeti v Silentabor, sam Jurij Haller pa da bo šel v Postojno, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 645; naslednji dan, 31. oktobra in 1. novembra pa Jurij Haller iz Planine in Ivan Auersperg iz Žužemberka sporočata, da o turški nevarnosti ni več slišati, oziroma piše Auersperg, da ne verjame več, da bi Turki prišli, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 653, 657; sporočilo o turški nevarnosti, ki se nanaša na oktober pa navaja 2. novembra S. Jug, ZC IX, str. 49.

⁹⁴ O tem piše Josip Thurn iz Žumberka 12. novembra: »... das vor zehen tagen one gefär die Türkhden das Schloß Stenna eingenommen, Dann nur ain ainzig Personn darianen gewest.«, AS, Stan. I, fasc. 125 (nova št. fasc. 204), v zavitku za leto 1575; o padcu Bele Stene piše tudi Lopašić, vendar nikjer ne postavlja točnega datuma, R. Lopašić, Bihać, str. 21 in str. 122; le v knjigi o Karlovcu to postavi v mesec november, vendar brez navedbe vira, R. Lopašić, Karlovac, str. 13.

⁹⁵ AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 699; o turških ujetnikih tudi v razpravi Ignacija Vojeta, Vplivi osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. stoletju, ZC XXX, Ljubljana 1976, 1-2, str. 11, 12.

⁹⁶ »... das an heut In aller frue ain groß Türkhisch hör zu Roß vnnd fueß zwischen wasser hör diesel vnnd auff den sayten der Dobro ainen Einfall gethan vnnd gar an die Kulp geraubt... das hör sein soll 7000 starkh gewest sein drey zu Roß vnnd vier zu fueß.«, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 709.

⁹⁷ »... Ins Lanndt bey Wosseil Einfall vnnd auff dise Orten der Dobra gegen Novigrad biß an die Kulp geraubt vnnd prendt... das Schisste vnnd Warnung nächten vnnd heut so zeitlich gangen das zuuerhoffen die armen leit leüchtligh hoben zum Gschlössten weichen mügen...«, AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 713, 714, 715.

krščanskih duš, ki so bili vsi podložniki grofa iz Tržaca.⁹⁸ Kot vidimo po izredno pogostih poročilih o turški nevarnosti v mesecih septembru, oktobru in novembru, bi šele ta vpad lahko povezovali, z vpadom, ki ga navaja literatura, takoj po bitki pri Budačkem, vendar le po velikosti, ne pa seveda časovno.⁹⁹ Le dva dni po tem vpadu pa piše iz Senja Ivan Ferenberger, da so Turki zavzeli 19. novembra kraj Berlog, podobno kot grad Belo Steno v začetku novembra, toda Turke so pregnali in senjski kapetan je poslal tja hlapce in vse kar je bilo potrebno. Dalje še sporoča, da so mu povedali Uskoki, da se je pri Udbini zbrala velika turška vojska, toda se še ne ve, kam bodo vpadli.¹⁰⁰ V tem letu pa imamo le še dve poročili, o možnem turškem vpadu. Prvo je bilo poslano 5. decembra,¹⁰¹ drugo pa 29. decembra 1575,¹⁰² v katerem piše naj bi livanjski beg in beg iz Hercegovine vpadla ob »naslednji polni luni«. December se je tako zaključil v miru, kar je bila morda posledica premirja, ki ga je uspelo doseči kralju Maksimiljanu 22. novembra, toda to je bilo le navidezno, saj sta izreden pritisk, ki ga je v zadnjih mesecih tega leta izvajala turška vojska in pa vsa dosedanja neveljavnost teh premirij za krajino ob meji, obetala Hrvaški, da bo v naslednjih letih izpostavljena silovitim vpadom, ki bodo Turkom prinesli ozemelske osvojitve do spodnje Kolpe in Korane.

Iz vsega sestavka, ki skuša prikazati turško nevarnost v letih od 1570 do 1575, bi lahko sledilo več ugotovitev: 1. Turška nevarnost in vpadi na Hrvaško, ki jih je v letu 1570 po literaturi še veliko (toda v serijah Landessachen-Miscelanea, Türkenkriege in sejnih zapiskih Landtags-Protocolle, ki so bile uporabljene za odgovarjajoča leta, ni omenjenega nobenega vpada na Hrvaško ali kranjsko ozemlje do aprila 1573 in zelo redka so tudi poročila o morebitnem vpadu, ki postanejo vse pogostejša po letu 1573), se nadaljujejo še v pomladnih mesecih leta 1571, toda že z manjšo intenzivnostjo, nato pa skoraj popolnoma zamrejo. Razen turškega vpada 26. aprila 1572 ni do aprila naslednjega leta nobenih vpadov. Mesec dni po koncu beneško-turške vojne (7. marec 1573), ki je turško aktivnost usmerila v Dalmacijo, se turški vpadi obnovijo in le-ti postajajo vse močnejši in pogostejši. Tako beležimo v letih 1573, 1574 in 1575 prek trideset vpadov na hrvaško in slavonsko ozemlje; 2. V tem času gredo široke priprave na kmečki upor, ki so se lahko vršile tudi zaradi tega, ker turške nevarnosti ni. To, da upor izbruhne v januarju 1573, je tudi posledica tega, seveda poleg mnogih drugih vzrokov, da je uporniško vodstvo moralo poznati razmere ob meji in se tako zavedati, da je nevarnost minimalna ali vsaj manjša kot sicer; 3. V teh letih je tudi več turških vpadov, ki prej niso bili zabeleženi, tako konec aprila 1573 manjši turški vpad pri Kolpi (v poročilu iz Hrastovice 2. maja), konec junija 1573 je večji turški vpad pri Boviću (?) (v sejnih zapiskih 2. julija), turški vpad 4. marca 1574 je širši kot ga omenja literatura, 15. septembra 1575 je turški vpad prek Kolpe (v poročilu iz Podbrežja 17. septembra), z gotovostjo lahko trdimo, da po bitki pri Budačkem ni bilo nobenega vpada proti Kranjski, ker bi vsakodnevna poročila iz tega časa to gotovo omenjala, Bela Stena pade v roke Turkom v začetku novembra (poročilo iz Žumberka 12. novembra), šele po tem sledi silovit vpad med reko

⁹⁸ Ibid., str. 727, 728.

⁹⁹ Glej opombo 91.

¹⁰⁰ »... wie das die Turkhen yetz den 19 tag laufenden monats Nouembris den fleckhen Brlog, darinen nicht mer als ain Person die vbrigen aber umb Profanndt ausgezogen gewest eingenommen... hab Ich den Burggrafen allda verrer mit khnechten besetzt auch alle notturfft von Geldt, Traidt, Tophlaggen...«, AS, Stan. I, fasc. 125 (nova št. fasc. 204), v zavitku za leto 1575.

¹⁰¹ S. Jug, ZC IX, str. 49.

¹⁰² AS, Stan. I, fasc. 287 (nova št. fasc. 419), str. 765.

Dobro in Kolpo (poročila iz Vinice 23. novembra in iz Gradca pri Metliki dan kasneje), Turki 19. novembra opleniijo Berlog (poročilo 25. novembra iz Senja); 4. Na Kranjsko ni v tem času nobenih vpadov, razen v letu 1570 eden na Pivko, ki ga omenja Valvasor. Zato bi lahko trditev, da so turški »napadi postali že redkejši (1542—1547, 1555—1560, 1574—1578)«¹⁰³ popravili, s tem, da se v ta leta redkih vpadov vključi tudi leta od 1570—1574, ko na Kranjsko ne zasledimo nobenega vpada.

Te ugotovitve so seveda rezultat prebrane literature in dela na virih v Arhivu SR Slovenije, zato bi morali za podkrepitev (ali zavrnitev) tega verjetno pregledati še vire drugih arhivov, zlasti v Gradcu.

Zusammenfassung

EIN BEITRAG ZUR KENNTNIS DER GESCHICHTE DER TÜRKENEINFÄLLE IN SLOWENIEN IN DEN JAHREN 1570—1575

Der Aufsatz versucht die Türkengefahr in den Jahren von 1570 bis 1575 darzustellen, die zeitlich mit dem großen kroatisch-slowenischen Bauernaufstand im Jahr 1572/73 zusammenfällt. Über die Einfälle der Türken in Kroatien im Jahr 1570 wird in der Literatur noch viel berichtet und die Türkengefahr dauert noch in den Frühlingsmonaten des Jahres 1571 an, obwohl die Einfälle an Intensität abnehmen und schließlich völlig ausbleiben. In den Serien Landessachen-Miscelanea, Türkenkriege und in den Sitzungsberichten Landtags-Protokolle des Staatsarchivs für Slowenien in Ljubljana, die für die entsprechenden Jahre verwendet wurden, wird bis zum April 1573 kein Einfall der Türken ins Gebiet Kroatiens und Krains (Kranjska) erwähnt, danach gibt es vereinzelte Berichte, die sich nach dem Jahr 1573 wieder häufen. Die Türken fielen in Kroatien am 26. April 1572 ein, weitere Einfälle folgten erst im nächsten Jahr. Das Ausbleiben von Einfällen fiel mit dem türkisch-venezianischen Krieg zusammen, durch den die türkischen Streitkräfte in Dalmatien engagiert waren. Erst in den Jahren 1573, 1574 und 1575 werden neue Einfälle in den kroatischen Raum verzeichnet, die gegen Ende des Jahres 1575 an Stärke zunehmen (über dreißig Einfälle).

In der Zeit, wo es keine Türkengefahr gibt, werden ausgedehnte Vorbereitungen auf den Bauernaufstand getroffen. Der Ausbruch des Aufstandes im Jahr 1573 ist außer auf viele andere Gründe auch darauf zurückzuführen, daß der Führung der Aufständischen die Verhältnisse an der Grenze bekannt sein mußten und somit auch die Tatsache, daß die bestehende Türkengefahr minimal oder wenigstens geringer als sonst war.

In Krain werden in dieser Zeit keine Einfälle verzeichnet, außer einem von Valvasor erwähnten Einfall auf Pivka im Jahr 1570. Deswegen könnte der in der Literatur vertretene Standpunkt, die Einfälle der Türken seien »seltener geworden (1542—1547, 1555—1560, 1574—1578)«, in dem Sinne korrigiert werden, daß zu den Jahren vereinzelter Einfälle auch die Jahre von 1570 bis 1574 gezählt werden, da in dieser Zeit in Krain kein Einfall registriert wurde.

Dieser Aufsatz belegt auch mehrere Einfälle nach dem Jahr 1573, die bisher in der Literatur nicht erwähnt wurden.

¹⁰³ Zgodovina narodov Jugoslavije II, Ljubljana 1959, str. 288.

KRONIKA

ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo že petindvajseto leto izdaja svoje glasilo — »Kroniko«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske krajevine zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovinopisje.

»Kroniko« je moč naročiti na sedežu njenega uredništva in uprave v Ljubljani, Mestni trg 27/III. Letna naročnina za tri številke znaša 75 dinarjev, posamezna številka velja 30 dinarjev.

Na razpolago so tudi večinoma vsi starejši letniki revije, posamezna številka stane 20 dinarjev, celotni letniki pa 50 dinarjev.

V seriji »Knjižnica Kronike« so doslej izšle naslednje publikacije:

— Milko Kos, SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice, Ljubljana 1955, 96 strani. Cena: 20 dinarjev;

— Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE, Ljubljana 1956, 72 strani. Cena: 20 dinarjev;

— Vlado Valenčič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI, Ljubljana 1957, 68 strani. Cena: 20 dinarjev;

— Sergij Vulfan — Josip Černivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE MESTNE HIŠE, Ljubljana 1958, 128 strani. Cena: 20 dinarjev;

— Peter Vodopivec, LUKA KNAPELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE, Ljubljana 1971, 104 strani. Cena: 30 dinarjev.

Tone Zorn

ODMEVI KULTURNE AVTONOMIJE ZA KOROŠKE SLOVENCE
V GLASILU ZVEZE NARODNOSTNIH MANJŠIN NEMČIJE (1925—1929)

I.

Med osrednja vprašanja manjšinskega varstva na avstrijskem Koroškem v letih 1926—1930 spada še zlasti zamisel o posebni kulturni avtonomiji za tamkajšnjo slovensko skupnost. O problematiki tega vprašanja je bilo že marsikaj zapisano; med opozorili najdemo tudi trditev, da je prišel predlog koroškega modela kulturne avtonomije iz Prusije.¹ Ob tem pa je značilno dejstvo, da so morebitno kulturno avtonomijo zavrnila tako manjšine, živeče v Prusiji (naj omenimo le tamkajšnje Dance) kot tudi manjšine, vključene v Zvezo narodnostnih manjšin Nemčije.

Kot je znano, je nastala zamisel o ureditvi manjšinskega vprašanja s pomočjo kulturne avtonomije leta 1925 na Estonskem, odmevala pa je tudi na prvem Kongresu evropskih narodnosti (manjšin) v Ženevi tega leta. Razumljivo je, da je našla zamisel svoj odmev tudi v glasilu Zveze narodnostnih manjšin Nemčije.² List jo je vrednotil kot »vmesno rešitev«, pogojeno z dejstvom, da do mednarodne rešitve manjšinskega vprašanja še dolgo ne bo prišlo. Značilno je, da je list že v tem času dal kritični pogled na načrtovani manjšinam namenjeni »narodni kataster« z opozorilom, da ta »malo ali pa sploh ne odgovarja interesom manjšin«, sicer pa je zaenkrat ocenjeval kulturno avtonomijo kot »posebno upoštevanja vreden korak k politični ureditvi evropskih manjšinskih problemov«. List je pisal, da je estonski vzgled vendarle mnogo boljši kot manjšinska praksa ostalih evropskih držav. Še posebej zanimivo pa je mnenje, da bodo imeli največjo korist od estonske manjšinske ureditve tamkajšnji Nemci. Ob kritičnem pogledu na narodni kataster,³ ustanovo, ki bi omogočala manjšinsko zaščito le tistim pripadnikom manjšine, ki bi se vanj vpisali, je vsekakor podčrtati, da bi bilo treba pri določitvi območja kulturne avtonomije upoštevati tudi objektivne znake pripadnosti k manjšini in ne le subjektivno izjavo posameznika.⁴

Predvsem pa je zamisel o kulturni avtonomiji našla enega preizkusnih kamnov na že omenjenih ženevskih manjšinskih kongresih.⁵ Ob tem se je kmalu izvedelo, da so imele manjšine, ki so zagovarjale tako avtonomijo (v »do sedaj znani obliki«) pri tem tudi zakrite cilje, namreč odpravo obstoječega »meddržavnega statusa quo«, ali drugače rečeno: takšno ali drugačno spremembo veljavnih evropskih meja; zagovornice takih sprememb pa so bile po

¹ Zgodovinski časopis, 1976, 369—371.

² Kulturwille (od leta 1926 dalje Kulturwehr), št. 3, 1925, 107—116; št. 5/6, 1925, 227.

³ Več o tem: Tone Zorn, K problematiki kulturne avtonomije za koroške Slovence v dvajsetih letih, Slovenski vestnik, Celovec, 2. april 1976, št. 14 — 9. april 1976, št. 15 in tam cit. lit.

⁴ Kulturwehr, Berlin, št. 2, 1926, 51.

⁵ Prav tam, št. 8, 1925, 326-7.

⁶ Prav tam, št. 2, 1926, 52.

vesteh tiska takratne nemške manjšine. Značilno je, da je že leta 1925 danska manjšina v Nemčiji odklonila zase morebitno kulturno avtonomijo,⁷ njej pa so sledili nemški Poljaki.⁸

Med razmišljanji o vprašanih manjšinske zaščite in še zlasti kulturne avtonomije naj iz Kulturwehra še posebej opozorimo na zapis dr. Camilla Morocuttija, enega prvakov nemške manjšine v Sloveniji. Zapis kaže Morocuttijevo nasprotovanje versajski in senžermenski mirovni pogodbi, ki ju označuje za vrh nacionalizma in militarizma takratnih zmagovalk. Po njegovem ni bila »novoosvojenim narodom, to pa so predvsem Čehi, Poljaki in Jugoslovani«, dana le Wilsonova pravica do samoodločbe, ampak tudi »pravica Poincarejevskega nacionalizma in hipernacionalizma«. Na mesto dotedanje Alzacije-Lorene naj bi nastalo sedaj v Evropi ducat nesrečnih spornih območij, med katere Morocutti prišteva 600.000 Hrvatov in Slovencev v Italiji, južno Tirolsko, gdanski koridor, Ukrajino, Makedonijo in Srbe v Grčiji (!). Ko se dotika kulturne avtonomije, pravi, da se mu (med drugim) taka avtonomija zdi najboljše sredstvo proti iredentizmu ter dragocena pomoč za prenehanje sovraštva na evropskih mejah. Odločno je nadalje nastopil proti trditvam, da si skušajo nemške manjšine s pomočjo take avtonomije »odpreti pot v nemško državo«.

Za nas posebej interesantne pa so Morocuttijeve navedbe o vprašanju kulturne avtonomije za koroške Slovence. Pravi, da je bil pobudnik znane spomenice, ki jo je o tem 16. januarja 1926 izročilo Politično in gospodarsko društvo za Nemce v Sloveniji koroški deželni vladi.⁹ Posledica te njegove iniciative pa je bilo dejstvo, da so ga »nemškonacionalni in nemškoiredentistični« slovenski Nemci označili za »pacifističnega izdajalca« ob njih pa »s plamenecim tevtonskim srdom« tudi koroški nemški nacionalisti. Nato Morocutti zavrača mnenje slovenskega poslanca v koroškem deželnem zboru in udeležena vsakoletnih ženevskih manjšinskih kongresov dr. Franca Petka, da je bila spomenica slovenskih Nemcev sprejeta v soglasju s celovškimi nacionalisti in Berlinom. Prav tako naj bi bila napačna trditev enega glavnih sodelavcev Kulturwehra Jana Skale-Łužičana, da je bila spomenica sprejeta »šele po posvetovanjih z gospodom dr. Schiemannom« (Pavel Schiemann je bil nemški poslanec v letonskem parlamentu) ter da je »v miselni zvezi s konferenco baltskih manjšin v Rigi«. Ob tem je Morocutti opetovano poudarjal, da je »koroška akcija« izšla iz njegove osebne pobude.

V nadaljevanju Morocutti zavrača trditve, po katerih ni v ozadju »nemških kulturnoavtonomističnih prizadevanj... nič drugega kot zakrita velikonemška, večinsko politično usmerjena akcija proti mirovnim pogajanjem, današnjim teritorialnim mejam in mednarodnopravnem »statusu quo«. Poudarja, da je nasprotnik velikonemške berlinske politike in njenih ciljev. Prav tako pa tudi ne more biti pristaš jugoslovanske ali češkoslovaške manjšinske politike. Ko omenja poversajsko dogajanje, med drugim meni, da nista sprejem Nemčije v Društvo narodov ter sama ženevska manjšinska konferenca nič drugega kot »prvi boječ poskus potrebne organske (ne nasilne!) korekture v več pogledih neorgansko nasilnega, nacionalističnega in militarističnega prizadevanja mirovnih diktatov«.

⁷ Prav tam, št. 3, 1926, 102.

⁸ Prav tam, št. 6, 1926, 251.

⁹ Več o tem: Tone Zorn, Kulturna avtonomija za koroške Slovence in nemška manjšina v Sloveniji med obema svetovnima vojnama, Zgodovinski časopis, 1974, 347—366.

Kulturna avtonomija se mu zdi — nadaljuje — miroljubno sredstvo za doseg boljših organskih meddržavnih odnosov, ki jih je mogoče doseči le z delno »likvidacijo neorganskih, nepraktičnih in nerentabilnih stvaritev Versaja in Senžermenov«. V tem smislu naj bi kulturna avtonomija pomenila »likvidacijo ... versajskega meddržavnega prava«. Ko polemizira z Janom Skalo, Morocutti soglaša, da je manjšinski problem prišel v krizo, pogojeno z »zavrnitvijo ali obrambo« meddržavnega prava, ustvarjenega z mirovnimi pogodbami. Poudarja tudi, da udeleženci prvega ženevskega manjšinskega kongresa niso mogli pritegniti tako ustvarjenemu pravu. Ko formulira pojem kulturne avtonomije, pravi: »Zame pojem kulturne avtonomije obsega pravico do narodnostne in kulturne samoodločbe, pravico do narodne in kulturne samouprave (personalne ali teritorialne)« in to ob možnosti največjega postavljanja narodne in kulturne samoodločnosti posamezne manjšine in njenih voditeljev. Potem ko zavrne vrsto očitkov proti kulturni avtonomiji, se Morocutti dotakne morebitne uvedbe kulturne avtonomije za Nemce na Slovenskem. Pri tem pravi, da se »velik del oportunističnih nemških trgovcev« ne bi vpisal v narodnostni kataster (register), nato pa poziva nemške sorojake v Avstriji in v Nemčiji, naj nudijo manjšinam na svojem ozemlju največjo možno »narodno-kulturno samoodločbo in samoupravo«. Pozval jih je tudi, naj bodo pri tem »tolerantni, velikodušni in radodarni«. Potem po njegovem manjšine v Nemčiji tudi ne bodo mogle odklanjati kulturne avtonomije, ker bi tako odklanjanje pomenilo napad na mednarodnopravni status quo in red, ustvarjen po koncu prve svetovne vojne ter napad na obstoječe teritorialne meje. V celoti pa je Morocutti videl rešitev tega vprašanja v »premagovanju nacionalističnega in militarističnega Versaja z ustvarjalnim organsko-narodnostnim evropskim razvojem«. ¹⁰ Takemu razvoju pa bi očitno služila kulturna avtonomija.

Za boljše razumevanje problematike kulturne avtonomije se dotaknimo tudi odgovora Jana Skale. V njem Morocuttiju odgovarja, da obstoje različni pogledi na pojem in bistvo kulturne avtonomije. Kot Nenemec meni, da do natančne opredelitve tega pojma kulturna avtonomija ni nič drugega »kot beseda, ki se jo pravočasno postavi tja, kjer manjkajo pojmi«. Skala opozarja, da po dotedanjih pojasnilih kulturna avtonomija »ni sredstvo za kulturno samoohranitev, ampak sredstvo za uresničenje političnih ciljev«. Zatem se sprašuje, kaj neki praktično pomeni pojem »narodnokulturna samoodločba«, saj je mogoče, da se pripadnik enega naroda lahko izjavlja za pripadnika naroda, h kateremu dejansko ne pripada (Nemec za Italijana, Poljak za Nemca). S tega stališča se Skala tudi dotakne vprašanj narodnostnega katastra.

Ob zaključku polemike Skala znova poudarja, da ima politika nemških manjšin kulturno avtonomijo za končni cilj nadaljnjo uveljavljanje pravice do samoodločbe. Po njegovem sta pravica do samoodločbe in manjšinsko pravo dve ideji, ki se med seboj izključujeta, samo kulturno avtonomijo pa ocenjuje kot zanimiv poskus, ki pa ga ne bo mogoče povsod uveljaviti. ¹¹ Na drugem mestu pa pravi, da imajo vse nemške manjšine kulturno avtonomijo za prehodno stopnjo k administrativni in teritorialni avtonomiji in končno k razbitju (obstoječih) meja in s tem k vojni. ¹² Dalje je značilna Skalina ocena, da v estonskem primeru praktično ne gre za avtonomijo, ampak za »soupravo« med državo in manjšino.

¹⁰ Kulturwehr, št. 4, 1926, 148—157.

¹¹ Prav tam, 159—162.

¹² Gl. op. 8.

Sicer pa je Kulturwehr že prihodnje leto prinesel več opozoril o tem, kako izvajajo kulturno avtonomijo na Estonskem. Iz njih je videti, da je kulturna avtonomija doživela določene težave na področju državnih podpor nemški manjšini. Najdemo celo opozorilo, da to »dejstvo pomeni eminentno nevarnost za obstoj kulturne avtonomije« in lahko pomeni njen konec. To pa je bil tudi eden ugovorov manjšin v Nemčiji proti ureditvi njihovega položaja s podelitvijo avtonomije na kulturnem področju.¹³ Nedvomno je bilo nakazano vprašanje vzrok, da so kmalu dopolnili veljavno estonsko manjšinsko zakonodajo s posebnim zakonom o privatnem manjšinskem šolstvu. Zakon ni le n drobneje opredeljeval to šolstvo, ampak tudi omogočil državi, da prevzame stroške za učitelje na privatnih manjšinskih šolah. Z zakonom so bili učenci teh šol izenačeni z učenci na javnih šolah. Dalje so bili opredeljeni pogoji za ustanovitvev privatnih manjšinskih šol. Med vprašanji, ki se jih je zakon dotikal, so bila tudi vprašanja pouka, vzgoje in učnih moči.¹⁴

S tem pa manjšinske zakonodaje v Estoniji še ni bilo konec. Leta 1928 sta tamkajšnje notranje in pravosodno ministrstvo pripravila osnutek zakona o uporabi manjšinskih jezikov. Po osnutku so pripadniki vseh treh manjšin (nemške, ruske in švedske) dobili pravico do pismenega kontaktiranja z osrednjimi oblastmi v materinščini. Enaka pravica naj bi veljala tudi na lokalnem področju. Značilno je določilo osnutka, da so lokalne oblasti dolžne izdajati javne objave v obeh jezikih, večinskem in manjšinskem. Po osnutku je lahko postal manjšinski jezik, jezik poslovanja komunalnih (lokalnih) oblasti povsod tam, kjer so manjšine v večini (in v kolikor bi se pripadniki večinskega naroda izrekli za tako poslovanje). Osnutek je določal, da je na šolah, ki jih ustanovi posamezna manjšina, manjšinski jezik istočasno tudi poslovni jezik. Ob zaključku se osnutek dotika še uporabe manjšinskega jezika pred sodiščem. Po tem določilu bi imeli pripadniki manjšine med drugim pravico nastopati pred sodiščem v besedi in pismu v vseh tistih okrajih, v katerih obstoji komunalno-upravna enota z manjšinskim poslovnim jezikom.¹⁵

II.

Kot primerjalno gradivo h koroški manjšinski problematiki je treba posebej omeniti dejstvo, da je 13. februarja 1926 pruska deželna vlada sprejela posebno manjšinsko odredbo, namenjeno danski manjšini v deželi Šlesvig-Holstein. Gre za odredbo, ki je imela določen vpliv tudi na takratno inačico koroške »kulturne avtonomije«. Po pruski odredbi je danska manjšina lahko ustanavljala javne osnovne šole za učence danske narodnosti na območju treh okrajev imenovane dežele (šlo je za tako imenovane »mejne« okraje Flensburg-mesto, Flensburg-dežela in Süd-Tonden), v kolikor tako zahtevo postavijo starši vsaj 14 šoloobveznih otrok, privatna danska šola pa se je lahko ustanovila vsaj za 10 šoloobveznih otrok. Predvsem je poudariti, da je bil po odredbi pouk na teh šolah v materinščini učencev, medtem ko je bila nemščina le učni predmet. Po odredbi so bili upravičeni do vpisa v manjšinske šole otroci staršev iz omenjenih »mejnih« okrajev ter iz Danske (!), oziroma staršev, ki

¹³ Prim. Kulturwehr, št. 8, 1927, 304—306.

¹⁴ Tekst zakona je objavil Kulturwehr v št. 1, 1929, 6—11.

¹⁵ Prim. Kulturwehr, št. 7/8, 1938, 300—303.

izpolnjujejo »del« teh pogojev. Po izdaji odredbe je pruska tiskovna služba še sporočala, da je s tem dana danski manjšini popolna kulturna svoboda.¹⁶

Dokumentacija opozarja, da se je odredba z izjemo nekaterih nadrobnosti v celoti naslonila na položaj nemške manjšine na Danskem. Značilno je, da pruska odredba ni zajemala celotnega naselitvenega območja danske manjšine, saj je iz nje odpadla vrsta okrajev z danskim življem. Ne glede na to pa je že sama izdaja odredbe zbudila nastope določenih nemških krogov proti njej,¹⁷ videti pa tudi je, da so ti krogi še pred sprejetjem odredbe pokopali vsako misel o kulturni avtonomiji za dansko manjšino.¹⁸

Očitno je, da odredba danske manjšine ni mogla zadovoljiti, poleg tega pa je še naprej ostajalo odprto vprašanje zaščite ostalih manjšin Nemčije. Zato je že prihodnji mesec Zveza narodnostnih manjšin Nemčije izročila osrednji nemški vladi posebno spomenico o odprtih vprašanjih manjšinskega varstva. V imenu Poljakov, Lužiških Srbov, Dancev, Frizijcev in Litavcev je spomenica predlagala ureditev vprašanja teh manjšin s posebnim zakonom ter zadevno dopolnitvijo nemške ustave. Spomenica je še predlagala ustanovitev posebnega državnega urada za manjšine ter upoštevanje manjšin pri sprejemanju zakonskih ukrepov na manjšinskem področju.¹⁹

Predvsem se lahko vprašamo, kaj vse je pruska odredba prinesla danski manjšini, ki je imela do tega časa vsega eno javno ter eno privatno šolo. Videti je, da je po izdaji odredbe naraslo število danskih šol še za eno javno ter tri privatne šole; tisk je tudi pisal, da je manjšina s tem »začasno« zadovoljna, vendar pa pričakuje, da se bodo tem šolam pridružile še nove.²⁰ Pisec poročila o položaju danske manjšine v glasilu Zveze narodnostnih manjšin Nemčije je tudi menil, da je »danska manjšina takorekoč preizkusni objekt za določitev smernic manjšinske politike« v Nemčiji. O določilu odredbe o državni podpori danskim privatnim šolam ob tej priložnosti izvemo, da je v šolskem letu 1926/27 dobila danska privatna šola v Flensburgu komaj 1.530 mark (po pet mark na učenca), nasprotno pa je dajala Danska za tamkajšnje nemške šolarje po približno 50 mark. Značilna je tudi kritična sodba enega predstavnikov danske manjšine, da pomeni odreda z dne 13. februarja 1926 »razočaranje«, saj ne izpolnjuje vseh pričakovanj. Nezadovoljivo se mu zdi določilo, po katerem lahko oblast (država) odloča, kdo da je po poreklu pripadnik manjšine ali ne.²¹ Dansko šolsko društvo v Nemčiji je 6. maja 1927 tudi protestiralo proti temu, da šolske oblasti »ponovno« zavračajo vpis otrok danskih staršev v manjšinske šole.²² Za razumevanje problematike kulturne avtonomije na avstrijskem Koroškem pa je zanimiv pripis k objavljeni spomenici, da je »prusko ukrepanje ... potrditev naših bojazni, ki jih imamo glede ,kulturne avtonomije'. Le kako bo pač izgledala ta ,avtonomija', če je kaj takega mogoče že pod sedanjimi razmerami!«²³

1. septembra 1927 je Zveza narodnostnih manjšin Nemčije izročila oblastem predlog zakona o ureditvi manjšinskega šolstva na celotnem državnem ozemlju. Po predlogu bi v Zvezo vključene manjšine tvorile »državno manjšinsko šolsko upravo«, ki bi imela značaj javnopravnega telesa s pravico soodločanja, so-

¹⁶ Prav tam, št. 2, 1926, 66—67 (ponatis odredbe prav tam, št. 3, 1926, 104—105).

¹⁷ Prav tam, št. 3, 1926, 106—109.

¹⁸ Prav tam, 102—103.

¹⁹ Prav tam, 97—101 (za pravno ureditev nemškega vprašanja v Nemčiji gl. str. 109—116).

²⁰ Prim. Kulturwehr, št. 5/6, 1927, 262—266.

²¹ Prav tam, 266—268.

²² Prav tam, 272.

²³ Prav tam, 273.

upravljanja ter sonadzorstva na celotnem področju manjšinskega šolstva. Poleg tega bi imelo to telo pravico predlagati ustrezne šolske zakone. Po osnutku bi se ustanovile manjšinske šole pri vsaj 24 učencih ter posebni manjšinski razredi z najmanj 10 šoloobveznimi otroki, poleg tega pa naj bi bil na nemških šolah omogočen podoben pouk pri vsaj petih šoloobveznih otrokih. Nemščina bi bila na manjšinskih šolah obvezen predmet, medtem ko bi na jezikovno mešanih področjih tudi v nemških šolah poučevali manjšinski jezik. Osnutek je predlagal, da bi bili učitelji na manjšinskih šolah iz vrst manjšin, enako pa bi morale biti kompetence na področju učnega načrta in učil prepuščene manjšinskim organizacijam. Prav tako bi moral biti član krajevnih šolskih upravnih teles vsaj en predstavnik prizadete manjšine; pri deželnih vladah bi se morali ustanoviti samostojni manjšinski šolski oddelki. Po predlogu Zveze narodnostnih manjšin Nemčije bi nakazana šolska ureditev veljala povsod tam, kjer žive pripadniki posamezne manjšine, med drugim tudi v velikih mestih (na primer v Berlinu).²⁴ Zanimivo je, da je citirani predlog vodil do praske med Lužiskimi Srbi ter med nemško manjšino v Jugoslaviji (Sloveniji) o tem, kaj vse imajo jugoslovanski Nemci v primerjavi z Lužičani.²⁵

Vzporedno s temi zahtevami je predstavnik nemške manjšine v danskem parlamentu 2. aprila 1928 postavil zahtevo po kulturni avtonomiji za tamkajšnje Nemce. Po njegovem naj bi se veljavna manjšinska ureditev dopolnila s tem, da se za nemške občinske šole izvolijo posebne šolske komisije, sestavljene iz staršev vpisanih otrok. Te šole bi morale obvezno sprejemati tudi učenje tistih občin, ki nimajo jezikovne nemške šole, medtem ko bi bilo na zahtevo staršev tudi na danskih šolah uvesti nemški jezikovni pouk. Predlog je še poudarjal nujnost, da se učitelji za nemške jezikovne šole »izobražujejo« na nemških učiteljskih.²⁶

III.

V srednji Evropi je bila avstrijska Koroška edina dežela, kjer se je resneje razmišljalo o uveljavitvi kulturne avtonomije. Vendar pa je imela koroška inačica te zamisli vrsto potez, ki jih v estonski vzornici ni najti in ki so bile še zlasti pogojene z različnim socialnim položajem estonskih Nemcev in koroških Slovencev. Še posebej za Koroško je značilno, da so večinske politične stranke zahtevale v okviru kulturne avtonomije uzakonitev subjektivnega principa pripadnosti k slovenski narodnosti (po tem principu je edino merilo pripadnosti k določeni narodnosti subjektivna izjava posameznika in ne morda tudi njegovo poreklo, jezikovna pripadnost in podobno). Upoštevajoč socialno podrejenost slovenskega koroškega človeka ta zahteva še posebej opozarja, kaj so skušali zagovorniki tako zastavljene kulturne avtonomije doseči.

Vsemu, kar je že bilo povedano o problematiki koroške kulturne avtonomije,²⁷ dodajmo na tem mestu še pisanje glasila Zveze narodnostnih manjšin Nemčije. Videti je, da je list o tej inačici kulturne avtonomije prvič obširneje pisal avgusta 1927, se pravi, po predložitvi zakonskega osnutka o kulturni avtonomiji koroškemu deželnemu zboru. Kot ostale sestavke o tej problematiki je tudi tega pripravil Jan Skala. V uvodu k analizi koroškega osnutka Skala

²⁴ Prav tam, št. 1927, 473–479.

²⁵ Prav tam, št. 1, 1928, 2–6.

²⁶ Prav tam, št. 10, 1928, 289–394.

²⁷ Prim. lit. cit. pod 3; Valentin Einspieler, Verhandlungen über die der slowenischen Minderheit angebotene Kulturautonomie 1925–1939, Klagenfurt 1976.

ugotavlja, sklicujoč se na koroški plebiscit, da se bo vse tiste, za katere naj bi veljala kulturna avtonomija »za vedno zaznamovalo« (stigmatiziralo). Sklicevanje koroškega zakonskega osnutka na sklepe ženevskih manjšinskih kongresov zavrača z opozorilom, da je po sklepu teh kongresov kulturna avtonomija le ena od možnih rešitev manjšinskega vprašanja. Poudaril je sklep kongresa leta 1925, da je ustrezna ureditev manjšinskega vprašanja pogojena z dogovorom s prizadetimi manjšinami, o narodnem katastru pa beremo, da ne sme biti na noben način v škodo posameznika ali pa narodnostne skupine. Glede denarnih podpor manjšini je sklep manjšinskih kongresov, da morajo biti v »enakem razmerju kot so (namenjena) kulturnemu življenju večinskega naroda«. Ta dejstva so tudi vzrok, da Skala zavrača trditev nemških Korošcev, da je lahko njihov osnutek kulturne avtonomije vzorec za urejevanje manjšinskega vprašanja. To zavrnitev nato še podkrepi z dejstvom, da koroški osnutek ne upošteva bistveno »maksimo« ženevske resolucije, namreč dejstvo, da predlog kulturne avtonomije ni bil pripravljen v soglasju s prizadeto manjšino ter da Slovenci niso pristali na načrtovano ureditev manjšinskega varstva. Za presojo koroškega predloga kulturne avtonomije pa je vsekakor upoštevati Skalino sodbo, da ta predlog s svojo vsiljenostjo »nasprotuje ... jasnim zahtevam ženevskega manjšinskega kongresa«. Ocenjevalec je tu opazil, da koroški zakonski osnutek ne zajema kazenskopravne, gospodarske in družbene zaščite tistih, ki naj bi bili po osnutku vpisani v narodnostni kataster.

Nadalje Skala pravi, da ima osnutek vrsto uporabnih določil, ki pa so »v vsakem pogledu samoposebi umevna«, poleg tega so veljala ta določila tudi že doslej, vendar pa niso zadovoljevala slovenske manjšine in v kolikor se ne odstrani njihovo prakticiranje, pomenijo vsaj »roganje, če že ne kaj hujšega«. V celoti pa ima po njegovem zakonski osnutek »jasen značaj akcije proti slovenski manjšini«. Skala utemeljuje to trditev z dvema določiloma osnutka, namreč z zahtevo po narodnem katastru ter z določilom o javnih podporah namenjenih kulturni avtonomiji, katerih zgornja meja naj bi zavisela od sorazmernega deleža davkov pripadnikov manjšine v odnosu z ostalimi davčnimi zavezanci, pri čemer še posebej kaže na gospodarsko šibkost slovenske manjšine. Ob tem Skala opozarja, da je bila celo nemška manjšina v Estoniji prisiljena po letu veljavnosti kulturne avtonomije zahtevati posebno kazensko zaščito, dotakne pa se tudi vprašanja tako imenovanih »vindišarjev«, ki jih skušajo politiki večinskega naroda »reklamirati za sebe« (ter s tem odtrgati od slovenskega narodnega telesa). Ob koncu kritičnega prikaza Skala še poudarja, da je nujno, da slovenska manjšina iz lastne pobude predlaga rešitev, ki naj odgovarja njenim narodnokulturnim in manjšinskopolitičnim potrebam.²⁸

Za nas je še posebej zanimiva ocena koroškega osnutka kulturne avtonomije, ki jo je v Kulturwehru podal slovenski sopogajalec na razgovorih o uveljavitvi kulturne avtonomije v koroškem deželnem zboru Ivan Starc. V anonimnem članku opozarja, da so predstavniki slovenske manjšine na ženevskem manjšinskem kongresu »odločno protestirali proti koroški »zlorabi« ene kongresovih resolucij, dejstvo, ki omogoča »avtoriteto ... manjšinskega kongresa izigrati proti (slovenski) manjšini« se pravi manjšini, ki se udeležuje manjšinskih kongresov. Starc podčrtnuje, da gre pri koroškem osnutku kulturne avtonomije za »prisilni princip«. Sledi opis položaja manjšine na šolskem

²⁸ Kulturwehr, št. 8, 1927, 256–361.

področju, pri čemer Starc utrakvistično šolo označuje kot »raznarodovalni tip šole«. Poudarja tudi, da se večina noče odreči te šole ter hoče po uveljavitvi kulturne avtonomije z njo »poloviti otroke, ki obiskujejo slovenske šole«; posledica takega stanja pa bo seveda izumrtje predvidenih manjšinskih šol. Po Starčevem mnenju (pri tem se je skliceval na izjave predlagateljev zakonskega osnutka) se je na ta način skušalo dokazati, da na Koroškem ni manjšine in s tem nepotrebnost manjšinskih šol. Po orisu obstoječega stanja Starc ugotavlja, da na Koroškem dejansko ni manjšinske šole, ki bi odgovarjala »pravičnim željam koroških Slovencev ter določilom mirovne pogodbe«.²⁹

Starc se je znova dotaknil vprašanja kulturne avtonomije v Kulturwehru julija 1929 v polemiki z berlinskim listom Germania. Potem, ko je pokazal na diskriminacijski značaj koroške utrakvistične šole, je v nasprotju z berlinskim listom med drugim zagotovil, da je bil koroški osnutek kulturne avtonomije predložen deželnemu zboru brez vednosti slovenske manjšine. Dalje se je skliceval na pisanje dunajskega lista Neue Freie Presse, po katerem so bili voditelji nemških manjšin dejanski pobudniki sprejema tega osnutka. O pogajanjih o osnutku v šolskem odboru deželnega zbora Starc pravi, da sta se pojavili dve stališči. Po prvem, zagovarjali so ga Slovenci, je bilo s plebiscitom rešeno politično vprašanje, medtem ko so zastopniki nemške večine menili, da je bila s plebiscitom odločena ne le politična, ampak tudi kulturna pripadnost slovenske manjšine, ali drugače rečeno: priznanje k Avstriji pomeni istočasno tudi priznanje kulturne pripadnosti k nemštvu. Zato se skuša — nadaljuje Starc — urediti šolsko vprašanje tako, da bi poleg nemških ter slovenskih šol obstajala še vnaprej neke vrste utrakvistična šola. Pravi tudi, da skušajo v koroškem deželnem zboru zastopane politične stranke večinskega naroda kulturno avtonomijo omejiti le na »majhen, življenja nezmožen krog narodno zavednih, gospodarsko neodvisnih Slovencev«, da bi se ostale Slovence čimprej vsrkalo v večinski narod.

Kot je znano, je koroški deželni zbor še pred izidom Starčevega prispevka 17. maja 1929 prekinil razgovore o uveljavitvi kulturne avtonomije s Slovenci, krivdo za to pa prevrgel na — slovensko skupnost. Redakcija Kulturwehra je to dejstvo pospremila z ugotovitvijo, da hoče »večinska vlada na Koroškem nadaljevati z dosedanja germanizacijsko politiko in si skuša s sklicevanjem na ženevske kongrese ustvariti mednarodni alibi«, čeprav se skuša z utrakvističnimi šolami na najbolj »rigorozen« način preprečiti svoboden razvoj slovenske manjšine. Ob koncu pa Kulturwehr ob tem opozarja na koroško »nacionalistično propagandno kuhinjo«.³⁰

Za značaj koroškega osnutka kulturne avtonomije morda tudi ni nepomembno dejstvo, da so pruske oblasti leta 1928 sprejele posebno uredbo, namenejno tamkajšnji poljski manjšini, imenovano »uredba o ureditvi poljskega manjšinskega šolstva«, s katero je bila dana pravica ustanavljati privatne poljske ljudske šole.³¹ Za našo problematiko je ob tem aktu podčrtati, da ga je poljska manjšina odklonila. Med njenimi ugovori najdemo opozorilo, da uredba ne zagotavlja vsem otrokom poljskega jezika pouka v materinščini. Poleg tega je bila izgradnja predvidenih privatnih poljskih šol vržena na ramena Poljakov, po drugi strani pa je bilo ustanavljanje poljskih javnih šol ovirano z vrsto pogojev. Najdemo tudi opozorilo, da imajo »celo javni faktorji«

²⁹ Prav tam, št. 12, 1927, 575—583.

³⁰ Prav tam, št. 7, 1929, 241—254.

³¹ Prav tam, št. 12, 1928, 486—489.

to uredbo za predglasnika nove »vojne ere na kulturnem področju«, in to tam, kjer so Poljaki že naseljeni stoletja.³² Predvsem pa je uredba določala uporabo subjektivnega načela pri vpisu poljskih otrok v ljudsko šolo, ne glede na njihovo jezikovno pripadnost.

Zusammenfassung

DIE BEHANDLUNG DER KULTURAUTONOMIE FÜR DIE KÄRNTNER SLOWENEN IM BLATT DES VERBANDES DER NATIONALEN MINDERHEITEN DEUTSCHLANDS (1925—1929)

In den Jahren 1925—1929 gehört der Gedanke von einer besonderen Kulturautonomie zu den Zentralfragen des Schutzes der slowenischen Minderheit im österreichischen Kärnten. Der Verfasser weist eingangs auf die damalige breite Aktualität dieser Frage hin, da die Vorstellung von der Regelung der Minderheitsfrage mit Hilfe der Kulturautonomie auch anderswo in Europa Anklang gefunden hatte. In diesem Zusammenhang wird dann das Schreiben des Blattes des damaligen Verbandes der nationalen Minderheiten Deutschlands »Kulturwehr« (anfangs »Kulturwille«) analysiert. Dabei wird festgestellt, daß die in Deutschland lebenden Minderheiten einer solchen Lösung der Minderheitsfrage kritisch gegenüberstanden.

Weiter befaßt sich der Artikel eingehender mit den im Blatt »Kulturwehr« veröffentlichten Meinungen von Dr. Camillo Morocutti, einem der führenden Vertreter der deutschen Minderheit in Slowenien, zur Problematik des Minderheitenschutzes. Als Vergleichsmaterial werden mehrere Versuche angegeben, die Minderheitsfrage in dem zu Preußen gehörenden Raum Deutschlands zu regeln. Abschließend wird im Artikel noch über die Auffassung von Ivan Starc, einem der (zwei) Vertreter der slowenischen Minderheit im Kärntner Landestag, von der eventuellen Regelung der Minderheitsfrage mit Hilfe der Kulturautonomie referiert.

³² Prav tam, št. 1/2, 1929, 23—36.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (letos izide že njen 47. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

ČZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, YU-62001 Maribor, Partizanska 5.

PROSLAVA TRIDESETLETNICE IZHAJANJA »ZGODOVINSKEGA ČASOPISA«

Ljubljana, 25. 3. 1977

Ignacij Voje

NAGOVOR PREDSEDNIKA ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

Ko se je pred tridesetimi leti odbor Zgodovinskega društva za Slovenijo odločil, da začne izdajati osrednje društveno glasilo Zgodovinski časopis se je zavedal, da gradi na bogati izdajateljski tradiciji. Kljub temu je odbor sklenil, da krene na novo pot. Smernice so bile načrtane v programskih zasnovah, ki jih je odbor objavil v prvem letniku ZČ. Vredno je opozoriti na misel, ki je veljavna še danes: »Zgodovinarjevo delo je vedno aktualno v višjem smislu te besede, saj med znanstvenim proučevanjem preteklosti in sedanjosti ni nikdar principielne razlike, saj je zgodovinar dolžan objasniti predvsem vprašanja nedavne preteklosti, narodnoosvobodilne borbe in sedanjosti«. Prisluhnemo pa naj še napotkom prvega predsednika društva dr. Franceta Škerla v prispevku »Zgodovinarji v novi dobi«, kjer med drugim pravi: »Strokovna stran društvenega dela bo morala biti mnogo bolj načrtna, kakor je bila doslej. Zlasti bo treba raziskovanje zgodovine slovenske zemlje voditi načrtno. Posebno pozornost bo treba posvetiti slabo ali sploh neobdelanim področjem v slovenski zgodovini... V tem načrtu društvo ne bo smelo pozabiti na dobo narodnoosvobodilnega boja ali dobo Osvobodilne fronte. V skladu s pomenom te dobe v razvoju slovenskega naroda se bo moralo društvo lotiti zgodovine narodnoosvobodilnega boja ne samo intenzivneje kakor ostalih dob, temveč tudi načrtnije. Pomen te dobe se nam že danes kaže tolik, da bo potrebno, da bo študij dobe OF zavzemal veliko mesto v novejšem slovenskem zgodovinskega nopolisju.«

Ko po tridesetih letih ocenjujemo svoje delo in listamo po posameznih letnikih ZČ lahko ugotovimo, da je društvo v veliki meri izpolnilo načrtani program, sledilo smernicam, ki si jih je postavilo v prvem letniku in opravičilo zaupanje družbe.

Ceprav je bilo Zgodovinsko društvo v prvih letih po osvoboditvi skoraj edini organizator znanstvenega dela na zgodovinskem področju in je organiziralo več načrtnih znanstvenih akcij (bibliografijo NOB, ocene razprav o NOB, proučevanja posameznih problemov starejše zgodovine) se tudi kasneje, ko so bili ustanovljeni specializirani instituti, ni odreklo tej funkciji. Še vedno lahko trdimo, da društvo nosi glavno breme pri izdajanju historične periodike.

Načrtno usmerjanje raziskav slovenske zgodovine se kaže v več akcijah, ki so našle odmev v posameznih letnikih ZČ. V veliko zaslugo je treba šteti odboru, ki je predlagal l. 1959 na zborovanju v Murski Soboti sprejem delov-

nega načrta o bolj intenzivnem delu na novejših obdobjih slovenske zgodovine. Rezultati te usmeritve pridejo do izraza predvsem po letu 1968, ko so se na zborovanju v Novi Gorici referenti lotili t. i. revizije slovenske zgodovine 19. in 20. stoletja. Na naslednjih zborovanjih je bilo s področja te tematike prebranih okrog 30 referatov, razprava pa se bo nadaljevala še na naslednjih zborovanjih. Od leta 1959 dalje teče na zborovanjih tudi obravnava zgodovine NOB na Slovenskem, vendar ne po nekem dolgoročnejšem programu, temveč v povezavi s tematiko krajev naših zborovanj in proslav pomembnejših dogodkov. Seveda uredništvo ni zanemarjalo tudi starejših obdobj naše zgodovine ter je precejšnjo pozornost posvečalo manjšinski problematiki. Večina referatov z zborovanj slovenskih zgodovinarjev je bilo objavljenih v ZČ ter je društvo na ta način prispevalo k razvoju slovenske zgodovinske znanosti.

Odbor Zgodovinskega društva se zaveda določenih pomanjkljivosti na tem področju svojega delovanja. V premajhni meri je usmerjal sodelavce k obravnavi gospodarske zgodovine in k raziskovanju zgodovine socialistične graditve. Prepričani smo, da se bodo tudi na tem področju razmere kmalu izboljšale. Predvideno je, da bo društvo na prihodnjih zborovanjih postavilo na dnevni red sistematično proučevanje gospodarske zgodovine pri Slovencih. Novo ustanovljena sekcija za zgodovino najnovejše dobe pa naj bi bila garancija, da bo društvo dalo tudi na tem področju pobude za načrtno delo.

Zgodovinski časopis pomeni slovenskim zgodovinarjem veliko. Jih med seboj povezuje, jih načrtno usmerja v znanstvene raziskave, objavlja njihove izsledke in dosežke, ter seznanja z novostmi na področju zgodovinske znanosti. Samo bežna analiza sodelavcev ZČ pove, da se je v tridesetih letih okrog osrednje zgodovinske revije zbralo 169 sodelavcev. Res je, da so nekateri sodelovali le z enim ali dvema prispevkoma, s kratkim zapisom ali knjižnim poročilom. Vendar analiza tudi pove, da jedro stalnih sodelavcev predstavlja okrog 40 članov, ki redno sodelujejo ali so redno sodelovali do svoje smrti. Zanimiv je tudi podatek, da je bil ZČ dostopen najmlajšim generacijam zgodovinarjev. Vsi dosedanji uredniški odbori z odgovornimi uredniki na čelu so pomagali mladim raziskovalcem prebroditi začetniške težave, jih uvajali v znanstveno delo, v tehniko pisanja in s tem šolali. Lahko rečemo, da je ZČ bil uspešna šola za mlade generacije slovenskih zgodovinarjev. Še večjo odprtost čutimo po letu 1970 (od 25. letnika dalje). V kratkem obdobju zadnjih let se je med sodelavce ZČ vpisalo 30 mladih perspektivnih zgodovinarjev, ki so še kot študentje ali pa asistenti stažisti v raznih institutih dobili možnost, da prvič objavijo rezultate svojega dela.

Ob tem razmišljanju se moramo spomniti vseh tistih umrlih članov uredniškega odbora in sodelavcev, ki so pomagali oblikovati podobo ZČ in s svojimi prispevki bogatili njegovo vsebino pa jih danes ni več med nami. Objavljena dela so njihov trajen spomenik.

Ko ob izidu 30. letnika ZČ zremo na bogato bero razprav, člankov, ocen, poročil, bibliografij, ki je zajeta na skoraj 10.000 straneh, ne moremo mimo dejstva, da je bilo vloženo ogromno truda v oblikovanje posameznega letnika, da je to delo neizmerljivo, da so to delo lahko opravili le ljudje, ki ljubijo svojo stroko in se zavedajo njenega pomena. Delo, ki so ga opravili uredniki, uredniški odbori in avtorji prispevkov, je bilo skromno honorirano. Veliko opravič sploh ni bilo plačanih. Posebej bi se zahvalil vsem dosedanjim urednikom, ki so skrbeli za vsebinski del časopisa, vsem tehničnim urednikom ter članom uredniških odborov, ki so v nemajhni meri prispevali h kakovosti ZČ.

Lahko nas vse navdaja prijetna zavest, da je bilo delo opravljeno pošteno in z vso odgovornostjo. Čeprav se je Zgodovinsko društvo velikokrat borilo s finančnimi težavami, s tiskarnami in drugimi zunanjimi dejavniki, ki niso bili vedno naklonjeni tovrstnemu izdajateljskemu delovanju, je vedno dokazalo kakšno prednost predstavljajo društvena glasila pred drugimi oblikami tovrstne izdajateljske dejavnosti. Res je, da so člani društva opravljali delo pri Zgodovinskem časopisu predvsem volontersko, toda res je tudi, da je izdajateljska dejavnost preraščala zgolj ljubiteljstvo. Šele v zadnjem obdobju čuti Zgodovinsko društvo več razumevanja in pomoči s strani naše družbene skupnosti, predvsem s strani Raziskovalne skupnosti, ki omogoča z zadostnimi sredstvi nemoteno izhajanje ZČ. V zadnjih dveh letih prispevata dodatna sredstva tudi Izobraževalna in Kulturna skupnost. Redno izhajanje ZČ je koristno z več vidikov. Pomembno je predvsem za bralce in avtorje. Avtorjevo delo je aktualno in uporabno le tedaj, če izide neposredno po opravljeni obdelavi zgodovinskega gradiva. Le tako je lahko uporabnik-bralec na neposreden in ažuren način seznanjen z novostmi na področju zgodovinskih raziskav. Ker Zgodovinsko društvo zamenjuje ZČ z mnogimi domačimi in tujimi znanstvenimi institucijami, mu redno izhajanje osrednje slovenske zgodovinske revije omogoča tekočo zamenjavo in bogatitev lastne knjižnice. Opozoril bi še na dva uspeha v zvezi z izdajateljsko dejavnostjo Zgodovinskega društva. Naslednji, to je 31. letnik bo izšel v treh številkah. Ob 30-letnici izhajanja ZČ je odboru uspelo, da s pomočjo moderne tiskarske tehnike izda ponatis I. letnika ZČ, ter tako zadosti povpraševanju po I. zvezku, ki je bil že davno razprodan, vsebina pa je še vedno aktualna.

Zgodovinsko društvo v svojih pravilih ne predvideva nagrad ali priznanj za tovrstno dejavnost. Zato mi dovolite, da se v tem slovesnem trenutku zahvalim vsem vidnim in nevidnim ustvarjalcem osrednje slovenske zgodovinske revije za požrtvovalno, nesebično in uspešno delo v teh 30. letih pri urejanju in sodelovanju v ZČ.

Albert Jakopič-Kajtimir

POZDRAV PREDSEDNIKA SVETA ZA OHRANJEVANJE IN RAZVIJANJE REVOLUCIONARNIH TRADICIJ IN SPOMENIŠKO VARSTVO

Tovarišice, tovariši, tovariš predsednik!

Z zadovoljstvom sem se odzval vabilu, da prisostvujem slavnostni seji vašega društva, ki je vsebinsko posvečena 30-letnici izhajanja društvenega glasila »Zgodovinski časopis«.

Slovenski zgodovinarji ste lani proslavili 30-letnico svojega društva, ki je za svoje prizadevno delo dobilo visoko odlikovanje in priznanje predsednika SFRJ Josipa Broza Tita —Red zaslug za narod z zlato zvezdo.

Na slavnostnem občnem zboru ste ob tej priliki ugotovili, da so bili po osvoboditvi v delovanju zgodovinarjev napravljeni veliki premiki, ko je dobilo slovensko zgodovino v Institutu za občo in narodno zgodovino v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti svoje vrhovno avtoritativno vodstvo, ko ste

začeli izdajati osrednje slovensko glasilo »Zgodovinski časopis«, ko je bil ustanovljen Inštitut za zgodovino delavskega gibanja in ko so društvo in njegovi člani začeli bolj poglobljeno obravnavati vsebinska vprašanja naše zgodovine. Zato sta vsebina občnega zbora v Kranjski gori in 30-letnica izdajanja društvenega glasila neločljivo povezani, zlasti ker na svojih zborovanjih in delovnih srečanjih ugotavljate, da je potrebno bolj načrtno intenzivirati delo na novejših obdobjih naše zgodovine ter da naj bi bila zgodovina pomemben dejavnik za razvijanje in utrjevanje mednarodne in razredne zavesti. Zlasti ustreznější položaj naj bi imel pouk zgodovine v šoli, ker bi se moralo njeno poučevanje nenehno posodabljati.

Poslanstvo, ki ga opravlja vaš društveni časopis, druge publikacije s področja zgodovinopisja in delo, ki ga na tem področju opravlja vaše društvo, njegovi člani in zgodovinarji nasploh, menim, da ne more iti mimo spoznavanja in vrednotenja revolucionarnih tradicij, njihovega vpliva na naš nadaljnji družbeni, politični, sociološki, gospodarski in kulturni razvoj. In v tem je stična točka, kjer bomo v prihodnosti morali še bolj poglobiti naše sodelovanje — pa tudi vlogo in skrb SZDLS za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij. Prav v vašem prizadevanju za intenzivnejše in načrtno raziskovanje zgodovine narodnoosvobodilnega boja in revolucije (to je revolucionarnega obdobja) in s tem zvezanim sklepom, da boste v okviru zgodovinskega društva ustanovili sekcijo za novejšo zgodovino, vidim že velik korak k cilju, ki ste si ga zadali. Ta nova delovna enota bo premostila ozkost dosedanjega delovanja in vodila ter pomagala k podružbljanju revolucionarnih tradicij.

Prav s tem namenom in s to osnovno nalogo je bil ustanovljen Svet za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij in spomeniško varstvo pri Republiški konferenci SZDL Slovenije. S tem je postavljena osnovna smer, da mora postati ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij in varstva spomenikov — skrb vse družbe in sestavni del vsestranske družbenopolitične aktivnosti tistih, ki so vključeni v enotno fronto socialističnih sil, pri čemer prevzemajo posebno vlogo društva in organizacije, ki vključujejo mladino ter ustanove in društva, ki se ukvarjajo z znanstvenim, kulturnoprosvetnim delom, namenjenem mlademu rodu.

Z delegatskim sistemom se razširi ta krog sodelovanja prek novo ustanovljenih svetov za ohranjanje revolucionarnih tradicij in varstva spomenikov pri občinskih konferencah SZDL, v katerih so vključeni delegati: odborov ZZB NOV, odborov aktivistov OF, konferenc ZK, sindikata, zavodov za šolstvo, društva prijateljev mladine, ZSM, tabornikov, zavodov za spomeniško varstvo, muzejev revolucije, kulturne skupnosti, zastopniki občinske skupščine, športnih in še nekaterih drugih društev. Krog naših sodelavcev se širi in s tem se delegatski sistem izpopolnjuje.

Predlagam, da z vključitvijo delegata zgodovinskega društva Slovenije v Republiški svet za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij in spomeniško varstvo ter z vključitvijo delegatov občinskih sekcij zgodovinskega društva v občinske svete za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij — povežemo naše sodelovanje v korist načrtnega strokovnega pisanja zgodovine iz obdobja predvojnega delavskega gibanja, narodnoosvobodilnega boja in povojne socialistične izgradnje.

Tovarišice in tovariši, s podružbljanjem revolucionarnih tradicij — kar pomeni, da postanejo vrednote revolucije stvar slehernega občana, pričakujemo v današnjem času v največji meri sodelovanje vsakogar in vseh institucij,

ki nam lahko pomagajo, predvsem zgodovinarjev, da bomo lahko najslavnejše obdobje slovenskega naroda čimprej raziskali in opisali. Ta naloga nam je toliko pomembnejša, ker aktivni udeleženci revolucionarnega obdobja odhajajo in z njimi seveda tudi pomembni podatki. Situacija na terenu je zaradi pomanjkanja kadra pereča in zato zaostajamo v delu na tem področju. Z gotovostjo predvidevam, da bi Zgodovinsko društvo za Slovenijo z oživitvijo dela področnih sekcij in z organiziranim in aktivnim pristopom zgodovinarjev k obdelavi te zgodovine — v najkrajšem času doseglo še večje družbeno priznanje in tudi vso materialno podporo.

Na tej osnovi se tudi za Zgodovinski časopis odpirajo nove naloge in perspektive, če hočemo, da bo proces podružbljanja zajel vse razsežnosti, ki jih prinaša naš notranji samoupravni razvoj in ki jih vsakodnevno prinašajo problemi mednarodnega razvoja socialističnih družbenih odnosov.

Poznavanje zgodovine NOB in našega razrednega boja namreč omogoča, da bolj poglobljeno razumemo, da sta NOB in revolucija vgrajena v naš povojni razvoj, v našo samoupravno socialistično družbo in je prisotna pri našem vztrajnem boju, da se v mednarodnih odnosih uveljavijo neodvisnost, spoštovanje pravic drugih narodov, enakopravnost in njihova suverenost. Le tako je namreč mogoče razumeti, kaj v narodovi zgodovini pomeni boj proti imperikalizmu in fašizmu, zakaj se danes zavzemamo in borimo za politiko neuvrščенosti in zakaj sistematično in z vso revolucionarnostjo ter upornostjo ustvarjamo pogoje, da bo delovni človek resnično upravljal našega ekonomskega in družbenega življenja.

Dovolite mi, da izpolnim svojo prijetno dolžnost in vas udeležence te današnje seje pozdravim v imenu RK SZDL Slovenije in njenega Sveta za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij in spomeniško varstvo z iskreno željo, da bo današnja seja dala nove vzpodbude za pomembno družbeno funkcijo, ki jo opravlja vaše društvo in glasilo. Na vaših delovnih področjih vam želim veliko uspehov!

Vasilij Melik

UREDNIKOVO POROČILO O TRIDESETIH LETIH IZHAJANJA »ZGODOVINSKEGA ČASOPISA«

Zgodovinski časopis, katerega tridesetletnico zdaj praznujemo, seveda ni brez predhodnikov. Ti predhodniki so dveh vrst: nemško in slovensko pisane historične revije. Prva zgodovinska revija na ozemlju današnje SR Slovenije so bila Mitteilungen des historischen Vereins für Krain (Izvestja historičnega društva za Kranjsko), ki so začela izhajati še pred buržoazno revolucijo, leta 1846 v Ljubljani; pri njih so sodelovali domači zgodovinarji in ljubitelji zgodovine ne glede na nemško ali slovensko poreklo in narodnostno-politično usmerjenost. Pisali so pač vsi v nemščini, ki je bila tedaj med slovenskimi izobraženci, ne glede na stopnjo narodne zavesti, še daleč prevladujoči jezik strokovnih pogovorov, znanstvenega ustvarjanja in dopisovanja. Do slovenske zgodovinske revije smo prišli več kot 40 let pozneje, v času, ko je izšla že cela vrsta slovenskih znanstvenih zgodovinskih knjig in je izhajalo v najrazličnejših

splošno-kulturnih, splošno-znanstvenih in drugih revijah pa tudi časnikih obilo slovensko pisanih člankov in razprav, ko je postala slovenščina tudi izobražencem jezik misli, pogovora in pisanja in ko slovenska strokovna zgodovinska terminologija ni več povzročala težav. Prva slovenska periodična zgodovinska publikacija je bil Zgodovinski zbornik, ki je začel izhajati novembra 1888 kot priloga tedaj še nemškega ljubljanskega škofijskega lista, z namenom »z vestnim raziskavanjem zgodovinskih virov položiti temelj škofijski zgodovini« in objavljati predvsem razne listine, stare rokopise in župnijske kronike. Izhajal je v »nedoločenih obrokih«, trikrat, štirikrat, največ sedemkrat na leto. Številke so imele navadno po osem strani. Leta 1900 se je izhajanje za sedem let prekinilo, potem pa le še za kratek čas obnovilo.

Malo za Zgodovinskim zbornikom smo dobili prvo slovensko zgodovinsko revijo. 25. junija 1889 je predlagal Anton Koblar na občnem zboru tedanjega skupnega nemško-slovenskega Muzejskega društva za Kranjsko, naj bi društveno glasilo (*Mitteilungen des Musealvereins für Krain*) sprejemalo tudi slovensko napisane članke. O predlogu so razpravljali na več odborovih sejah in na občnem zboru čez leto dni: predlog je zmagal, večina nemških odbornikov je odstopila, društvo je dobilo večinski slovenski značaj in slovensko zapisnikovanje. Leta 1891 je izšel prvi letnik slovenskega glasila, v enem zvezku na 86 straneh, s tremi razpravami, ki jih je vse napisal Anton Koblar. Posebne gase imena novi reviji niso iskali, poimenovali so jo le s prevodom nemškega naslova *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* — Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko. Tako je nastala slovenska zgodovinska revija, ki jo upravičeno imenujemo prednika našega Zgodovinskega časopisa. Že drugi letnik je bil precej obsežnejši od prvega, v njem pa so sodelovali z razpravami tudi Franc Kos, Josip Apih, Anton Kaspret in Simon Rutar. S tretjim letnikom se je začelo izhajanje v snopičih, ki jih je bilo na leto najprej šest, nato pa troje. Muzejsko društvo za Kranjsko je združevalo zgodovinarje in naravoslovce, *Mitteilungen* so se delile na zgodovinski in naravoslovni del, Izvestja pa so bila ves čas pravzaprav samo zgodovinska revija: prvi naravoslovni članek je izšel v tretjem letniku, toda večina letnikov je bila brez naravoslovnih razprav.

Že v začetku so se pojavljale težnje, naj bi Izvestja prinašala članke, ki bi se ne tikali samo Kranjske ampak tudi vseh drugih slovenskih dežel. Na občnem zboru 23. januarja 1893 se je pokazala misel, da bi se dalo časopisu kako drugo ime ali pa naj bi vsaj odpadel pridevek »za Kranjsko«. V letniku 1909 se je obrnilo uredništvo »do razumnštva po vseh slovenskih pokrajinah s prošnjo, da nas duševno in gmotno podpira«, kajti »cilj za katerim moramo stremeti... je, da si Izvestja izpopolnimo v osrednje vseslovensko glasilo za zgodovino in narodopisje«. Te težnje so se le deloma uresničile: Izvestja so sicer priobčila nekaj člankov, ki se niso nanašala na Kranjsko, ampak na druga slovenska ozemlja ter nekaj takih, ki so imela za predmet obravnavanja vseslovenske probleme; prvi taki so bili že sredi devetdesetih let objavljeni članki Franca Kosa, vendar pa je v celem le malokateri avtor prestopil kranjski okvir. Dvojnost nemškega in slovenskega glasila so v Muzejskem društvu za Kranjsko opustili leta 1910, ko so se na občnem zboru 11. februarja odločili za eno samo »poliglotsko« glasilo z zgodovinskim in prirodoslovnim delom. To je v praksi pomenilo slovensko glasilo, v katerem pa so bili lahko objavljeni tudi članki v nemškem in drugih tujih jezikih. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko so s tem po devetnajstih letnikih nehala izhajati. Ime novega časopisa Carniola, povzeto po dve leti prej preimenovanem nemškem glasilu, in

uvodni članek uredništva, ki je govoril o kranjski domovini, sta bolj pričala o deželni omejenosti kot o vseslovenski usmerjenosti. Prav gotovo so večjo širino pokazali ustanovitelji Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko, ki so začeli leta 1904 v Mariboru izdajati Časopis za zgodovino in narodopisje; tega je izšlo do napada nacistične Nemčije na Jugoslavijo 35 letnikov. Dvajset let po osvoboditvi je bil časopis obnovljen — začel je sicer kot nov časopis s starim naslovom, kot prvi letnik nove vrste, je pa danes s svojimi 47 letniki daleč najstarejša slovenska zgodovinska revija.

Carniolo so po prvi svetovni vojni opustili. Kakor se je društvo preimenovalo iz Muzejskega društva za Kranjsko v Muzejsko društvo za Slovenijo, tako so spremenili tudi ime glasila v Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, ki je potem izhajal vse do osvoboditve. Prvih deset letnikov (1920—1929) je izhajal Glasnik v dveh delih — A. zgodovinski del, B. prirodoslovni del. Vsak del je imel, čeprav v skupnem sešitku, posebno paginacijo in posebno uredništvo. Z enajstim letnikom je nastopila sprememba: prirodoslovna sekcija preurejenega društva je začela izdajati novo glasilo z naslovom Prirodoslovne razprave, zgodovinska sekcija pa je obdržala »dosedanje ime lista kakor tudi njegovo zunanjo obliko in notranjo razdelitev«. Glasnik je postal zdaj zgodovinska revija. Štiri leta je izhajal s podnaslovom »zgodovinska sekcija«, nato pa brez njega. Leta 1934 je prišlo do popolne preureditve Muzejskega društva. Naravoslovci so ustanovili novo Prirodoslovno društvo, zgodovinarjem je ostalo Muzejsko društvo, ki so mu zdaj zožili namen na »domoznanstvo v zgodovinskem in etnografskem oziru ter zgodovinske vede sploh«.

Ko je Boris Zihlerl ob desetletnici ustanovitve Osvobodilne fronte govoril na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Ljubljani (4. maja 1951), je zelo lepo označil pomen narodnoosvobodilnega boja in revolucije za zgodovino in zgodovinarje. »Kakor vsako revolucijo v zgodovini«, je dejal, tako tudi našo, v Osvobodilni vojni spočeto revolucijo obeležuje tisto, čemur navadno pravimo prevrednotenje vseh vrednot, to je, ponovno kritično ocenjevanje vseh obstoječih vrednot in izločanje tega, kar je imelo zgolj še videz vrednote. Prav v revoluciji se uveljavljajo najobjektivnejša, v praktični izkušnji zgodovinskega razreševanja družbenih antagonizmov utemeljena merila za takšno prevrednotenje... Marsikaj, kar se nam je poprej v življenju in razvoju naroda, razreda, stranke in posameznika videlo brezpomembno, nam postane zdaj pomembno in morda celo odločilno, bistveno za ves njihov nadaljnji razvoj. In narobe, marsikaj, kar se nam je prej videlo sila važno in pglavitno, je zdaj izgubilo svoj blesk, se izkazalo kot majhno, nebstveno, slučajno (Novi svet 1951, str. 481, 482)«.

Tako ni čudno, da je po osvoboditvi namesto Muzejskega društva nastalo novo Zgodovinsko društvo za Slovenijo in da se je ustanovilo tudi novo glasilo, Zgodovinski časopis. Tu ni šlo samo za spremembo imena. Kdorkoli pregleda šestindvajset letnikov starega Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo in trideset letnikov našega Zgodovinskega časopisa, bo moral opaziti bistveno in veliko razliko. Zgodovinski časopis je začel svojo pot z Obračunom in programom, ki ga je sestavilo uredništvo. »Slovenski zgodovinar«, je rečeno v tem tekstu, »je danes dolžan, da si odgovori na vprašanje: kakšna je bila pot, ki jo je hodilo slovensko zgodovino in kaj je bilo v tem zgodovino pisju veljavnega in kaj je treba zavreči. Imeti mora pa tudi jasno zavest o tem, kakšno naj bo njegovo delo v novi državi in novi družbi... Dolžan je, da se na novi osnovi znanstvene metode dialektičnega in historičnega materializma

pribori do slike slovenske zgodovine, da sodeluje pri novi historični problematiki južnoslovanskih narodov... Pri tem ne sme zanemarjati ničesar, kar je veljavno v dosedanjih raziskovanjih, in njegovo delo ne sme biti nikdar nekritično.

Trideset let izhajanja pomeni v življenju ravno novo generacijo. V prvih petih letnikih je bilo 38 sodelavcev, skoraj polovica (17) jih ni več med živimi. Najstarejša sodelavca Dragotin Lončar in Niko Županič sta bila pol leta mlajša od Ivana Cankarja in bi bila letos v 101. letu. V zadnjih petih letnikih je bilo 67 sotrudnikov, med njimi pa je samo 8 takih, ki so pisali tudi v prvih petih letih. Uredništvo se lahko pohvali z odprtostjo do mlajših generacij; objavili smo že nekaj del, ki so bila nagrajena s Prešernovo nagrado za študente.

Uredniški odbor je imel v začetku tri člane, nato se je število članov polagoma večalo, zadnjih deset let jih je bilo devet. Pravo obremenjenost z delom sta imela vedno predvsem dva: glavni in tehnični urednik. Glavni uredniki so bili doslej trije: 22 let Bogo Grafenauer, po 4 leta Ferdo Gestrin in Vasilij Melik. Tehnični uredniki so bili štirje: 20 let France Škerl, 6 let Jože Šorn, nekaj časa Miro Stiplovšek, zdaj pa Janez Stergar.

Vse do leta 1967 je Zgodovinski časopis izhajal enkrat letno, petkrat sta zaradi časovnih zamud ali finančnih neprilik ali obsega izšla po dva letnika v enem zvezku, tako da je prvih 20 letnikov izšlo v 15 zvezkih; leta 1968 smo prešli na izhajanje v dveh zvezkih na leto, tako da je zadnjih deset letnikov izšlo v 19 zvezkih. Glavna kriza izhajanja je bila v petdesetih letih; od junija 1953 do junija 1961 je Časopis izhajal v dveletnih presledkih; štirje zvezki so izšli z dveletno zamudo; s prehodom na izhajanje v dveh zvezkih so bile zamude skržene na znosno mero ali celo odpravljene. Do 20. letnika je imela revija zelo različen obseg; peti letnik (1951), ki je do danes ostal najobsežnejši, je imel 512 strani — na en letnik v zvezku 1948/49 pa je prišlo povprečno samo po 175 strani, da navedemo oba ekstrema. Od leta 1967—1971 so šteli letniki med 300 in 400 strani, od tedaj naprej (z eno samo izjemo) po 400 in nekaj več strani. Letnik 1972, v katerem je izšla bibliografija za prvih 25 letnikov, je imel precej večji obseg in se je s svojimi 472 stranmi uvrstil med vsemi letniki na drugo mesto. Celotni obseg vseh 30 letnikov je 9.694 strani ali povprečno 323 na letnik.

Dva dvojna letnika sta izšla kot zbornika, v njih so bile objavljene samo razprave ali krajši prispevki, namenjeni v počastitev jubilentoma; ostalih 26 letnikov je bilo vsebinsko razdeljeno na rubrike, ki se niso sicer vselej, večinoma pa pojavljale v vsakem letniku; razprave — zapiski — problemi in diskusije (prej: problemi za diskusijo) — in memoriam (nekrologi) — institucije — društveno življenje, kongresi, simpoziji (prej: zborovanja in društveno življenje) — ocene in poročila (v začetku: ocene — poročila o časopisih) — bibliografija — (v zadnjih letnikih) obvestila.

Prazgodovina, antika in arheologija zgodnjega srednjega veka, ki so bile v predhodnicah Zgodovinskega časopisa zelo močno zastopane, se v našem časopisu zlasti v zadnjem času skorajda več ne pojavljajo. Vzrok za to je seveda jasen: leta 1950 je začel Arheološki vestnik, ki je specialno glasilo za obdobje starega veka in za arheologijo in ki objavlja tudi arheološko bibliografijo za prazgodovino, antiko in zgodnji srednji vek. V prvih 15 letih je bilo drugače, tedaj je bilo objavljenih več arheoloških razprav, posebej še iz zgodnjega srednjega veka. Zdaj izide še sem in tja kakšna. Izjema so arheološka izkopavanja srednjeveškega Otoka (Gutenwerd) pri Košanjevici, o katerih

prinašamo poročila. Izjema je tudi področje starega vzhoda, s katerega je bilo objavljenih nekaj razprav, skorajda redno pa izhajajo ocene pomembnejših novih publikacij.

Iz zgodovine srednjega veka (v starem smislu razmejitve) je bilo objavljanih v Zgodovinskem časopisu manj pokrajinsko ali lokalno omejenih razprav (iz kolonizacijske zgodovine, zgodovine posameznih mest in trgov ali z drugih področij), precej pa sintetičnih, preglednih, problemskih del, ki so zajemala zlasti na ves jugoslovanski ali celo južnoslovanski prostor razširjen sklop vprašanj razmerja med Obri in Slovani, nastanka srednjeveške fevdalne družbe ter etnične strukture in vloge naših narodov v srednjem veku, na drugi strani pa problem nastanka in starejšega razvoja mest na Slovenskem.

V letniku 1964 se je pojavil v Zgodovinskem časopisu nov, dotlej v našem zgodovinopisju neznan problem: trgovske in naselitvene zveze naših slovenskih in drugih jugoslovanskih pokrajin z italijanskimi mesti na zahodni obali Jadranskega morja južno od Benetk, zlasti v Markah. Najbrž pod vplivom prevladujoče nemške literature in političnih prilik 19. stoletja si teh zvez dotlej nihče ni predstavljal, niti jih ni slutil, prikazali pa so jih bogati, nam doslej neznani arhivski viri. O tej problematiki prinaša Zgodovinski časopis v zadnjem desetletju vrsto razprav.

Iz obdobja 15.—18. stoletja so izhajali v Zgodovinskem časopisu preglednejši in podrobnejši članki predvsem o turški problematiki, o gospodarskih problemih in socialni strukturi ter o kmečkih uporih. Posebej je treba omeniti, da je Zgodovinski časopis objavil temeljno slovensko delo s področja merstva, prvi pripomoček za preračunavanje starih lokalnih in širših žitnih, vinskih, dolžinskih, ploskovnih in raznih drugih mer ter uteži (1954). Obdobje zadnjega stoletja fevdalizma, od srede 18. do srede 19. stoletja predstavljajo v Zgodovinskem časopisu predvsem članki o gospodarstvu, štetjih prebivalstva in še nekaterih drugih stvareh, med katerimi naj omenim zelo zanimiv članek o mnemju francoskih funkcionarjev ilirskih provinc o kmečkem vprašanju.

Objavljenih je bilo nekaj večjih člankov o revolucionarnem letu 1848, najbolj podrobno pa je prav gotovo obdelano obdobje druge polovice 19. stoletja in do prve svetovne vojne. S tega področja smo objavili širše pregledne in problemske članke o glavnih značilnostih slovenskega narodnostnega razvoja v tem času ter vrsto podrobnejših obravnav slovenske politike po posameznih obdobjih in problematikah; poleg prikazov razvoja na celotnem slovenskem ozemlju smo objavljali prikaze za posamezne zgodovinske dežele.

Leta 1960 je začel Inštitut za zgodovino delavskega gibanja izdajati Prispevke za zgodovino delavskega gibanja, revijo, ki je želela »postati nov, dodaten činitelj v slovenskem zgodovinopisju«. Prispevki so v svojem dosedanjem izhajanju objavljali članke predvsem iz obdobja NOB ter iz zgodovine med prvo in drugo svetovno vojno, ne da bi se pri tem omejevali samo na zgodovino delavskega gibanja, znatno manj pa so objavljali člankov iz obdobja pred prvo svetovno vojno; na tem področju so zajemali samo zgodovino delavskega gibanja in gospodarsko zgodovino. Povedano nam pojasni, zakaj ima Zgodovinski časopis za obe glavni področji, za katere skrbijo Prispevki, za dobo 1918—41 ter NOB, manj razprav kakor za čas 19. stoletja, vendar pa ni brez njih. Objavljenih je bilo nekaj člankov o gospodarski zgodovini, razvoju političnih strank, delavskem zavarovanju, sorazmerno dosti pozornosti pa je bilo posvečeno Kočevarjem ter politiki Koroških Slovencev oziroma do Koroških Slovencev.

O obdobju narodnoosvobodilnega boja je začel Zgodovinski časopis že zgodaj pisati. Prve ocene so bile objavljene že v prvem letniku, prva bibliografija leta 1950, prvi dve razpravi pa v letniku 1951. Pri obravnavanju NOB prevladujejo sintetični in problemski članki, npr. o specifičnih elementih v NOB jugoslovanskih narodov, o ekonomiki NOB v Sloveniji (predvsem glede prehrane narodnoosvobodilne vojske in delno tudi civilnega prebivalstva na osvobojenih ozemljih in finančnega poslovanja), da omenimo samo nekatere, posebna pozornost pa je bila posvečena problemom odnosov do sosednjih narodov, Italijanov in Avstrijcev, njihovih komunističnih partij.

Če primerjamo časovni odmik — razdaljo med letnico objavljenega članka in letnico dogodka, ki je v članku obravnavan, moremo dati tole primerjavo: V Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo so bila zadnja zajeta dogajanja iz sedemdesetih let 19. stoletja, najnižji časovni odmik je znašal 68 let za razprave, 51 let za objave dokumentov. Pri Zgodovinskem časopisu je znašal ta odmik 9 let, ko sta bili objavljeni (1951) prvi dve razpravi iz NOB, pri članku o volitvah v koroško kmetijsko zbornico pa celo samo 3 leta. Časopis je objavil doslej tri razprave iz časa po drugi svetovni vojni; značilno pa je, da se vse tri dotikajo Slovencev v Italiji in Avstriji. V zadnjem letniku smo objavili tudi izbrano bibliografijo tiskanih virov in literature za čas po letu 1945.

V marsičem smo s časovno razporeditvijo člankov v Zgodovinskem časopisu najbrž lahko zadovoljni. Povsem odpadlo je prevladovanje antičnega in fevdalnega obdobja, ki je bilo značilno še za predvojni Glasnik. Morebiti danes ne bi bilo napak, da bi Časopis, kljub izhajanju Arheološkega vestnika, vendarle kdaj objavil tudi kak problemski ali pregleden članek iz najstarejše in antične zgodovine Slovenije ter objavljal tudi poročila in ocene iz tega časovnega področja. Iz fevdalnega obdobja je prav gotovo dovolj problemov, ki jih je naše zgodovinopisje doslej še premalo obdelalo ali pa se jih še celo nič ni dotaknilo; recimo različne strani razvoja 17. in 18. stoletja. Predvsem pa je naša naloga, da se lotimo naše najnovejše zgodovine, zgodovine razvoja naše družbe po osvoboditvi.

V razpravah Zgodovinskega časopisa so zajete različne smeri zgodovine: gospodarska, politična, diplomatska in zunanjepolitična, pravna, šolska, demografska itd.

Velika pomanjkljivost nekdanjih ljubljanskih zgodovinskih glasil je bila njihova omejenost na Kranjsko. Zdi se mi, da tega našemu Časopisu nikakor ni mogoče očitati, saj v člankih prevladuje splošnoslovenski vidik ali pa so, kolikor gre za posebne regionalne problematike, zastopani vsi deli slovenskega ozemlja. Posebej smo lahko zadovoljni z obravnavanjem koroške, problematike in tako imenovanega jadranskega in tržaškega vprašanja ter zgodovine goriske dežele; vendar bi morali priobčevati kaj več že o tržaški notranji zgodovini; še bolj nam manjka prekmurska zgodovina, ki smo jo zajeli le v dveh preglednih člankih, pa problematika slovenske Istre. Zlasti pa pogrešamo članke, ki bi govorili o preteklosti Beneške Slovenije.

Zgodovinski časopis obravnava seveda predvsem slovensko zgodovino, ni pa omejen samo nanjo. Ni tako malo člankov, zlasti iz srednjeveške zgodovine in iz zgodovine po prvi svetovni vojni, ki obravnavajo splošno jugoslovansko problematiko; nekaj pa jih je tudi, ki opisujejo posamezne zgodovinske probleme drugih jugoslovanskih republik.

Ena prvih skrbi uredništva Zgodovinskega časopisa je bila skrb za tekočo slovensko zgodovinsko bibliografijo. Bibliografija publikacij o NOB je začela

izhajati že leta 1950, izšla je v Zgodovinskem časopisu potem še enkrat, nato pa za dela petnajstih let 1945—49 v posebni knjigi, se preselila v Prispevke za zgodovino delavskega gibanja, potem pa je objavljjanje zastalo. Bibliografija publikacij o času od srednjega veka do leta 1941 je izšla doslej že šestkrat. Bibliografija del o starem veku in arheologiji izhaja v Arheološkem vestniku. Nujna naloga Zgodovinskega časopisa je, da zopet obnovi objavljjanje bibliografije del o NOB, pa tudi, da začne objavljati bibliografijo del o povojni dobi; v obe smeri je uredništvo že podvzelo prve korake.

Posebej se moramo dotakniti ene najslabših strani Zgodovinskega časopisa: pomanjkanja pravih ocen in polemik. Ne moremo reči, da polemik ni bilo. Začele so se že zgodaj ob ptujskem slovanskem svetišču, od poznejših naj omenimo ono okrog ljubljanskega jugoslovanskega sestanka leta 1870 ter one o raznih problemih, povezanih s prvo svetovno vojno, slovenskimi političnimi strankami, odnosom do Avstrije itd. V vseh teh polemikah se je marsikaj razjasnilo, marsikaj pa je ostalo še nepojasnjeno — ton precejšnjega dela teh polemik pa ni bil ravno najboljši, poln je bil osebnih žaljk in podtikanj. Zdelo bi se skoraj, kakor da ne zmoremo dostojne polemike, ki bi nastopala proti napakam ali dozdevnim napakam, ne pa proti ljudem — in to je morebiti tudi eden od vzrokov pomanjkanja kritičnih ocen. To je morebiti eno od področij, kjer je bil Zgodovinski časopis v prvem obdobju svojega izhajanja boljši od sedanjega. V prvem obdobju je bilo objavljenih nekaj temeljitih, podrobnih ocen, ki so nedvomno koristile tako piscem ocenjenih del kot bralcem; bilo je objavljenih tudi več preglednih ocen o skupini del z istega področja, ocen, ki so obenem predstavljale tudi skoraj nove razprave — že dolgo časa takih ocen skoraj nimamo več, večina najpomembnejših novih slovenskih zgodovinskih publikacij je ostala brez vsakršne omembe v Zgodovinskem časopisu. Pokojni Boris Zihel je svoj že omenjeni govor zaključil z željo po »plodni diskusiji in polemiki, ob obravnavanju konkretnih zgodovinskih problemov«, in je prav v tem gledal zmago marksizma v naši znanosti (Novi svet 1951, str. 495). Veliko smo napisali, veliko dognali novega, s plodno diskusijo in polemiko pa se prav gotovo ne moremo ponašati.

Menim, da moremo biti zadovoljni z marsičem, kar smo ustvarili s tridesetimi letniki Zgodovinskega časopisa. Nikakor pa ne moremo biti zadovoljni z vsem. Nekatere pomanjkljivosti sem že omenjal; predvsem pa bo potrebno to, kar je lansko leto omenil tedanji predsednik Zgodovinskega društva dr. Tone Ferenc v svojem slavnostnem referatu: dolgoročnejša politika uredništva. Z željo, da bi to uresničili in da bi ob prihodnjem jubileju časopisa gledali nazaj z večjim zadovoljstvom, končujem te svoje besede.

Štefan Trojar

UPORABNOST »ZGODOVINSKEGA ČASOPISA« PRI POUKU ZGODOVINE

Zgodovinski časopis je v vlogi osrednjega glasila Zgodovinskega društva za Slovenijo skozi trideset let nudil našim znanstvenim raziskovalcem zgodovine možnost, da v krajši obliki sproti objavljajo svoja dognanja. Njegova primarna naloga je vsekakor pospeševati raziskovanje zgodovine slovenskega naroda kot tudi drugih narodov Jugoslavije. Že v začetku zasledimo med smer-

nicami Zgodovinskega časopisa tudi nalogo, da bo časopis proučeval tudi probleme zgodovinskega pouka. Izkušnje in statistika kažejo, da so zgodovinarji pedagogi pomemben del bralcev. Vsi skupaj pa si želimo ob tem lepem jubileju, da bi si časopis pridobil med njimi še več naročnikov. Zato nameravam spregovoriti z vidika zgodovinarja pedagoga o tem, kolikšne so realne možnosti da se znanstvena revija uporabi tudi v pedagoške svrhe.

Tri osnovne funkcije Zgodovinskega časopisa v šoli

1. ZČ kot sredstvo individualnega strokovnega izobraževanja.
2. ZČ — pomemben dejavnik tudi pri organizacijskem povezovanju zgodovinarjev v SR Sloveniji.
3. ZČ pa je lahko tudi učilo pri zgodovinskem pouku, deloma pa tudi kot metodični pomočnik.

Razumljivo je, da bi prišle te funkcije do polne vloge v optimalnih prilikah, in da danes časopis še ni tako izkoriščen v šoli kot bi želeli. Skupna prizadevanja v tej smeri: Zgodovinskega društva, uredništva časopisa in seveda zgodovinarjev na šolah bi dala rezultate in prispevala k tesnejšim vezem med raziskovalno in šolsko zgodovino. Sedaj bom skušal o navedenih funkcijah revije spregovoriti na osnovi sistematičnega pregleda ZČ in lastnih pedagoških izkušenj.

Vloga Zgodovinskega časopisa pri permanentnem strokovnem izobraževanju

Revija naj bi bila reden spremljevalec vsakega zgodovinarja pedagoga. Njena bogata in pestra vsebina vzpodbuja k tekočemu spremljanju novih zgodovinskih spoznanj in k individualnemu študiju novih zgodovinskih publikacij. Tisti pedagogi, ki redno sledijo novim dognanjem, obravnavajo snov v šoli bolj suvereno, problemsko in aktualno. Narodna zgodovina, ki je v časopisu najbolj prisotna, koristi vsakomur ne glede ali poučuje na osemletki ali srednji šoli. Zlasti so koristne sinteze v slovenskem okviru, regionalni politični pregledi, gospodarski pregledi posameznih obdobjev pa tudi novosti v monografskih razpravah. V časopisu zasledimo seveda tudi razprave, ki obravnavajo tematiko izven šolskih učnih načrtov ali pa za nekatero problematiko v šoli pri rednem programu ni dovolj časa za temeljitejšo obravnavo. Marsikatera specialna ali krajevno omejena študija lahko koristi zgodovinarju na šoli pri sestavljanju letnega podrobnega učnega načrta. Ako bo izbral za obravnavo tipičnih primerov družbenoekonomskega dogajanja na primeru iz domače zgodovine, mora sam temeljito poznati zgodovinske prilike. Zelo so koristne tako za individualni študij kot za aktivne oblike pouka tematsko in časovno zasnovane bibliografije. Dobro pa bi bilo, če bi ZČ zajel bolj sistematično tudi moderno historično publicistiko v širšem evropskem prostoru. Za pedagoške delavce bi bilo tudi koristno, če bi recenzenti upoštevali še morebitno metodično funkcijo zgodovinske publikacije.

Metodično-didaktična problematika je bila v časopisu neredno in bolj malo prisotna. Pred letom 1968 so bile takšne razprave dokaj redke. V letih 1968—72 pa je ZČ objavil letno po en ali dva prispevka takšne vsebine. V glavnem so bile

to ocene učbenikov, zgodovinskih atlasov, zgodovinskih čitank in podobno. Sedaj obravnavajo to problematiko Pouk zgodovine kot tudi druge pedagoške revije, vendar bi koristilo komunikativnosti Zgodovinskega časopisa, ako bi imela šolska zgodovina v njem več prostora ali celo samostojno rubriko. Ne gre toliko za ozko metodična vprašanja, kolikor za tekoče spremljanje didaktičnih in organizacijskih vprašanj zgodovinskega pouka v Socialistični republiki Sloveniji. Tako bi bilo mogoče bolj sistematično, perspektivno in poglobljeno razpravljati o učnih načrtih za zgodovino, spremljati ažurno kadrovsko problematiko zgodovinarjev, iskati oblike sodelovanja med šolami in muzeji, razviti širše informacije, diskusije, ankete in podobno o zgodovinskih učilih.

Organizacijska vloga Zgodovinskega časopisa

Naš časopis ima tudi pomembno vlogo pri povezovanju zgodovinarjev, ki delujejo na različnih šolah, muzejih, inštitutih v raznih predelih naše republike. Poleg znanih oblik sestajanja (zborovanja, simpoziji) bi bilo mogoče prek časopisa ustvariti še bolj redno, trdno in ažurno vez med članstvom zgodovinskega društva. Že doslej je ZČ redno in podrobno poročal o zborovanjih in delovanju odbora, vendar predvsem kot registracija minulega organizacijskega dogajanja. Za organizacijsko aktivnost Zgodovinskega društva pa bi bilo zlasti koristno, če bi bilo članstvo prek uvodnika ali posebne rubrike perspektivno obveščeno o smernicah delovanja društva, programih delovanja in raznih prihodnjih akcijah. Tako bi se ustvarili bolj subjektivni in aktivni stiki med uredništvom glasila, odborom Zgodovinskega društva in zgodovinarji na šolah.

Zgodovinski časopis kot učilo pri pouku zgodovine

Na neposredno operativno uporabnost časopisa pri pouku vpliva predvsem naslednje: 1) komunikativnost strokovnega gradiva do učencev, 2) metodična uporabnost gradiva, 3) sistematičnost in kvaliteta dolgoročne učne priprave pedagoga.

V časopisu je precej razprav, ki imajo zgoščen slog, mnogo tujih izrazov za družbene kategorije, obilje podatkov, zahtevno znanstveno utemeljevanje in podobno. Zato so marsikateri za srednješolca prezahtevni in jih je le do neke mere mogoče vključiti v pedagoški proces. Razumljivo je, da znanstvenost ne more biti žrtvovana pedagoški koristnosti gradiva. Kljub temu pa bi bilo mogoče z manjšimi redakcijskimi usmeritvami marsikatero razpravo pripraviti uporabno tudi za šolo. Razprave, ki bi bile razčlenjene v poglavja s podnaslovi, opremljene s ponazorili (statistike, shematske karte) in ki bi imele nekoliko obširnejše povzetke, bi vsekakor omogočale pedagogu, da jih uporabi pri pouku. Za šolsko zgodovino bi bilo tudi koristno, če bi avtorji razprav najpomembnejše odlomke iz novo objavljenih virov objavili kot dodatek k študiji. Tako bi zgodovinar raziskovalec posredno pomagal učitelju zgodovine pri metodični pripravi. Zato bi bilo dobro, če bi redakcija Zgodovinskega časopisa bolj redno in dosledno vztrajala pri uporabi formalnega tiskovnega instrumentarija (razne vrste tiskov, podnaslovi itd.). Tako gradivo je mogoče izkoristiti za različne metodične postopke: konkretizacijo razlage s pomočjo odlomkov

iz monografije ali virov, izraba statističnih in drugih pokazateljev za skupinski pouk itd.

Zgodovinskemu pouku so seveda najbolj dobrodošle tiste teme, ki so zajete v učnem načrtu ali pa vsaj blizu. Po mojem mnenju bi bila več kot polovica razprav uporabnih v te namene, nekatere le do neke mere. Za starejša obdobja je šolska uporabnost gradiva občutno manjša, ker tam bolj prevladujejo zahtevne analize na osnovi podrobne rekonstrukcije virov. Tako bi bilo za antiko in fevdalizem $\frac{1}{3}$ tem uporabnih, pozni fevdalizem $\frac{1}{2}$, 19. stoletje $\frac{2}{3}$, za naj-novejšo dobo pa že $\frac{3}{4}$.

Gradivo Zgodovinskega časopisa je zelo pestro po tematiki kot tudi po zasnovi in ga z metodičnega vidika skoraj ni mogoče podrobneje kategorizirati. *Sinteze* zajemajo največkrat slovensko politično ali gospodarsko življenje druge polovice 19. stoletja. Glede na to, da so rezultat zahtevnih in dolgotrajnih znanstvenih raziskovanj in spoznanj, jih ni mogoče v večji meri vključiti v učni proces v prvih etapah obdelave učne snovi. Zato pa jih lahko uporabimo toliko bolj v različnih metodičnih variantah pri ponavljanju in sistematizaciji snovi. Primerne pa so tudi za analitično delo pri skupinskem pouku.

Monografske razprave bi bilo mogoče razvrščati z vidika širše ali ožje družbene problematike, glede na družbeno sfero dogajanja, glede na kraj in čas itd. Zgodovinar v šoli izbira predvsem tiste, ki mu pomagajo pri živi, konkretni in nazorni ponazoritvi tipičnih družbenih gibanj in pojavov. Glede na pestrost monografij ni mogoče ob tej priliki bolj podrobno govoriti o možnih metodičnih postopkih. Omenim naj le, da razlago poživijo, dokumentirajo vključeni podrobni analitični opisi iz razprav, pričevanje virov, količinski pokazatelji gospodarskega dogajanja in drugo.

Povezava med zgodovinarji raziskovalci in zgodovinarji učitelji pride do veljave še posebej ob raznih jubilejih iz revolucionarne in narodnozgodovinske preteklosti. Takrat so zgodovinarjem na šolah še posebej dobrodošle monografsko obdelane ustrezne teme. Tako je mogoče to snov obdelati bolj poglobljeno, metodično pestro in na gradivu domačega kraja. Nekatere monografije, ki obravnavajo zgodovino nekega kraja (B. Grafenauer: Ptuj v srednjem veku, ZČ 1970, P. Blaznik: Freisinška župnija Dovje, ZČ 1955) pa je primerno obravnavati v obliki referatskih povzetkov pred odhodom na ekskurzijo. Ob takšni priliki nam ZČ v rubriki institucije nudi tudi informacije o vlogi muzejev, arhivov in njihovi mreži na Slovenskem.

Rubrika Problemi in diskusija pa je prezahtevna za šolsko uporabo.

V svojem prispevku se nisem mogel spuščati v konkretno navajanje razprav in navajanje možnosti njihove metodične izrabe. Gradivo je namreč tako obširno in raznovrstno, da bi referat postal preobširen. Ob sistematičnem pregledu letnikov sem poskusil razmišljati predvsem v kolikšni meri lahko zgodovinska strokovna revija služi hkrati tudi šolski zgodovini. Razumljivo je, da ima ta funkcija svoje meje in da je Zgodovinski časopis po svoji primarni vlogi znanstvena revija. Dal pa sem tudi nekaj sugestij, ki naj bi prispevale k nadaljnjemu širjenju časopisa med zgodovinarje na šolah in k temu, da bi uredništvo revije imelo stalno pred očmi tudi probleme zgodovinskega pouka in potrebe zgodovinarjev na šolah. Spoštljivo se zamislimo ob ogromnem znanstvenem gradivu slovenskih zgodovinarjev, ki je izšlo v tridesetletnem obdobju izhajanja Zgodovinskega časopisa in želimo reviji mnogo lepih in novih uspehov!

Peter Vodopivec

REZULTATI ANKETE MED BRALCI »ZGODOVINSKEGA ČASOPISA«

Z zvezkom 3/4 XXX. letnika »Zgodovinskega časopisa« je uredništvo razposlalo anketni list za naročnike in bralce. Število odgovorov je — čeprav resnici na ljubo nismo pričakovali prave poplave pošte — razmeroma majhno, posebno, če upoštevamo, da so anketni list prejeli ne le individualni naročniki, temveč tudi ustanove (med njimi zlasti šole), ki so na časopis naročene ali s katerimi imamo izmenjave. V celoti naj bi torej prejelo list 920 naslovov. Kot smo omenili že v predhodnem poročilu ob proslavi tridesete obletnice izhajanja »Zgodovinskega časopisa« je do proslave odgovorilo na anketo le trideset naročnikov, kasneje pa se je število odgovorov še nekoliko dvignilo. Kljub (še vedno) relativno majhnemu številu tistih, ki so se potrudili in izpolnili anketni list, pa razkrivajo že poslani odgovori dovolj široko in raznoliko paleto mnenj in želja in ne nazadnje — kot kaže — dokaj ilustrativno predstavljajo odnos bralcev in sodelavcev do naše publikacije, saj med prvo prispelimi in naknadno poslanimi odgovori ni bistvenih razlik v stališčih in se dopolnjujejo v razmeroma zaokroženo podobo. Zato gotovo ne bo odveč, če si rezultat te prve ankete v »zgodovini« »Zgodovinskega časopisa« na kratko ogledamo.

Najprej nekaj podatkov o anketirancih — kot so razvidni iz izpolnjenih vprašalnikov. Odgovarjali so nam predvsem moški (ženske so zastopane le s petimi odgovori), večina anketirancev ima visoko izobrazbo, le dva imata višjo, eden srednjo in eden osnovno. Nadalje so le trije mlajši od tridesetih let, večina jih je starih od 30 do 60 let, pet od 60 do 70 let in štirje več kot 70 let. Vsi razen dveh anketirancev so redni naročniki časopisa, od dveh, ki na časopis nista redno naročena, pa eden časopis redno prebira v šoli, kjer je zaposlen, drugi pa ga redno kupuje. Sedem anketirancev prejema časopis že vse od začetka izhajanja 1947. leta, ostali več kot deset let in šest krajše razdobje (med njimi je eden časopis naročil prav v zadnjem času). V večini — z izjemo enega naročnika — anketiranci redno berejo tudi ostale revije, navedene v anketi (zlasti Kroniko, Časopis za zgodovino in narodopisje, deloma tudi Jugoslovanski istorijski časopis, v manjši meri Pouk zgodovine). Tudi poklicno so zanimivo zastopani: v glavnem so raziskovalci in pedagoški delavci, nato upokojenci, med ostalimi poklici pa bomo našli arhivista, upravnika študentskega doma in celo kmeta. Večina anketirancev je doma v območju SR Slovenije, štirje so iz zamejstva (Trst, Koroška, Dunaj) in eden je iz SR Hrvatske. V glavnem so se tudi že udeležili v anketi navedenih zborovanj; morda utegne biti zanimivo, da je med navedenimi zborovanji največkrat obkroženo zborovanje v Škofji Loki, nato v Kranjski gori in najmanjkrat v Piranu. Končno je več kot polovica anketirancev tako ali drugače že sodelovala v Zgodovinskem časopisu, med ostalimi pa je večina pripravljena sodelovati, medtem ko jih nekaj na vprašanje ni odgovorilo, dva pa sta odgovorila negativno.

V odgovoru na vprašanja, kaj v časopisu berejo, kakšna je po njihovem mnenju strokovna raven in dolžina člankov in česa je v časopisu preveč in česa premalo, so anketiranci odgovarjali takole: skoraj dve tretjini anketiranih bralcev naj bi prebralo vse rubrike in le eden — vsaj tako je označil — naj bi bral le ali predvsem knjižne ocene. Če sodimo po odgovorih, so najmanj

bran del časopisa poročila o strokovnih srečanjih, slede književna poročila in društvena obvestila, nato pa polemike in bibliografije. Strokovna raven člankov se je zdela vsem anketirancem z eno samo izjemo ustrezna, ta eden pa je navedel, da se mu zde posamezni članki včasih pretežki. Glede dolžine so bila stališča le nekoliko bolj deljena: večina je zopet menila, da so članki ustrezno dolgi, le trije so odgovorili, da so predolgi, eden pa je menil, da to pač zavisi od članka, saj je dolžina prispevka v strokovnem glasilu relativna stvar, medtem, ko dva vprašanja nista izpolnila. Ob odgovoru na vprašanje česa je v časopisu premalo in česa preveč, vlada med anketiranci ponovno razmeroma veliko soglasje: večina jih je odgovorila, da prinaša časopis primerno število razprav, poročil o strokovnih srečanjih, knjižnih ocen in poročil in bibliografij. Podobno prevladujejo odgovori (z le tremi izjemami), da je primerno število društvenih obvestil; med anketiranci, ki so pri društvenih obvestilih obkrožili preveč, je bralec iz Trsta predlagal, naj bi jih v prihodnje sploh objavljala »Kronika«. Posamezniki so nato menili, da je v časopisu premalo ali preveč razprav, knjižnih ocen, bibliografij oz. premalo poročil o strokovnih srečanjih. K odgovoru, da je preveč knjižnih poročil, je eden izmed anketirancev še dopisal, da je preveč zlasti nevtralnih knjižnih ocen in to celo o knjigah, ki jih ne bi kazalo predstavljati v znanstveni reviji, zato pa je premalo recenzij o tehtnejših znanstvenih delih iz naše narodne zgodovine. V odgovoru, da v »Zgodovinskem časopisu« močno manjka polemike, so si bili anketiranci zopet zelo enotni.

Če je bilo v teh odgovorih še veliko soglasja, pa so odgovori na vprašanje o tem, kaj je komu v časopisu ugajalo in kakšne teme so premalo zastopane, resnično močno različni. Med avtorji, ki naj bi s svojimi razpravami pritegnili posebno pozornost, so posamezniki poimensko navedli Toneta Ferenca, Ferda Gestrina, Vasilija Melika, Metoda Mikuža, Dušana Nečaka, Janka Pleterskega, Antona Svetino, Dragovana Šepića in Vlada Valenčiča, Marijo Verbičev, Ignacija Vojeta in Toneta Zorna. Razprave, ki so vzbudile zanimanje torej segajo na najrazličnejša področja in časovno gledano od srednjega veka do najnovejše dobe in NOB. Bralci, ki so odgovorili na anketo, pa pogrešajo v časopisu zlasti naslednje: plemičnega dialoga o problematiki zgodovinopisja, bolj sintetičnih in preglednih člankov (v tej zvezi je zanimiv predlog, naj bi časopis prinašal tudi krajše, pregledne sestavke za pedagoško rabo po zgledu kratkega predavanja, ki ga je imel prof. Grafenauer na ekskurziji po zadnjem zborovanju na Krnskem gradu), teoretičnih člankov in razprav iz kulturne zgodovine (s pritegnitvijo strokovnjakov iz širšega, ne le slovenskega prostora), člankov iz zgodovine Istre, člankov iz obdobja I. svetovne vojne, člankov iz gospodarske zgodovine (posebej za obdobje od merkantilizma do najnovejše dobe in iz problematike agrarne zgodovine), razprav o sodobnem komunističnem gibanju, mednarodnih vprašanjih in problemih svetovne zgodovine, ki bi jih lahko — če ne izvirno — predstavili s prevedenimi prispevki prominentnih tujih avtorjev, člankov s področja pomožnih zgodovinskih ved, problematike pouka zgodovine, reforme pouka in učnih načrtov; nekdo je opozoril, da pogreša celo tako specialno temo kot je kolonizacija na Slovenskem v 13. stoletju. Interesi so torej zelo različni. Anketirancem koristi časopis zlasti pri raziskovalnem delu, pedagoškem delu oziroma pouku v šoli in v razširjanju splošne izobrazbe. Eden anketirancev je uporabljal časopis pri sestavljanju radijskih oddaj, drugi pa pri obveščanju o koroškem vprašanju.

In končno še pripombe v zvezi z izhajanjem časopisa in delom uredništva. Na vprašanje je odgovorilo le manjše število anketirancev, med njimi so nekateri pohvalili redno izhajanje časopisa v zadnjem času in zlasti tehnično-organizacijsko stran uredniškega dela (za kar gre posebna zahvala tehničnemu uredniku, kar je eden med anketiranci tudi posebej naglasil). Bralka iz Trsta je nadalje omenila, da je časopis na Tržaškem še vedno premalo poznan med profesorji in učitelji. Posamezniki so nato navedli tudi več konkretnih pobud — v prvi vrsti tehnične narave, s katerimi bi lahko izboljšali kvaliteto časopisa in ki jih bo lahko uredništvo s pridom uporabilo pri nadaljnjem delu.

Če torej odmev na anketo ni bil velik, so lahko odgovori, ki smo jih prejeli, vseeno zanimiv in zelo koristen pouk. Želeli bi seveda, da bi bil odziv na vprašalnik večji zlasti med pedagoškimi delavci, ki sestavljajo pretežni del našega članstva (ca. 40 %) in se obenem s časopisom lahko seznanjajo tudi na šolah (tako, da je dejanski krog bralcev učiteljev in profesorjev vsaj teoretično še mnogo večji), stik z njimi pa je razmeroma težko vzpostaviti, vsekakor teže kot z raziskovalci, ki se — če že ne drugače — slej ali prej oglase z rokopisom. Zato lahko le želimo in upamo, da bo odziv na podobne prihodnje akcije večji, saj je to v interesu tako časopisa kot njegovega zaledja in zgodovinske stroke sploh.

JUGOSLOVENSKI ISTORIJSKI ČASOPIS

glasilo Zveze društev zgodovinarjev Jugoslavije

Osrednja jugoslovanska historična revija izhaja v štirih številkah letno in objavlja prispevke v vseh jugoslovanskih jezikih.

Naročila: Karnedžijeva 2, Poštanski fah 545, YU-11001 Beograd.

Na istem naslovu sprejemajo tudi naročila za vse tri tujejezične jugoslovanske poveljne zgodovinske bibliografije (1945-55, 1955-65, 1965-75).

IN MEMORIAM

FRANJO VESELKO

(1905—1977)

Sredi leta se je za vedno poslovil od nas in je zapustil vrste zgodovinarjev prof. Franjo Veselko, pedagoški delavec z vsem svojim bitjem, ki pa je s svojo dejavnostjo dal prispevek tudi slovenski historiografiji.

Rodil se je leta 1905 v Središču ob Dravi in je po gimnaziji v Ptujju končal študij zgodovine na univerzi v Ljubljani. Pred vojno je kot suplent in nato profesor služboval v Ptujju in Novem mestu. Med vojno se je kmalu vključil v OF in ga je italijanski okupator v času največjega pritiska na civilno prebivalstvo zajel in interniral. Po kapitulaciji Italije se je vključil v partizanske enote, a kmalu prišel na osvobojeno ozemlje, v Črnomelj, kjer je dobil nalogo, da pri IOOF organizira posebno foto sekcijo. To delo je uspešno opravil in nato sekcijo vodil ves čas narodno-osvobodilnega boja.

Po osvoboditvi ga je poklicni eros kmalu zopet potegnil k delu z mladino in je zlasti na učiteljsku v Ljubljani, kjer je poučeval skoraj dve desetletji, vzgajal mladi učiteljski rod v naprednem in socialističnem duhu, pri čemer je pomembno vlogo imela prav naša revolucija. Odlikovala ga je trdna vera v pravilnost in pravičnost narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije in v tej veri je to snov posredoval vsem rodovom svojih povojnih dijakov z vso njemu lastno emocionalnostjo. Osebnost in v življenju preizkušen, zrel človek je znal ohranjati prijateljsko in tovariško vzdušje v svojem okolju, čeprav je zlasti na šoli ob učnovzgojnih vprašanjih prihajalo tudi do različnih mnenj in gledanj, celo nesoglasij. Zato so ga spoštovali vsi poklicni kolegi, ostal bo v spominu svojih številnih učencev in cenili so ga soborci in sotovariši iz narodnoosvobodilnega boja.

Prof. Franjo Veselko — vedno v snovanju — pa se je zapisal tudi v slovensko historiografijo. V času, ko je služboval v Ptujju, ga je pritegnila zgodovina tega mesta. Iz tega je nastala razprava oziroma prevod ptujjskih mestnih statutov iz leta 1376 v slovenščino, s katero je sodobnika seznanil z življenjem srednjeveškega ptujjskega meščana, a prevod je koristno služil tudi kot učni pripomoček v šolah.¹ Med NOB pa je v okviru foto sekcije sam posnel celo vrsto pomembnih dogodkov iz takratne politične in vojaške dejavnosti in zbral bogato filmsko in slikovno gradivo iz narodnoosvobodilnega boja. S tem je ustvaril za zgodovino NOB v zadnjih dveh letih izredno važen poseben fond virov, ki dopolnjuje pisane in druge viře za to obdobje naše zgodovine. Vlogo tega gradiva za obravnavo zgodovine NOB, ki ga je F. Veselko v svoji natančnosti in delovni doslednosti posebej dokumentiral, spoznamo iz mnogih del, ki jih ilustrirajo slike iz te foto sekcije.² Zavoljo tega bo prof. Franjo Veselko, ki so ga imenovali partizanski fotograf, trajno zapisan tudi v slovenski historiografiji.

Ferdo Gestrin

¹ F. Veselko, Mestne pravice Ptujja iz leta 1376, Kronika 6 (1939), str. 134—138, 202—210; Kronika 7 (1940), str. 15—19, 92—96.

² Prim. L. Ambrožič-Novljan, Cankarjeva brigada, Ljubljana 1975, knjižnica NOV in POS 9, str. 902. Glej kazalo krajev, enot in imen pod geslom Veselko F.

IVAN BOŽIĆ

(Makarska 23. IV. 1915 — Beograd 20. VIII. 1977)

Neizprosno je smrt v pičlem letu že tretjič posegla v vrste srbskih zgodovinarjev. Ni se še polegla gomila nad posmrtnimi ostanki dr. Viktorja Novaka in dr. Georgija Ostrogorskega, že je dolgotrajna in mučna bolezen zlomila duha in telo uglednega znanstvenika in priljubljenega univerzitetnega učitelja dr. Ivana Božića. S svojim delom je zadolžil tudi slovenske zgodovinarje, da se poklonimo njegovemu spominu.

Ivan Božić se je rodil v Makarski leta 1915, študiral in diplomiral je na Beograjski univerzi leta 1938. Od časa študija do prerane smrti je njegovo življenje in delo vezano na Filozofsko fakulteto v Beogradu. Bil je dolgoletni šef katedre za občo zgodovino srednjega veka. Predaval je občo zgodovino srednjega veka in pomožne zgodovinske vede. Pri študentih je bil izredno priljubljen, slovel je kot izvrsten predavatelj. Znale so bile njegove tople, človeške vrline. Imel je čut in smisel, da je med študenti odkrival bodoče znanstvene kadre, znal je organizirati znanstveno raziskovalno delo, kot mentor je vzbujal v mladih kadrih navdušenje za težavno in odgovorno znanstveno delo.

Z znanstveno raziskovalnim delom se je začel ukvarjati zgodaj, vendar je glavne rezultate svojega dela objavil šele po osvoboditvi. Izčrpno je proučeval več tematskih področij, zanimala so ga razna nerazčiščena vprašanja v srbskem in jugoslovanskem zgodovinske pisju. Njegova dela so temeljila na arhivskem gradivu, ki ga je črpal v Historijskem arhivu v Dubrovniku, v Kotorskem arhivu in v beneških arhivih. S posebno pozornostjo je raziskoval odnose jugoslovanskih narodov do Turkov v času velikih osmanskih osvajanj.¹ Veliko truda je vložil v proučevanje osvetlitve notranjih in zunanjih razmer v razvoju srbske države,² predvsem v obdobju razpadanja srbske države. Plodno znanstveno delo je bilo usmerjeno v razčiščevanje posameznih vprašanj vezanih na obstoj srbske Despotovine in samostojne Zete.³ Končni cilj njegovih raziskav niso bili samo politični dogodki v srbski srednjeveški državi ampak ga je prvenstveno zanimala fevdalna družba in fevdalni odnosi.⁴ Njegovo pozornost so privlačila naslednja vprašanja: fevdalni gospodarji,⁵ srbsko meščanstvo,⁶ davčni sistem,⁷ zgodovina posameznih naselij,⁸ župe in družbene skupine,⁹ kategorije odvisnih kmetov in drugo.

Ko so v njem že pojemale telesne moči, se je posvetil pomembnemu vprašanju v srbskem zgodovinske pisju. Čeprav se je zdelo, da ga je kritična zgodovinska šola pri Srbih že rešila, se je znova lotil problema izdaje Vuka Brankovića.¹⁰ Ugotovil je, da obnašanje Vuka Brankovića v Kosovski bitki ostaja sicer nepojasnjeno, da pa Vukova dejavnost po Kosovu odkriva nezvestobo politiki, ki jo je vodil knez Lazar. Poskus Vuka Brankovića, da se polasti vrhovne oblasti, lahko upravičeno smatramo kot izdajstvo v odnosu do tistih, ki so bili nosilci srbske vladarske ideologije, obnovljene v duhu nemanjiških tradicij.

¹ Bibliografija njegovih del ni popolna, omenjene so le najpomembnejše knjige in razprave.

Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, Pos. izd. SANU CC, Beograd 1952; Hercegovački sandžak-beg Ajaz, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, knj. I, 1948, str. 65–81.

² La formation de l'Etat serbe au IXe–Xle siècle, L'Europe aux IXe–Xc siècle, Aux origines des États nationaux, Varsovie 1968, str. 133–147.

³ O položaju Zete u državi Nemanjića, Istorijski glasnik, zv. 1–2, Beograd 1950, str. 97–122; Srpske zemlje u doba Stefana Lazarevića, Moravska škola i njeno doba, Naučni skup u Resavi 1968, Beograd 1972, str. 111–122.

⁴ Pronari et capita, Zbornik radova Vizantološkog instituta, knj. VIII/1, Beograd 1963, str. 61–70; Konj dobri i oružje (uz čl. 48 Dušanovog zakonika), Zbornik Matice srpske, br. 13–14, Novi Sad 1956, str. 85–92.

⁵ Zetske vojvode pod despotima, Glasnik društva za nauku i umjetnost Crne Gore II, Odjeljenje društ. nauka, knj. 1, Titograd 1975, str. 5–24; Dominus rex Constantinus, Zbornik Fil. fak. u Beogradu, knj. XII-1, 1974, str. 434–441; Gospodin Kojčin, Albanološka istraživanja, zv. 1, Priština 1968, str. 117–128.

⁶ Srpsko građanstvo u srednjem veku, Nastava istorije u srednjoj školi, zv. 2–3, 1951, str. 106–117. ⁷ Dohodak carski povodom 198 člana Dušanovog zakonika Rakovačkog rukopisa, SANU Beograd 1956; Paraspas u skadarskoj oblasti.

⁸ Selo Bogdašići u srednjem veku, Istorijski časopis, knj. VII, Beograd 1957, str. 83–121.

⁹ Srednjevekovni Paštrovići, IC, knj. IX–X, Beograd 1959, str. 151–185; Katuni Crne Gore, Zbornik FFB, knj. X-1, Beograd 1968.

¹⁰ O ulozi Vuka Brankovića, Letopis Matice Srpske, god. 151, maj 1975, knj. 415, sv. 5, str. 475–482. Neverstvo Vuka Brankovića, Zbornik radova o knezu Lazaru, Beograd 1975, str. 223–242.

Več študij je posvetil srednjeveškemu Dubrovniku.¹¹ V proučevanje dubrovnike zgodovine je vnesel nove dimenzije. Razširil je osnovo nekaterih Jirečkovih študij ter na področju znanstvenih raziskav dubrovnike ekonomike napravil velik korak naprej. Opozoril je na mnoge oblike zgodnjega kapitalizma v Dubrovniku. Postavil je smernice bodočim raziskovalcem s teoretičnim razglabljanjem o dubrovniškem srednjeveškem gospodarstvu in družbeni strukturi prebivalstva.

Najširšemu krogu zgodovinarjev in ljubiteljem zgodovine je približal znano književno delo Filipa de Diversisa, rektorja dubrovniške šole »Opis Dubrovnika«,¹² ki ga je prevedel z latinščine in oskrbel s spremno besedo o piscu.

V slovensko zgodovinopisje je posegel z razpravo »Ludovik Kozjakar u Dubrovniku«.¹³ Na osnovi gradiva, ki ga je našel v Zgodovinskem arhivu v Dubrovniku, je objavil več podatkov o odkupovanju vitezov s Kranjskega, ki so jih Turki zajeli v borbah 1475. leta. Leta 1476 sodelujejo Dubrovčani pri osvoboditvi desetih kranjskih plemičev iz turškega ujetništva, med njimi tudi Ludvika Kozjaka. Zgodovinske osebe je literarno obdelal Josip Jurčič v znani povesti »Jurij Kozjak, slovenski janičar«.

Rezultate skrbnih analiz širokega znanstvenega spektra, je I. Božić uporabil pri koncipiranju večjih sintez, ki so nastale kot rezultat timskega dela večjega števila znanstvenikov. Pomemben je njegov delež v »Istoriji Crne Gore« (knj. II-2, Titograd 1970) in »Istoriji Jugoslavije« (Beograd 1972). Zgodovinski procesi jugoslovanskih narodov, tudi slovenskega naroda in še posebej zgodovinski procesi v Despotovini in Zeti niso prikazani izolirano, temveč kot sestavni del obče političnih, družbenih, gospodarskih in kulturnih tokov na Balkanu in v Evropi.

Veliko svojega dela je I. Božić posvetil pisanju zgodovinskih učbenikov za osnovno in srednjo šolo.¹⁴ Menil je namreč, da morajo najpomembnejši rezultati znanstvenih raziskav najti svoj odmev v šoli in postati dostopni najširšim krogom interesentov. Njegove učbenike uvrščajo med najboljše povojne šolske priročnike, saj so doživeli več zaporednih izdaj. Delež slovenske zgodovine v učbenikih je znaten. V posameznih poglavjih obravnava avtor najpomembnejše faze v razvoju slovenskega naroda. Njegova pravilna stališča dokazujejo, da je I. Božić vestno sledil novim dognanjem v slovenski historiografiji. Po njegovi zaslugi so učenci in dijaki v Srbiji dovolj izčrpno informirani o starejši slovenski zgodovini.

S pedagoškim in znanstvenim delom je dosegel I. Božić velik ugled doma in prek naših meja. Več let je bil predsednik društva zgodovinarjev Jugoslavije, predsednik društva Istoričara Srbije, izvoljen je bil za dopisnega člana Srpske akademije nauka i umjetnosti in rednega člana pred kratkim ustanovljene Akademije nauka i umjetnosti Crne Gore.

Ceprav je smrt iztrgala pero iz roke Ivana Božića in mu preprečila, da bi dokončal svoje delo, bo njegova znanstvena misel tlela naprej v delih njegovih naslednikov.

Ignacij Voje

¹¹ Najpomembnejša: Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV i XV veku, IG, zv. 1, Beograd 1949, str. 21–61; Pojava humanizma u Dubrovniku, Historijski pregled, sv. 1, 1953, str. 6–18; Dubrovački kancelar Ksenofon Fidele, Zbornik FFB, knj. IX-1, Beograd 1967, str. 225–245.

¹² Filip de Diversis, Opis Dubrovnika, Dubrovnik 1973; Dve beleške o Filipu de Diversisu, Zbornik FFB, knj. XI-1, Beograd 1970, str. 311–329.

¹³ Zgodovinski časopis, letnik VI-VII (Kosov zbornik), Ljubljana 1953–54, str. 522–529.

¹⁴ Istorija za I razred gimnazije, Beograd 1973; soavtor učbenika za učence srednjih šol, Pregled istorije jugoslovenskih naroda, Beograd 1960.

KONGRESI IN SIMPOZIJI

PETI IN ŠESTI SESTANEK ITALIJANSKIH IN JUGOSLOVANSKIH
ZGODOVINARJEV

»Zgodovinski časopis« doslej še ni poročal o sestankih med italijanskimi in jugoslovanskimi zgodovinarji; mednarodni kongresi o povezavah med jadranskima obalama (1971, 1976), ki jih je glasilo slovenskih zgodovinarjev predstavilo (ZČ 1972, 143—6; 1976, 166—7; 1977, 226—8), so širše zasnovani in ne sodijo direktno v sklop stikov med zgodovinarji obeh držav, ki jih je leta 1960 začel prvi sestanek v Beogradu. Sledilo je srečanje v Milanu, nato v Dubrovniku in po sestanku v Taormini (1964) je bilo treba počakati na prihodnji peti sestanek skoraj dvanajst let. Tak dolg premor med četrtnim in petim sestankom ima svojo razlago. V Taormini je namreč skupna komisija jugoslovanskih in italijanskih zgodovinarjev dokončala diskusijo, ki je sestanke pobudila — revizijo šolskih tekstov o medsebojni zgodovini obeh držav. Tako je peti sestanek v Sarajevu (22.—24. april 1976) pomenil v bistvu nadaljevanje že dovolj ustaljenih stikov, istočasno pa je začel njih novo obdobje: bolj detaljno in na krajša časovna razdobja porazdeljeno obravnavanje problematike, ki so jo sicer prvi sestanki z enako akribijo vendar po nekoliko krajši poti predstavili. Že na sarajevskem sestanku so se udeleženci domenili, da bodo v program prihodnjih stikov vključili tudi starejša zgodovinska razdobja. Poleg te časovne razširitve pa označuje novo obdobje stikov tudi spremenjeno moštvo sobesednikov, referentov in drugih udeležencev sestankov.

Pobuda za oživitve stikov je prišla z jugoslovanske strani. Prizadevni sarajevski univerzitetni učitelj prof. dr. Rade Petrović je prevzel vlogo pokojnega prof. Jorja Tadića ne le formalno marveč tudi dejansko. Tematika sarajevskega sestanka je bila: *revolucija leta 1848/9 in italijansko-jugoslovanske zveze*. Vsaka stran je prijavila štiri referente. Italijansko stran je vodil univerzitetni profesor iz Rima Franco Valsecchi (predsednik italijanskega dela mešane komisije italijanskih in jugoslovanskih zgodovinarjev), z jugoslovanske strani pa so poleg referentov, ki so prebrali pet referatov (prof. Petrović dva), prisostvovali sestanku predsednik zveze jugoslovanskih zgodovinarjev prof. Branislav Vranešević, nekateri ugledni zgodovinarji iz Sarajeva in Beograda ter univerzitetna profesorja iz Ljubljane dr. Ferdo Gestrin (član komisije) in dr. Janko Pleterski. Navzoči so bili tudi predstavniki italijanskega diplomatskega zbora v Jugoslaviji ter zastopniki sarajevske univerze.

Uvodna referata sarajevskega srečanja sta predstavila dosežke historiografije obeh strani o obdobju, ki mu je sestanek namenil svoj delovni potek. To nalogo sta opravila R. Petrović v »Jugoslavenska istoriografija o 1848/49. godini i Jugoslavensko-italijanske veze« ter Alfredo Breccia v »La storiografia italiana sul 1848 e il problema degli Slavi del Sud« (ta referat je bil v originalu objavljen v »Storia e politica«, 1976, 705—723 in v »Italjug«, 1977, št. 4-5, v srbohrvatski in italijanski verziji). Sledili so problemski referati in sicer Francesca Perfettija »Il problema jugoslavo nel pensiero politico italiano del Risorgimento«, v katerem se pa avtor ni povzpел nad znana dejstva o tedanjih nosilcih političnih akcij in miselnosti pri Italijanih. Podrobnejše in bolj sveže je bil predstavljen odnos Benetk do jadranskih problemov referenta Renata Giustija (Venezia e il problema adriatico). V sklopu te obravnave je sodil tudi prispevek Jožeta Pirjevca (Giuseppe Pierazzi) »Niccolo Tommaseo e i rapporti italo-jugoslavi nel 1848—1849«, ki je izsek iz obsežne študije. Stirje jugoslovanski referenti so predstavili: problematiko zedinjenja kršćanskih cerkva in južnih Slovanov v letu 1848 (Milorad Ekmečić), krajevni upor v Grblju v Boki Kotorski leta 1848 (Slavko Mijušković), problem zedinjenja Dalmacije s Hrvatsko leta 1848 (R. Petrović) in razmerje med slovenskim in italijanskim političnim gibanjem v Gorici in Trstu v letih 1848—1849 (Branko Marušić).

Prebranim referentom je sledila diskusija, ki so jo omogočila predhodno razmnožena besedila nekaterih prispevkov. Diskusija ni dosegla tolikšnega obsega, da bi zmanjšala vrednost prebranih referatov, zato bo njih objava — eden izmed skle

pov sestanka se je za to zavzemal — v resnici podala pravo podobo srečanja najširšemu občestvu. Drugi del sestanka je služil poglobljanju stikov med udeleženci v okviru formalnih in neformalnih srečanj. Del take formalnosti je bila tudi resolucija v 13 točkah, ki je bila sprejeta in dokončno izoblikovana med enodnevnim zaključno ekskurzijo po srednji Bosni (Travnik, Jajce) v soboto, 24. aprila. Točke resolucije so bili sklepi in napotila, ki naj bi sooblikovala prihodnje sestanke; omenimo naj le nekatere najpomembnejše. Naslednji sestanek naj bi se odvijal v Italiji maja leta 1977, posvečen naj bo jugoslovansko-italijanskim zvezam v času vzhodnega vprašanja (1856—1878), naslednje srečanje v Jugoslaviji leta 1978 naj bi obravnavalo migracije med obema obalama Jadrana (15. do 17. stoletje). S tem v zvezi naj bi italijanska stran podobno kot jugoslovanska ustanovila posebno podkomisijo za zgodovino pred 19. stoletjem. Zelo pomembna skupna ugotovitev je bila, da se morajo referati objaviti in sicer italijanski v prevodu v jugoslovanski zgodovinski periodiki in prispevki Jugoslovancov (v italijanskem prevodu) v italijanskih publikacijah. Prihodnja srečanja naj bi sodila o možnostih, da se gradivo izda v posebnih edicijah. Pobuda posebnega pomena je tudi vpeljava svobodnih tečajev zgodovine jugoslovanskih narodov na italijanskih univerzah in obratno. Realizacija tega je najtesneje povezana z izmenjavo univerzitetnih učiteljev zgodovine v obliki krajsih študijskih potovanj.

Šesti sestanek v Firencah 10. in 11. junija 1977 (nedelja 12. junija je bila rezervirana za izlet po Toskani: Siena, S. Gimignano, Fiesole) je nadaljeval po poti, ki jo je zastavilo in programiralo predhodno srečanje. Italijanska stran se je na sestanek prav temeljito pripravila, v okviru »Società italiana per l'organizzazione internazionale« je bil organizator »Comitato di coordinamento per gli scambi internazionali nelle scienze storiche« iz Rima. Odvijal se je v zgradbi toskanskega deželnega sveta. Poseben poudarek je dala sestanku navzočnost vladnih organov, tako podsekretarja v zunanjem ministrstvu Luciana Radija in senatorja Franca Calamandreia (podpredsednika senatne komisije za zunanje zadeve), ki sta imela pozdravna govora; govor predsednice deželnega sveta Lorette Montemaggi pa je bil (zaradi odsotnosti) prebran. Skoraj vsi referati, ki so bili za srečanje najavljeni, so bili predhodno razmnoženi in udeležencem na razpolago. Že ob začetku sta obe strani ugotovili, da so nekateri referati s predhodnega sestanka že objavljeni ali pa so pred izidom (Ekmečić, Breccia, Petrović). Jugoslovani so prijavi pet referatov (Dragovan Sepić je svoj prispevek napisal, zaradi nujne zadržanosti pa ni utegnil v Firence), enako tudi Italijani. Tema srečanja je bila: »*La questione d'oriente e i rapporti italo-jugoslavi 1856—1878*«, vodila sta ga novi predsednik italijanskega dela mešane komisije prof. Rudolfo Mosca z univerze v Firencah in prof. R. Petrović. Po že ustaljenem vzorcu sta bila na prvem mestu prebrana historiografska prispevka, ki sta jih podala za jugoslovansko stran profesor sarajevske univerze Milorad Ekmečić in za italijansko asistent na univerzi v Perugia Armando Pitassio (pred leti je bil lektor za italijanščino na ljubljanski univerzi). Po vrstnem redu so sledili prispevki Liljane Aleksić (Srbska akademija znanosti) o srbsko-italijanskih odnosih v desetletju 1860—1870, J. Pirjevca (univerza v Trstu) o Jugoslovanih v italijanski politiki v desetletju po pariškem miru (1856). Referata prof. Mosce o vzhodni politiki italijanskih vlad po letu 1866 in prof. Pie Grazie Baldelli z univerze v Viterbu o vzhodni politiki vlad leve (governi della Sinistra) sta zadevala zelo širok problem italijanske zunanje politike v drugi polovici 19. stoletja. Profesor Petrović je predstavil aktivno italijansko udeležbo v bosanskih vstajah v letih 1875—1878, Giuliano Caroli z univerze v Rimu je interpretiral italijansko-jugoslovanske odnose v poročilih italijanskega generalnega konzula v Trstu za čas 1860—1880 (tematika sega tudi v slovensko zgodovino), Branko Marušić pa je nadaljeval v Sarajevu začeto tematiko italijansko-slovenskih odnosov na Primorskem za čas 1860—1870. Predavanje D. Sepića o jugoslovanskih narodih in italijanski politiki v vzhodni krizi je odpadlo.

Diskusija, ki je prebranim referatom sledila, je bila živahnjša kot v Sarajevu, vendar je znanstveni dialog ohranjal podedovane okvire. V debato so poleg referentov posegali tudi poslušalci, med katerimi je bilo nekaj uglednih predstavnikov italijanske historične znanosti (S. Anselmi, F. Curato, P. F. Palumbo, P. Pastorelli). Opazen se zdi pomislek diskutantov, da je prebrano gradivo preveč poročalo o odnosih Italije do jugoslovanskih narodov (Pirjavec, Mosca, Baldelli, Sepić) kot pa obratno (le L. Aleksićeva je govorila o razmerju Srbije do Italije). Tudi referati šestega srečanja naj bi se objavili, kar bosta oskrbeli jugoslovanska stran za pri-

spevke italijanskih avtorjev in obratno, italijanska za prispevke Jugoslovancev. Neka formalna resolucija ni bila sprejeta, pač pa je obilo upravičenih pomislekov sprožilo primernost vključevanja problematike jadranskih migracij v delokrog srečanj, ko se temu posvečajo posebni mednarodni kongresi. Toda sledeč začetni poti je tak vsebinski dodatek k modernim temam le ostal v programu prihodnjega srečanja, ki bo leta 1978 najverjetneje v Portorožu in bo posvečeno starejši zgodovini, vključilo pa bo tudi novejšo zgodovino in s tem najavilo vsebino prihodnjih sestankov, ki bodo postopoma z obravnavo prišli tja do prve svetovne vojne.

Podobno kot velja za stike jugoslovanskih zgodovinarjev z delovnimi tovariši drugih držav in narodov ugotovitev potrebnosti in koristnosti, isto velja tudi za sodelovanje z Italijani. Se več, prav najnovejša zgodovina obeh držav in njunih narodov kaže na zanimiv razvoj medsebojnih odnosov, ki jih prepletajo vezi prijateljstva in sovražnih nastopov. Resnična zgodovina takih mihanj je položena v roke poštenih raziskovalcev na obeh straneh. S tem v zvezi še lahko zapišemo, da bi srečanjem mogli očitati kakšno pomanjkljivost. Ena izmed teh je odsotnost zgodovinarjev (na primer italijanskih iz Trsta ali hrvatskih, ki bi predstavili zapletene istrske razmere), ki jim je bolj kot drugim poznana krajevna problematika z vsemi oblikami strpnega in nestrpnega sožitja obeh jadranskih sosedov. Če pomislimo zlasti na kompleks tržaškega vprašanja, potem vemo, da se je lokalni problem projiciral v svetovni prostor in ga je šele današnji čas uspel rešiti (osimski sporazum). Prav tu čaka zgodovinarje obeh držav še mnogo ključnih nalog, ne le zato, da usmerjajo na pravo pot »zgodovinsko resnico«, marveč da služijo potrebam sedanjosti, ki rešuje svoje zgoče probleme tudi v pravem spoznanju neke ali več zgodovinskih danosti (s tem v zvezi se je referentu na sestanku v Firencah v zvezi s primorskimi zadevami zdelo potrebno še posebej naglasiti problematiko Beneških Slovencev). Koristi sestankov so velike, če pa pomislimo še na objavo gradiva, je učinek zares večstranski.

Branko Marušič

SIMPOZIJ SLOVENSKEGA RAZISKOVALNEGA INŠTITUTA O SOCIOGOSPODARSKIH IN PROSTORSKIH PROBLEMIH SLOVENCEV V ITALIJI

(Trst od 27. do 29. januarja 1977)

V organizaciji Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu (SLORI), se je v dneh od 27. do 29. januarja 1977 odvijal simpozij z delovnim naslovom »O sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji«. SLORI je s tem simpozijem dokazal svojo upravičenost, velik delovni polet svojih sodelavcev in posluh za dogajanja ter potrebe slovenske narodne skupnosti v Italiji. Inštitut, ki se je formiral leta 1973, je nastal zaradi potrebe »obdelovanja oziroma analize problemov Slovencev v Italiji« in zato je jasno, da se je moral v svojih prvih nalogah in programskih smernicah lotiti predvsem problemov družbene strukture, gospodarske sfere in prostorskih vprašanj Slovencev v Italiji, ker so bile te teme zmeraj prisotne v manjšini, niso pa, zaradi objektivnih razlogov, nikoli prišle do izraza na raziskovalni podlagi.

Inštitut SLORI je v kratkem obdobju svojega obstoja že bil soorganizator mednarodne konference o manjšinah leta 1974 v Trstu, organizator in izvajalec »posveta o šolstvu« leta 1976 in edini nosilec simpozija o sociogospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji. Ker so teme, prebrane na simpoziju, izredne važnosti za vsakogar, ki se kakorkoli ukvarja s slovensko narodnostno skupnostjo v avtonomni deželi Furlaniji-Juljski krajini, bom podal kratko oceno najvažnejših referatov.

Organizatorji simpozija so si zastavili problem štirih specifičnih sociogospodarskih in prostorskih območij v Italiji, to je v Kanalski dolini za vasi Ukve, Ovčja vas, Zabnice, v zahodni Beneški Sloveniji za občini Tipana in Bardo, v vzhodni Beneški Sloveniji za občini Dreka in Grmek, na Goriškem za Štandrež, na Tržaškem za tovarno postajališče pri Fernetičih in občino Repentabor ter za tržaški del industrijske proste cone na Krasu. Naštete sondne raziskave so sodelavci SLORI tipizirali in prišli do splošnih zaključkov sociogospodarske tematike, kjer so se izluščili najaktualnejši problemi od Trsta do Trbiža.

Program simpozija je bil zaradi omejenega časa zelo natrpan, vendar so udeleženci, med katerimi so bili prisotni vidni predstavniki znanstvenega, kulturnega in političnega življenja z obeh strani meje, zavzeto in aktivno sodelovali in prispevali k brezhibnosti in visoki znanstveni ravni simpozija v celoti.

Začetni metodološki referat sta napisala prof. dr. Vladimir Klemenčič iz Ljubljane in dr. Karel Šiško iz Trsta. Referat je sad dolgoletnega sodelovanja in prizadevanj obeh institucij, tako Geografskega inštituta iz Ljubljane kot Slovenskega raziskovalnega inštituta iz Trsta.

Teze, ki ju avtorja postavljata kot »Izhodiščna načela za vrednotenje sociogospodarskih in prostorskih problemov Slovencev v Italiji«, smo v zametku že srečali na mednarodni konferenci o manjšinah leta 1974 v Trstu, kjer je v komisiji za sociogospodarska vprašanja manjšin sodelovalo veliko zamejskih diskutanov. Porodila se je torej zamisel, da bi študij te posebne oblike diskriminacije manjšin v sociogospodarskem in prostorskem smislu še poglobili. Zato je ta simpozij konkretizacija posebne, že v preteklosti slutene, a ne poglobljene teze, da ni obravnavanje manjšin le obravnavanje skupnosti z jezikovnimi, kulturnoprosvetnimi in šolskimi značilnostmi, ampak da moramo manjšinsko problematiko obogatiti tudi s socialnimi, gospodarskimi in prostorskimi vprašanji.

Avtorja sta se lotila tudi načelnega teoretskega načina obravnavanja narodno-manjšinske problematike v zvezi s temi vprašanji. Narodna manjšina izgublja značilnosti lastnega naroda predvsem na sociogospodarskem področju, ker jo pogojuje družbena skupnost tuje nacije. Medtem ko ostajajo jezikovne in kulturne vezi nespremenjene, se močno spreminjajo sociogospodarske značilnosti povezanosti z matičnim narodom. »Procesi repulzije na eni in atrakcije na drugi strani spreminjajo objektivno, če že ne subjektivno značaj narodne manjšine. Vsiljujejo ji socialno in prostorsko strukturo, ki ni njej izvirna«, kar v končni fazi pomeni »postopno izgubo nacionalnih značilnosti, asimilacijo in raznaroditev«. Rešitev se avtorjema kaže v politični, zakonodajni in gospodarski avtonomiji, še več, pri tej avtonomiji, bi morala narodna skupnost v zamejstvu nastopati kot subjekt, kot enakovreden partner državi, v končni konsekvenci, bi morala manjšina doseči raven samoodločanja in celo samoupravljanja v kontekstu določene družbene, gospodarske in politične stvarnosti, da bi kot subjekt odgovarjala za svoje izbire in sama mosila odgovornost pred lastnim narodom.

Seveda se tako Klemenčič kot Šiško zavedata, da je »za državo in večinsko skupnost nepojmljivo, da bi odločanje ali soodločanje o prostoru, ki je naseljen z narodno manjšino, prepustili tudi narodni manjšini«. Narodna manjšina se mora torej podrežati odločitvam večinskega naroda, vendar mora težiti za tem, da večinski skupnosti vsili pojmovanje, da mora manjšina nastopati kot enakopraven partner odločanja, saj bi bila v nasprotnem primeru »tudi najbolj demokratična, najbolj decentralizirana v odločanju in najbolj masificirana družba v odnosu do narodne manjšine avtoritarna in diktatorska«. Referat se zaključuje z velikim posluhom za aktualnost sociogospodarskih in prostorskih problemov v povezavi s problemi prostorskega planiranja in novih prostih con in infrastruktur, ki so neizbežne, ker mora razvoj nedvomno dalje. Konkretizacija makronačrtov ob meji, od Kokovega, prek Šandreža do Lazareta, zahteva prostorske in ozemeljske rešitve. »Prostor je postal dobrina, ki ga potrebuje družba; z odvzemanjem prostora manjšini je večinska družba začela še intenzivneje ogrožati eno od objektivnih jamstev za obstoj in relativen razvoj narodnih manjšin.« Kakih odrešujočih rešitev avtorja ne dajeta. Poudarjata sicer, da bi morala manjšina tudi pri problemih prostorskega planiranja soodločati, vendar se istočasno zavedata, da bi bilo to v praksi težko izvedljivo. Ostajata zato na stališču, da »nacionalna značilnost dela prebivalstva ne more ustaviti razvojnih procesov« in da mora narodna manjšina kloniti pred interesi širše skupnosti. Zato je »narodna manjšina, ki ima šibko socialno strukturo, v fazi razkroja njene agrarne strukture in tradicionalnega kmetijstva, postala rezervoar delovne sile na nizki stopnji kvalifikacije«, torej prepletajoči procesi, ki vodijo manjšino v socialno-gospodarsko degradacijo, v končni konsekvenci pa v asimilacijo in raznaroditev.

Avtorja se po teh nespodbudnih ugotovitvah omejujeta na nasvet večinski skupnosti, da »mora razumeti, kako nujno je izoblikovati instrumente in oblike soodločanja za manjšinsko skupnost, ki pa v teh oblikah in s takimi instrumenti ne sme biti majorizirana, pač pa vzeta v poštev kot enakopraven partner odločanja«. To je torej vodilna nit celotne študije in edina rešitev, ki je v

referatu realno nakazana. »Manjšini naj omogočijo prostorsko ureditev, ki ne bo uničila kvalitete njenega prostora. V kolikor pa so spremembe socioekonomskega in prostorskega značaja na manjšinskem ozemlju res nujne, mora večinska družba nuditi manjšini tako protivrednost, ki ji bo zagotovila nadaljnji obstoj na lastnem prostoru in tako socialno mobilnost ter izoblikovanje socioekonomske strukture, ki bo adekvatna socioekonomski strukturi večinskega naroda.«

Tako podrobna analiza tega referata je bila potrebna, ker predstavlja teoretsko in metodološko pot, po kateri so se ravnali skoraj vsi referenti, ki so sodelovali pri tržaškem simpoziju. Naj navedem nekaj izredno zanimivih referatov, tako referat Darka Bratine o sociogospodarskem položaju goriške pokrajine s posebnim ozirom na probleme Slovencev, ki je spadal v sklop študij o Goriški, referat Ferruccio Clavore o nerazvitosti in izseljenstvu, ki se je nanašal na pereče probleme Beneške Slovenije, referat Maria Gariupa o sociogospodarski in nacionalni podobi prebivalstva v Ukvah in Ovcji vasi (Kanalaska dolina), ter referat skupine Pavel Štrajn, Marjan Klemenčič, Vito Svetina o analizi prostorskih, sociogospodarskih in narodnostnih problemov na območju predvidene jugoslovansko-italijanske proste cone na tržaškem Krasu.

Simpozij je v celoti dokazal visoko stopnjo znanstvenega udejstvovanja notranjih in zunanjih sodelavcev inštituta SLORI. Predvsem pa je večinski družbi in tudi matičnemu narodu dokazal pomembnost narodnih manjšin, zlasti še v sedanjem trenutku. Simpozij je istočasno nakazal obveznosti večinske družbe do manjšine in postavil odločno zahtevo, podkrepljeno z znanstvenimi izsledki in podatki, kako ne more večinska družba spregledati manjšine pri odločanju o njej.

Med simpozijem so odpnili tudi razstavo kart, grafikonov, tabel in statističnih podatkov, ki so služili pri oblikovanju tako kompleksnih referatov. Referati so bili v slovenščini in italijanščini razmnoženi kot interna publikacija SLORI, objavljeni pa so bili tudi v Primorskem dnevniku.

Boris Gombač

VII. MEDNARODNI KULTURNOZGODOVINSKI SIMPOZIJ MODINCI 77 V RADENCIH

Letošnji 7. mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci je po štirih letih ponovno organizirala Univerza v Mariboru. Odvijal se je v Radencih med 5. in 8. julijem ter je imel za temo: *razvoj prometnih zvez v panonskem prostoru do leta 1918*. Simpozija se je udeležilo okoli 100 strokovnjakov, ki se tako ali drugače bavijo z zgodovino prometa in njegovo siceršnjo problematiko na tematsko določenem ozemlju. Na simpoziju je bilo prebranih 10 referatov in nekaj koreferatov ob sorazmerno skromni diskusiji, ki je zadevala predvsem problematiko izgradnje železnic na Madžarskem.

Po slovesni otvoritvi, ki so jo opravili predstavniki štirih sodelujočih dežel, zastopnik pokrovitelja podpredsednik IS Slovenije tov. Rudi Čačinovič in predstavnik organizatorja rektor Univerze v Mariboru prof. dr. Mirko Bračič, je imel akademik dr. Bratko Kreft uvodni referat »Kulturna tradicija slovenskega sveta med Muro in Dravo«, v katerem je orisal prisotnost slovenske ustvarjalne misli v srednjem Podravju in njeno odmevnost vzdolž vzhodnega roba Alp do Dunaja in še dalje na Moravsko, Češko in Slovaško. To spletanje slovanskih oziroma slovenskih duhovnih dosežkov, ki ga lahko zasledujemo od časov kneza Koclja v 9. stol. do delovanja dr. Matije Murka na praški univerzi v 20., se pne v tisočletnem časovnem loku, katerega kvalitetni vrh pomenja dejavnost znamenitega slavista dr. Frana Miklošiča na dunajski univerzi. Predavanje je izzvenelo v ugotovitvi, da delež slovenske tvorne misli v srednjem Podonavju ni zanemarljiv ter da ga je najti na vseh toriščih človeške duhovne dejavnosti. Zato v tem prostoru ne more biti govora o kakikoli superiornosti posameznih narodov in njihovih kultur, ampak o vsestranski penetraciji, ki jo jezikovne pregrade niso mogle nikoli preprečiti. Prav v tem oziru je obravnavano ozemlje, kjer se srečujejo avstrijski, madžarski, slovenski in hrvaški narod, preizkusni kamen za sožitje evropskih narodov v smislu mednarodnega sodelovanja, prireditve kot je simpozij pa ena izmed poti za doseg tega sožitja.

V naslednjih treh dneh so sledili po 4 referati oziroma koreferati, ki so tematsko obravnavali prometne razmere na obravnavanem ozemlju, pri čemer so se 4 referati oz. koreferati bavili z železniškim prometom, eden z vodnim, ostalih 7 pa več ali manj s cestnim.

Dr. Jože Sorn (Institut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana) je govoril o »Modernizaciji cestnega in vodnega omrežja v času od leta 1713 do 1830 na ozemlju današnje SR Slovenije«. Razprava je poskušala odgovoriti predvsem na 3 vprašanja: na nastajanje gospodarskega prostora, ki je gravitiral na severnojadranska pristanišča in se je po letu 1718 vse bolj agrarno aktiviral, na iz tega rezultirajočo organizacijo in izgradnjo cestnih in vodnih poti ter končno na uvajanje tehničnih novosti pri teh delih. Dela na komercialnih cestah in vodnih poteh je po letu 1717 začela vedno bolj financirati država, uporabo tlačanske sile pa je po letu 1760 zamenjala strokovna. Sočasno so komisije za cestna in vodna dela zamenjale direkcije z boljšimi strokovnimi močmi in večjimi finančnimi sredstvi. Francozi so v ta sistem vnesli svoj način načrtovanja, financiranja in gradbene tehnike, ki pa ga je po odhodu Francozov zopet zamenjal avstrijski, le da so ga strokovno izpopolnili. Po letu 1825 se je začel uvajati makadamski način gradnje cest, ki je obveljal v glavnem do uvedbe sodobnih cest z brezprašnimi cestišči.

Bernard Stulli (Hrvatski arhiv, Zagreb) je obravnaval »Prometne probleme Hrvaške od začetka 18. stol. do leta 1918«. Na začetku tega obdobja je bil hrvaški prostor razkosan in zato najvažnejša vodna pot Sava od Siska dalje mejna reka, ki je to deloma ostala prav do leta 1918. Pravokotno nanjo je potekala druga smer in to cestna iz Panonije k morju, kateri se je v obravnavanem obdobju posvečala največja pozornost. Ta smer je vplivala na izgradnjo cest in železnic, na prevlado tranzitnega prometa in na lokacije nastajajoče industrije.

Dr. Geza Bencze (Univerza, Budimpešta) je razložil »Prometne razmere in cestno omrežje v jugozahodni Ogrski med 18. in 19. stoletjem«. Zaradi morfoloških in hidrografskih razmer se je v komitatu Zala razvila izredno gosta cestna mreža z vozliščem na območju Nagy Kanizse, v komitatu Somogy (Vas) pa ravno obratno. Hidrografske razmere so izredno vplivale na stanje cest, ki so bile večinoma na nasipih in zahtevale ogromne vzdrževalne stroške. Zato se je vse 19. stol. posvečalo posebno veliko pozornost vodnoregulacijskim in šele na drugem mestu cestnogradbenim delom. Šele dejstvo da so reke postajale vse plitveje in zato vse manj plovne oziroma da niso več zmogle povečanega prometa je v 1. pol. 19. stol. povzročilo pospešeno izgradnjo cest in v 2. pol. istega stoletja železnic.

Dr. Ernő Deak (Univerza, Dunaj) je mačel problematiko »Meddeželnih cest v pred- in zgodnji fazi industrijskega razvoja v gradiščanskem in zahodnoogrskem prostoru«. Najprej je preciziral pojem deželne ceste v njeni statični (trasa) in dinamični (promet) funkciji ter njeno prevladujočo vlogo v razvoju osebnega, tovarnega in vojaškega prometa na obravnavanem obmejnem ozemlju. Nato je zasledoval njen razvoj od poznega srednjega veka prek turške okupacije do obdobja 1711—1848. Zaradi obmejne lege so bile prav deželne ceste s svojimi modifikacijami najboljši izraz vsakokratne politične situacije in jih je zato treba prav iz tega gledišča tudi vrednotiti. Ob tem je referent obravnaval pravne oziroma zakonske osnove cestnega prometa, njegove tehnične pogoje vključno z razvojem transportnih sredstev in končno organizacijo prometa z ozirom na njegov značaj, pri čemer igra vlogo pri osebnem in blagovnem predvsem trgovski, pri vojaškem pa strateški vidik cestnega omrežja.

Jože Curk (Pokrajinski arhiv Maribor) je v svojem referatu »Razvoj prometnih zvez v severovzhodni Sloveniji« podal splošen pregled tega razvoja od predzgodovinskih časov do danes, pri čemer je bolj kot o razvoju prometnih sredstev govoril o razvoju prometnih smeri. Zato je v svojem referatu obravnaval vse tri vrste prometa: cestnega, vodnega in železniškega, njih medsebojno dopolnjevanje in občasno izključevanje ter pogoje in perspektive njihovega najnovejšega razvoja.

Josip Adamček (Univerza, Zagreb) je segel s svojim referatom »Trgovske zveze severne Hrvaške s Primorjem v 16. in 17. stoletju« v čas, ko so turška osvajanja ogrozila stare trgovske poti med Slavonijo in Jadranskim morjem in se je zato promet v veliki meri preusmeril prek Slovenije. Vendar ne popolnoma, saj je promet prek Gorskega Kotara kljub vsem nevarnostim ostal skozi vse 16. stol. dovolj živahen. Važno vlogo pri organizaciji tega prometa so imeli knezi Zrinski, ki so sredi stoletja dobili Vinodol in Pokuplje in s tem ustvarili posestni most med Slavonijo in Primorjem. Trgovsko blago je obsegalo: žito, živino, sol, ribe, tekstil in koloniale.

V 17. stol. je ta trgovina še narastla, saj so se Zrinski začeli vanjo vključevati kot podjetniki in zato monopolizirati trgovino svojih podložnikov. Proti temu se je boril Dunaj, ki je po padcu Zrinskih to trgovino uničil in s tem prekinil proces ekonomskega osamosvajanja Hrvatske.

Koreferat dr. Miroslava Pahorja (Pomorski muzej Piran) je načel zelo zanimivo temo vpliva cestnega prometa in zlasti furmanstva na odločanje mladih za pomorski poklic. Ta vpliv je očiten v 18. in zlasti v 19. stol., ko vemo, da se je prek 6.000 pomorskih delavcev rekrutiralo iz krajev, ki leže ob ali v bližini komercialnih cest. Z uveljavitvijo železnice in upadom furmanstva ob koncu 19. stol. je začela upadati tudi rekrutacija pomorskih delavcev iz severovzhodne Slovenije, ki je po prvi svetovni vojni skoraj povsem prenehala.

O problematiki železniškega prometa sta bila prebrana 2 referata in 2 koreferata.

Dr. Paul Mechtler (Prometni arhiv Dunaj) je v svojem referatu »Razvoj železniškega prometa v vzhodni Avstriji« govoril o pogojih, ki so vplivali na gradnjo železnic v Avstriji. Potem ko je Franc Riepl 1829–1836 sprogramiral glavno železniško zvezo od Galicije prek Dunaja do Jadranskega morja, sta se začeli graditi severna (Rotschild) in porabska (Sina) proga. Do leta 1848 je severna proga dosegla pri Bohuminu prusko mejo, južna pa je segla do Ljubljane. Cas Bachovega absolutizma je forsiral gradnjo državnih železnic, vendar je morala država zaradi finančnih težav po letu 1854 vse proge prodati privatnim družbam. Gradnja prog se je upočasnila, kar se je pokazalo za usodno ob vojnih dogodkih 1859–1866. Po letu 1867 se je začelo s pospešeno gradnjo železniških zvez med avstrijsko in ogrsko polovico države. Vendar se je tudi ta zalet leta 1873 ustavil zaradi velike borzne krize. Veliki projekti so se morali umakniti vrsti lokalnih prog, ki so jih financirale predvsem privatne družbe. Postopno poddržavljenje železnic se je polno uveljavilo šele v začetku 20. stol., saj je bil finančni uspeh železnic zaradi monopolnega položaja v javnem prometu zagotovljen, poleg tega pa so opravile velike transportne usluge zlasti v času 1. svetovne vojne.

Dr. Istvan Sary (Budimpešta) je obogatil naše znanje »O izgradnji najvažnejših železniških prog zahodnega Podonavja ter njihovem vplivu na družbeno-gospodarske razmere«. Načrtovanje železnic na obravnavanem ozemlju se je začelo že leta 1836 z izdajo 25. člena, ki je v 13 točkah navedel vse pomembne proge, ki bi jih naj zgradili privatni podjetniki, domači ali tuji, pod zelo ugodnimi pogoji. To možnost so izrabili avstrijski podjetniki pod vodstvom bankirja Sine, in se ogreli za realizacijo železniških zvez Dunaj–Győr in Dunaj–Wiener Neustadt–Sopron–Győr. Vendar je takrat zmagala varianta Dunaj–Pešta po levem bregu Donave, ki jo je podpirala bančna zveza Szytanyi–Ullmann–Rotschild. Varianta Dunaj–Sopron je bila realizirana šele 1847, nadaljevanje te proge Sopron–Szombathely–Körmend–Zalaegerszeg–Nagy Kanizsa pa celo šele 1865. Tudi proga Dunaj–Győr je stekla šele 1855. Taka zakasnitev je pomenila upad trgovske aktivnosti Győra in Soprona, ki ga je še povečala otvoritev proge Pesta–Fehervár–N. Kanizsa–Pragersko 1861. Da bi se Győr rešil iz nastalega prometnega vakuuma, je dosegel izgradnjo proge Győr–Szombathely–Gyanafalva 1870–1872. Ta pa je bolj kot Győru koristila Szombathelyju, ki je kmalu podvojil svoje prebivalstvo, koristila pa je tudi mestom Papa, Celldömölk in Sarvár. Ker pa so progo Sopron–Győr realizirali šele 1876, progo Győr–Pešta pa celo šele leta 1884, je Győr kljub vsem naporom izgubil vlogo glavnega trgovskega središča zahodne Ogrske, ki ga je šele v našem stoletju nadomestil industrijski vzgon, ki je zopet pripomogel temu mestu do nekdanje veljave.

Koreferenta dr. Janos Lakos (Budimpešta) in dr. Klara Merey (Pecs) sta dopolnila podobo nastajanja železniškega omrežja v zahodni Madžarski ter s mnogimi dejstvi podrobneje ilustrirala upravne, gospodarske, trgovske in prometne pogoje, ki so vplivali na izobliko te mreže.

Referat dr. Othmarja Pickla (Univerza Gradec) »Mura in Drava kot prometni poti proti jugovzhodu« je bil posvečen problematiki obeh rek in njihovi plovnosti skozi stoletja. Obe reki sta bili že od srednjega veka važni prometni žili, na katere križiščih z daljnovodnimi trgovskimi potmi so se razvila pomembna trgovska središča: Radgona, Maribor, Ptuj in Varaždin. Turška osvajanja so povzročila, da so obe reki od 16. stol. dalje uporabljali le do Radgone oziroma do Varaždina. Med vojno 1683–1688 sta postali obe reki važni oskrbovalni žili za preskrbo armade, čeprav je njuna transportna zmogljivost znašala največ 300 splavov in 300 čolnov letno. Po letu 1718, ko se je trgovina začela naglo dvigati, je postal rečni promet

deželnoknežji regal. V letih 1725 in 1728 so dobili radgonski splavarski mojstri dovoljenje, da smejo voziti do Beograda. Ker so čolni lahko tovorili le 9 do 13 ton blaga, so bile tarife mnogo višje kot na Donavi. Kljub temu pa se je v 18. stol. pretovorilo veliko železnine na Ogrsko. Čeprav so se po letu 1784 odpravili vsi obstoječi privilegiji za vožnjo po Muri, je vendar promet po njej upadel in še pred marčno revolucijo prenehal. Vzrok tega upada je iskati v dejstvu, da se je plovnost reke zmanjšala in da je naraščal cestni promet, ki je bil vedno bolj konkurenčen. Drava je bila še v 17. stol. plovna do Maribora le za splave ne pa za čolne. V Mariboru še leta 1684 niso znali izdelovati tovarnih čolnov. Zato je Maribor šele po letu 1718 postal pomembno izhodišče za čolnarski promet. Vendar pa je bila Drava vedno plovna le navzdol, nikoli pa navzgor. Vožnja s čolni (šajkami) se je uvedla na Dravi mnogo pozneje kot na Muri. Šele po sredini 18. stol. pa se je začela vožnja s čolni in šajkami od Dravograda navzdol. Ovirajoče čeri pri Velki, Sp. Vižingi in Ribičju so 1818—1819 razstrelili, nakar se je promet občutno povečal. Močno se je razvil Vuhred. Sredi stoletja je pripeljalo s Koroške letno po 200 čolnov s 14 do 17 tonami železnih in svinčenih izdelkov v Maribor, od koder so potovali naprej z železnico. Takrat je vozilo po Dravi 700 do 800 čolnov in 1.100 do 1.200 splavov. Glavni tovor je bil les iz 400 pohorskih žag, nato steklenina, železo, svinec in sadje. Tudi na Dravi je bil promet urejen po deželnoknežjih privilegijih. Glavna pristanišča so bila v Beljaku, Mariboru, Ptuj in Ormožu. Otvoritev koroške proge 1863 je povzročila, da je zadnja šajka peljala po Dravi leta 1888. Splavarstvo pa je živelo še naprej ter med leti 1934—1938 doživelo celo svoj višek in ugasnilo leta 1945. Od takrat sta Drava in Mura prometno mrtvi reki, z izgradnjo sistema elektrarn pa sta postali važna vira električne energije.

Kot se iz povzetkov vidi, se je večina referatov držala časovnega okvira 1711—1918, izrazito prekorajčila sta ga le prof. J. Adamček, ki je segel v 16. in 17. stol. in J. Curk, ki je v svojem referatu prikazal splošni razvoj prometnih poti od arheoloških obdobij do danes. S tem je bil nakazan problem, ki ga bo moral simpozij rešiti tako, da bo razširil časovni okvir simpozijjskih tem prek leta 1918, saj so se prav v srednjem Podonavju po razpadu Avstro-Ogrske zgodile tako bistvene politične, gospodarske in kulturne spremembe, da so pogojile popolnoma nove odnose med tu živečimi narodi. Ti odnosi, kot so na koncu zborovanja ugotavljali vodje posameznih delegacij in ponovno predstavnik organizatorja rektor mariborske univerze dr. Mirko Bračič, niso nujno razdvojevalni, ampak so obratno, nujno povezovalni v smislu in interesu splošnega mednarodnega in še posebej evropskega sodelovanja, kar s svojo uspešnostjo že vrsto let dokazuje prav modvinski simpozij. Časoven premik simpozijjske teme se bo pozitivno odrazil že na prihodnjem zborovanju v Osijeku ob temi »Industrializacija srednjega Podonavja med leti 1873 in 1929«. Na njem se bo gotovo poskušalo osvetliti tudi proces industrijske osamosvojitve posameznih držav, nastalih na ozemlju, ki je bilo pred letom 1918 politično in gospodarsko enotno organizirano.

Razveseljivo je, da je kot peta soudeleženka simpozija pristopila zvezna dežela Štajerska, ki je bila mekoč zgodovinsko, danes pa je znanstveno zainteresirana za sodelovanje pri skupnem proučevanju zgodovinske usode, ki je krojila življenje tega dela Podonavja. Na koncu poročila lahko ugotovimo, da je simpozij ob odlični organizaciji uspel, da je ekskurzija v Pomurje dosegla svoj namen s tem, da je udeležence simpozija seznanila z organizacijskimi osnovami delavskega samoupravljanja v okviru družbenopolitične skupnosti in delovne organizacije ter z urejenostjo manjšinske zaščite na narodnostno mešanem ozemlju, in končno da je z nastopom folklornih skupin iz vseh dežel-udeležencek dala tej prireditvi tudi po tej strani mednarodno obeležje.

Jože Curk

SEDMI KONGRES JUGOSLOVANSKIH ZGODOVINARJEV

(Novi Sad 4.—7. oktober 1977)

Obdelavi vprašanja odnosa med vasjo in mestom, izhodiščne teme na predhodnem zborovanju v Budvi pred štirimi leti, se je na letošnjem zborovanju pridružila obravnava *družbenih struktur in gibanj na območju Jugoslavije*. Tej osnovni temi se je pridružila še vrsta referatov, posvečenih jubilejem predsednika Tita

ter problematiki v novem, usmerjenem šolstvu. Med referati, ki so obravnavali revolucionarno Titovo vlogo, naj posebej omenimo plenarni referat **Pere Damjanovića** »Vloga Josipa Broza Tita v izgradnji marksistične partije — bistveni faktor zmage jugoslovanske socialistične revolucije«.

Udeležencev kongresa je bilo nad tisoč (v Budvi šeststo), od tega iz Slovenije blizu šestdeset. Pri tem je bilo opazno, da so se udeležili kongresa iz Slovenije predvsem sodelavci znanstvenih in strokovnih ustanov, medtem ko je šolnike zastopalo le nekaj posameznikov. Delo kongresa se je, podobno kot na dosedanjih kongresih, odvijalo v plenumu (osem referatov) ter v sekcijah (od 92 najavljenih referatov in poročil je bilo prebranih 74). Videti je tudi bilo, da so se posamezni avtorji oddaljevali od okvirne teme ter razpravljali tudi o drugih vprašanih. Zato je bila ob zaključku kongresa dana sugestija, naj bodo prihodnji kongresi vsebinsko bolj zgoščeni kot dosedanj.

Se zlasti živahno diskusijo so v plenumu prvi dan kongresa zbudili referati o vlogi in mestu zgodovine v usmerjenem šolstvu ter vprašanje metodoloških problemov strukturalne zgodovine s posebnim ozirom na stopnjo razvoja jugoslovanskega zgodovinopisja. Tako referati (**Rade Petrović**, **Milutin Perović** in **Brvoje Matković**) kot diskusija so ob prvem vprašanju pokazali ne le na položaj zgodovine na naših šolah, ampak tudi na prizadevanja po nadaljnjem omejevanju pouka zgodovine v reformirani šoli po vseh naših republikah. V nasprotju s temi in podobnimi težnjami so se udeleženci kongresa zavzeli za poglobitev pouka zgodovine na vseh nivojih ter za večjo družbeno vlogo zgodovinopisja kot znanosti ter učnega predmeta, ali drugače povedano, kot sredstva za razvijanje napredne zgodovinske zavesti v naši družbi. Kongres je tudi sprejel sklep o sestavi posebnega dokumenta, s katerim bo Zveza zgodovinskih društev Jugoslavije seznanila družbo s položajem pouka zgodovine na naših šolah. — Zadnji dan kongresa je bil v plenumu prebran referat o proučevanju zgodovine s pomočjo računalnikov.

V celoti je delo kongresa potekalo v petih sekcijah. Prva sekcija je zajemala obdobje antike in srednjega veka. Obravnavala je še zlasti vprašanja družbenih struktur in gibanj v Karantaniji, na dalmatinskem in makedonskem prostoru ter problematiko etnične strukture srednjeveških mest v Bosni (o slovenskih referatih, prebranih na kongresu, govorimo posebej). Druga sekcija se je še zlasti ustavljala ob vprašanih osmanskega fevdalizma ter fevdalizma na Hrvaškem in v Sloveniji. V tem okviru so bila še posebej zajeta vprašanja islamizacije vasi, naših kmečkih uporov ter kmečke trgovine. Glavno vprašanje, obravnavano v tretji sekciji (čas od začetka XIX. stoletja do leta 1918), je bila vloga socialne strukture v obdobju narodnega preporoda, se pravi eno osrednjih vprašanj naše preteklosti. V četrti sekciji, ta je zajemala čas med obema svetovnima vojnama (1918—1941), so bili na prvem mestu referati, posvečeni vlogi Josipa Broza Tita v našem revolucionarnem delavskem gibanju po prihodu na čelo Komunistične stranke Jugoslavije. Drugo zaokroženo celoto so predstavljali prispevki o razrednih nasprotjih na posameznih področjih predvojne Jugoslavije. Določeno novost in tudi osvežitev je pomenila peta sekcija, saj se njeno delo ni omejevalo le na leta druge svetovne vojne, ampak je poseglo tudi v povojni in v zdajšnji čas. V poročilih, prebranih v tej sekciji, je bila tudi obdelana Titova vojaška strategija ter njena odmevnost v našem narodno-osvobodilnem boju. Več prispevkov je obravnavalo socialno in politično pripadnost borcev NOV. Še zlasti naj omenimo poročila, nanašajoča se na čas po letu 1945. Poleg slovenskih poročil (ta so se še zlasti manašala na problematiko naših rojakov v Italiji in Avstriji) naj omenimo referata o družbenih spremembah na hrvaški vasi v času izvajanja agrarne reforme v letih 1945—1948 ter o narodnostnih in družbenih spremembah in procesih v Srbiji v letih 1945—1953. Dalje velja omeniti še dva plenumska referata o nekaterih vprašanih vojvodinskega razvoja v preteklem stoletju ter po letu 1918.

V celoti je bilo za kongres prijavljeno 26 slovenskih referatov (upoštevajoč pri tem tudi skupno temo štirih avtorjev, ki pa se je razrasla v štiri vsebinsko različna poročila). Iz različnih vzrokov so žal odpadli naslednji referati: **Jaroslav Šašel**, »K organizaciji študija zgodnjega slovanstva na Balkanu«, **Milica Kacin-Wohinz**, »Denacionalizacija in socialna struktura slovenskega prebivalstva v fašistični Italiji«, **Viktor Vrtnjak**, »Socialna podlaga taborskega gibanja«, **Franc Rozman** in **Janko Prunk**, »Socialno-politični prerez delavstva v delavnicah Južne železnice v Mariboru v letih 1876—1941«; zaradi pomanjkanja vizualnih sredstev pa Nace Šumi ni mogel podati svojega pregleda o »Zgodovinski pričevalnosti oblikovanja naselij

med (letoma) 1500 in 1848 na Slovenskem«, medtem ko je bil kongresu predložen, a ne prebran referat Franceta Kresala »Struktura delavstva v Sloveniji od 1918—1941«.

Med zaključki kongresa je bil posebej poudarjen interdisciplinarni pristop slovenskih udeležencev k posameznim temam, saj so jih ob zgodovinarjih obravnavali tudi drugi strokovnjaki kot arheologi, literarni zgodovinarji, geografi in lingvisti.

Interdisciplinarni pristop je veljal še posebej za prvo, drugo ter peto sekcijo. Ob referatu **Boga Grafenauerja** »Družbeni temelji Karantanije in Karantancev« sta tako nastopila tudi arheologa **Peter Petru** in **Tone Knez**. Prvi je z referatom »Kontinuiteta in diskontinuiteta naselitve v predhodnem obdobju iz kasne antike v zgodnji srednji vek« opozoril na področno analizo poselitve v prehodnem obdobju s primerjavo najdišč iz posameznih zgodovinskih faz oziroma stoletij. Še poseben poudarek in zanimanje po njem zaslužijo najdišča, kjer so arheološke najdbe staroselcev in slovanskih priselkov v najkrajšem časovnem razmaku. Temu se pridružuje tudi osvetlitev preostankov imen, povzemanje kultiviranega okolja in namembnosti že v rimski dobi kultivirane krajine ob rimskih cestah. **Tone Knez** je govoril o »Družbeni diferenciaciji glede na arheološka izkopavanja iz halštatske dobe« na podlagi arheoloških izkopavanj v Sloveniji z ustreznimi primerjavami iz jugoslovanskega in evropskega prostora. O »Poznogotski umetnosti na Slovenskem kot ilustraciji družbenih premikov« je govoril **Emilijan Cevc**. Pri tem je naglasil, da ekonomski in etnični premik, ki se od 14. stoletja dalje vedno močnejše kaže v družbenem profilu na Slovenskem, odmeva na poseben način tudi v tedanji likovni umetnosti ter v posvetnem in cerkvenem stavbarstvu.

V drugi sekciji je **Ignacij Voje** govoril o »Vplivu prometne poti na razslojevanje vasi v logaškem gospostvu« ter tako pokazal razslojevanje podeželskega prebivalstva na nekom ožjem področju. Pri tem je posebno pozornost posvetil nastanku in razvoju kajzarstva. Širše zajet je bil referat **Ferda Gestrina** »Prispevek h kvantifikaciji kmečke trgovine«, s katerim je avtor podal smeri kmečke trgovine v XV. in XVI. stoletju in skušal tudi očrtati njen količinski obseg; referat je vzbudil živahno razpravo o dani problematiki. Kot tretji je razpravljaval **Jože Koropec** o »Socialni strukturi udeležencev drugega slovenskega kmečkega punta«. Opozoril je, da so uporni kmetje v tem punktu nastopali tako proti državnim organom kot proti gosposki. Zanimiva je bila tudi nadrobnost, da so kosezi odklonili poziv za nastop proti puntarjem, medtem ko so leta 1573 v nasprotju s tem še pomagali dušiti kmečko vstajo. O vprašanju kratkatne veljave slovenskega jezika sta se na kongresu ukvarjala **Jože Koruza** in **Breda Pogorelec**. Prvi je govoril o »Jezikovni praksi privilegiranih slojev na Slovenskem« v obdobju med letoma 1500 in 1848. Opozoril je, da novo evidentirano in objavljeno gradivo bistveno drugače osvetljuje zastavljeno problematiko, kot je to do sedaj veljalo. Na podlagi dostopne dokumentacije je tudi skušal določiti veljavnost slovenskega jezika med posameznimi (in še zlasti višjimi) sloji takratne družbe na Slovenskem. Pokazalo se je dalje, da v izbranem razdobju problematike ne smemo obravnavati statično, glavna ugotovitev pa je bilo opozorilo, da je imela slovenščina med višjimi družbenimi sloji večjo veljavo, kot se je do sedaj mislilo. **Breda Pogorelec** pa je v svojem referatu »Socialni vidiki razvoja slovenskega knjižnega jezika od XVI. do XIX. stoletja« opozorila na odmevnost socialnih okoliščin pri nastanku jezika slovenskih srednjeveških besedil. Poudarila je tudi, da je nastajanje sodobne norme slovenskega knjižnega jezika vključeno v znamenje družbenih sprememb od visokega srednjega veka dalje (zlasti od 14. stoletja), medtem ko pride do izrazitejših socialnih diferenciacij šele v 18. stoletju.

V tretji sekciji je **Vasilij Melik** govoril o »Slovenskem narodnem gibanju in razslojevanju na podeželju (1848—1918)«. Opozoril je, da je bila takratna vrhnja plast slovenske družbe politično najbolj aktivna, pa tudi (kar se tiče pripadnosti političnim strankam) najbolj labilna. To ugotovitev je Melik tudi nadrobneje opredelil, poleg tega pa še nakazal odmevnost takratnih političnih taborov med raznimi sloji slovenskega življa. Drugi slovenski referat v tej sekciji je prispevala **Jasna Fischer** pod naslovom »Socialna osnova delavskega gibanja v Ljubljani v letih 1870—1890«. Pri tem orisu se je še posebej ustavljala ob raziskavi družbenih osnov tega gibanja, še posebej na podlagi ohranjenega pramateriala ljudskih štetij v letih 1869, 1880 in 1890.

Medtem ko je v četrti sekciji nastopil z referatom le udeleženec iz naše republike (**Dušan Biher** s poročilom »Socialna struktura nemške manjšine v Sloveniji med obema svetovnima vojnama«), je bilo največ aktivnih slovenskih udeležencev v peti sekciji. O »Socialni in politični pripadnosti slovenskih partizanov v letu 1941« je govoril **Ivan Križnar**. Med drugim je v referatu poudaril vlogo mest in podeželja v prvem letu NOB na Slovenskem. Osrednji del njegovega referata pa je bila analiza dokumentacije o pripadnikih Narodnoosvobodilne vojske tako v Sloveniji kot v partizanskih enotah drugih jugoslovanskih narodov. Govoril je tudi o vplivnosti socialne in politične pripadnosti slovenskih partizanov iz leta 1941 na revolucionarni značaj NOV in PO Slovenije ter na značaj NOB. Vojnega obdobja se je dotikal tudi referat **Toneta Ferenca** »Socialni aspekti množičnega izganjanja Slovencev iz Slovenije med drugo svetovno vojno«. Ob pritegnitvi novega dokumentarnega gradiva je med drugim opozoril na tri sestavine nemške raznarodovalne politike v Sloveniji, na množično izganjanje Slovencev, na množično naseljevanje Nemcev ter na poskus ponemčenja ostalega prebivalstva. Orisal pa je tudi skupine ljudi, predvidene za izgon, razlike med okupatorjevimi načrti in njihovo uresničitvijo, še posebej pa naj omenimo raziskavo socialne sestave prebivalstva, predvidenega za izgon iz Slovenije, socialno sestavo izgnancev ter socialni kriterij nemškega okupatorja pri izganjanju Slovencev.

V povojno obdobje je poseglo poročilo **Vladimirja Klemenčiča** o »Razvoju slovenske vasi po drugi svetovni vojni«, ki je s stališča geografa podalo procese urbanizacije slovenskega podeželja ne le v SR Sloveniji, ampak na celotnem slovenskem etničnem prostoru.

Tretji kompleks vprašanj, ki so ga v tej sekciji obravnavali slovenski udeleženci, je bilo manjšinsko vprašanje ter zdajšnji položaj naših manjšin v Italiji in Avstriji. Tako je **Janko Jeri** orisal položaj Slovencev na območju Trsta in Julijske krajine vse od preloma našega stoletja dalje, pri čemer se je še posebej ustavljal ob jezikovnih podatkih italijanskih ljudskih štetij. **Albina Lük** je (v skupnem referatu z **Vero Klopčič** in **Štefanom Šošem**) govorila o »Procesih raznarodovanja na narodnostno mešanem območju Prekmurja med obema svetovnima vojnama« ter se pri tem dotaknila nekaterih aspektov takratnega položaja madžarske manjšine pri nas. V povojno manjšinsko problematiko sta v tem okviru še zlasti posegla **Dušan Nečak** in **Janez Stergar**. Prvi je govoril o »Vplivu socialne in upravne prestrukturacije dvojezičnega območja južne Koroške v luči volitev 1945–1971«, medtem ko je drugi aktualizirano poročal o »Metodah prisilnega raznarodovanja koroških Slovencev« s posebnim poudarkom na položaj po drugi svetovni vojni. Poleg tega sta obravnavala družbene strukture v slovenskem zamejstvu še dva referata. Ravnatelj Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu **Karel Šiškovič** je v prvem razpravljal o »Razvoju družbeno-gospodarske strukture Slovencev po drugi svetovni vojni«, medtem ko je **Tone Zorn** poročal o »Socialno-gospodarski strukturi in avstrijskih ljudskih štetjih na slovenskem in mešanem delu avstrijske Koroške« v istem obdobju.

Neposredno na kongres sta se v dneh pred kongresom navezovali še posvetovanji jugoslovanskih arhivskih in muzejskih delavcev. Prvo je nosilo naslov »Arhivsko gradivo o dejavnosti tov. Tita«, drugo pa »Razvoj, vloga in pomen zgodovinskih muzejev v SAP Vojvodini«.

Tone Zorn

POROČILO O VIII. ZBOROVANJU ARHIVSKIH DELAVCEV SLOVENIJE

Arhivsko društvo Slovenije je organiziralo VIII. zborovanje arhivskih delavcev Slovenije od 20. do 22. oktobra 1977 v dvorani Šeškovega doma v Kočevju. Zborovanju je prisostvovalo okoli 100 arhivskih delavcev, zgodovinarjev in predstavnikov organizacij združenega dela iz Slovenije in Hrvaške.

Nastopni referat je imel **Vladimir Žumer** z izčrpnim pregledom ohranjenosti, dostopnosti in urejenosti arhivskega gradiva za kočevsko območje delanem po znani literaturi in po neobjavljenih popisih fondov, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana. Enota za zunanjo ljubljansko regijo v arhivskem skladišču v Kočevju. Opozoril je na velike vrzeli pri starejšem gradivu, ki so nastale zaradi uničevanja med

vojno, in ma razdrobljenost fondov, ki se hranijo v raznih arhivih, muzejih in pri drugih imetnikih, kar otežuje raziskovalno delo.

O arhivističnih problemih na gradivu po 1945. letu je govoril dr. Jože Žontar, ki je v glavnih črtah orisal družbene spremembe po osvoboditvi, ki so imele odraz tudi na nastajajočem arhivskem gradivu. Zaradi ogromnih količin povojnega gradiva, ki se deloma že hrani v arhivskih zavodih deloma pa še pri ustvarjalcih, je poudaril potrebo po izdelavi kriterijev za izločanje nepomembnih delov gradiva iz prejšnjega razdobja in po sestavi dobrih in konkretnih tipskih izločitvenih seznamov za nastajajoče gradivo. S tem bi preprečili kopičenje nepotrebne papirja v arhivih, vzpostavili večjo preglednost nad gradivom in s tem omogočili večjo dostopnost za raziskovalno uporabo. Različni sistemi pisarniškega poslovanja, nepopolna registraturna pomagala, številne organizacijske spremembe pri ustvarjalcih arhivskega gradiva odpirajo vprašanje ureditve tega gradiva. Uporaba klasičnih urejevalnih principov ni več možna pri novejšem gradivu. O tej problematiki so govorili tudi na mednarodnih arhivskih kongresih (npr. v Moskvi 1972). Vedno bolj se uveljavlja mnenje o uporabi urejevalnega principa svobodne klasifikacije za novejšo gradivo oz. razvrščanje gradiva po funkcionalnih opravilih.

Aktualen problem arhivske službe je varstvo nastajajočega in pri ustvarjalcih hranjenega gradiva. O tem je poročal Peter Klasinc, ki je obdelal trenutno stanje te službe v SR Sloveniji z ugotovitvijo vidnega napredka v zadnjih letih. Vzpostavitev arhivske mreže na vsem teritoriju SR Slovenije in povečana usmerjenost v varstvo gradiva pred prevzemom imajo za posledico večjo preglednost nad ustvarjalci in nastajajočim gradivom. Stanje pa še vedno ni zadovoljujoče predvsem zaradi neodgovornega odnosa ustvarjalcev arhivskega gradiva do lastne pisane dediščine.

Ing. Štefan Fajmut je razglabljal o uporabi mikrofilma v dokumentaciji izven arhivskih zavodov. Namen je v ekonomski računici zaradi večjega izkoristka prostora (nepotrebnost večjih arhivskih skladišč) in časa (hitrejša najdba željenega podatka posebno še ob uporabi računalniške tehnike). Ob uporabi mikrofilma pri nekem ustvarjalcu naj bi se originalno gradivo sproti uničevalo. Arhivi vztrajajo na originalni hrambi trajnega gradiva, medtem ko za netrajno gradivo morajo dopustiti možnost sprotne uničevanja po opravljenem zapisu na mikrofilm. Ob tem referatu se je razvila burna diskusija, ko je bilo sproženo vprašanje odnosa papir—mikrofilm kot dveh nosilcev informacij, kateremu drugemu je poslovni svet vedno bolj naklonjen. Mikrofilmanje gradiva ni nekaj novega tudi v arhivih, saj mnogi med njimi opravljajo varnostno mikrofilmanje vsega starejšega gradiva, ki ga hranijo (npr. Zgodovinski arhiv Ljubljana) ali pa samo pomembnejših fondov.

Nada Majcen je poročala o konservaciji in restavraciji arhivskega gradiva pri nas in v svetu s posebnim poudarkom na slovenskih razmerah. Ugotovila je potrebo po postavitvi centralne konservatorske delavnice in po izšolanju ustreznega strokovnega kadra.

Skozi oči uporabnika — raziskovalca je podal dr. Mirko Stiplovšek poročilo o ohranjenosti in dostopnosti arhivskega gradiva v slovenskih arhivih v svojem referatu Arhivsko gradivo in raziskovanje socialistične graditve. Opozoril je na vrzeli v gradivu zlasti iz let takoj po osvoboditvi, na preveliko razdrobljenost fondov in na pomanjkljive preglede nad gradivom, ki ga hranijo slovenski arhivi. Stanje urejenosti povojnega gradiva je boljše v Zgodovinskem arhivu CK ZKS in deloma v regionalnih arhivih, medtem ko Arhiv SR Slovenije še ni pričel z urejevalnimi deli na gradivu po 1945. letu. Krivda za take razmere je v pomanjkanju strokovnega kadra. Referent je govoril tudi o nujni povezavi med arhivskimi delavci in raziskovalci najnovejše slovenske zgodovine.

Dr. Tone Zorn je obravnaval uporabo tiskanih virov — konkretno lokalnih uradnih glasil — pri proučevanju slovenske krajevine zgodovine v razdobju 1945—1970. Omejil se je na kratke vsebinske značilnosti teh glasil kot napotilo prihodnjim raziskovalcem.

V duhu tradicionalnih prizadevanj po sodelovanju z našimi najvažnejšimi uporabniki, tj. zgodovinarji, so bila vključena tudi predavanja s tematiko zgodovinskega razvoja naše družbe po osvoboditvi. Ti referati so pionirsko delo na področju znanstvene obravnave slovenskega povojnega razvoja, gledanega s širšega aspekta. Pregled upravne razdelitve v Sloveniji je podal dr. Vasilij Melik, organizacijo ljudske oblasti je obdelala Jera Vodušek-Starič, oris organizacije družbenih služb pa Antoša Leskovec.

Zborovanje je sprejelo sklepe o nujnosti ustvaritve materialnih in kadrovskih pogojev za delo na gradivu po osvoboditvi, o pospešitvi reševanja perečih strokovnih vprašanj, o proučitvi možnosti, ki jih nudijo nova tehnična sredstva kot pripomoček v sistemu informiranja, o pospešitvi obdelave vprašanj, ki so povezana z zakonodajo in metodologijo dela ter o vključitvi arhivov v projekt Zgodovina Slovence 1945—1976.

V okviru zborovanja je bil nastop Akademskega komornega zbora Kranj v počastitev dneva arhivov — 20. oktobra kot spomin na ta dan 1943. leta, ko je Upravna komisija za osvobojeno slovensko ozemlje naročila okrožnemu referentu v Velikih Laščah, da zaščiti arhivsko gradivo na Turjaškem gradu.

Marjan Drnovšek

DRUGA OKROGLA MIZA JUGOSLOVANSKIH EKONOMSKIH ZGODOVINARJEV

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani je v dneh od 26. do 29. oktobra 1977 nudil svoje gostoljubje drugi okrogli mizi jugoslovanskih gospodarskih zgodovinarjev, ki je obravnavala temo »Zgodovina prometa v jugoslovanskih pokrajinah«. Srečanje je organizirala sekcija za gospodarsko in družbeno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo ob sodelovanju večine članov odbora društva. Pokrovitelj posvetovanja je bil tov. Livij Jakomin, član IS skupščine SRS, predsednik Republiškega komiteja za promet in zveze.

Okrogla miza je bila v sejni dvorani Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Število obiskovalcev posvetovanja mi bilo pretirano visoko (skupni obisk je znašal okrog 70 poslušalcev), vendar je prav to in pa dejstvo, da so si referenti in poslušalci sedeli nasproti okrog mize, omogočilo pristne stike, živahno debato in prijateljsko vzdušje. K temu je doprinesla tudi zanimiva razstava kopij starih zemljevidov, ki jo je organizator pripravil v avli Inštituta.

Posvetovanje je bilo tematsko razdeljeno tako, da so uvodnim, splošnejšim predavanjem prvega dne (26. X.) dopoldne popoldne sledili referati o cestnem prometu; drugi dan (27. X.) je bil posvečen železniškemu in rečnemu prometu; tretji dan (28. X.) smo obiskali Postojno in prisostvovali referatom o pomorskem prometu v Slovenskem primorju. Temo pomorskega prometa na vzhodni obali Jadrana je obravnaval zadnji dan posvetovanja (29. X.).

Po pozdravu predsednika Zgodovinskega društva za Slovenijo, prof. dr. Ignacija Vojeta in ravnatelja Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, dr. Franceta Kresala, ki sta udeležencem okrogle mize zaželela uspešno in plodno znanstveno delo, se je začel delovni del posvetovanja. Uvodno predavanje je imel pokrovitelj druge okrogle mize, tov. Livij Jakomin. Po splošnem opisu razvoja prometa v svetu v preteklih razdobjih se je posvetil konkretnim problemom prometa v današnjem času pri nas. Osvetlil jih je z dobršno mero kritičnosti. Temu referatu je neposredno sledila diskusija, ki je poudarila pomen zgodovinskih spoznanj za tovrstne probleme; potrdila je, da smo v izvajanjih tov. Jakomina slišali vrsto podatkov, ki v tisku še niso bili objavljeni in so bili zato za poslušalce izredno zanimivi. Predavanje dr. Ivana Ercega, ki je sledilo uvodnemu, je nosilo naslov »Promet kot proizvodna komponenta in kot način in sredstvo povezovanja ljudi«. V njem je sintetično obdelal razvoj in pomen kopenskega prometa skozi zgodovino in govoril o raznih faktorjih, ki so nanj vplivali. Tretje dopoldansko predavanje dr. Smilje Djurović je zajemalo ožjo problematiko; obravnavalo je osnovne metodološke probleme pri raziskovanju vpliva razvoja železniškega prometa na socialno strukturo v Jugoslaviji med obema vojnama. Izredno živahna diskusija k referatom je odprla nekaj bistvenih vprašanj pri obravnavanju razvoja prometa: namreč ali le-ta sodi v sektor proizvodnje ali ne; načela je vprašanje kontinuitete v razvoju prometa od rimskih časov do današnje dobe. Diskutanti so obžalovali, da vzporedno z referatom dr. Ercega nismo slišali še podobno zasnovanega referata o pomorskem prometu. Prof. dr. Zwitter je v diskusiji poudaril pomen političnih momentov ob ekonomskih za razvoj prometa po posameznih pokrajinah. Odprta so bila še nekatera druga vprašanja (npr. vprašanje socialnega aspekta, nacionalne integracije jugoslovanskega juga itd.), ki se jih ob široko zastavljenem problemu referent ni dotaknil.

V popoldanskem delu predavanj prvega dne je referat Jožeta Curka odpadel; slišali smo le izvleček, ki je obravnaval cestno omrežje na Slovenskem od srednjega veka do danes, kot ilustracijo pa je dr. Jože Šorn prikazal diapozitive o tej temi. Dr. **Mirko Marković** je nato referiral o razvoju prometa in prometnic na področju severne Hrvaške po študiju starejših in novejših geografskih kart. Predstavil je vrsto takih virov in komentiral njihovo zgodovinsko pričevalnost. Obsežni referat dr. **Gavra A. Škrivaniča** z naslovom »Vpliv rudarstva na razvoj mreže poti v XIV. in XV. stoletju na teritoriju Srbije« je opisoval v naši historiografiji že precejkrat obravnavano temo. Dr. **Aleksandar Stojanovski** je govoril o poteh in organizaciji prometa v Makedoniji v XV. in XVI. stoletju, dr. **Olga Zirojević** pa o mreži turških poti in prometu na področju današnje Vojvodine in Slavonije. Referat o komunikacijah Dardanije v rimski dobi je zaradi bolezni referenta odpadel.

Kot že rečeno, je bil drugi dan okrogle mize posvečen problematiki železniškega in rečnega prometa. Dopoldne je predstavnik železniškega gospodarstva, ing. **Jurij Pirš** zanimivo opisal problematiko železniškega prometa v Sloveniji in sodobne načrte vključevanja v evropsko magistralno železniško mrežo. Referent dr. **Nikola Vučo** je obravnaval temo »Železniški promet kot faktor gospodarskega razvoja Srbije v XIX. stoletju«. Tov. **Stane Kumar** je v referatu o razvoju železniškega muzeja v Ljubljani opisal pridobivanje zbirke razstavnih objektov. Problematiko železniških komunikacij v času narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji je obravnaval referat tov. **Anke Vidovič-Miklavčič**. Vsi referati so maleteli na živahen odmev. Poleg nekaterih manj pomembnih vprašanj se je nekaj diskutantov ustavilo ob tako imenovanem »Drang nach Osten«, pritisku Nemcev proti vzhodu, ter problemu dejstva, da je Srbija dobila železniško mrežo pod večjim vplivom interesa velesil kot svojega lastnega. Dr. **France Kresal** je v zvezi s socialnim položajem delavstva kot primerjavo prikazal položaj železničarjev v Sloveniji. Zaradi časovne stiske je odpadel prej planirani izlet na Ljubljanski grad pod vodstvom dr. Jara Šašla.

Popoldanski del drugega dne posvetovanja se je začel s strokovno ekskurzijo do Zaloga. Ogledali smo si nekdanje pristanišče ob izlivu Ljubljanice v Savo in referatu tov. **Eme Umek**, ki je obravnaval promet po Savi v XVIII. in XIX. stoletju, prisluhnili kar tam. Ostali referenti so se zvrstili na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja po povratku v Ljubljano. Dr. **Sergij Vilfan** je zelo ilustrativno prikazal problem razmerja vrednosti blaga in tranzitnih stroškov konec XVI. in v XVII. stoletju ob prometu z vinom. Dr. **Danica Milič** je v svojem referatu opisala problematiko rečnega prometa v Srbiji do prve svetovne vojne. Ker je referat dr. Jožeta Koropca, ki naj bi prikazal promet na Dravi, odpadel, je dr. Šorn prikazal le diapozitive, ki so bili pripravljeni za ilustracijo tega referata. Ob izvajanju dr. Vilfana o transportnih stroških so poslušalci sprožili vprašanje profita in možnosti izdelave nekega sistema, ki bi bil uporaben za podobne raziskave pri različnih vrstah blaga. Glavna diskusija ob predavanju dr. Miličeve se je sukala okrog vprašanja domače industrije in ladijske proizvodnje ter tujih investicij.

Tretji dan okrogle mize je bil namenjen strokovni ekskurziji v Postojno. Na Vrhniki nas je predstavnik Republiške skupnosti za ceste, strokovnjak za gradnjo nove avtoceste Ljubljana—Vrhnika, katere trasa je planirana čez Barje, poučil o problemih in tehniki take gradnje. Vse to je pokazal tudi na sami trasi. Naslednja postaja je bil nekdanji samostan — zdaj tehnični muzej Bistra; o historiatu tega kraja je spregovorila tov. **Katica Kobe-Arzenšek**. Po ogledu muzeja smo se odpeljali po stari cesti mimo Postojne do Razdrtega, nato pa preizkusili še novo avtocesto Razdrto—Postojna. Delovni del programa tega dne se je odvijal v hotelu »Jama« v Postojni, obsegal pa je naslednja predavanja: dr. **Jože Šorn** je govoril o gradnji cest v času Ilirskih provinc, kar je kasneje ilustriral še z diapozitivi; tov. **Božo Zakrajšek** je pregled prometa po osvoboditvi navezal na izvajanje tov. **Anke Vidovič-Miklavčič**; prof. dr. **Ferdo Gestrin** je v preciznem podajanju prikazal svoja nova dognanja s področja brodarstva in pomorske trgovine v referatu »Pomorski promet primorskih mest v XV. in XVI. stoletju«; predavanje dr. **Miroslava Pahorja** je obravnavalo kooperacijo slovenskega zaledja s pomorskim ladjedelništvom v XIX. stoletju. Zadnje predavanje je za to priložnost pripravil direktor commercialnega sektorja Turistično hotelskega podjetja Postojnska jama, dipl. ing. **Jože Slenc**. V njem je pokazal vlogo postojnske jame in turizma za prometne tokove ter ocenil vpliv nove ceste na razvoj in pomen Postojne. Vsi navzoči so referate sprejeli s priznanjem in zanimanjem. Turistično hotelsko podjetje Postojnska jama je nato udeležencem ekskurzije omogočilo obisk jame pod strokovnim vodstvom dr. Franceta

Habeta, višjega znanstvenega sodelavca Inštituta za raziskovanje Krasa pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Zadnji, četrti dan okrogle mize (29. X.) je bil posvečen predvsem pomorskemu prometu ob vzhodni obali Jadrana. Po prvotnem programu je obsegal kar šest referatov. Ker je bil že prvi referent dr. **Branko Kojić** v svojih izvajanjih o karakteristikah razvoja brodarstva na vzhodnem Jadranu precej obsežen, se je dr. **Josip Luetić** svojemu drugemu referatu »Vloga brodarstva v pomorskem prometu v zadnjem obdobju (1797—1807) dubrovniške državnosti«/odpovedal. Delno ga je zajel le v povzetku, kjer je izrazil nekatera nova spoznanja v zvezi s svojim prvim referatom. Ta je imel naslov »Nautičko prometna revolucija i dubrovačko brodarstvo u XIV. stoljeću« in sam na sebi mi vseboval kakih bistvenih novosti s tega področja. Referat dr. Josipa Lučića o pomorskih poteh Dubrovčanov v XIII. in XIV. stoletju je bil kratek in se je kot že omenjeni referat dr. Luetića držal v glavnem že znanih dejstev. Zanimiv po tematiki, sistemu obravnave, svojih spoznanjih in novih zastavljenih problemih je bil referat dr. **Bogumila Hrabaka** »Brodarstvo in organizacija pomorskega prometa Dubrovnika od 1500 do 1808«. Zadnji referat tov. **Mirka Valentića** je obravnaval temo, ki se je razlikovala od ostalih referatov tega dne: »Karakteristike prometne politike Avstrije in Ogrske na Hrvaškem po nastanku dualizma (1867)«. Predavanje je prikazalo nasprotja obeh delov monarhije glede smeri za izgradnjo prometnih in železniških povezav na Hrvatskem, kjer je končno avstrijska polovica morala pustiti proste roke ogrski. Diskutanti so se oglašali zlasti k referatu dr. Hrabaka; k njegovim izvajanjem je dr. Gestrin napravil vzporedbe glede trajanja ladij in zavarovanja v Piranu ter opozoril na to, da je pri kvantifikaciji ladijskih tovorov treba upoštevati tudi tovor mornarjev za lasten račun. Prof. Hrabak je pri tem omenil, da je bil pri različnih mediteranskih državah (Genova, Benetke, Dubrovnik) delež mornarjev pri ladijskem tovoru različen.

Posvetovanje sta zaključila prof. dr. Ferdo Gestrin v imenu predsednika Zgodovinskega društva za Slovenijo in dr. Ivan Erceg kot delovni predsednik zadnjega dne. Ta je tudi v nekaj stavkih povzel delo okrogle mize ter se zahvalil pokrovitelju, organizatorjem in financerjem.

Darja Mihelič

OCENE IN POROČILA

Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie (= RIA). Ustanovila sta ga pokojna Erich Ebeling in Bruno Meissner, nadaljevala Ernest Weidner in Wolfram v. Soden. Izdaja ga D. O. Edzard. Sodelujejo P. Calmeyer, A. Moortgat, H. Otten, W. Röllig, W. v. Soden, D. J. Wiseman. V. zvezek (Band): 1/2. sešitek (Lieferung). Založba Walter de Gruyter. Berlin—New York 1976, str. 1—160. Cena broš. 96 DM.

Pred seboj imamo dvojni sešitek petega zvezka Realnega leksikona za asirio-logijo in prednjeazijsko arheologijo. Na 160 straneh so obdelana gesla z začetnico »I« od Ia (oz. Ibalpi-El-a) do Ir(e)buni.

Zgodovinsko zanimiva so predvsem gesla nekaterih vladarjev. Prva po abecedi sta Ibal-pi-El I. in II. Oba sta vladala v Ešnunni, akademski metropoli, vzhodno od Tigrisa. Prvi je kot vladar mesta *Ašnunna* imel še skromnejši naslov *iššakkum* (= ensi, to je namestnik mestnega božanstva). Živel je dve ali tri generacije pred Hammurabijem, velikim babilonskim zakonodajalcem. Do 38. Hammurabijevega vladarskega leta je bil njegov sodobnik Ibal-pi-El II., pravnuk prvega. Vzdeval si je naslov »mogočni kralj, kralj mesta Ešnunne«. Dolgo so ga imeli za enega izmed petih najvplivnejših vladarjev Prednje Azije. Geslo je prispeval D. O. Edzard (str. 1).

Geslo zadnjega vladarja iz III. dinastije iz Ura, ki se je imenoval Ibbi-Sin, je precej podrobno obdelal E. Sollberger (1—8). Vladal je ali od 2084—2061 (Sidersky) ali 2028—2005 (S. Smith). V njegovi dobi običajna datiranja po pomembnih dogodkih posameznega leta so ohranjena za vseh 24 let. Usoda njegove vladavine je žalostna; o tem pričajo njegova pisma ter žalostinke o propadu Ura. Kakor suho listje v jeseni, so leto za letom posamezna mesta odpadala od njega (v njegovem drugem letu Ešnunna, v tretjem Suze, itd., v enajstem Nippur). Še 13 let je nato I. imel pod svojo oblastjo mesto Ur z okolico. Končno so ga zmagoviti Elamci od-peljali v sužnost in s tem uničili zadnjo veliko sumersko državo.

Iz njegove korespondence je ohranjenih pet pisem, dalje je nekaj kraljevskih napisov, o njem govore številna omina (21) ter obe žalostinki (ena o propadu Ura, druga o razpadu Sumerja in Akada).

Pravo pravcato presenečenje v novem zvezku RIA prinaša geslo Ebba (oz. Ibla = Tell Mardih, okoli 70 km južno od Aleppa). Filološko stran je obdelal Giovanni Pettinato (Rim) (9—13), arheološko pa vodja odprave P. Matthiae (Rim) (13—20). Tej italijanski arheološki misiji, ki je od l. 1964 naprej vztrajno izkopavala na terenu 56 ha, se je leta 1968 posrečilo najti torzo z napisom Ibbit-Lima, sina Igriš-Heba, kralja mesta Ebbe. Do leta 1973 so našli le 13 klinopisnih tekstov, leta 1974 so odkrili v palači iz tretjega tisočletja prvi državni arhiv s 44 napisi, največje presenečenje pa je prišlo leta 1975, ko so v dveh prostorih v bližini dvorišča palače izkopali v dveh arhivih nad 13.000 glinastih ploščic. Kot dobo mestnega procvita označuje Pettinato (str. 9) obdobje med 2350 in 1700.

Mesto Ebba omenja prvič Sargon (2334—2279), ki je spravil tudi to mesto pod svojo oblast; s tem je onemogočil, da bi ta država ogrožala nadaljnje povečanje akadске monarhije. Naram-Sin (2254—2218), vnuk in tretji Sargonov naslednik, je mesto osvojil in požgal. Mesto si je kmalu opomoglo; pozneje je ostalo le še važno trgovsko središče, v Gudejevem času zlasti za les, pa tudi za platno. Kakor mavaja G. Pettinato, so v najdenih arhivih delno literarni teksti (mitične ter epske vsebine in himne). Od zgodovinskih napisov naštevajo P. (str. 11 s): kraljeve odredbe, pisma, neko vojno poročilo in vsaj troje meddržavnih pogodb. Poleg tega je nekaj pravnih tekstov (zbirk zakonskih določb, pogodbe o delitvi dediščine in kupne pogodbe); dalje je več šolskih prepisov, seznamov živali, rib, ptic, poklicev in oseb; dalje silabariji in besednjaki kakor tudi razne vrste upravnih in gospodarskih listin.

Iz poznejše stare asirske dobe so prav tako kraljevski napisi, pisma, leksikalni seznam in gospodarske listine. Veliko oviro povzroča še nerazvozljeni »starokana-nejski« jezik (str. 12).

Arheolog P. Matthiae (13 ss) meni, da je bila Ebla poseljena že okoli 3500 in 3000 (Mardih I), predvsem pa njena Akropola. Zgodnja sirska doba tega mesta (II A) sovpada pretežno z akadsko monarhijo v času od 2400—2250. Po Naram-Sinovem uničenju se je mesto sicer obnovilo, bilo pa je okoli l. 2000 zopet uničeno. Po zopetni obnovitvi je bilo mesto Ebla med leti 1650 in 1600 (morda od Hattušila ali Muršila I.) dokončno uničeno. V srednji sirski dobi je med leti 1600 in 1200 nastala manjša naselbina (Mardih IV), za njo pride v novi sirski dobi (1200—530) Mardih V in nazadnje še skromnejši Mardih VI na severnem delu akropole (str. 16). P. Matthiae obravnava posebej kronologijo, arhitekturo in gliptiko. Končno podaja bibliografski pregled, ki je že obsežen.

Znatno krajše, vendar še jako zanimivo je krajevno geslo Ir(e)buni ali Er(e)buni. Prispeval ga je M. Salvini (159 s). Gre za mesto in trdnjavo v Transkavkaziji na robu Jerewana, na griču Arin-berdu. Mesto je ustanovil urartski kralj Argišti I. nekako v letih 782/776. Izkopavanja vodi K. L. Hovhannisjan za Akademijo znanosti SSR Armenije.

Precej obširna so gesla asirskih vladarjev: IB.TAR-Sin (izgovorjava še ni znana) (J. A. Brinkman), Iḫunum (kratko) in Ilušuma (sloveč kot osvojevalec) (oba D. O. Edzard), že iz Marijskih pisem znani Ila-kabkabu (W. Röllig) in Irēba-Adad (1392—1366) (W. Schramm). Precej izčrpní sta tudi gesli o Idrimi-ju, vladarju dežele Mukiš, ter o njegovem očetu in njegovem nasledniku, ki sta se oba imenovala Ilimilima (H. Klengel). Nekoliko več povesta tudi gesli: Ibiranu, ugaritski kralj, in Ini-Tešub, hetitski vazalni podkralj v Kargamišu (H. Klengel). Cisto kratka so gesla šestih gutejskih vladarjev (D. O. Edzard), štirih iz arhaične dobe mesta Mari (G. R. Kupper), petih iz Elama (W. Hinz), nekaterih iz Kiša, Ešnunne, iz stare babilonske dobe. Posamezni vladarji so iz raznih mest ali dežel, kakor Ili-ma-AN, ustanovitelj Obmorske države (W. Röllig). Vseh tu ne moremo naštevati.

Od rodovnih imen sta omenjena (28 ss; 31): amoritski rod Idamaraz (J. D. Hawkins) in severni arabski rod Idiba'il (W. Schramm). Jonce je označil W. Röllig (150): prvič jih srečamo pri asirskem Sargonu II, nato pri Asarhaddonu, kot obrtnike pa pri Nebukadnezarju II. in pri Dariju I.

Arheološko so — razen že omenjene Eble (= Tell Mardih) — zanimiva zlasti gesla: Tell-i Iblis (= Hudičeve razvaline) v Iranu. L. 1935 jih je Sir Aurel Stein odkril in izmeril. J. Caldwell je pa l. 1964 dognal z izkopavanji 8 ali 9 plasti. Plasti V—IV spadajo v čas od druge polovice V. do začetka III. tisočletja. Odkrili so tudi štiri hiše, zgrajene za opeko iz ilovice, s skupno 91 prostorí (M. R. Sarraf) (20—22).

Sledove starih naselij so odkrili v tellu Ibrahim-Bajis in v Ibrah Kahirju (P. P. Vértessalij). Posebno geslo govori o arheoloških raziskovanjih v turškem vilajetu Içel (W. Orthman). Sele iz 7. ali največ iz 9. stoletja so najdbe z urartskega pokopališča Malaklu nasproti Araratu (P. Calmeyer, Iğelir) (36).

Iflatun (ali Eflātun) Pimar (= Platonov studenec?) je velik (7 m dolg, 4,2 m visok) hetitski spomenik v Pizidiji, zgrajen iz velikih kamnov v obliki teras. Odkril ga je leta 1837 W. J. Hamilton. Kurt Bittel, ki mu dolgujemo besedilo tega gesla (33—36), ga stavi v pozno dobo hetitske velesile.

Iz mitologije je omeniti geslo d_{id} za rečno božanstvo. To sumersko izposojenko najdemo tudi v akadskem besedilu (27). Geslo *il* (= božanstvo) so mnogo uporabljali kot sestavino osebnih imen. D. O. Edzard pretresa to vprašanje za akadiska, amuritska in ugaritska imena (46 ss). Obe gesli sta njegovi.

Razlikovanje med bogovi skupin Anunna in Igiḡu obravnavata: na podlagi sumerskih tekstov D. O. Edzard (37—40), na podlagi akadskih pa B. Kienast (40—44).

Najbolj podrobno je od posameznih bogov in boginj obravnavana boginja s sumerskim imenom Inanna, z akadskim Ištar. S filološke strani je geslo napisal C. Wilcke (74—87), glede njenega upodabljanja pa Uršula Seidl (87—89).

Inanna/Ištar je v seznamu bogov iz Šuruppaka (= Fāra) navedena na tretjem mestu, v drugih seznamih pa povsod vsaj na odličnem mestu. Njena svetišča so bila v 23 mestih (str. 78), tako da postaja dvomljivo, ali je bila to samo ena ali pa več boginj. Avtor gesla se ustavlja pri njenih lastnostih (bojevita; osvojevalna; zvitá; maščevalna; ljubljena Dumuzijeva soproga). Malo podatkov je o njenem češčenju, nekoliko več o posebnih njenih svečeniških. Zasebna pobožnost do nje se kaže v sestavljenih imenih, zlasti akadskih, ki vsebujejo Ištarino ime. Njej so se priporočali posamezniki v raznih osebnih ali gospodarskih težavah. — Ištarim lik je v članku ponazorjen s tremi risbami (Ištar s skalnatih reliefov Anubani v Sar-i-Pol-i-Zohāb-u,

v Babilonu in s stele v Arbeli). Vse tri lepo dopolnjujejo izvajanja Uršule Seidl o Ištarinih simbolih in antropomorfni upodobljenjih (87—89).

Znatno krajše je obdelan elamski mestni bog Inšušinak. Geslo je prispeval elamolog W. Hinz (117—119), ki njegovo ime razlaga kot ime »gospoda (mesta) Suz«, torej spočetka kot mestno in provincialno božanstvo, ki polagoma preraste v vsedržavno božanstvo. V pogodbi, ki jo je okoli 2280 sklenil akadski kralj Naram-Sin z nekim elamskim vladarjem, je Inšušinak med 37 imeni božanstev šele na 6. mestu; v seznamih iz klasične dobe je na tretjem ali celo na drugem mestu. V času perzijskih Ahemenidov se pa Inšušinak nikjer več ne omenja, čeprav so za Hubmana, najvišje elamsko moško božanstvo (prim. RIA, IV, 1975, 492), še v Persidi za časa kralja Darija I. zbirali darila (vino, ječmen, moko).

Tudi pravnemu zgodovinarju prinašata sedanja sešitka marsikaj zanimivega. Iz premoženjskega, delno tudi iz javnega prava, sta gesli *ilku(m)* in *imittu(m)*; prvo je obdelal B. Kienast (55—59), drugo H. Petschow (68—73). Glede obeh pa je še mnogokaj nedognanega.

Ilku(m) je izpeljanka (*nomen actionis*) iz glagola *alakku(m)*, ki pomeni »hoditi«, pa tudi »služiti« ali »opravljati uslužnosti«. Sumerske besede za ta pojem ni, zato sklepamo, da je to babilonska pravna ustanova.

V stari babilonski dobi ni bilo več kolektivnega tempeljskega zemljiškega gospodarstva, ki je bilo značilno za stare sumerske mestne države. Kraljevemu dvoru (»palači«) pripadajo sedaj obsežna zemljišča (velika od 6,5 ha do 45,5 ha), ki jih vladar prepušča za preživljanje posameznikom ali skupinam, ne pa vsem ali mestom. Uživanci teh zemljišč so dolžni kralju opravljati določene dajatve ali storitve. Njihov položaj postaja kmalu podedljiv. Med zavezanci našteva B. Kienast štiri večje skupine: tempeljske funkcionarje, tempeljsko osebje, rokodelce in poljske delavce. Podrobni predpisi so nam ohranjeni le za vojake in ribiče. Prepuščenega zemljišča uživalec redno ni smel prodati; nekaj izjem našteva Hammurabijev zakonik v § 40. — V mestu Nuzi so bila taka zemljišča podedljiva, redno pa neodsvojljiva. Neodsvojljivost sta prodajalec in kupec obšla pogosto z navideznimi posinovitvami. Odsvojitelj je »posinovilec« kupca in mu tako prepustil določeno zemljišče. Namesto kupnine mu je pa »posinovljenec« dal posebno darilo (*qišum*); ni pa prevzel bremen, ki jih je vseboval *ilku(m)* in tudi ni bil dolžan žalovati za posinovitvijo in mu tudi ne izkazovati dolžnega spoštovanja kot adoptantu. — Da bolje spoznamo pestro vsebino tega pojma, naj omenim, da Čikaški veliki asirski slovar (= CAD, I-J, 7, 1960, str. 75 ss) našteva kot pomene, v katerih se uporablja *ilku(m)*: 1. delo, opravljeno na zemlji, ki jo je uživalec dobil od vladarja; 2. delo, opravljano kot odmena za uživanje take zemlje; 3. dajatve dela pridelka od take zemlje, eventualno plačilo v srebru ali drugih predmetih namesto pridelkov; 4. zemljišče, na katerem je treba opravljati take uslužnosti; 5. uživalca takega zemljišča.

Tudi geslo *imittu(m)* ali *emittu(m)* uporabljajo viri v različnih pomenih. Kakor so dognali že M. San Nicolò/A. Ungnad (1935), G. Cardascia (1951), H. Petschow (1956) in D. Cocquerillat (1968), pomeni ta beseda »zakupni nalog«, to je za vsako leto sproti določeno količino pridelkov, predvsem datelnov, ki jih mora uživalec (navadno zakupnik) oddati upravičencu (zasebnemu ali templju ali dvoru) kot odmeno za uporabljanje zakupnega zemljišča. Količino so določili posebni izvoljeni *emidū* skupno s pisarji.

Incest (= krvoskrunstvo) je izčrpnno obdelal H. Petschow (144—150). Po zanimivem pregledu opredelitve tega pojma v antiki in v moderni nemški zakonodaji obravnava kazensko-pravno ureditev incesta v Hammurabijevem zakoniku, (negativno) v asirski zakonodaji, nato v hetitski zakonodaji in končno v raznih literarnih tekstih. Še prej se v posebnem odstavku (str. 148 s) dotakne ženitnih zvez med bratom in sestro.

Geslo o hetitskih službenih instrukcijah je prispeval Einar von Schuler (114—117). Že F. Sommer je ugotovil, da je za Hetite značilna težnja po »sijajni in do najmanjših podrobnosti izvedeni organizaciji« (Hethiter und Hethitisch, Stuttgart 1947, str. 32). Zato ni čudno, da so v posebnih kraljevih odlokih strnili predpise za nekatere skupine funkcionarjev in dostojanstvenikov. Hetitologi jih imenujejo »službene instrukcije« (Instruktionen, Dienstamweisungen). E. v. Schuler je že prevedel in obdelal eno izmed teh leta 1956 (Orientalia NS 25, 1956, 209 ss) ter izdal nadaljnje štiri (AfO, Beiheft 10, Graz 1957). V tem geslu našteva enajst instrukcij s kratkimi označbami (str. 115 s). Značilno je, da so jih Hetiti poimenovali tako kakor državne pogodbe (*išhiul*, alk. *māmītu(m)*).

V nekaterih geslih segajo izvajanja prek mezopotamskih kultur ali pa nazaj v predzgodovinsko dobo.

Tako se gesli »Iran« (151—154) in »Iraq« (154—158), ki je obe prispeval H. J. Nissen, omejujeta že v svojih naslovih na predzgodovino. V obeh si sledijo odstavki: Zemljepis in podnebje — Doba nabiranja plodov — Doba začetkov pridelovanja plodov — Doba prvih zgodnjih naselitev. — Pri Iraku sledi še nadaljnji odstavek: Doba prvih velikih mest. Glede mesta Uruka datira prehod v velemesto v času od 3500 do 3200. Podobno domneva za mesta Ur, Nippur, Lagaš in Kiš (str. 157).

Obsežno geslo o »Indogermanih« je prispevala Annelies Kammenhuber (91—96). Za opredelitvijo pojmov »Indogermani« in indogermanski (= indoevropski) sledi odstavek o praindogermanščini v tretjem tisočletju (92—94). Njo je treba rekonstruirati predvsem s pomočjo jezikov, ki so se najprej ločili od praindogermanščine, to je grškega, armenskega, poznejšega indo-iranskega in hetitsko-luvijskega jezika (92). Iz drugega tisočletja so ohranjena že pisana izročila: hetitska-luvijska (od 18. stoletja do približno 1200), palajsko (iz 17./16. stoletja), luvijsko v treh narečjih: v klinopisni luvijsčini iz 14. do 13. stoletja; v likijsčini v 5. do 4. stoletja v Likiji z grško pisavo. Najbrž bi bilo semkaj šteti tudi lidijščino v 6.—4. stoletju z grško pisavo. Maloštevilni (indo)-arijski jezikovni sledovi so se izza 25. stoletja ohranili pri neindoevropskih Huritih (94). — V Grčiji so v Knossosu, Pylosu in Mikenah bili najdeni napisi v linearni B pisavi, in sicer v še neznanem neindoevropskem jeziku. Prava zgodovinska doba se z grško pisavo začena tu šele okoli 500 let pozneje. Pač pa so izkopavanja dognala, da so bile v 14./13. stoletju v Miletu že grške naselbine. Važna se mi zdi avtorčina ugotovitev, da ni bilo nobenih jezikovnih stikov med grščino v Grčiji in med luvijsčino ali hetitsčino (95). — V prvem tisočletju nastopajo Indogermani že kot ustanovitelji velikih svetovnih držav. Pred njimi je že asirski vladar Asarhaddon (680—669) ustanovil veliko Asirijo. Sledile so mu države Medijcev, Peržanov in Rimljanov.

V geslu »Interlinearne bilingve in siceršnji tipi bilingve« (dvojezičnih tekstov) (124—128) je Joachim Krecher prikazal, kako se od začetka akadške monarhije naprej tudi v literarnih tekstih uveljavlja dvojezičnost. Pod vrstico s sumerskim besedilom so napisali akadski prevod. J. K. je dognal, da je glede obličnosti mogoče razlikovati kar 10 tipov. Najstarejše bilingve so izza Sargona in Rimuša. Po daljši pavzi v sumerski in v stari babilonski dobi njihovo število zopet narašča. Posebno mnogo dvojezičnih tekstov pa je iz prvega tisočletja (str. 128).

Isti J. Krecher obravnava »Insignije« (109—114). Predvsem misli na vladarjeve insignije, v zadnjem odstavku omenja tudi insignije božanstev. — Ne sumerski ne akadski jezik nimata enotne besede za ta pojem. Ni tudi nobenega predpisa, ki bi jih taksativno našteval. Najkrajši seznam omenja tiaro, žezlo ali palico in prestol. Znatno daljše je naštevanje iz sedmega stoletja, kjer se imenujejo: tiara, orožje, lok, palica, dragi kamni, slavnostna obleka in zlat prstan (str. 111). Podobne insignije so pripisovali višjemu božanstvu, da je bila bolj vidna njegova superiornost.

»Intronizacija« novega vladarja obravnava precej nadrobno J. Renger (128—136). Ugotavlja, da so nastop novega vladarja pogosto sporočili kratko s stavkom: »NN (je) postal kralj (NN I u g a l. e)« ali akadsko: »prvo leto NN-a«. V času Hammurabijeve dinastije se je obvestilo glasilo: »leto, ko je NN vstopil v hišo svojega očeta« (ali »na prestol hiše svojega očeta«), v novi asirski dobi pa »ko je sedel na (očetov) prestol«. V zadnji veliki sumerski državi, v Uru III, je vladar obiskal tri največja svetišča (v Nippurju, Uruku in Uru). Tako je bil Ibbi-Sin kronan v Nippurju in v Uru. Kako so določili prestolonaslednika, ni nikjer povedano. Negotovo je, ali ga je ljudstvo na kakem zboru (u n k e n) akklamiralo. Zdi se, da je bil vsakokratni kraljevi namestnik v Uruku nekako predviden za prestolonaslednika. — V Asiriji je kralj v svojem prvem vladarskem letu postal eponimni funkcionar (*lūmu*), tako da se je tisto leto po njem imenovalo.

Avtor nato obravnava intronizacijo v posameznih obdobjih v akadskih državah. Za čas politične razdrobljenosti, ko sta bili v ospredju državi v Isinu in Larsi (2017—1763), in za časa prve babilonske (= Hammurabijeve) dinastije (1792—1595) so najvažnejši spoznavni vir številne kraljevske pesnitve. — V srednjeasirski državi je bila intronizacija v Nimvah urejena po posebnem obredniku (ritualu), ki je bil najbrž iz časa kralja Tukulti-Ninurta I. (1244—1208). Začetek rituala manjka. Ohranjeno besedilo podrobno našteva: kraljevi vhod v tempelj, prosternacijo, darovanje mine srebra in mine zlata bogovom. Sledi kronanje: svečeniki izroče kralju žezlo in mu zavežejo poseben venec okoli glave. Nato se mu poklonijo državni velikaši. Sode-

luje tudi mestni pisar. Kralja, sedečega na prestolu, odnesejo do mestnih vrat. V delu palače (ali templja?), imenovanem *bīt labāni*, se mu poklonijo velikaši in dvorni uradniki, mu izročijo svoja darila (*šulmanu*, *namurratu*) in obenem odložijo svoje službene znake. Vladar jim pa nato ukaže: »Vsak naj obdrži svoj urad!« Maziljenja ritual ne omenja.

V novi asirski dobi se prenašanje kraljevske oblasti označuje kot *nadanu* in *šullumu* = izročiti, podeliti. V dveh primerih (Asarhaddon, Asurbanipal) sta si Sargon in Sanherib izbrala za prestolonaslednika sina, ki je preskočil starejše brate. Zato je bilo treba izrednih ukrepov: zapriseženi so bili »Asirci« (po J. Rengerju samo dostojanstveniki), da sprejmejo novega prestolonaslednika; Asarhaddon je sklenil celo več pogodb z mestnimi poglavarji v Mediji. Tako smo bolje poučeni o tej posebni izberi kakor o intronizaciji sami. — V tem pogledu tudi novobabilonska doba ne prinaša nobenih posebnih novosti.

Z intronizacijo in insigniji vladarjev so vsebinsko povezana vprašanja, ki jih R. Caplice in W. Himpel (139—144) obravnavata kot »investituro«. Ta pojem opredeljujeta kot podeljevanje službenih insignijev ob nastopu ustrezne službe. Trdita, da se investitura pojavlja pri vladarjih (tu je najboljše dokumentirana), pri velikih duhovnikih, kraljevskih uradnikih in v mitološki povezavi, pri bogovih (139). Npr. Samaš (bog sonca) podeli kralju Samsuiluni (1749—1712) kraljestvo, žezlo in kij kot nagrado za njegovo gradbeno dejavnost v mestu Sipparju (139). Ko se avtorja ustavi ob podrobnih vprašanjih (kdo, kje, kdaj), omenjata, da nekateri asiriologi (K. Fr. Müller, René Labat) imenujejo investituro postopek pri kronanju asirskega kralja po že omenjenem ritualu. Zlasti je zanimivo, da takrat kraljevi višji uradniki stavijo vladarju svoje dotedanje funkcije na voljo, da jih lahko podaljša ali pa prepusti drugim. Avtorja si zastavljata vprašanje, ali ne gre tu samo za vsako leto se ponavljajočo obnovo služb, in ne za investituro.

Kot podoben primer take obnove omenjata postopek ob novoletnem prazniku v Babilonu. Veliki duhovnik (*urigallu*) je odvil kralju žezlo, prstan, orožje, diadem in krono ter vse te insignije položil pred Mardukov kip. Nato je udaril kralja po licu, ga potegnil za ušesa. Šele ko je kralj slovesno obljubil Marduku, da bo varoval Babilon in njegove prebivalce, mu je svečenik vrnil kraljevske insignije. V različnih podrobnostih se je tak postopek razlikoval v raznih mestih, zlasti glede višjega svečenika.

Glede imena »investitura« ugotavljam, da je to srednjeveška beseda, povzeta iz postopka pri pridobitvi lastnine na nepremičninah in v kanonskem pravu. Njena uporaba v tej zvezi se mi ne zdi posrečena, zlasti ker v izvirnem besedilu ni nobenega takega izraza.

Geslo o inventarjih (136—139) sta prispevala D. O. Edzard in K. Venhof. Oporazjata, da glede tega pojma orjeta ledino. Enotne besede za inventar ni ne v sumerski ne v akadski. Uporabljajo besedo *qātu* (= roka) v prenesenem pomenu za listo, ali *mudasū* za imenski seznam. V obeh jezikih pa so že izrazi za »inspekcijo«, »inventariziranje«, »inventuro«. — Kot prvo skupino inventarjev štejejo tiste, v katerih mi povedano, s kakšnim namenom so opravljeni. Od leksikalnih seznamov se ločijo po tem, da navajajo količino pri posameznih predmetih. — Pravi inventarji pa dodatno pojasnjujejo svoj namen, npr. »imetje NN-a«. — Geslo našteva najvažnejše ohranjene inventarje. V elamarnski korespondenci so trije seznam daril. — Od inventarja, najdenega v Qatni, obsega en prepis 380 vrstic. — Iz srednje asirske dobe je obširen inventar predmetov iz templja ali palače v začasni prestolnici Kār-Tukulti-Ninurta. Vseh tu ne moremo navajati. Včasih so inventarji samo sestavine kake podaritve, pogodbe o doti, ali o delitvi dediščine, o zapuščini. — Edinstven je neki »novoasirski lekarniški inventar« (?), ki ga je objavil F. Köcher leta 1955 (Keilschrifttexte zur assyr.-babyl. Drogen- und Pflanzenkunde, št. 36).

»Intarzijske«, okrasne vložke, podrobno obravnava M. C. De Graeve (119—124). Začenja z opredelitvijo pojma in z uporabnostjo za arhitekturno dekoracijo, pohištvo in druge majhne predmete. Zaporedoma opiše posamezne možnosti, našteva primere, označuje tehniko in zgodovinski razvoj. Izvajanja dopolnjujejo štiri risbe. V posameznosti se ne moremo spuščati.

Geslo o insektih (žuželkah) je uredil W. Heimpel (105—109). Vire mu je nudila besedna sumerska-akadska serija HAR-ru = *hubullu*, ki v 132 vrsticah navaja med živalskimi imeni večidel žuželke. Avtor obravnava najprej škodljive žuželke (107), nato sledijo tiste, ki so jih v Mezopotamiji uporabljali za prehrano (npr. kobilice). Večji pomen so imele nekatere žuželke za pripravljanje zdravilnih ali magičnih

sredstev. Posebej se pomudi pri njihovem ominoznem pomenu, zlasti mravelj, moljev. Končno spregovori o žuželkah v mitologiji, v prisposodobah, v imenih in upodobitvah.

Z geslom o »kulturi v Indusovi dolini« (96—104) prispeva H. Kühne k vprašanju, ali so bili kaki trgovinski stiki med visoko kulturo v dolini Indusa in med Mezopotamijo nekako v času od zgodnje dinastične do stare babilonske dobe. Tu so izkopavanja v dvajsetih ali tridesetih letih našega stoletja odkrila najprej dvojje velikih mest: Mohenjo Daro in Harappo. V letih 1943—1975 so sledila nekoliko manjša najdišča (Chanhü Daro 1943; Amri 1964; Kot Diji 1965; Lothal 1973; Kalibangan 1975). Glede visoke kulture, ki so jo pri tem odkrili, je še mnogo negotovega. Po novejših cenitvah je trajala nekako tri stoletja (med 1800 in 1500), medtem ko so ji starejši avtorji prisojali kakih tisoč let (2500—1500). Prav tako mi dognano, kaj je povzročilo njen konec (vdor Arijevcev okoli 1500; poplave in potresi?).

W. A. Fairservis (*The Roots of Ancient India*, 1971, 309) razlikuje v njenem razvoju tri stopnje. Dokazi za uvoz iz Indije v Mezopotamijo so zlasti posode iz steatita (salovca) in svojevrstni kvadratični pečatniki iz glaziranega salovca, ki so jih našli v Kišu, Lagašu, Ummi in drugod. — Avtor osvetljuje vprašanja: kje je bil otok Tilmun (tu velja splošno mnenje, da je to eden izmed Bahreinskih otokov) in kje sta bili deželi Makkan in Meluhha.

Za slovstvo naj iz gesla navedemo kot najvažnejše: J. Marshall, Mohenjo Daro and the Indus Civilisation. 1931; E. Mackay, Further Examination at Mohenjo Daro (1938) in M. S. Vats, Excavations at Harappa. 1940 (str. 96).

Današnje poročilo je postalo nekoliko obširnejše zaradi pestre vsebine (Ebla!), obenem pa tudi v želji, da so pisci, ki obravnavajo sorodne probleme, vsaj opozorjeni na ustrezne dosežke iz prednjeazijske kulturne zgodovine.

Viktor Korošec

Regesten des Herzogtums Steiermark. Erster Band. 1308—1319. 1. Lieferung. Herausgegeben von der Historischen Landeskommission für Steiermark unter der Leitung von Hermann Wiesflecker. Unter Mitarbeit von Roland Schaffer und Max Zechner bearbeitet von Annelies Redik. Graz 1976. (Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark. Herausgegeben von der Historischen Landeskommission für Steiermark. VI. Band). 307 strani, cena 1080 Asch.

Že leta 1965 je Zgodovinska deželna komisija za Štajersko sprejela sklep, da se štajerski diplomatarij tj. Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark, od leta 1308 dalje nadaljuje z izdajo regest, da bi napravili dostopne za znanstveno raziskovanje zgodovinske vire, ki se od 14. stoletja dalje močno množijo.

Za prvi zvezek je bil prvotno izbran čas od 1308 (smrt Albrehta I.) do 1330 (smrt Friderika Lepega), toda zaradi velike množine dokumentov — doslej je zbrano ok. 3000 števil — je bilo potrebno pričujoči snopič omejiti le na čas od 1308—1319.

Pri sestavi gradiva so bili zajeti predvsem Štajerski deželni arhiv, dunajski in drugi avstrijski arhivi, iz tujine pa nekaj nemških, italijanskih in jugoslovanskih arhivov, predvsem pa številno že v raznih diplomatarijih objavljeno gradivo. Znatno pomoč pri sestavi dela je nudila kronološka kartoteka v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, ki jo je začel J. Zahn ter posnetki listinskega gradiva, ki ga je pred leti posnel prof. dr. Hausmann, med drugim tudi v nekaterih naših arhivih.

V prvem snopiču je 1153 števil za čas od 1. maja 1308 do konca leta 1319. Ker je gradivo za čas do leta 1330 v veliki meri že pripravljeno, upajo izdajatelji, da bo prihodnji snopič izšel kmalu. Zbirka regest je menda za ok. 600 števil obsejnejša od omenjene kronološke kartoteke v Štajerskem deželnem arhivu.

Regeste je v največji meri izdelala dr. A. Redik, ki bo po zaključku celotnega zvezka poročala o zbiranju gradiva, metodah in organizaciji dela. Podpirala sta jo tudi dr. R. Schaffer in mag. M. Zechner, dr. H. Mezler-Andelberg pa je sodelovala s strokovnimi nasveti in kritičnim pregledom regest. Iz poročila o tem delu v XX. Bericht der Historischen Landeskommission für Steiermark, Graz 1977, str. 86 zvemo, da je pri obdelavi literature v slovenskem jeziku sodeloval tudi asistent dr. R. Malli.

Za pripravo tega snopiča je bilo potrebno več kot 10 let dela, upajo pa, da bodo naslednji zaradi že zbranega gradiva mogli izhajati hitreje.

Posamezni regesti so sestavljeni na enoten način: datum in redna številka, v ležečem tisku bolj ali manj kratek povzetek vsebine v moderni nemščini, dobesedni citati iz listin pa so tiskani pokončno. Sledi podatek, po čem je bil regest izdelan

(original = A, kopije B, C itd., fotografija = P, kserokopije zbirke Hausmann = H), o rokopisni predaji listine, edicijah teksta, objavljenih regestih, omembah v dosednji literaturi in končno eventualne pripombe o datumu, lokalizaciji krajev in podobno.

Ta prvi snopič vsebuje na začetku kratek historiat nastanka dela, ki ga je pripeval H. Wiesflecker. Sledeča opomba opozarja, da bo prvi zvezek regestov izšel v dveh snopičih. V prvem so le regesti in seznam splošnih kratic, v drugem pa bo izčrpen uvod, seznam vsebine, seznamami uporabljanih arhivskih enot, izdaj virov in literature, seznam predatiranj, imenski in stvarni register ter corrigenda.

Ker je že iz naslova dela razvidno, da se objavljeni regesti nanašajo na nekdanjo vojvodino Štajersko, je jasno, da vsebujejo številne podatke tudi za našo Slovensko Štajersko. Tako se od 1153 kar okoli 300 regest nanaša nanjo. Omeniti je, da je 68 listin, katerih regesti so objavljeni, naše provenience. Tako je 21 listin iz samostana Žiče (št. 18, 55, 161, 185, 186, 192, 253, 292, 303, 309, 310, 316, 325, 327, 350, 499, 503, 559, 623, 986, 1091), 10 iz samostana Studenice (št. 127, 196, 258, 449, 571, 871, 878, 880, 981, 1129), 19 iz benediktinskega samostana v Gornjem gradu (št. 164, 281, 295, 296, 305, 377, 438, 490, 581, 627, 753, 807, 834, 896, 916, 932, 969, 1125, 1134), 9 iz nunskega samostana v Radljah-Marenbergu (št. 259, 440, 634, 711, 762, 856, 873, 904, 908), 5 iz Jurkloštra (št. 304, 312, 349, 647, 715) ter po dve iz kranjskih samostanov v Mekinjah (št. 654, 965) ter Bistre (št. 928, 1055). Veliko je tudi mariborskih, celjskih, ptujskih in drugih listin, številni so regesti o cerkvenih razmerah in osebah iz pisarniških knjig oglejskih patriarhov, hranjenih danes v Vidmu.

Mnoge od listin, katerih regesti so tu objavljeni, niso bile doslej še nikjer publicirane, bodisi v celoti ali regestu. Takih je 47 komadov (št. 59, 90, 108, 110, 113, 140, 181, 182, 210, 231, 258, 286, 288, 292, 294, 339, 370, 390, 414, 435, 437, 460, 461, 493, 499, 509, 590, 598, 623, 635, 654, 706, 708, 710, 718, 768, 815, 911, 928, 965, 986, 1052, 1118, 1119, 1143, 1144, 1151).

Lokalizacije krajev so včasih navedene v oklepaju poleg originalne oblike, včasih pa v opombi na kraju, toda vedno le v nemški obliki in ne v sedanji slovenski obliki.

Literatura, v kateri se objavljene listine omenjajo, je za mekatere (zlasti za vladarske listine) navedena zelo izčrpno, za druge pa manj. Pomanjkanje seznam literature že v tem prvem snopiču včasih zelo moti, tako recimo ne vemo, katero je delo Mezler-Andelberg, Oberburg (pri št. 63, 164 itd.) ali Skuk, Windischgratz (št. 482 itd.). Treba bo pač počakati na razrešitev v naslednjem snopiču.

Datumi listin so v regestih načelno navedeni po originalnem tekstu, toda velikokrat skrženi oziroma z izpuščenimi ali zamenjanimi besedami, ne da bi bilo to označeno (npr. št. 353 primerjaj z objavo v Gradivu za zgodovino Ljubljane IX, št. 12). Vprašljivo je tudi pisanje nemških tedenskih dni z veliko začetnico (št. 8, 716 in sl.), enako rimskih datumov v latinskih tekstih (št. 29 in sl.), oziroma z malo začetnico, ko bi pričakovali veliko (št. 637: ante festum assensionis, št. 784: unser herr).

Enako je opaziti kolebanje oziroma nedoslednosti pri pisanju priimkov oziroma poklicnih oznak meščanov z veliko začetnico, kot je pač težko ločiti ali gre v vsakem primeru že za priimek, ki naj se piše z veliko začetnico ali še za oznako poklica, ki se običajno piše z malo začetnico. Tako je kamniški pivotoč Oton v št. 438 pisan z veliko kot »Ot Pierczaph«, pisar Konrad v št. 58 in 162 z veliko: »der Schriber, der Schreiber«, pisar Herman v št. 257 pa z malo: »der scriwer«. Mariborski meščan Konrad Trebuh je v št. 292 »Cunradus Venter«, v št. 325 pa »Chunradus dictus venter«, v št. 370 in 784 pa nemški »Chunrat der Pauch«. Ali v št. 753: »Woel Chelners sun«, v št. 969 pa »Jans der chaelner«. V št. 856 najdemo »Niclas der Pader«, v št. 762 pa »Syghart der Sailer«.

Tudi pri transkripciji je včasih opaziti nedoslednosti. Tako se vedno piše »von« za »uon«, toda v št. 928 najdemo: uon Seycz, uon Geyrowe, uon Oberlaibach etc.

Pri literaturi so citirane tudi slovenske razprave, tako starejše od Franca Kosa kot najnovejše J. Koropca. Te podatke pa bi se dalo ob podrobnem pregledu še precej dopolniti.

Nekaj zmede je pri citiranju gradiva iz Vidma, ki je tu objavljeno po starih Zahnovih prepisih. Tako se pisarniške knjige oglejskega kanclerja Melioranze da Thiene enkrat imenujejo protokoli, potem pravilneje pisarniške knjige, drugič spet konceptne knjige. Enkrat se hranijo v Mestnem muzeju (št. 41: Museo Civico), drugič spet v Občinski biblioteki (št. 74, 134: Biblioteca Comunale), kar je pravilno. Vse to je posledica dejstva, da od Zahnovih časov ni nihče za njim preveril to gra-

divo v Vidmu. Zato manjkajo tudi vse sodobne signature teh rokopisov pa tudi marsikateri datum bi bilo popraviti. K št. 914: Nekdanji Archivio Notarile v Vidmu danes ni več samostojna ustanova, kot za Zahnovih časov, ampak se kot posebni fond hrani v Državnem arhivu v Vidmu. Leta 1945 je bil močno bombardiran in precej gradiva je bilo uničenega. O njegovi takratni in kasnejši usodi ter današnji vsebini poroča P. Someda de Marco, Notariato Friulano, Udine 1958.

Med eventualnimi dopolnitvami bi v regeste spadala listina 1308, maj 16. Dujma Krškega za Jurklošter (objavil F. Šišić v Vjesniku Zemalj. arkiva 7, 1905, str. 139—140 in Smičiklas v Cod. dipl. CDS VIII, 157, št. 148.), ali 1309, september 11. Čedad (V. Joppi v Archeografo Triestino N. S. 12, 1886, str. 310), v kateri se omenja Zigfrid iz Vrbovca (de Altenburch), čedadski kanonik, ki se tudi sicer kasneje mnogokrat omenja v oglejskih virih taklo 1319, februar 1. pri Bianchi, Documenti per la storia del Friuli I, 211, ki tudi manjka. Pa tudi sicer bi se v videmskem gradivu našlo še marsikaj za štajersko zgodovino, zlasti iz malo kasnejše dobe. V listini od 1313, april 6. Čedad na fol. 47v notarske knjige notarja Nikolaja iz Čedada (Archivio di Stato Udine, Archivio Notarile, Cividale fasc. 674), se »dominus Ortolfus de Giundisgrac« obvezuje notarju Viljemu plačati za kolekte za faro v Smartnem »prope Windisgrac« 16 mark oglej. denarjev. A. Lang prinaša v Acta Salzbungo-Aquilejensia I/1 še dve listini iz 1318 in 1319, v katerih se omenja Ulrik iz Planine, salzburški kanonik (18a, 26a), kasnejši škof v Chiemseeju (ravno tam I/2, 759 in Pirchegger, Untersteiermark, 244). Obe v regestih manjkata. Med dopolnitve bi spadala listina od 1310, junij 24., s katero »Peter der Ellende von Pieschaetz« zamenja s samostanom v Kostanjevici dve hubi v Pristavi za dve drugi v Suhadolu in vinograd (kopija 18. stoletja v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani, Gr. A. I. — Graščina Dol pri Ljubljani, Raigersfeld VII, fasc. 179; prim. J. Mlinarič, Topografija posesti kostanjeviške opatiije, Maribor 1972, str. 57). V listini 1318, julij 4. (original v Arhivu SR Slovenije) se kot priča omenja Ernest iz Kozjega (von Trachenberch). Že omenjeni »Peter von Pissetz« je 1318, november 5. podaril Kostanjevici dve hubi v Željeznem (kopija 18. stoletja kot pri 1310, junij 24; prim. J. Mlinarič, o. d. str. 65—66). Med objavljenimi regesti tudi mi najti regesta listine od 1319, december 5. Treviso, s katero je Henrik Goriški oprostil Konrada Aufensteinskega dajatev od Vojmika (Mon. hist. duc. Carinthiae VIII, št. 508).

K posameznim regestom še naslednje pripombe oziroma dostavki:

Št. 4 — V literaturi je ta listina omenjena pri F. Kosu, Doneski za krajevne kronike, 7. Planina, ČZN 16, 1920/21, str. 63 in ne str. 61.

Št. 6 — To listino je v regestu objavil tudi Tomaschek, Regesten zur Geschichte Kärntens, Archiv f. vaterländische Geschichte und Topographie, 9, 1864, 96—97, št. 653. — F. Kovačiča delo je Zgodovina Lavantinske škofije, Maribor 1928 in ne skrajšano »Lavantinska (sic!) škofija« kot se v celem snopiču napačno citira.

Št. 16 — Listina je v celoti objavljena sedaj tudi v Gradivu za zgodovino Maribora, II. zvezek št. 121.

Št. 17 — Tudi ta listina je objavljena v istem zvezku pod št. 122.

Št. 35 — Regest tudi pri Tomaschek, o. d., str. 97, št. 655.

Št. 37 — Pri literaturi o tej listini bi bilo omeniti delo A. Ogris, Die Bürgerschaft in den mittelalterlichen Städten Kärntens bis zum Jahre 1335, str. 148.

Št. 38 — Regest te listine je objavljen tudi v MDC VII, 184—185, št. 490 pod napačnim datumom 1308, september 22. in z drugačnim branjem imen. Primerjaj A. Ogris, o. d., str. 166—167.

Št. 41 — Pri protokolu oz. pisarniški knjigi patriarhovega kanclerja Melioranze da Thiene, ki se danes nahaja v Občinski biblioteki v Vidmu (Biblioteca Comunale) in ne v Mestnem muzeju (Museo Civico) bi bilo treba navesti signaturo Ms. 1474/II, fol. 36.

Št. 58 — Listina je objavljena tudi v Gradivu za zgodovino Maribora, II. zvezek, št. 123.

Št. 59 — V literaturi je listina omenjena pri F. Kosu v ČZN 15, 1919, str. 109, opomba 2.

Št. 63 — Regest tudi pri Tomaschek, o. d., str. 97, št. 658.

Št. 89 — Pri literaturi je popraviti F. Kos, Doneski, ČZN 16, 1920/21, str. 4 in ne str. 6.

Št. 106 — Listina 1309, avgust 10. Tirol je bila že cela objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, 1956, št. 19. Kot pri regestu v MDC VII, 203, št. 539 tudi tu napačno »cum turri sua in civitate Laybacensi« namesto

pravilno »de domo sua cum turri sita in civitate Laybacensi«. Regest je objavil tudi R. Heuberger, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen der Grafen von Tirol, Herzoge von Kärnten aus dem Hause Görz*, Mitt. d. Instituts f. österr. Geschichtsforschung, Erg. Band 9, 1915, str. 150, opomba 4.

Št. 108 — Podatki o avtorju Doneskov za krajevne kronike v ČZN 15, 1919, str. 85—110 in ČZN 16, 1920/21, str. 1—13, 61—78 Francu Kosu so tu in v št. 110, 367, 435, 687, 749 in 784 zamenjani s Franom Kovačičem, avtorjem članka Doneski k starejši zgodovini Murskega polja v ČZN 15, 1919, str. 23—85.

Št. 109 — Cela listina je sedaj objavljena v Gradivu za zgodovino Maribora II. zvezek, št. 124.

Št. 113 — Kraj »Babendorf« omenjen v tej listini je Babni vrt med Povljami in Bašljem na Gorenjskem. Loški meščan je »Jacob der Swan« in ne »Swaner« (prim. FRA II/35, str. 76, št. 499).

Št. 114 — Nemški »Raevtenberch« oziroma »Reutenberg« za slovenski Čretež (Valvasor: Cvetežl) ne more biti »Reitenburg«, ker je nastal s prevodom slov. čretež v »Reut« oziroma »Gereut«. (Prim. M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije /za Kranjsko do leta 1500/, str. 88). Isto velja za št. 567 in 880.

Št. 133 — Pri literaturi je popraviti Kos Fr., Doneski... opomba 2 in ne opomba 6.

Št. 134 — Protokol Melioranze da Thiene v Občinski biblioteki v Vidmu ima signaturo Ms. 1474/II, fol. 4 ov.

Št. 135 — Listina je vnešena v istem protokolu na fol. 41, regest pa je objavljen tudi pri Manzano, *Annali del Friuli III*, 404.

Št. 147 — Pri ediciji salzburškega urbarja za Brežice in Sevnico iz leta 1509 je citirati tudi avtorja: Milko Kos, Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zvezek prvi. Urbarji salzburške nadškofije — *Urbaria aetatis mediae Sloveniam spectantia*. Vol. I. — *Urbaria archiepiscopatus Salisburgensis*, Ljubljana 1939.

Št. 153 — Pri literaturi je citirati tudi A. Ogris o. d., str. 173, 176.

Št. 156 — Protokol Melioranze da Thiene v Občinski biblioteki v Vidmu ima signaturo Ms. 1474/II, fol. 44. — Pri literaturi bi bilo navesti še delo Marcuzzi G., *Simodi Aquileiesi*, str. 126.

Št. 161 — Namesto »Feusteriz« bi bilo vsaj dvakrat v tej listini brati »Feustercz«. Obešeni pečat mesta Slovenska Bistrica ima legendo: »Sigillvm ciuivm de Vevstriz«.

Št. 210 — Protokol Melioranze da Thiene v Občinski biblioteki v Vidmu ima signaturo Ms. 1474/II, fol. 63v. Namesto »Vraclanz« je pravilno brati »Vraclauç«. Konrad »Bauari de Senn...« je Konrad »de Seunia filius Bawari«, omenjen kot zakupnik fare v Braslovčah v virih že 1302 in 1303 (*Archivio di Stato Udine, Archivio Notarile, Udine fasc. 5118, notar Alberghettus de Vandolis 1303—1306, fol. 22v—23, 23v, 26*).

Št. 229 — Protokol Melioranze da Thiene ima signaturo Ms. 1474/III, fol. 30v. Regest je objavil Bianchi v AÖG 31, 1864, str. 438, št. 242, celo listino pa po Bianchiju Valentinelli v *Notitzenblatt dunajske akademije* 8, 1858, str. 404.

Št. 247 — Listina je še danes v rodbinskem arhivu Auerspergov. Njegovo nahajališče se v znanstveni razpravi citira kot »loco secreto« (W. Höflechner, *Zum Urkundenwesen der Herzöge von Kärnten bis 1269, Carinthia I*, 159, 1969, str. 113—114). Obširen regest je objavil F. Komar v MMVK 48, 1905, str. 132, št. 21.

Št. 251 — Listino omenja F. Kos, Doneski za krajevne kronike, ČZN 15, 1919, str. 99 in ne v ČZN 16, 1920/21, str. 67.

Št. 253 — Namesto »de Seynek« je pravilno: »de Sevnec«.

Št. 286 — Signatura odlomka protokola oglejskega patriarhata iz let 1310—1311, ki se nahaja v zbirnem zvezku imenovanem »Monumenta ecclesiae Aquilegensis saec. XI—XVI« v Nadškofijski biblioteki v Vidmu je Ms. 162, fol. 89v.

Št. 287 — Signatura je ista kot pri št. 286. Namesto »Hembordo de Tiuer« je prav »Heinbordo de Tiuer«.

Št. 288 in 294 — Ista signatura kot pri št. 286.

Št. 305 — Namesto »Altenberch« je prav »Altenburch« (= Vrbovec pri Mozirju). Prim. št. 63.

Št. 314 — Signatura protokola Melioranze da Thiene v Občinski biblioteki v Vidmu je Ms. 1474/III, fol. 32.

Št. 351 — Pri literaturi je omeniti tudi A. Ogris, o. d., str. 134.

Št. 353 — Listina 1312, februar 4. Ljubljana je objavljena v celoti v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku IX. zvezek, št. 12. V literaturi jo omenja

M. Kos, Srednjeveška Ljubljana, str. 50, 75 opomba 227. — Med štajerske regeste je listina uvrščena po pomoti. Vas Utik pri Ljubljani, ki se v listini omenja kot »Weytichk« je tu napačno brana kot »Weyrichk« (prim. M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije /za Kranjsko do leta 1500/, str. 659). Med pričami so našeti vitezi iz (Škofje) Loke, Olševka, Ržišča pri Vačah, Kolenc (s Kolovrata) in Rudolf »von Liechtenberch« z nekdanjega gradu Lichtenberga pod Bogenšperkom, ki so ga izdajatelji regest očitno zamenjali z Rudolfom von Liechtenstain, ki se omenja npr. v št. 355, 367 in sl.

Št. 356 — Pri literaturi je popraviti Datovec v pravilno: Vatovec.

Št. 377 — Regest te listine je objavil tudi F. Schumi, Archiv f. Heimatkunde II, str. 259, št. 61, toda z napačno letnico 1302.

Št. 385 — Pri literaturi je citirati: A. Ogris, o. d., str. 173.

Št. 431 — Signatura protokola Melioranze da Thiene v Obč. biblioteki v Vidmu je Ms. 1474/III, fol. 34. Regest je objavil tudi Manzano, Annali del Friuli IV, 17.

Št. 437 — Signatura protokola Melioranze je Ms. 1474/III, fol. 34v. Zbirka Fabrizio je vključena v Občinsko biblioteko v Vidmu in ni samostojna zbirka oz. ustanova.

Št. 438 — Ker gre v listini za vas Gozd pri Kamniku bi bilo treba namesto »ouf dem walt« pisati pravilno »ouf dem Walt« (M. Kos, Gradivo za hist. topografijo Slovenije /za Kranjsko do leta 1500/, str. 168—169). Isto velja za št. 932 in 969.

Št. 439 — Pri literaturi je citirati A. Ogris, o. d., str. 173.

Št. 445 in 482 — Signatura protokola Melioranze da Thiene v Občinski biblioteki v Vidmu je Ms. 1474/III, fol. 35 in 35v.

Št. 490 — Kopija listine iz 18. stoletja je tudi v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani fasc. 85, št. 12.

Št. 496 — Original te listine se nahaja v Haus- Hof- und Staatsarchiv na Dunaju — Allgemeine Urkundenreihe. Objavil jo je Petteneegg, Die Herren von Aufenstein, Jahrbuch Adler 2, 1875, str. 53, št. XLIV.

Št. 551 — Pri literaturi je citirati A. Ogris, o. d., str. 173.

Št. 581 — Kraj »Treppach« v listini so Trboje ob Savi (M. Kos, Gradivo za hist. topografijo Slovenije /za Kranjsko do leta 1500/, str. 641) in ne mekje v Obsotelju, kamor ga postavlja Zahn. Isti kraj je omenjen tudi v št. 627.

Št. 587 — Signatura protokola Melioranze da Thiene v Občinski biblioteki v Vidmu je Ms. 1474/III, fol. 37. Listina je objavljena pri Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquilejensis, col. 832 (in ne 831) pod datumom 1312, september 10. — Regest je objavil tudi Manzano, Annali del Friuli IV, str. 17—18.

Št. 627 — Kraj »Trespach an der Sau in Chrayn« v tej listini je pravilno »Treppach«, kar so Trboje ob Savi kot v št. 581.

Št. 637 — Testament novigrajskega škofa Gerolda od 1314, maj 14., napisan v Šmarjeti pri Beli Cerkvi, je objavljen v obširnem izvlečku v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I. zvezek, št. 21. Potrditev tega testamenta od 1314, maj 22. v Mitt. d. Instituts f. österr. Geschichtsforschung 31, 1910, str. 400, št. 7.

Št. 654 — Namesto »Peyschozhat« je pravilno brati »Peyschchat«, kar je Pšata pri Beričevem ob Savi (M. Kos, o. d., str. 490). Vitez Nikolaj Kaewel mi bil »von Velz«, ampak pravilno brano »von Vels«, to je z našega Bleda. Tudi nemško ime za grad Črnelo ni tu brati »Rotempuehel« ampak »Rotempuehel«.

Št. 674 — Regest te listine je objavljen pri Kroneš, Sameck, str. 163, št. 35 in ne na str. 49, kjer se le omenja.

Št. 686 — Regest je objavil tudi Tomaschek v AVGTK 9, 1864, str. 100, št. 672.

Št. 687 — Regest te listine tudi pri Tomaschek o. d., str. 100, št. 673.

Št. 690 — V regestu manjkajo podatek o pečatenju listine po mestu Mariboru in imena vseh prič po večini mariborskih meščanov! (prim. MDC VIII, 246).

Št. 710 — Regest je datirati v leto 1309. Patriarhov poziv na sinodo je v celoti izdal Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquilejensis, col. 825, pri literaturi pa je omeniti delo Marcuzzi G., Sinodi Aquileiesi, str. 125—126.

Št. 715 — Istočasna kopija te listine je v arhivu Esterházyjev v Železnem (Eisenstadt). Objavljena je bila večkrat: F. Šišić v Vjesniku zemalj. arhiva 7, 1905, str. 140, št. V (napačno, da je listina za kartuzijance na Krku!)! Smičiklas, Cod. dipl. CDS VIII, str. 381, št. 312; Thallóczy-Barabás, Cod. dipl. Frangipani I, 37, št. 71.

Št. 743 — Regest tudi pri Tomaschek o. d., str. 100, št. 676.

Št. 749 — Regest tudi v MDC VIII, 90, št. 286.

Št. 753 — Kopija listine iz 18. stoletja je tudi v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani fasc. 83, št. 14. Nikolaj iz Gornjega grada je bil »von Obernburch« (prim. št. 807, 834) in ne »von Oberberch« kot stoji tu.

Št. 768 — Dve kopiji te listine iz 18. stoletja tudi v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani fasc. 83, št. 15.

Št. 780 — Listina je objavljena pri Smičiklas, Cod. dipl. CDS VIII, 418, št. 342 in Thallóczy-Barabás, Cod. dipl. comitum de Blagay, 80, št. 39.

Št. 784 — Listina je objavljena pri Melly, Beiträge zur Siegelkunde, str. 91 le delno (kot pri št. 161) ne pa v celoti.

Št. 807 — Kopija listine iz 18. stoletja tudi v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani fasc. 83, št. 16.

Št. 894 — Pri literaturi je popraviti Mravljak, Početki Guštanja (in ne »buštanja«).

Št. 896 — Opomba, da je »Hasel« = posestvo Lešje na desnem bregu Savinje v fari Rečica ni ugotovitev sodelavca regest S. ampak dobeseden citat iz Orožen, Bisthum und die Diözese Lavant II/1, str. 93!

Št. 928 — Namesto »Vreuniz« je tu pravilno »Vreuncz« za Bistro pri Ljubljani kot je v tej listini zapisano dvakrat. Namesto »schultetz« je brati prav »shultecz«.

Št. 932 — Priča kamniški meščan je »Maert der Walch« in ne »Maevt«. Kopija te listine iz 18. stoletja je v Kapiteljskem arhivu v Ljubljani fasc. 83, št. 17. V izvlečku je objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane v srednjem veku XI. zvezek, št. 34.

Št. 954 — Regest listine je objavil Marian (Fidler) -Wendt, Austria sacra IV/7, 379. Primerjaj M. Mikuž, Vrsta stiških opatov, str. 29, 87 opomba 4 in isti, Topografija stiške zemlje, str. 54 z deloma drugo lokalizacijo krajev. O njej tudi J. Grebenc, Gospodarska ustanovitve Stične, 1973, str. 49, št. 131.

Št. 964 — Priča Konrad »Warnower« je verjetno prav »Wartnower« = Wartenauer po Wartenau pri Cmureku (prim. Pirchegger, Untersteiermark, 36).

Št. 965 — V datumu stoji »datz Prausperch in dem marchet« in ne kot tu »datz Prausperch in dem marcht«.

Št. 978 — Listina je bila nekoč v arhivu na gradu Turjaku, sedaj »loco secreto« v arhivu Auerspergov (prim. št. 247!). Regest je objavil F. Komatar v MMVK 18, 1905, str. 135–136, št. 28. Ta ima za Moosbrunn »ob dem Motzer«, za »Oberlack« pa »ob Lok« po turjaški kopalni knjigi iz 18. stoletja.

Št. 1001 — Manjka kraj izstavitve listine Podčetrtek (prim. MDC VIII, 446). Priča »Otte der Svntainer« je pravilno »Savsteiner« tj. Boštanjski po Boštanju, gradu ob Savi pri Sevnici (M. Kos, o. d., str. 36); ta se omenja tudi v listini 1318, julij 4. (original v Arhivu SR Slovenije v Ljubljani) kot »Ot von Saunstayn«.

Št. 1020 — Listino je v celoti objavil tudi V. Levec, Iz furlanskih arhivov, IMK 13, 1903, str. 13–14, št. 1. Levec prinaša tudi tekst druge listine glede pištajnske fare datirane po 1314, december 14. (ravno tam št. 2), katere regest tu manjka.

Št. 1055 — Original (A) te listine, ki spada v arhiv samostana v Bistri je v Haus-Hof-und Staatsarchivu, prepis (B) iz 14. stoletja pa v cod. 548, fol. 53 Avstrijske nacionalne biblioteke na Dunaju, sedaj v rokopisni zbirki Arhiva SR Slovenije. Regest je objavljen v Letopisu Matice Slovenske 1874, str. 184 in v MMVK 13, 1900, str. 50, št. 21 (po B), cela pa je objavljena v Gradivu za zgodovino Ljubljane VII. zvezek, št. 17 (po A). V tukaj objavljenem regestu je pri mavedbi prič spremenjen sklon iz ablativa v nominativ, tiskano pa kot da gre za originalni tekst, kar je malo neobičajno.

Št. 1056 — Regest je v zvezi s št. 287 in ne s št. 288.

Št. 1073 — Signatura protokola oglejskega kanclerja Euzebija da Romagnano v Občinski biblioteki v Vidmu je Ms. 1473/II, fol. 35.

Št. 1090 — Regest te listine je objavil tudi Tomaschek v AVGTK 6, 1861, str. 136, št. 52 ter Pettenegg, Die Herren von Aufenstain, Jahrbuch Adler 2, 1873, str. 83, št. LIV.

Št. 1124 — Regest listine je objavil Pettenegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives I, 257, št. 982.

Božo Otorepec

Josip Adamček, **Zrinsko-frankopanski posjedi u XVII. stoljeću**. Radovi 2 (Institut za hrvatsku povijest), str. 23—46, Zagreb 1972.

Leta 1971 je bil v Čakovcu ob tristoletnici usmrtnitve Petra Zrinskega in Franje K. Frankopana znanstveni simpozij o zrinsko-frankopanski zaroti. Na simpoziju je sodeloval tudi J. Adamček. Izključno z zrinsko-frankopansko problematiko se ukvarja tudi celotna številka časopisa Kaj (Kaj, časopis za kulturo i prosvjeto, št. 9, Zagreb 1971. Avtorji razprav: J. Šidak, L. Šabam, S. Botrešić, J. Adamček, J. Vončina, Ž. Jiroušek, Đ. Novalić), ki je izšel ob priliki svečane obletnice.

Razprava J. Adamčka je kratek oris ekonomskega položaja in razvoja zrinsko-frankopanskih posesti v XVII. stoletju. Podrobno je pisal o gospodarskih razmerah na zrinsko-frankopanskih posestvih že L. M. Lukjanenko (Politička i literarna djelatnost braće Zrinskih in Franje Frankopana, Kijev 1911), vendar so se nekateri njegovi zaključki izkazali za neosnovane. Adamčkovo delo prinaša vrsto novosti, saj je avtor pretežno črpal podatke iz še neobjavljenega arhivskega gradiva (Arhiv Hrvatske v Zagrebu, Madžarski državni arhiv, Nadškofijski arhiv v Zagrebu). Večino pozornosti je posvetil Zrinskim. Ti so, ne samo po velikosti svojih posesti, pač pa tudi po gospodarski dejavnosti daleč prekašali Frankopane.

Kompleks zrinsko-frankopanskih posesti, izobilikovani v 80 letih XVI. stoletja, se je raztezal od reke Mure na severu do Jadranskega morja na jugu. Po zaplembi l. 1670 so njegovo vrednost cenili na 1.500.000 forintov (100.000 forintov odpade na imetje Frankopanov). Po mnenju avtorja je ta ogromna koncentracija materialnih sredstev v rokah Zrinskih in Frankopanov dajala njihovi borbi proti habsburškemu dvoru možnosti za uspeh. Hkrati je pozitivno vplivala tudi na politični razvoj Hrvatske.

V XVII. stoletju je na zrinsko-frankopanskih posestvih ugotovljen velik gospodarski napredek. Peter in Nikola Zrinski sta znatna sredstva vlagala v neagrarno proizvodnjo: izgradnja pristanišča Nova Kraljevica, gradnja skladišč v pristaniščih Bakar, Crikvenica, Selce, Bakarac. Leta 1651 sta odprla rudnik železa v Čabru. Nprestano sta zmanjševala število kmetij v zakupu. V Međimurju so l. 1638 vazali Zrinskih imeli v svojih rokah prek 65 % kmetij, ob zaplembi le še 48 %. Na gospodarstvu Ozalj sta brata odkupila od svojih vazalov 115 kmetij. Obsežen del posesti sta Peter in Nikola Zrinski obdelovala v lastni režiji. Leta 1672 je bilo v alodu prek 5.700 juter orne zemlje in travnikov. Najpomembnejše alode najdemo v Međimurju, kjer odpade na vsako kmetijo (12 juter) 8,6 juter fevdalčeve zemlje, ter v Pokuplju.

Avtor posebej poudarja pomen vinogradništva kot izredno donosne veje poljedelstva. Izrazito vinogradniški področji sta bili Medvedgrad in Vinodol. Zrinski so imeli obsežne alodialne vinograde. Kljub temu so obremenili tudi podložniške vinograde s številnimi vinskimi dajatvami. Te dajatve so bile med najdonosnejšimi dohodki fevdalca. Tako je dajalo gospodarstvo v Međimurju letno 8.000 veder vina v vrednosti 7.600 forintov. Desetina vseh žitaric je istočasno veljala le 970 forintov. Poleg dajatev v naturalijah in denarju, je bila dominantna oblika izkoriščanja podložnikov tlaka. V Međimurju in Pokuplju je dajala kmetija 4—6 dni vprežne tlake tedensko. V Primorju so bili podložniki v boljšem položaju. Naturalne dajatve so se v XVI. in XVII. stoletju spremenile v denarne, tlaka pa je bila izredno majhna.

Na zrinsko-frankopanskih posestvih je bilo veliko število privilegiranih slojev prebivalstva, tj. Vlahov, svobodnjakov, purgarjev. V času zarote predstavljajo 22 % vsega prebivalstva. Te skupine so igrale pomembno vlogo v času kolonizacije opu-stelih posesti, v začetku XVII. stoletja. Teorijo, da bi bili Zrinski in Frankopani blazji v odnosu do svojih podložnikov, J. Adamček zavrača kot nevezdržno.

V XVII. stoletju je porasel pomen vinodolske trgovine. Izvozno-uvozna trgovina je potekala prek pristanišč Bakra, Nove Kraljevice in Novega Vinodola. Uvažali so v glavnem tekstil, vino in južno sadje. Največje dobičke je prinašala Zrinskim preprodaja soli, zlasti še po letu 1641, ko postane njihov izključni monopol. Med izvoznimi artikli iz Vinodola je bil v začetku na prvem mestu les. Po letu 1651 ga izpodrine železo in železni izdelki. Ohranjeni računi kažejo, da je bil v trgovini Zrinskih uvoz veliko večji od izvoza. Kljub raznim poskusom jim ni uspelo izravnati trgovinske bilance. V začetku XVII. stoletja so pri trgovanju sodelovali tudi sami vinodolski podložniki. Peter in Nikola Zrinski sta hotela doseči popoln monopol nad vinodolsko trgovino. Zato sta s prepovedmi o trgovanju omejevala kmečko trgovino. Prizadevanje Zrinskih, da bi preprečili podložniško trgovino, je vplivalo negativno na družbeni razvoj ter gospodarski položaj podložnikov v Vinodolu.

Na koncu J. Adamček opiše še zaplembo zrinsko-frankopanskih posesti leta 1670. Te so postale last kraljevske komore in so kralju letno prinašale 22.500 forintov. Kot kažejo podatki, se je pod novim lastnikom izkoriščanje podložnikov še povečalo, omejevala se je tudi bakarska trgovina. Položaj podložnikov se je poslabšal.

Rolanda Fugger

Rajka Modrić—Miljen Šamšalović, **Povijesni spomenici obitelji Zrinskih i Frankopana**, Vol. 1, Popisi i procjena dobara (1672—1673), (Djela Jugoslovske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 55), Zagreb 1974.

V aprilu 1670 je Leopold I. izdal razglas o zaplembi imetja Petra Zrinskega in Krste Frankopana ter nekaterih njunih pristašev. Vzrok konfiskacije vsega premičnega in nepremičnega premoženja je bila kršitev deželnih zakonov in organizacija vstaje proti kralju. Zrinsko-frankopanska posest je postala tako last kraljevske ogrske komore. Novo pridobljeno premoženje je dala Ogrska komora natančno popisati. Na osnovi teh popisov pa je bila izvedena kasneje tudi cenitev. Gradivo, nastalo v zvezi s konfiskacijo, se je ohranilo v zbirki »Urbaria et conscriptiones«, v arhivu Ogrske komore. Leta 1960 ga je Madžarska vrnila Arhivu Hrvatske v Zagrebu. Skupaj s sodelavcem je Rajka Modrić zbrano dokumentacijo pregledala in jo delno izdala v delu »Popisi i procjena dobara (1672—1673)«.

Prva polovica omenjenega dela vsebuje popise premoženja na nekaterih gospostvih zarotnikov. Med drugim najdemo tudi popis orodja in zalog železarskih delavnic in rudnika v Cabru. Priložen je še seznam zaposlenih delavcev, njih dolgovi in obveznosti. Seveda ti popisi ne odgovarjajo stanju, kakršno je vladalo pred vstajo. Posesti zarotnikov je namreč že v začetku aprila zasedla vojska in jih temeljito izropala.

Drugi del izdanih virov prinaša cenitve posesti Nikole in Petra Zrinskega ter Franja Krsto Frankopana iz leta 1672. Od imetja Zrinskih je bil pravno konfisciran le Petrov del, ostalo je pripadalo sinu Nikole, Adamu Zrinskemu. Kljub temu je komora tudi njegove posesti podvrgla cenitvi. Komore ni zanimala samo dejanska vrednost zaplenjenega imetja. Bolj jo je zanimalo, koliko dobička bo imetje prinašalo v prihodnje. Iz cenitev je razvidno, da je bil ovrednoten obratni kapital, tj. zgradbe, mrtvi in živi inventar ter vse obveznosti, ki so jih bili podložniki dolžni opravljanja kot tlako, ločeno od zemljiškega kapitala. Zemljiški kapital sestavljajo dohodki od zemlje, od živega in mrtvega inventarja ter razne dajatve in takse. Kapitalizirana zemljiška renta je bila visoko vračunana v končni ceni gospostev. Vrednost vsake posesti je navedena v treh cenah, od najnižje do najvišje. Tak postopek je omogočal komori boljše gospodarsko orientacijo v odnosu do kmetov, pa tudi pri prodaji ali dajanju posameznih delov posesti v zakup.

Izdani popisi in cenitve so pomembni za analizo materialne baze zrinsko-frankopanske zarote. Razkrivajo tudi najrazličnejše možnosti izkoriščanja podložnikov ter gospodarske in kulturne razmere tedanje dobe na Hrvatskem. Teksti so pisani v latinskem jeziku. Ker pa so večinoma delo domačih uslužbencev na posameznih gospostvih, je moč zaslediti tudi madžarske, nemške, turške in hrvatske besede. Rajka Modrić je zbirki izdanih virov dodala še predmetno in imensko kazalo.

Rolanda Fugger

Zbornik za historiju školstva i prosvjete, 8, Zagreb 1974, 264 strani; 9, Zagreb 1975, 190 strani.

Treba je priznati, da je uredništvu Zbornika za historiju školstva i prosvjete v vseh letih izdavanja (od 1964 dalje) več ali manj uspelo zbrati okrog sebe vse, ki se ukvarjajo z zgodovino školstva in pedagogike pri nas, znalo pa je pridobiti za sodelovanje tudi kakšnega tujega avtorja (med njimi zlasti Čehe). Če pogledamo vsebino zadnjih dveh zbornikov, pa vendarle lahko ugotovimo, da največ razprav in člankov (6) govori o zgodovini školstva na Hrvatskem, sledi prikaz zgodovine školstva v Srbiji (4), medtem ko slovensko problematiko obravnavata dva avtorja, črnogorsko pa eden. Splošne jugoslovanske problematike se dotikata dva prispevka, češko-jugoslovanskim odnosom na področju pedagogike pa sta prav tako posvečena dva krajša članka.

Najprej pogledjmo kaj prinašata oba letnika iz zgodovine hrvatskega šolstva. Predvsem naj omenim pregledno delo *Jaroslava Šidaka*: Jedno stoljeće u razvoju školstva u hrvatskim zemljama 1773—1874 (9, 1975), ki zajema stoletno razdobje od ukinitve jezuitskega reda do reforme osnovnega šolstva in odprtja Vseučilišča v Zagrebu. Znotraj tega obdobja omenja avtor naslednje mejnike, ki so imeli za razvoj šolstva pomembno vlogo: ukinitvev jezuitskega reda (1773), propad beneške republike in konec francoske oblasti v delu dežel, kar je imelo za posledico, da so bile hrvatske dežele pretežno združene pod Habsburžani; dalje ilirizem, ki ima velike zasluge za uvedbo hrvatskega jezika in gajice v šole in končno ustavna doba, ki je hrvatskemu jeziku v šolah vrnila tisto mesto, ki ga je izbojevala že revolucija 1848. Prej je bil mamreč jezik z majhnimi izjemami latinski (banska Hrvatska), nemški (Vojna krajina) in italijanski (Dalmacija in Istra). Najprej je hrvatski jezik prodril v banski Hrvatski, v Vojni krajini šele po njeni ukinitvi, medtem ko se v Dalmaciji v 60. letih šele pričinja uspešen boj za nacionalni značaj šole, ki se z izjemo Istre tudi uspešno konča. *Josip Busija* je prispeval razpravo Viša pedagoška škola u Zagrebu od početka se borila za opstanak (8, 1974), kjer je avtor opisal prvih 11 težkih in kritičnih let življenja te ustanove (1919—1930), ki se je kljub uspešnemu delu in velikim potrebam po kadrih morala boriti za svoj obstoj. Članek *Ive Perića* Poljoprivredne, trgovačke i obrtničke škole u Dalmaciji krajem 19. i početkom 20. stoljeća (9, 1975) prikazuje napore za ustanovitev kmetijske šole. Ta je delovala sprva (1887—1900) v Gružu, bila je dveletna s hrvatskim učnim jezikom; med njenimi učenci najdemo tudi Frana Supila. Nato je 1905. ustanovljena podobna šola v Splitu. Istega leta je dobil Split prvo trgovsko šolo. S šolskim letom 1910/11 se ji pridruži še ženska dvorazredna trgovska šola, kasneje pa še večerna šola. Večerno trgovsko šolo je dobil tudi Zadar (1908), trgovski šoli sta bili pred prvo svetovno vojno še v Kotoru in Dubrovniku. Avtor naglašata tudi velik interes za ustanovitev obrtnih šol, ki pa so pričele delovati ob koncu stoletja oziroma v začetku 20. stoletja (Zadar, Split, Dubrovnik, Korčula).

Dragutin Franković nadaljuje (glej Zbornik 2/1965) z opisom življenja Davorina Trstenjaka v razpravi Posljednje godine života i rada Davorina Trstenjaka 1911—1921 (8, 1974). Pokaže kako je Trstenjak doživljal vojne in politične dogodke zadnjih deset let življenja, njegovo jugoslovansko usmerjenost, dela zadnjih let, vpliv prostozidarstva, njegov antiklerikalizem, dalje velik interes za prirodoslovne znanosti, boj za svobodno šolo, njegovo vero v človeka, velik življenjski optimizem pa tudi kolebljivost. Zaključuje z mislijo, da je Trstenjak brez dvoma pozitivna figura in da je za Ivanom Filipovičem najpomembnejši hrvatski pedagog starejšega časa.

Branko Pleše v članku Život i pedagoško-prosvjetna djelatnost Marijana Markovca (8, 1974) podaja sliko učitelja, ki je poskušal reorganizirati šolo in pouk z uvajanjem ročnega dela (iz priložene bibliografije je videti, da je o tem problemu tudi veliko pisal). Sicer pa je bil Markovac, kot pravi avtor, tako dober pedagog kot etnograf, ukvarjal pa se je tudi z zgodovino hrvatske pedagogike in šolstva ter vrsto let vodil hrvatski šolski muzej.

Zanimiv je tudi prispevek *Đorđa Krstića* O zanimljivom školovanju prve teoretske fizičarke Mileve Marić-Einstein na zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji krajem prošlog veka (9, 1975). Članek je nastal ob 100-letnici rojstva Mileve Marić (1875—1948), prve žene Alberta Einsteina, velike znanstvenice in strokovnjakinje na področju fizike.

Zgodovino šolstva na področju SR Srbije obravnavajo naslednja dela: zelo zanimiv Izveštaj o osnovnim školama u Srbiji 1842. godine, ki ga je objavil *Kosta Spasenović* (8, 1974). Gre za objavo vira, ki obsega 32 strani in ga hrani Arhiv Srbije. V njem je njegov pisec Timotije Milašinović ko je nadzoroval pouk po raznih šolah zapisal osnovne podatke o številu dijakov, izgledu šole, učnem uspehu, usposobljenosti učiteljev ipd.

Vladeta M. Tešić predstavlja neobjavljeno delo dr. Vojislava Bakića *Nauka i poštenje (Etika)* iz leta 1879 (8, 1974), medtem ko je *Nenad Simić* prispeval *Uspeh đaka beogradske Realke na Svetskoj izložbi u Parizu 1889. godine* (9, 1975). Simić je pokazal kakšno tradicijo je imela likovna vzgoja na beograjski realki, kar je končno rodilo lepe uspehe in vrsto nagrad v Parizu 1889. leta.

Prva reforma šolstva na Kosovu je članek, ki ga je objavil *Jašar Redžepagić* (9, 1975) in obravnava pomen in posledice šolske reforme iz leta 1958. Za Kosovo, kjer imamo mnogonacionalno sredino, je njen pomen bil še veliko večji. Znano je, da je bilo pred vojno tu le malo šol, albanska in turška narodnost pa nista imeli

šol v materinem jeziku. Šolsko reformo 1958 obravnava tudi članek *Milana Mirkovića* (9, 1975).

Rade Delibašić je iz črnogorske problematike prispeval dva članka. V prvem *Otvaranje srednjih škola u Crnoj Gori* poslije Balkanskog rata 1912. godine (8, 1974) opisuje začetke gimnazij v Nikšiću, Ivangradu, Plevljah, Peći (ker je del Metohije tedaj pripadal Crni gori) in učiteljišča v Peći. Moti izraz Muslimani za Albance! Drugi krajši prispevek pa nosi naslov *Razvitak školstva i prosvjete u nikšićkoj općini od 1944. do 1974. godine* (9, 1975).

Med članki, ki se tičejo zgodovine slovenskega šolstva in pedagogike naj omenim delo *Ljubomira Andreja Lisca*: Slovenci zagrebški dijaki v letih 1828/29—1849/50 (8, 1974), ki je nadaljevanje prispevka objavljenega že leta 1965 v zborniku. Ugotovitve so nadvse zanimive: od 1817 (4,40 %) dalje narašča število slovenskih dijakov v Zagrebu do leta 1826/27 (13,11 %), nato je opaziti nekakšen padec (med 9 in 6,25 %), po letu 1849 pa se zopet zviša (8—10 %). Zanimiva je tudi razvrstitev po rojstnem kraju, ki jo podaja avtor. V tretjem nadaljevanju (9, 1975), kjer zajame leta od 1850/51 do 1917/18 pokažejo analize o slovenskih dijakih v Zagrebu nekoliko drugačno podobo. V tem obdobju je Zagreb poleg reformirane gimnazije dobil še realko (1854) in ženski licej (1892), 1849 pa še državno učiteljišče poleg ženskega samostanskega. Upošteva pa tudi trgovsko šolo (1883) oziroma akademijo (1911). V prvem obdobju, ki ga obravnava (1776/77—1826/27) se je šolalo v Zagrebu 922 slovenskih dijakov, drugo obdobje, ki je sorazmerno kratko (1827/28—1849/50) je imelo 930 slovenskih dijakov, tretje pa (1850/51—1917/18) 1.936 dijakov, skupaj torej 3.788. V razpravi, ki prinaša mnogo novih in zanimivih podatkov pa precej moti jezik (napačna raba pomožnega glagola, izrazi kot razletje, dokiniti ipd.).

Drugi prispevek, ki se prav tako tiče Slovencev je izpod peresa *Draga Stepišnika*, Šolska telesna vzgoja na področju Slovenije v obdobju 1848—1914 (8, 1974) oziroma 1918 (9, 1975). Stepišnika poznamo kot pisca knjig o telesni kulturi na Slovenskem (Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem, 1968; Telovadba na Slovenskem, 1974). Pričujoča razprava je bila napisana kot disertacija, obravnava pa razvoj šolske telesne vzgoje v času, ko se je ta prvič pojavila v avstrijskem šolskem sistemu. Obravnavani so različni telesnovzgojni sistemi, ki so vplivali na razvoj šolskih sistemov telesne vzgoje (npr. nemški, švedski, angleški, češki). Po tem splošnem uvodu prikaže avtor položaj telesne vzgoje v srednjih šolah na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja, opiše pa tudi zasluge posameznih učiteljev za boljši položaj tega predmeta v šolah (Štefan Mandić, Jan Vavru, Rudolf Markl, dr. Tomišek, prof. Wester idr.). V orisu splošnih političnih in gospodarskih razmer na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja je avtor skušal na kratko prikazati te razmere, pri čemer je nastalo nekaj netočnosti (npr. zamenjava dr. A. Korošca z dr. J. E. Krekom, 9/1976, str. 60).

Splošni jugoslovanski problematiki sta posvečeni razprava *Mihajla Ogrizovića*: Školstvo i prosvjeta u toku NOB-e na oslobođenom teritoriju Jugoslavije (8, 1974), v njenem okviru je seveda slovensko šolstvo prikazano zelo skromno in že omenjena razprava *Milana Mirkovića* o šolski reformi 1958 (9, 1975).

O češko-jugoslovanskih zvezah s področja pedagogike pišeta *Jiří Straus* (Eduard Stroh — njegovatelj češko-jugoslovanskih veza u području pedagogije, 9, 1975) in *Václav Spěváček* (Václav Přihoda i Jugoslaveni, 8, 1974).

Oven kao prvi misionar ovenizma (8, 1974) je razprava *Nikole M. Potkonjaka*, ki govori o komunistični koloniji v Queenwoodu v Angliji, predvsem pa analizira Owenove ideje ter njihovo širjenje. V posebnem poglavju se dotika tudi vzgoje otrok v Queenwoodu.

Zbornik pa prinaša tudi poročila o delu šolskih muzejev. O razstavah v Slovenskem šolskem muzeju poročajo Slavica Pavlič, Tatjana Hojan in Gvido Stres. V zborniku najdemo tudi poročila o posameznih publikacijah, ki se tičejo šolstva, dalje o simpoziju v Modincih, ki je obravnaval šolstvo in izobraževanje v panonskem prostoru do leta 1918 (*Slavica Pavlič*). *Tatjana Hojan* pa je in memoriam Ivanu Bertonciju napisala kratek članek in zbrala njegovo bibliografijo.

V vsakem letniku je objavljena tudi tekoča bibliografija.

Deziderija Bosnar-Braun in *Zvonko Šešo* sta prispevala Prilog bibliografiji radova iz povijesti školstva i prosvjete Hrvatske od 1961. do 1973. godine (8, 1974), *Milena Marković* in *Branislav Jordanović* pa Literatura iz istorije obrazovanja na teritoriju SR Srbije od 1966. do 1974. godine (9, 1975).

Olga Janša-Zorn

Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete št. 10, Zagreb 1977, 258 strani.

Ob izidu 10. številke »Zbornika« je uredniški odbor napravil v uvodu kratko bilanco. Ugotovil je, da so si leta 1964 ob izidu prve številke njegovi sodelavci zastavili nekoliko preoptimističen program, ko so predvidevali, da bo zbornik izhajal »enkrat letno, dvakrat, mogoče tudi češče«. Tudi za teh deset številk je bilo treba velike zagnanosti in prizadevnosti še zlasti pri zbiranju potrebnih denarnih sredstev.

Zbornik je res prava jugoslovanska revija, saj so se na njegovih straneh pojavili prispevki 82 sodelavcev in to v slovenščini, srbohrvaščini in makedonščini. Glavno breme so nosili sodelavci iz Slovenije, Hrvaške in Srbije, torej iz republik, v katerih že delujejo šolski muzeji, vendar je želja uredništva, da bi se podobne koristne ustanove pojavile tudi v drugih republikah in bi se Zborniku pridružili novi sodelavci. Kar se tiče prispevkov Slovencev, smo z njimi prav gotovo lahko zadovoljni, tako po obsegu kot po kvaliteti.

V rubriki Razprave in članki je prvi prispevek »Razvoj šolstva in pedagogije v Jugoslaviji od leta 1918 do leta 1941« delo *Mihajla Ogrizovića*. Pisec deli razvoj šolstva v tem obdobju na dva dela: od 1918 do 1929 in od 1929 do 1941. Mejnik mu pomenita šestojanuarska diktatura in Zakon o ljudskih šolah 5. 12. 1929.

Gvido Stres je prispeval »Nižje šolstvo na Slovenskem s posebnim ozirom na severovzhodno Slovenijo do leta 1868«. Gre za referat, s katerim je avtor uspešno sodeloval na simpoziju v Modincih leta 1975.

Drago Stepišnik s svojo »Šolsko telesno vzgojo v Sloveniji do leta 1918« nadaljuje prikaz iz zbornikov št. 8 in 9.

Ob stoletnici rojstva Vladimirja Nazorja je *Branko Pleše* napisal »Donesek k biografiji Vladimirja Nazorja kot pedagoga«, v katerem je orisal njegovo delovanje v Splitu, Zadru, Pazinu, Koprju, Kastvu, Crikvenici in Zagrebu.

Rade Vuković piše o »Pogledih Zivojina P. Isailovića na nekatera pedagoška in družbenopolitična vprašanja«. Gre za prikaz delovanja enega najstarejših komunistov med srbskimi učitelji.

Josip Busja je orisal delovanje Višje pedagoške šole v Zagrebu v borbi za visokošolsko izobrazbo učitelja (od 1931 do 1940). Delo je nadaljevanje prispevka, ki je izšel v Zborniku št. 8.

Radmila Aćimović je prikazala delovanje Zavoda za prisilno izobraževanje mladine v Smederevski Palanki (1942–1944), ki je bil dejansko eno posebnih taborišč, s katerimi naj bi zatrli delovanje narodnosvebodilnega gibanja med mladino.

V rubriki Manjši prispevki in gradivo piše *Jelica Popović* o pouku risanja na srednjih šolah v Srbiji od 1844 do 1902, *Nenad Simić* o urejevanju šolskih dvorišč v Srbiji v 19. stoletju, *Tomaš Marković* o prvih zakonskih predpisih o obveznem šolanju v Crni gori, *Pavle Gazivoda* pa o prvem desetletju delovanja podgoriške (titograjske) ekonomske šole.

V rubriki Obletnice sta prispevka *Branka Plešaja* o Borivoju Aksentijeviću, bivšem direktorju Pedagoškega muzeja v Beogradu in *Slavice Pavlič* o Francetu Ostanku, nekdanjem ravnatelju Slovenskega šolskega muzeja, ki ju dopolnjuje bogata bibliografija obeh priznanih strokovnjakov s področja šolske zgodovine.

V »Kroniki« piše *Jože Ciperle* o mednarodnem simpoziju Modinci, ki je bil leta 1976 v Köszegu, v rubriki »Iz dela šolsko-pedagoških muzejev pa *Borivoje Aksentijević* o osemdesetih letih dela beograjskega Pedagoškega muzeja. Sledita poročili *Tatjane Hojan* in *Slavice Pavlič* o razstavah »Izobraževanje odrasle šolske mladine 1870–1941« in »Dijaški in študentski domovi«, knjižne ocene ter bibliografije del s področja šolstva in prosvete v Bosni in Hercegovini 1965–1975 *Esada Peca* kot tudi prispevkov v vseh desetih številkah zbornika, ki jo je pripravil Borivoje Aksentijević.

»Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete« je medvomno zelo koristna in potrebna strokovna revija, saj je pri nas edina te vrste in je dragocen pripomoček vsem, ki se ukvarjajo s šolsko zgodovino jugoslovanskih narodov in narodnosti.

Andrej Vovko

Mahmud Konjhodžić, Riječi istine, Zagreb, Stvarnost 1975, str. 205.

Mahmud Konjhodžić je dobil letos v Ljubljani novinarsko nagrado »Moša Pijade« za svoje življenjsko delo in je med jugoslovanskimi časnikarji znan pred-

vsem kot izvrsten publicist. V tem delu je opisal novinarstvo, informacije, publicistiko in tisk v narodnoosvobodilni borbi na Hrvaškem in ga posvetil svojim padlim tovarišem ter 30. obletnici kongresa kulturnih ter javnih delavcev Hrvatske v Topuskem (junija 1944) in 30. obletnici osvoboditve.

V uvodu je sicer posegel v čas med obema vojnama, vendar je težišče na narodnoosvobodilnem tisku Hrvatske; v zaključku pa je avtor skušal znova dati svojemu eseju jugoslovanski okvir in na koncu je navedel uporabljene vire ter literaturo. (Med tekstom so na straneh 125—127, 140, 162 in 177—192 delno objavljeni tudi avtorjevi spomini). Delo je bogato ilustrirano s posnetki centralnih listov in nekaterih biltenov ter brošur (delno v barvah). Številne medvojne fotografije pa lepo predstavljajo celotno informativno dejavnost na Hrvaškem med NOB. Zeleti bi bilo, da bi avtor vključil še posnetke reprezentativne tretje izdaje Jame Ivana Gorana Kovačiča (1944) in obeh abecednikov (1944).

Ob pomankljankju tovrstnih zgodovinskih razprav za Hrvaško nam je dobrodošlo Komandžićevo delo, ki je pisano tekoče in dokumentarno. V uvodu je lepo nakazana kontinuiteta s predvojnimi ilegalnim tiskom KPJ. Na straneh 32—34 je avtor takole razdelil NOB tisk na Hrvaškem: 1. centralni listi, 2. oblastni, okrožni, okrajni in mestni ter občinski listi, 3. bilteni in novice, 4. stenski časopisi, 5. ustni časopisi. Vojaški listi so razdeljeni v dve skupini: 1. osrednja glasila glavnega štaba in partizanskih odredov, 2. tisk korpusov, divizij, brigad in čet. Komandžić je skušal prikazati tudi vsebino in opremo tiska: poleg centralnih listov še ženska in mladinska glasila. Izvemo, da je bil Pionir (1942—1945) najbolje urejevan list tako po vsebini kot obliki! Glas Istre je 1943. začel objavljati rubriko, ki je imela med Istrani že 70-letno tradicijo: »Razgovori Jurine in Franine«. Od vojaških glasil je posebno obdelan tako imenovani žepni časopis (str. 117). Med knjigami in brošurami je brez dvoma najlepša tretja izdaja Jame Ivana Gorana Kovačiča v litografski tehniki in z ilustracijami Zlatka Price ter Eda Murtića v 240 izvodih (Topusko 1944).

Samostojno so obdelane tako imenovane posebne oblike informacij: bilteni, stenčasi (stenski časopisi), ustni časopisi ter napisi na zidovih (str. 121—128).

Dokaj obširno je prikazana ustanovitev in delovanje agencije Tanjug, celotna informativno-propagandna dejavnost oddelka za informacije pri ZAVNOH ter kongres kulturnih in javnih delavcev v Topuskem 1944 (str. 135—164). Avtor je dobro obdelal ta poglavja, ki so mu kot novinarju in publicistu bila blizu; podčrtal je napore pri vzgoji novega novinarskega kadra, širjenju tiska ter informativne dejavnosti in publicistike nasploh. Lepo je orisal vlogo Moša Pijade ter njegov kritični pristop.

Ob koncu pa je skušal podati nekak resume informativne dejavnosti na jugoslovanskih tleh (str. 193—203).

Marjeta Čampa

Helene Maimann, Politik in Wartesaal. Österreichische Exilpolitik in Grossbritannien 1938—1945. Wien—Graz—Köln 1975, 355 str.

Delo o avstrijski politični emigraciji v Veliki Britaniji v letih po anšlusu (po priključitvi Avstrije nacistični Nemčiji leta 1938) spada med temeljna avstrijska dela o drugi svetovni vojni. Z njo je zajeto idejno ter organizacijsko delovanje tistih Avstrijcev, ki so se bili umaknili iz takega ali drugačnega vzroka rjavemu režimu v tujino ter našli svoje zatočišče v Veliki Britaniji. Med vprašanji, ki jih avtorica obdeluje, so: britanski odnos do političnih beguncev (in do Avstrijcev še posebej), politične usmeritve med avstrijsko emigracijo, delovanje avstrijskih emigrantskih organizacij do znane moskovske deklaracije Velike Britanije, Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze, s katero so se jeseni leta 1943 te tri države izrekle za samostojno avstrijsko državnost, sledeče obdobje do konca druge svetovne vojne ter povojni načrti avstrijske politične emigracije.

Med uvodnimi opozorili knjige bi še zlasti podčrtali prikaz problematike samostojnega avstrijskega naroda, tako kot se je javljala v letih pred anšlusom. Pri tem avtorica analizira stališča obeh političnih taborov, ki sta v tem času pričela opozarjati na avstrijsko narodno samobitnost, na komuniste in krščanske socialce. Analiza obsega tudi siceršnja izhodišča obeh nasprotnih svetovnonazorskih taborov do tega vprašanja.

Med avstrijsko politično emigracijo moramo po avtoričinem opozorilu v letih druge svetovne vojne ločiti predvsem tri smeri: komuniste, socialiste (več skupin) ter legitimiste (oziroma vrsto različnih meščanskih skupin). Med vsemi skupinami so bili po vplivnosti in dejavnosti najbolj aktivni komunisti. Značilno je, da so se tako (kot legitimisti) zavzemali za obnovo avstrijske državnosti, medtem ko so bili socialisti (oziroma njihov »londonski urad«) zagovorniki priključitve Avstrije Nemčiji. Za socialistični tabor je dalje značilno, da je imel meglene in nedorečene poglede na prihodnjo evropsko ureditev ter na mesto avstrijskega prostora v njej. Študij teh socialističnih pogledov med drugim mudi tudi zanimiv vpogled v njihovo dotedanjo ideologijo, pa tudi na povojne usmeritve leta 1945 obnovljene stranke avstrijskih socialistov (socialnih demokratov).

Ob legitimističnem taboru se avtorica razumljivo dotika tudi takratnih ambicij Otta Habsburškega in njegovega kroga, ambicij, ki pa niso imele tistega odmeva kot ga je pričakoval od zaveznikov (pa tudi od Avstrijcev) nosilec habsburške dinastične tradicije.

Eno osrednjih mest v knjigi, o kateri poročamo, gre prikazu delovanja vseh treh smeri avstrijske politične emigracije v Veliki Britaniji in njihovemu medsebojnemu odnosu. Še posebej bi omenili razmerje med komunisti in socialisti; medtem ko so se prvi prizadevali za enoten nastop v boju proti fašizmu, so skušali drugi onemogočiti delovanje najmočnejše in najvplivnejše emigrantske skupine. V ta namen so, podobno kot komunisti, celo ustanovili osrednje emigrantsko predstavniško telo, ki pa kljub podpori britanskih laburistov ni močnejše zaživelo.

Gledano v celoti pomeni knjiga Helene Maimann poučno dopolnilo dosedanje literature o položaju Avstrije in Avstrijcev v letih pred drugo svetovno vojno in med njo (od anšlusa dalje).

Tone Zorn

Cornelius Ryan, *Arnhemski most*. Založba Obzorja Maribor, 1976, 572 str.

Mariborska založba »Obzorja« je v prvem letniku zbirke »Ljudje in vojna« med izrazito literarnimi deli izdala tudi zadnjo knjigo nedavno umrlega vojaškega zgodovinarja Corneliusa Ryana, ki je postal znan že s svojima prejšnjima deloma »Najdaljši dan« (1959) — prikazom invazije v Normandijo ter »Zadnjo bitko« (1966) — opisom padca Berlina. Z enako zgodovinsko metodo, pri kateri igra pomembno vlogo veliko število intervjujev z udeleženci dogajanj, se je lotil prikaza neuspele zavezniške zračno desantne in kopenske operacije »Market-Garden«.

Zahodni zavezniki so septembra 1944 izvedli letalske desante na mostove v Nizozemski, prek katerih bi se naj prebile kopenske sile in tako hitreje prodrle v Nemčijo. Ključno vlogo pri tem izredno drzno zasnovanem načrtu, katerega pobudnik je bil sicer zelo previdni »mečkač« Montgomery, je igral most na Renu v Arnhemu, ki bi ga morala osvojiti in obdržati 1. angleška zračnodesantna divizija. Blíže zavezniškim linijam sta imeli podobni malogi ameriška 82. in 101. zračnodesantna divizija. Operacija se je začela 17. septembra, ameriški diviziji sta osvojili svoje mostove, v Arnhemu pa sta se v tem trenutku po naključju ali zaradi izdaje (avtor se odloča za prvo možnost) preurejali dve nemški oklopni SS diviziji, ki sta se odločno zoperstavili 1. britanski diviziji. Angleži so sicer osvojili severni pristop k arnhemskemu mostu, vendar pa so tudi tega po ogorčenih in zelo krvavih borbah izgubili. Skušali so prihajajočim kopenskim silam ohraniti mostišče na severni obali Rena v bližnjem kraju Oosterbeek, vendar pa so se Nemci srdito upirali angleški tankovski koloni, ki je s težavo napredovala po ozki cesti sredi za tanke neprimernih polderjev, hkrati pa so napadali ozki preskrbovalni hodnik kolone, ki so ga ščitili ameriški padalci.

Poskusi, da bi okrepili oosterbeški mostobran z južne strani, niso uspeli, tako da so 26. septembra morali evakuirati ostanke 1. divizije (od njenih 10.105 mož jih je le 2.163 prišlo nazaj). Tako so se uresničile besede generala Fredericka Browninga, ki je menil, da je arnhemski most »predaleč«. (Ryanovo delo ima v izvirniku naslov »Most predaleč«), drzno zasnovana operacija, ki naj bi skrajšala drugo svetovno vojno, je doživela neuspeh, pogumni Nizozemci, ki so zaveznikom takoj priskočili na pomoč, pa so morali v lakoti in mrazu preživeti strašno zadnjo okupacijsko zimo.

Ryanovo delo je izredno precizen opis te pomembne bitke, natančna rekonstrukcija v skoraj vseh podrobnostih. Na skrbnost njegove raziskave še zlasti kaže

dejstvo, da je imel 1.200 sodelavcev, od katerih jih je intervjuval več kot polovico in okrog 400 teh intervjujev tudi uporabil, poleg tega pa je pregledal tudi vse dostopne arhivske in literarne vire. Po zaslugi njegovega načina pisanja ima njegovo delo vse značilnosti zgodovinskega prikaza, beremo pa ga kot napet roman, ki mu dajejo poseben mik številne skrbno zabeležene epizode ljudi v ognju bitke.

Andrej Vovko

Klaus Misgeld, *Die »Internationale Gruppe demokratischer Sozialisten« in Stockholm 1942–1945*. Bonn–Godesberg 1976. Izšlo v zbirki Schriftenreihe des Forschungsinstituts der Friedrich-Ebert-Stiftung, zv. 126, 216 str.

Knjiga se dotika zamimivega poglavja delovanja socialistične emigracije iz območja Nemčije, Avstrije ter vrste okupiranih evropskih držav, ki je našla med drugo svetovno vojno svoje zatočišče na Švedskem. Gre za analizo diskusije te emigracije, ki se je še zlasti dotikala problematike miru po drugi svetovni vojni. Njeni pobudniki so bili Norvežani. Ker socialistična internacionala v tem času praktično ni več delovala, so imeli sodelavci »mednarodne skupine« pred očmi tudi očitno težnjo po obnovi mednarodnega socialističnega gibanja. Značilnost njihove razprave, ki jo Misgeld nadrobno analizira, je bila tudi pogojenost stališč posameznih razpravljalcev z njihovimi nacionalnimi izhodišči.

Slednje je še posebej pogojevalo dejstvo, da so v stockholmskem krogu nastopali nemški socialni demokrati in predstavniki socialističnih strank tistih dežel, ki jih je okupiral tretji rajh. Tako je bilo v ospredju razprave še posebej nemško vprašanje in vprašanje Nemčije v prihodnji evropski ureditvi, ki jo je stockholmska skupina večinsko videla v širokem regionalnem sodelovanju evropskih držav (upoštevajoč pri tem tudi določeno omejitve njihove nacionalne suverenosti). Med vprašanji, ki jih je diskusija zajela, je bila tudi problematika sodelovanja s Sovjetsko zvezo ter s komunističnim gibanjem. Ob Nemčiji je v diskusiji nastopalo še manjšinsko vprašanje, in to problematika nemškega dostopa do Gdanska ter sudetska problematika. Stališče nemških socialnih demokratov je bilo ob tem kompleksu vprašanj težnja po ohranitvi teritorialne integritete prihodnje nemške države, medtem ko so se sudetski zastopniki zavzemali za uvedbo avtonomije za sudetsko deželo v okviru Češkoslovaške. Po drugi strani pa so bili avstrijski socialisti (Bruno Kreisky) za obnovo avstrijske suverenosti.

Med drugim se je razprava dotikala tudi vsebine pojma socializem. Ta je bil namreč formuliran kot »demokratični socializem«, vendar pa ni pomenil strnjenegega ideološkega pogleda. Udeleženci stockholmskih razprav so se skušali z njegovo pomočjo ogradiati od »revolucionarnega socializma«, se pravi od komunističnega gibanja. Vidna je bila tudi njihova težnja po sodelovanju s komunisti, v kolikor bi posamezne komunistične stranke nastopale neodvisno od Sovjetske zveze. Sicer pa je bila v ozadju pojma »demokratični socializem« bolj misel na liberalno kot pa na marksistično tradicijo socialnodemokratskega gibanja.

Zavezniki po zmagi nad nacizmom niso upoštevali zamisli in sugestij stockholmske skupine, vendar pa je poudariti, da je prav vrsta njenih sodelavcev dosegla v povojni Evropi vidno mesto v političnem življenju. Tu naj še zlasti omenimo Willyja Brandta (ta je v »mednarodni skupini« nastopal kot zastopnik norveških socialistov) ter Bruna Kreyskega. Videti je tudi, da ima marsikateri njihov pogled svoje izhodišče prav v diskusiji, ki se je oblikovala med drugo svetovno vojno v Stockholmu v okviru »mednarodne skupine demokratičnih socialistov«.

Tone Zorn

Josef Byczkowski, *Mniejszości narodowe w Europie 1945–1974*. Wybrane zagadnienia, Instytut Śląski w Opolu, 1976, 190 str.

Docent na šlezjskem inštitutu v Opavi dr. Josef Byczkowski, si je zadal zelo težko in zapleteno nalogo opisati položaj narodnih manjšin v Evropi po drugi svetovni vojni. Rezultate svojega dela je objavil v pričujoči knjigi, vendar se je že v podnaslovu omejil in poudaril, da gre samo za »izbrane probleme« iz njihovega življenja. Prav gotovo je problematika, ki si jo je izbral, potrebna širše osvetlitve, vendar obenem tudi preobsežna, da bi jo bilo mogoče zadovoljivo obdelati v publi-

kaciji, ki obsega samo 190 strani. Sam avtor je navedel, da v Evropi živi okoli 250 narodnostnih skupin, ki štejejo približno 30 milijonov ljudi. Če k temu dodamo, da živijo v različnih družbenih okoljih in da je njihov položaj v vsaki državi drugačen, potem ni narobe, če trdimo, da lahko pomeni knjiga Byczkowskega le dober priročnik, z najmanjšimi podatki o položaju narodnih manjšin v Evropi.

To pa delo poljskega znanstvenika prav gotovo je. Vanj je vložil veliko dela in potrpljenja, saj nam že seznam literature in virov, objavljen na koncu knjige, pove, da se je moral prebiti skozi skladovalnice potiskanega papirja.

Najprej nekaj tehničnih podatkov o knjigi. Razdeljena je v pet večjih poglavij. Prvo je teoretično in na splošno obravnava narodnostna vprašanja in probleme narodnih manjšin. Drugo opisuje problematiko narodnih manjšin v Evropi do druge svetovne vojne. Tretje vpliv druge svetovne vojne na narodnostne probleme v Evropi. Četrto govori o poteh razvoja narodnih vprašanj v socialističnih državah in peto o problemih narodnih manjšin v zahodni Evropi.

Kot aneksa k besedilu je Byczkowski pripravil tabelo o številčnem stanju posameznih evropskih narodnih manjšin in seznam znanstvenih organizacij, ki se ukavirajo z naslovno problematiko, ter seznam nekaterih manjšinskih in narodnostnih organizacij v Evropi. Obema aneksoma je dodal obsežno bibliografijo virov in po abecedi urejenih del s tega področja. Poleg kratkih povzetkov v ruščini, nemščini in angleščini vsebuje publikacija tudi shematični zemljevid z vrisanimi pomembnejšimi »narodnimi manjšinami ter narodnimi in etničnimi skupinami v Evropi.«

Že natančnejši pogled na razporeditev in vsebino glavnih poglavij nam pokaže osnovno izhodišče avtorja pri obravnavanju vprašanj narodnih manjšin v Evropi. Zelo jasno namreč deli položaj narodnih manjšin v socialističnem taboru (kamor vključuje tudi SFRJ) in v zahodni Evropi. Iz besedila pa je razbrati, da je prepričan v boljši položaj narodnih manjšin v socialističnih deželah: »...Družbena osvoboditev je več državam v tem delu Evrope prinesla konstruktivno rešitev narodnostnega vprašanja, saj so številne narodne manjšine dobile avtonomne pravice ali ustavne garancije za razvoj svojega etnično-nacionalnega in kulturnega bistva« (str. 188). Očitno je, da je do take trditve premalo kritičen, čeprav na primer vestno beleži in ne zanika problemov, ki jih ima Jugoslavija z nekaterimi sosednjimi državami prav glede položaja in celo priznanja narodnih manjšin jugoslovanskih narodov (npr. Bolgarija, Albanija itd.).

Na drugi strani označuje rešitev južnotirolskega in dansko-nemškega vprašanja samo kot »določene napredek«, rešitev manjšinskih vprašanj v Skandinaviji pa z »najboljšimi rezultati pri reševanju narodnostnih vprašanj v zahodnoevropskih deželah« (str. 188/189). Gotovo je čutiti tudi pomanjkanje opisa položaja narodnih manjšin v Sovjetski zvezi, ki se ga avtor sploh ne loteva.

Jugoslovanski rešitvi manjšinske problematike posveča Byczkowski veliko pozornost, saj ji je odmeril kar celo podpoglavje. Spremlja jo še iz časa druge svetovne vojne in gotovo ne bomo zgrešili, če trdimo, da je delo opravil, v prostorsko omejenih okvirih, dobro. Bralec dobi v podpoglavju kup podatkov in dokaj natančen, čeprav shematičen pogled na položaj naših narodnosti. Male netočnosti, kot tista, da so leta 1941 okupirale Jugoslavijo samo nemško-italijanske enote, ali tista, ko v Sloveniji ne omenja italijanske in madžarske narodnosti, pa morda še katera, opisu ne jemljeta vrednosti. Nerazumljivo se nam zdi le dejstvo, da je avtor za nekatere podatke o položaju naših narodnosti npr. rezultate ljudskega štetja 1971 (op. 40, str. 87), uporabljal nemške vire (Europa Ethnica), čeprav so na voljo tudi jugoslovanski uradni podatki, uporaba drugih publikacij, pisanih v naših jezikih pa dokazuje, da mu jezikovne pregrade ne predstavljajo večjih težav.

Tudi problematiko koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov v Avstriji je poskušal Byczkowski orisati kar se da objektivno. Zal v tem ni popolnoma uspel, čeprav v besedilu skoraj ne najdemo stvarne napake. Res je sicer, da se morda zdi problematika koroških Slovencev v širših evropskih razsežnostih manj pomembna, toda to še ne opravičuje dokaj nekritičnega odnosa avtorja do vprašanj žitja in bitja te narodne manjšine v Evropi. Položaj manjšin v Avstriji ocenjuje avtor kot še ne zadovoljujoč, obenem pa ne najdemo niti besede o vsak dan slabšem položaju slovenske in hrvaške manjšine, npr. na področju osnovnega šolstva in o kršenju določil državne pogodbe. Vzrok takemu načinu obravnavanja slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji je gotovo v premajhni uporabi literature in virov, ki jih je objavila prizadeta manjšina sama ali njen matični narod, in ne v avtorjevem od-

nosu do problema. V ilustracijo naj povemo, da je v devetih opombah pri opisovanju te problematike uporabil samo enkrat koroško-slovenski vir in po štirikrat nemške in švicarske vire (str. 141—143).

Vprašanja Slovencev, ki živijo v sosednji Italiji, se je dotaknil le toliko, da je ugotovil, da v Italiji taka manjšina živi. Tu pa se mu je prikradla napaka, saj je slovensko narodno manjšino lociral le v okolico »Udin« (Vidma).

Na koncu naj se dotaknemo še aneksov. Tabela o številčnem stanju posameznih evropskih narodnih manjšin je dobrodošel pripomoček vsakemu raziskovalcu te problematike. Različnost uporabljenih virov je seveda narekovala tudi različne ocene številčne moči teh manjšin. Tako na primer najdemo za koroške Slovence v tabeli podatek, da jih je bilo po štetju 1961 80.000, v besedilu pa omenja avtor številko 40.000 (str. 161 in 141). Na drugi strani pa se prav pri pregledu narodnih manjšin v Avstriji postavlja vprašanje, kakšno narodno manjšino je Byczkowski imel v mislih, ko je zapisal, da je v Avstriji tudi 150.000 Nemcev (str. 161). Zelo uporabna sta naslednja dva že omenjena aneksa, še posebej če vemo, da so v njih vsebovani podatki prvič zbrani na enem mestu. Karta z vrisano teritorialno naselitvijo nekaterih evropskih manjšin bo gotovo tudi služilo svojemu namenu.

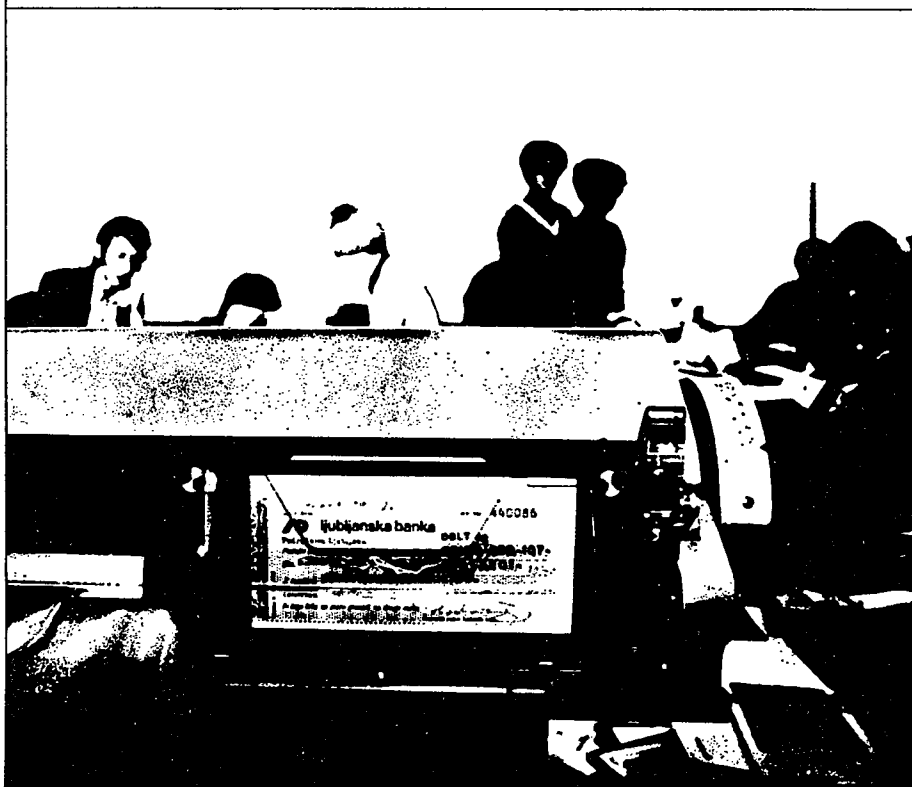
Kljub zapisanim kritičnim opombam knjigi dr. Josefa Byczkowskega pa je treba poudariti, da gre za prvo tovrstno delo izpod peresa znanstvenika socialističnega tabora, ki se lahko postavi ob stran nekaterim dosežkom zahodnih avtorjev (npr. Handbuch der Europäischen Volksgruppen, Wien-Stuttgart 1970). Vanj je bilo vloženo veliko dela in naporov, pa tudi razsežnosti obravnave problematike so tako velike, da so nekatere nedorečenosti v knjigi popolnoma razumljive in opravičljive. Knjiga »Mniejszości narodowe w Europie 1945—1975« bo gotovo dobro pomagalo vsakemu, ki se bo hotel na hitro seznaniiti z nekaterimi osnovnimi podatki o življenju, delu in razvoju prenekatere evropske narodne manjšine.

Dušan Nečak

Ljubljanska banka

Ček Ljubljanske banke –
plačilno sredstvo
sodobnega človeka

ZGODOVINSKE PUBLIKACIJE V LETU 1976

Zbral Miloš Rybář

Bibliografije, priročniki

BULOVEC, Štefka: Bibliografija slovenskih bibliografij : 1561—1975. — Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica, 1976. — 229 str. ; 23 cm

KATALOG rokopisov Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani : Ms 1 — Ms 99 / [priredil Marijan Ozvald s sodelovanjem Branka Berčiča] . — Ljubljana : NUK, 1976. — 42 str. ; 21 cm

KRAJEVNI leksikon Slovenije : knj. 3 : Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo / s sodelovanjem Franceta Plamene pripravil in uredil Roman Savnik. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 574 str. ; 30 cm & 13 zemljevidov

LEKSIKON Cankarjeve založbe. — 2., pregledani natis. — Ljubljana : Cankarjeva založba, 1976. — 1080 str. : ilustr. ; 22 cm

MAŁA splošna enciklopedija : knj. 3 : P—Ž. — Ljubljana : Državna založba Slovenije ; Beograd : Prosveta, 1976. — 765 str., [20] str. pril. ; 28 cm

Obča zgodovina, kulturna zgodovina

DEVETNAJSTO stoletje : 1775—1905 : zv. 1 : Uvod, prvi in drugi del / Charles Morazé urednik ; [prevedel Janez Gradišnik] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — XXVI, 373 str. ; 25 cm. — (Zgodovina človeštva ; 5). — Prevod dela: The Nineteenth century

DEVETNAJSTO stoletje : 1775—1905 : zv. 2 : Tretji del / Charles Morazé urednik ; [prevedel Janez Gradišnik] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — XI, 302 str., [28] str. pril. ; 25 cm. — (Zgodovina človeštva ; 5). — Prevod dela: The Nineteenth century

FRISCHLER, Kurt: Sijaj in sence križarskih vojn / [prevedel Marko Barlič] . — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1976. — 287 str., [20] str. pril. ; 24 cm. — Prevod dela: Das Abenteuer der Kreuzzüge

GÖÖCK, Roland: Lepi skrivnostni svet

/ [prevedla Meta Sever in Jože Plešelj ; predelava umetnostnozgodovinskih tekstov Nataša Brumen] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 211 str. : ilustr. ; 31 cm. — Prevod dela: Schöne geheimnisvolle Welt

SVETOVNA zgodovina : od začetkov do danes / [avtorji izvirnega dela Jochen Bleicken ... et al. ; prevod Janez Gradišnik, Roman Zupan ; strokovni pregledi, spremembe in nova besedila Bogo Grafenauer ... et al. ; kartografija Marko Žerovnik in Milena Hribar ; imensko in stvarno kazalo Jasna Fischer ; uredil Marjan Krušič] . — Ljubljana : Cankarjeva založba, 1976. — LXII, 687 str. : ilustr. ; 25 cm. — Predelano po »Die Weltgeschichte« založbe Herder K. G.

VELIKE civilizacije srednjega veka : zv. 2 : Drugi del : drugi razdelek ; tretji del / Gaston Wiet, Vadim Elisséeff, Philippe Wolff in Jean Naudou ; s prispevki Jeana Devissa, Betty Meggers in Rogera Greena ; [prevedel Vital Klabus] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — XIII, 531 str., 48 str. pril. : ilustr. ; 25 cm. — (Zgodovina človeštva ; 3)

ZGODOVINA v slikah : 6 : 160—300. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — Stolp. 2417—2874 : ilustr. ; 25 cm

ZGODOVINA v slikah : 7 : 300—700. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — Stolp. 2897—3354 : ilustr. ; 25 cm

ZGODOVINA v slikah : 8 : 700—950. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — Stolp. 3377—3836 ; 25 cm

Zemljepis, domoznanstvo

ISKANJE se začne / [prevedel Jože Vilfan] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 486 str. : ilustr. ; 27 cm. — (Odkritja in raziskovanja ; 1). — Prevod dela: The search begins

OGLEJMO si svet : južna Evropa / [redakcija Janez Bogataj ... et al. ; ilustracije Jože Ciuha ... et al., zemljevidi Constantino Ferenzi, Vincenzo

- Pasquero, Lojze Pungertič, fotografije AFHA España ... et al.] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 232 str. : ilustr. ; 31 cm & snopič prilog (XVI f.)
- ZUPANČIČ, Beno: Popotovanja. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 425 str., [12] str. pril. ; 21 cm. — (Potopisi)

Muzeji, galerije

- CEVC, Anica & Ksenija Rozman: Nove pridobitve Narodne galerije : 1965—1975 / [prevod v francoščino Viktor Jesenik] . — Ljubljana : Narodna galerija, 1976. — 154 str. : ilustr. ; 22 cm
- FISTER, Peter: Šivčeva hiša v Radovljici / [fotografije Vladimir Knific in Milan Kosi] . — V Kranju : Zavod za spomeniško varstvo, 1976. — 24 str. : ilustr. ; 16 × 22 cm
- MOSKON, Milena: Stalna razstava umetnostne in kulturnozgodovinske zbirke Pokrajinskega muzeja v Celju. — Maribor : Obzorja, 1976. — 38 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 67). — Ovojni naslov: Celjski muzej II
- NARODNA galerija — London / [glavni urednik Carlo Ludovico Ragghianti ; besedilo Gigetta Dalli Regoli ... et al. ; prevedla Nataša Brumen] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 172 str. : ilustr. ; 30 cm. — (Muzeji sveta)
- SREJJOVIČ, Dragoslav: Muzeji Jugoslavije / [uvod Dragan M. Jeremić ; besedilo Dragoslav Srejšović ; priredil Oto Bihalji-Merin ; fotografije Dragoljub Kažić] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 171 str. : ilustr. ; 30 cm. — (Muzeji sveta)
- ŠMITEK, Janez: Kovaški muzej v Kropi. — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 68)

Delavsko gibanje, socialna politika

- JUŽNIČ, Stane: Novejša zgodovina : z zgodovino delavskega gibanja : (izbrana poglavja) / [izdala] Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 475 str. ; 21 cm
- KRŽIŠNIK, Anton: Uvod v zgodovino socialne politike / [izdala] Višja šola za socialno delo. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 313 str. ; 21 cm. — (Učbenik)
- KUTOŠ, Aleksander: Razvoj delavskega gibanja do 1945 : (izbrana poglav-

- ja). — Ljubljana : Politična šola pri CK ZKS, 1976. — 85 str. ; 23 cm
- MARX, Karl & Friedrich Engels: Manifest komunistične stranke : (komunistični manifest) / [prevod Cene Vipotnik, Božidar Debenjak] . — Ljubljana : Komunist, 1976. — 65. str. : ilustr. ; 19 cm. — (Temelji ; 1)

Prva in druga svetovna vojna

- BOYINGTON, Gregory: Črne ovce / [prevedel Vilko Novak] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 353 str., [20] str. pril. ; 23 cm. — (Ti vražji fantje v letečih škatalah). — Prevod dela: Baa baa black sheep
- CRAIG, William: Bitka za Stalingrad / [prevedel Boris Tomič] . — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1976. — 348 str., [20] str. pril. ; 24 cm. — Prevod dela: Enemy at the gates : the battle for Stalingrad
- GALLA, Mark: Čez nevidne ovire / [prevedel Janez Zor] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 412 str., [32] str. ; 23 cm. — (Ti vražji fantje v letečih škatalah). — Prevod dela: Čez nevidne ovire
- GOBETTI, Ada: Partizanski dnevnik / [prevedla Sonja Rupel] . — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 191 str. ; 21 cm. — (Rdeči atom). — Prevod dela: Diar[i]o partigiano
- HILLEL, Marc & Clarissa Henry: V imenu rase / [iz francoščine prevedel France Šušteršič] . — Ljubljana : Borec, 1976. — 225 str., [32] str. pril. ; 21 cm. — Prevod dela: Au nom de la race
- HOME, Charles Douglas: Rommel / [iz angleščine prevedel Bogdan Gradišnik] . — Ljubljana : Borec, 1976. — 137 str., [104] str. pril. ; 21 cm. — Prevod dela: Rommel
- IRVING, David: Tajno orožje / [prevedel Slavko Kumer] . — Ljubljana : Borec, 1976. — 327 str., [16] str. pril. ; 21 cm. — Prevod dela: The mare's nest
- MEE, Charles L.: Kupčija v Potsdamu / [prevedel Branko Gradišnik] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 287 str., [16] str. pril. ; 23 cm. — (Navzkrižja druge svetovne vojne). — Prevod dela: Meeting at Potsdam
- NESOVIČ, Slobodan: Veliki trije iz oči v oči : zapleti okrog druge fronte / [prevedel Franček Šafar] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 403 str., [32] str. pril. : ilustr. ; 23 cm. — (Navzkrižja druge svetovne vojne).

- Prevod dela: Velika trojica oči u oči
 PERHAUC, Rafael: Upor mornarjev v Boki Kotorski. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 125 str., [20] str. pril. ; 21 cm
 RYAN, Cornelius: Arnheński most / [prevedel Milan Filipič]. — Maribor : Obzorja, 1976. — 572 str., [16] str. pril. ; 21 cm. — (Ljudje in vojna : I). — Prevod dela: A bridge too far
 SCHWARZWALLER, Wulf: Führerjev namestnik : Rudolf Hess, mož v Span-dau / [prevedel Jože Stabej]. — Ljubljana : Borec, 1976. — 228 str., [16] str. pril. ; 21 cm. — Prevod dela: Der Stellvertreter des Führers
 WINTERBOTHAM, Frederick William: Ultra / [prevedel Ferdinand Miklavc]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 203 str. ; 23 cm. — (Navzkrižja druge svetovne vojne). — Prevod dela: The Ultra secret

Sovjetska zveza

- BRITOVSEK, Marjan: Boj za Leninovo dediščino. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 2 zv. (712 str., [16] str. pril.) ; 24 cm. — (Tokovi)
 CONQUEST, Robert: Izobčeni, izbrisani : kronika stalinskih čistk / [prevedel Vilko Novak]. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1972 [i.e. 1976]. — 537 str., [16] str. pril. ; 21 cm. — (Bios). — Prevod dela: The great terror, Stalin's purge of the thirties
 STAJNER, Karlo: Sedem tisoč dni v Sibiriji / [prevedla Majda Jeglič]. — 2. izd. — Zagreb : Globus, 1976 (Ljubljana : Delo). — 470 str. ; 25 cm. — (Plava biblioteka)

Jugoslovani in Jugoslavija

- ČREMOŠNIK, Gregor: Studije za srednjevekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slovena. — Sarajevo : Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1976. — 154 str., [16] str. pril. ; 24 cm. — (Građa — Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine ; 22 : odjeljenje društvenih nauka ; knj. 18)
 KRŽAVAC, Savo & Dragan Marković: Informbiro : kaj je to? : Jugoslavija je rekla ne / [prevajalca Roman Zupan in Vlado Barabaš]. — Ljubljana : Komunist, 1976. — 355 str., [40] str. pril. ; 21 cm. — Podnaslov na listu pred naslovno stranjo: zgodovinsko-politična kronika

TASKOVSKI, Dragan: Resnica o makedonskem narodu / [izvirnik in dopolnitve prevedla v slovenščino Angela Bratko]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 141 str. ; 18 cm. — Prevod dela: O makedonski naciji

VOJE, Ignacij: Kreditna trgovina u srednjevekovnom Dubrovniku. — Sarajevo : Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1976. — 390 str., [24] f. pril. : ilustr. ; 24 cm corr. — (Djela — Akademija nauka i umjetnosti BiH ; knj. 49 : odjeljenje društvenih nauka ; knj. 29)

Slovenci in Slovenija

- GORICE in vimo / [avtorji tekstov Borut Belec ... et al. ; uredniški odbor Vladimir Bračić ... et al. ; prevod v nemščino Janez Verden, Melita in Leopold Melichar, prevod v francoščino Vuka Kovačević ; fotografije Viktor Berk ... et al.]. — V Ptuj : Pokrajinski muzej, 1976. — 112 str. : ilustr. ; 22 cm
 KRESAL, France: Tekstilna industrija v Sloveniji. — Ljubljana : Borec, 1976. — 406 str., [32] str. pril. ; 21 cm. — Naslov v kolofonu: Razvoj tekstilne industrije v Sloveniji : 1918—1941
 OB 200[dvesto]-letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu / uredil Martin Mencej. — Ljubljana : Zveza čebelarških društev Slovenije, 1976. — 335 str. ; 21 cm
 TRI desetletja mladinskih delovnih akcij / [zbral in uredil Vili Pšeničny ; fotografije Arhiv revije M ... et al.]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 53 str. : ilustr. ; 26 cm
 UDE, Lojze: Koroško vprašanje. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 363 str. ; 21 cm
 VALANT, Milan: Najnovejša doba Slovencev. — Ljubljana : samozaložba, 1976 (Ljubljana : Minutipografija). — 41 str. : ilustr. ; 20 cm

Arhivi in arhivistika

- SMOLE, Majda: Zgodovina arhivistike in arhivske službe. — Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1976. — 172 str., [2] f. pril. — (Arhivski priročniki ; 4). — Razširjena in izpopolnjena predavanja na strokovnih tečajih za arhivske delavce v letih 1973 in 1975
 STIPLOVSEK, Miroslav & Jože Zontar & Vladimir Žumer: Arhiv občine

Domžale na Krumperku / [opremil Miroslav France] . — Domžale : Kulturna skupnost ; Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1976. — 10 str. : ilustr. ; 16 cm

Arheologija

BOLTA, Lojze: Rifnik nad Sentjurjem / [ilustracije so delo V. Berka ter M. Kranjca in L. Umeka] . — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 58)

CURK, Iva: Rimljani na Slovenskem / [fotografije Srečko Habič] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 119 str., [4] str. pril. : ilustr. ; 25 cm

GUSTIN, Mitja: Libna / [risbe Darja Grosman in Marija Lubšina ; prevod Adela Žgur] . — Brežice : Posavski muzej, 1976. — 137 str., [7] str. pril. [1] f. pril. : ilustr. ; 28 cm. — (Posavski muzej Brežice ; 3)

HORVAT-ŠAVEL, Irena: Arheološka zbirka Pokrajinskega muzeja v Murski Soboti / [madžarski prevod je delo Jožeta Vörösa, nemški pa Karoline Kolmanič] . — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 69). — Ovojni naslov: Soboški muzej I

KOLSEK, Vera: Vzhodni del antične nekropole v Šempetru / [prevod Adela Žgur ; risba, vinjete Tone Bitenc] . — Ljubljana : Narodni muzej, 1976 [i.e. 1977] . — 48 str., 49 str. pril., [1] f. pril. ; 34 cm. — (Katalogi in monografije = Catalogi et monographiae ; 14. Šempeter ; 3)

PETRU, Peter: Zaton antike v Sloveniji / [prevodi Kajetan Gantar ... et al. ; risbe Dragica Knific ... et al., fotografije Srečko Habič] . — V Ljubljani : Narodni muzej, 1976. — [64] str. : ilustr. ; 22 cm. — Ovojni naslov

TABULA imperii Romani : d'après la carte internationale du monde au 1 : 1.000.000 : K 34 Sofia : Naissus-Serdica-Thessalonike / [auteuer Georgi Alexandrov ... et al. ; rédacteur Jaroslav Šašel ; traducteurs Penka Gakeva ... et al.] . — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1976. — 157 str. ; 25 cm & 2 zvd.

VELIKA arheološka nalazišta u Sloveniji / [korice Slobodan Mašić] . — Beograd : Kolarčev narodni univerzitet, 1976. — 82 str., [22] str. pril., [1] f. pril. ; 21 cm. — (Popularna nauka ; 5). — [cir.]

Etnologija

BAŠ, Angelos: Ljutomerske konjske dirke : etnološka razprava. — Maribor : Obzorja, 1976. — 201 str. : ilustr. ; 25 cm

MERKU, Pavle: Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji : zbrano v letih 1965 — 1974 / [notografija Silvester Orel in Marina Polanc] . — Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1976 (Ljubljana : Tiskarna Ljudske pravice). — 471 str., [1] f. zvd. : ilustr. ; 26 cm. — Na vzporedni naslovni strani: Le tradizioni popolari degli Sloveni in Italia. — Besedilo slovensko in italijansko SEDEJ, Ivan: Kmečka hiša na Slovenskem / [ilustriral Rudi Skočir ; fotografije Ivan Sedej, Jože Gorjup in Lado Mlekuž] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — [20] str. : ilustr. ; 21 × 22 cm. — (Pelikan)

Arhitektura

GRABRIJAN, Dušan: Makedonska hiša ali prehod iz stare orientalske v sodobno evropsko hišo / [fotografije Fedor Škerlep] . — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 211 str. : ilustr. ; 22 × 28 cm

OMAHEN, Janko: Izpoved. — V Ljubljani : Camkarjeva založba, 1976. — 274 str., [16] str. pril. ; 21 cm

Umetnost

KRŽISNIK, Zoran: France Mihelič : retrospektivna razstava / [uvod Melita Stelè-Možina ; biografija, razstave, bibliografija, indeks imen Lojze Gostiša ; prevod v francoščino Viktor Jesenik ; fotografski posnetki Lado Mlekuž ... et al.] . — Ljubljana : Moderna galerija, 1976. — XXIII, 187 str. : ilustr. ; 24 cm

MATEJ Sternen : retrospektivna razstava : Moderna galerija, Ljubljana 23. december 1976 — 13. februar 1977 / [predgovor Zoran Kržišnik ; uvod, življenjski podatki, seznam del, seznam razstavljenih del Jure Mikuž ; literatura o umetniku, seznam razstav Breda Ilich-Klančnik ; prevod v francoščino Viktor Jesenik ; fotografski posnetki Lado Mlekuž, Miloš Švačić] . — Ljubljana : Moderna galerija, 1976. — 194 str. : ilustr. ; 24 cm

VRISER, Sergej: Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji. — Ljubljana : Slovenska matica, 1976. — 241 str. : ilustr. ; 25 cm

ZBORNIK za umetnostno zgodovino = Archives d'histoire de l'art : N.v. 11/12 : 1974/1976. — Ljubljana : Umetnostno-zgodovinsko društvo SR Slovenije, 1976. — 415, LVI str. ; 25 cm

Slovstvo, gledališče

IZBOR prekmurskega slovstva / [uredil, uvod in opombe napisal] Vilko Novak. — Ljubljana : Zadruga katoliških duhovnikov, 1976. — 191 str. : ilustr. ; 21 cm

KÜZMICH, Miklós: Muza Mikloša Kuzmiča / [priredil in prepesnil] Jože Smej. — Murska Sobota : Pomurska založba, 1976. — 180 str. : faks. rokopisa ; 21 cm. — Vzporedno latinsko ali madžarsko besedilo in prevod v slovenščino

MARTINOVIC, Juraj: Poezija Dragotina Ketteja / [poslovenil Franc Drolc] . — V Ljubljani : Slovenska matica, 1976. — 251 str. ; 23 cm. — (Razprave in eseji ; 20)

MERMOLJA, Ace: Politična in socialna misel v leposlovnem delu Ivana Cankarja / spremno besedo napisal Nereo Battello. — Gorica : Krožek »Rinascita« : Knjižna zadruga »Incontro-Srečanje«, 1976. — 85 str. ; 22 cm

PATERNU, Boris: France Prešeren in njegovo pesniško delo : 1. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 299 str. ; 25 cm. — (Kultura)

REFORMACIJSKO slovstvo : izbrano delo / [izbral in uredil Jože Pogačnik ; jezikovna prireditev France Drolc ; prevod Mirko Rupel in Anton Sovre] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 299 str., [1] f. pril. — (Naša beseda)

SAMEC, Smiljan: Gledališki obrazi. — Ljubljana : Mestno gledališče ljubljansko, 1976. — 229 str. ; 17 cm. — (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega ; 69)

SREDNJEVEŠKO slovstvo : izbrano delo / [izbral in uredil Jože Pogačnik ; jezikovna priredba France Drolc ; prevod Kajetan Gantar ... et al.] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 327 str., [1] f. pril. ; 21 cm. — (Naša beseda)

UMEK, Ema & Janez Kos: Ivan Cankar in delavsko gibanje : razstava Arhiva SR Slovenije v jubilejnem Cankarjevem letu / [fotografiral Srečo Habič] . — V Ljubljani : Arhiv SR Slovenije, 1976. — 44 str. ; 20 × 21 cm. — (Publikacije Arhiva SR Slovenije : katalogi ; 3)

VIDMAR, Josip: O Ivanu Cankarju. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1976. — 220 str. ; 19 cm. — (Bela kriptantema)

ZIHERL, Boris: Ivan Cankar in naš čas. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1976. — 204 str. ; 19 cm. — (Bela kriptantema)

Antifašistični in narodnoosvobodilni boj

AMBROŽIČ, Lado: Dvanajsta brigada / [izdelava skic Vladimir Štimac] . — Ljubljana : Partizanska knjiga : odbor Dvanajste brigade, 1976. — 602 str. : ilustr. ; 21 cm & seznam padlih seznam organizacij, ki so omogočile izdajo. — (Knjižnica NOV in POS ; 16)

BEKŠ, Franc: Prvi borci : moji spomini. — Ljubljana : Borec, 1976. — 137 str., [16] str. pril. ; 19 cm

DEAKIN, Frederick William Dampier: Gora trdnjava / [prevedel Janko Moder] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 313 str., 22 str. pril., [1] f. zvd. ; 23 cm. — Prevod dela: The embattled mountain

DOKUMENTI o varnostno-obveščevalni službi OF, narodni zaščiti in pravosodju : 1941—1945 / [uredila Jože Certalič in Jože Novak] . — Ljubljana : Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije, 1976. — 308 str. ; 25 cm

XX[DVAJSETI] pohod po poteh partizanske Ljubljane za leto 1976. — Ljubljana : Odbor za pohod, 1976. — 118 str. : ilustr. ; 23 cm

HACE, Matevž: Tretji zvezek komisarjevih zapiskov. — Ljubljana : Borec, 1976. — 205 str. ; 21 cm

KLUN, Albert: Prekomorci v narodnoosvobodilni vojni. — Koper : Partizanska knjiga v Ljubljani, 1976. — 992 str. : ilustr. ; 21 cm

KOBE, Boris: Po poteh Gubčeve brigade : kakor jih je po tridesetih letih naslikal Boris Kobe / [uvod Sergej Vošnjak ; opis del Emilijan Cevc ; teksti in pojasnilo zemljevida Stane Škrlič ; fotografije Carmen Narobe] . — Ljubljana : Odbor borcev IV. SNOUB »Matija Gubec«, 1976. — [119] str. : ilustr. ; 23 cm

KRALL, Jože: Partizanske tiskarne na Slovenskem : 3 : Gorenjske in štajerske tiskarne. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 335 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Knjižnica NOV in POS ; 40)

- KRONOLOGIJA najvažnejših dogodkov med narodnoosvobodilno borbo na območju Zg. Šiška. — Ljubljana : [s.n.], 1976 (v Ljubljani : Železniška tiskarna). — 19 str. ; 21 cm
- NARODNOOSVOBODILNA vojna na Slovenskem : 1941—1945 / [avtorji Zdravko Klanjšček ... et al. ; odgovorni urednik Zdravko Klanjšček ; skice izdelal Vladimir Štimac] ; [izdala] Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 1157 str. : ilustr. ; 25 cm. — (Knjižnica NOV in POS)
- OMAHEN, Janko: Tri iz medvojnega dnevnika. — Ljubljana : Borec, 1976. — 243 str. ; 19 cm
- OSJAK, Ljudmila & Nataša Urbanc: Prvo leto upora v Sloveniji / [izdelava fotografij Anton Klančnik in Dragica Skorič] . — Ljubljana : Muzej ljudske revolucije Slovenije, 1976. — [20] str. : ilustr. ; 18 × 19 cm
- OSVOBJENO ozemlje 1942 / [odgovorna urednica Ančka Čerin ; oprema Nadja Furlan] . — [Ljubljana] : Zveza prijateljev mladine Slovenije, [1976] . — 39 str. : ilustr. ; 20 cm. — Naslov na str. [3] : Zbor jugoslovanskih pionirjev, Vas-Fara pri Kočevju, 19. junij 1976
- OZBOLT, Tone & Stane Jajtič: Spomeniki NOB na Kočevskem. — Kočevje : Turistično društvo : Občinska zveza prijateljev mladine, 1976. — 48 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Zbirka vodnikov ; 3). — Na vzporedni naslovni strani: Naša domovina pod svobodnim soncem : jugoslovanske pionirske igre 1975/76
- PESKAR, Jože: Dolenjski odred / [izdelava skic Vladimir Štimac] . — Ljubljana : Partizanska knjiga : odbor Dolenjskega odreda, 1976. — 572 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Knjižnica NOV in POS ; 30/2)
- POZUN, Lojze: Celjska partizanska četa in njeno obdobje. — Celje : Muzej revolucije, 1976. — 132 str. : ilustr. ; 21 cm
- RAZVOJ ljudske oblasti med NOB v Jugoslaviji : izbrani dokumenti / [sestavil] Vanek Siftar. — (2., spremenjena in dopolnjena izd.). — Maribor : Obzorja, 1976. — XXXIV, 364 str. : ilustr. ; 21 cm
- SLOVENSKA Istra v boju za svobodo : (prispevki in gradivo za krajevno zgodovino) / uredniški odbor: urednika Vid Vremec, Milan Guček, člani ... [et al.] . — Koper : Lipa, 1976. — 751 str., [1] f. zvd. : ilustr. ; 25 cm
- STRLE, Franci: Veliki finale na Koroskem / [skice narisala Sonja Butina] . — Ljubljana : samozaložba, 1976 (v Ljubljani : Učne delavnice). — 438 str. : ilustr. ; 21 cm & zvd
- ŠETINC, Franc: Iznanci. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 157 str., [20] str. pril. ; 21 cm. — (Potopisi). — Podnaslov v kolofonu: spomini na Slezijo
- ŠTREKELJ, Franc: Partizan. — Ljubljana : Borec, 1976. — 260 str., [16] str. pril. ; 19 cm
- TADIĆ, Aleksandar: Matere herojev pripovedujejo / [prevedel Stanko Jamež] . — Ljubljana : Borec, 1976. — 213 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Kurirčkova knjižnica). — Prevod dela: Pali za lepša svitanja
- TERČAK, Stane: Celjski Stari pisker. — Ljubljana : Borec, 1976. — 281 str. : ilustr. ; 21 cm
- VOLARIČ, Svetlana: Številka 82083 [dvainosemdesettisoč trinosemdeset] / [prevedel Ignac Koprivec] . — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 180 str. ; 21 cm
- ZBORNIK spomenikov narodnoosvobodilnega boja v občini Slovenska Bistrica / [besedilo je napisal Lojze Penič ; podatke s spomenikov sta zbrala Rade Čupković in Jože Kodelič ; fotografije je izdelal Jože Kovačič] . — Slovenska Bistrica : Občinski odbor Zveze združenj borcev NOV : Samoupravna interesna kulturna skupnost ; Maribor : Muzej narodne osvoboditve, 1976. — 78 str. : ilustr. ; 30 cm
- ŽAGAR, Jože: Kočevje v narodnoosvobodilnem boju 1941—1945. — Kočevje : Turistično društvo : Občinska zveza prijateljev mladine, 1976. — 85 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Zbirka vodnikov ; 4)
- Krajevna in pokrajinska zgodovina, krajeписi in vodniki**
- ARTIČE 1976. — Artiče : Krajevna skupnost, [1976] . — 32 str. : ilustr. ; 20 cm
- BIZELJSKO / [uredniki Milan Kostevc, Milan Šepetavc in Franc Premelč] . — Bizeljsko : družbeno politične organizacije : Krajevna skupnost, 1976. — 48 str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov
- HABE, Francè: Postojnska jama in druge turistične jame Slovenije / [fotografije Oldrich Kadrnka, Francè Habe, Ilijaš Bešič] . — Postojna :

- Postojnska jama, 1976. — 68 str., [15] f. pril., [1] f. zvd. ; 19 cm
- HRIBERŠEK, Franc: Dekorativna v stavki slovenskih tekstilnih delavcev leta 1936. — Ljubljana : Dekorativna, 1976. — 103 str., [28] str. pril. ; 23 cm
- IZBRANO delo / Valvasor in sodobniki : [izbral in uredil Jože Pogačnik ; jezikovna prireditev France Drolc ; prevod Kajetan Gantar, Jože Mlinarič, Mirko Rupel] . — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 315 str., [1] f. pril. ; 21 cm. — (Naša beseda)
- LETUŠ skozi čas / [uredil Vili Vybihal] . — Žalec : Kulturna skupnost občine, 1976. — 158 str. : ilustr. ; 20 cm
- LJUBLJANA / [uredili Danilo Domajnko ... et al. ; besedila Peter Krečič, Matija Murko, Mojca Zavašnik ; risbe med besedilom Frana Tratnika in Božidarja Jakoa ; fotografije Milan Babić ... et al.] . — Ljubljana : Delo ; Zagreb : Spektar, 1976. — [124] str. : ilustr. ; 31 cm. — Naslov v koloformu: Monografija Ljubljana
- MARUŠIČ, Branko: Po poteh velikega tolminskega punta 1713. — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 2 zv. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 55, 56)
- MLINARIČ, Jože: Gradiivo za zgodovino Maribora : zv. 2 : Listine 1260—1309. — Maribor : Pokrajinski arhiv, 1976. — 1 mapa (125 f.) ; 26 cm
- NOVO mesto : kulturnozgodovinski vodnik / [zbral in uredil Tone Knez] . — Novo mesto : Dolenjski muzej, 1976. — 183 str., [56] str. pril. ; 22 cm & zvd.
- OTOREPEC, Božo & Branko Reisp: Bogenšperk. — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 34 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 70)
- OZINGER, Anton & Rafko Vodeb & Mirko Krašovec: Olimje. — [Olimje : Zupnija, 1976] . — 25 str. ; 15 × 21 cm. — Podnaslov na ovoju: 300 let cerkve : 1676—1976
- PAGON, Andrej: Šebrelje skozi stoletja. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 196 str. : ilustr. ; 21 cm
- PLANINA, France: Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino / [zemljevide narisal Franc Otujac] ; izdalo Muzejsko društvo v Škofji Loki. — 3., deloma popr. izd. — Škofja Loka : Občinska kulturna skupnost, 1976. — 196 str., [12] str. pril. : ilustr. ; 23 cm
- RIBNIKAR, Peter: Slovenske podložniške prisega patrimonialnega sodišča Bled. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 102 str., [20] str. pril. ; 25 cm. — Ovojni naslov: Blejske podložniške prisega
- SKUBIC, Anton: Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine / za natis priredil Josip Lesar ; ovitek Jure Vombergar. — Buenos Aires : Editorial Baraga, 1976. — XXVII, 786 str. : ilustr. ; 21 cm
- STOPAR, Ivan: Grad Slovenske Konjice / [fotografije Viktor Berk, Roman Fonda ; nemški povzetek avtor] . — Slovenske Konjice : Kulturna skupnost, 1976. — 71 str. : ilustr. ; 21 cm
- STOPAR, Ivan Rogatec. — Maribor : Obzorja, 1976. — 26 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 66)
- STOPAR, Ivan: Vrbovec z okolico. — V Mariboru : Obzorja, 1976. ; 31 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 60)
- ŠUMI, Nace: Ljubljana : zasnove mesta skozi zgodovino. — Ljubljana : Delavska enotnost, 1976. — 32 str. : ilustr. ; 20 cm. — (Umetnost in kultura ; 104)
- TRIGLAVSKI zbornik : ob 200-letnici prvega vzpona na Triglav. — Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1976. — 1 zv. (loč. pag.) ; 30 cm. — Ovojni naslov. — Strojep. avtogr.
- VELENJE / [glavni in odgovorni urednik Drago Zdunič ; besedila Hermina Klančnik ... et al. ; fotografije Milan Babić ... et al.] . — Zagreb : Spektar, 1976 (Ljubljana : Delo). — [96] str. : ilustr. ; 31 cm
- VRISER, Sergej: Malečnik. — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 38 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 62)
- WRABER, Tone: Trenta. — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 38 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 61)
- ZADNIKAR, Marijan: Pleterje. — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 30 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 59)
- ZBORNİK občine Grosuplje : gospodarska, kulturna in zgodovinska kronika : 8. — Grosuplje : uredniški odbor, 1976. — 290 str. : ilustr. ; 24 cm
- ZUPANČIČ, Beno & Vlasto Kopač & Iva Curk: Vrhnika prečuden kraj. — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 38 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 63). — Ovojni naslov

Biografije, spomini

- BIOGRAFIJE in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev Slovenske akademije znanosti in umetnosti / [uredili Jože Munda ... et al.] . — Ljubljana : SAZU, 1976. — 478 str. ; 25 cm. — (Biblioteka — Slovenska akademija znanosti in umetnosti = Bibliotheca — Academia scientiarum et artium Slovenica ; 5)
- CAJNKAR, Stanko: Franc Saleški Finžgar in njegova doba. — Celje : Mohorjeva družba, 1976. — 244 str. ; 21 cm
- CHURCHILL, Winston Spencer: Moja mlada leta / [prevedel Stanko Jarc] . — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1976. — 371 str., [1] f. z avtorj. sl. ; 21 cm. — (Nobelovci ; 30). — Prevod dela: My early life
- CURIE, Eve: Gospa Curie : življenje / [prevedel Stane Melihar] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1975, tiskano 1976. — 375 str. ; 21 cm. — (Biografije). — Prevod dela: Madame Curie
- CERMELJ, Lavo: Jožef Stefan : življenje in delo velikega fizika. — 2., predelana in dopolnjena izd. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 122 str. : ilustr. ; 20 cm
- DAVIS, Angela: Avtobiografija / [prevedla Boris Verbič in Ljubinka Belhar] . — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1976. — 304 str. ; 21 cm. — (Rdeči atom). — Prevod dela: An autobiography
- GALLI, Mario von: Frančišek Asiški : življenje za prihodnost / [prevedel Janez Marolt] . — Celje : Mohorjeva družba, 1976. — 136 str., [8] f. pril. ; 20 cm. — (Studenti žive vode : n.s. ; 7). — Prevod dela: Gelebte Zukunft : Franz von Assisi
- GERLANC, Bogomil: Ivan Cankar v sliki in besedi. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976. — 33 str. : ilustr. ; 31 cm. — (Obrazi)
- KOBAL, Andrej: Svetovni popotnik pripoveduje : knj. 2. — Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1976. — 381 str. : ilustr. ; 21 cm
- KOBLAR, France: Moj obračun. — Ljubljana : Slovenska matica, 1976. — 236 str., [28] f. pril. ; 21 cm. — (Spomini in srečanja ; 7)
- MONNERJAHN, Engelbert: Jetnik št. 29392 [devetindvajset tisoč tristo dvaindevetdeset] : p. Jožef Kentenich v taborišču lakote in smrti 1941—1945 / prevedel in priredil Jože Premrov. — Ljubljana : Jože Premrov, 1976 (v Ljubljani : »Delo«). — 169 str. : ilustr. ; 17 cm. — Prevod dela: Häftling Nr. 29392
- O'NEILL, John Joseph: Nikola Tesla / priredil Lavo Črmelj [!] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 242 str. ; 20 cm. — Prevod dela: Prodigal genius
- PANEK, Jaroslav: Dr. Oton Berkopce. — Novo mesto : Študijska knjižnica Mirana Jarca, 1976. — 81 str. : [3] sl. ; 25 cm. — (Izdaje Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu ; 2)
- PIETRO da Valdirporro: Blaženi pater Leopold Mandić / [prevedel in priredil Metod Stanko Jeršin] . — V Škofji Loki : Kapucinski samostan, 1976. — 210 str. : ilustr. ; 17 cm. — Prevod dela: Il servo di Dio p. Leopoldo da Castelnovo, cappuccino
- PRIMORSKI slovenski biografski leksikon : sn. 3 : — Čopič. — Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1976. — Str. 105—248
- PROFESOR dr. Milovan Goljevšček : ob njegovi petinsedemdesetletnici. — Ljubljana : Vodogradbeni laboratorij, 1976. — 95 str. : ilustr. ; 30 cm. — (Publikacija — Vodogradbeni laboratorij = Transactions — Hydraulic Laboratory at Ljubljana ; 9)
- QUINN, Anthony: Izvirni greh / [prevedla Tita Simoniti] . — 2. izd. — Ljubljana : Cankarjeva založba, 1976. — 335 str. ; 21 cm. — Prevod dela: The original sin
- ROJIC, Vida: Dušan Kveder Tomaž. — Maribor : Obzorja, 1976. — 389 str. : ilustr. ; 21 cm
- STROJIN, Tone: Dr. Henrik Tuma : veliki slovenski alpinist, publicist in politik. — Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1976. — 65 str. : [3] sl. ; 20 cm
- SIROK, Albert: Moja srečanja s Cankarjem. — Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1976. — 59 str. : z avtorj. sl. ; 20 cm
- VACULIK, Serge: Rdeča baretko / [prevedel France Šušteršič] . — Ljubljana : Borec, 1976. — 252 str. ; 21 cm. — Prevod dela: Béret rouge
- ZORKO, Marcelina OSU: Zgodba o sv. Angeli Merici / [risbe Marjanca Benda] . — Ljubljana : Slovenski uršulinski provincialat, 1976. — 26 str. : ilustr. ; 17 cm
- Šolstvo, prosveta, pedagogika in učbeniki**
- BOŽIČ, Branko & Tomaž Weber: Zgodovina : za osmi razred / [zemlje-

- vide izdelal Peter Svetik] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 149 str. : ilustr. ; 22 cm
- BOŽIČ, Branko & Štefan Trojar: Zgodovina : za tehniške šole / [zemljevide je izdelal Peter Svetik] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 266 str. : ilustr. ; 22 cm
- CIPERLE, Jože: Gimnazije in njihov pouk na Slovenskem do srede 19. stoletja. — Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1976. — 50 str. : ilustr. ; 22 cm
- DIJASKI in študentski domovi / [ureditev kataloga Slavica Pavlič] . — Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1976. — 45 str. : ilustr. ; 23 cm
- 20[DVAJSET] let Posebne osnovne šole Novo mesto. — Novo mesto : Posebna osnovna šola, 1976. — 40 str. : ilustr. ; 21 cm
- GORTNAR-BULOG, Velen: Vodilo za učenje zgodovine : za 6. razred osnovne šole : po knjigi Antonije Metelko Zgodovina za 6. razred : samo za interno uporabo. — Ljubljana : Univerzum, 1976. — 38 str. ; 24 cm. — Ovojni naslov
- GROBELNIK, Ivan: Zgodovina : za 2. razred srednjih šol. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 165 str. : ilustr. ; 23 cm
- JUBILEJNI zbornik : ob 75-letnici prve mature na gimnaziji Kranj / [uredniški odbor Ljuba Bertoncelj, France Pibernik, Valentin Pivk] . — Kranj : Gimnazija, 1976. — [114] str. : ilustr. ; 21 cm
- URANKAR, Pavle: Zgodovina : za 1. razred ekonomske šole. — Ljubljana : Univerzum, 1976. — 117 str. ; 23 cm
- URANKAR, Pavle: Zgodovina : za 2. razred ekonomske šole. — Ljubljana : Univerzum, 1976. — 98 str. ; 24 cm
- URANKAR, Pavle: Zgodovina : za 3. razred ekonomske šole. — Ljubljana : Univerzum, 1976. — 94 str. ; 23 cm
- VILHAR, Srečko: Slovensko učiteljsiše v Kopru : 1875—1909. — Koper : Lipa, 1976. — 100 str. : ilustr. ; 24 cm. — (Osrednja knjižnica v Kopru ; 5)
- WEBER, Tomaž: Vaje iz zgodovine : 6. razred osnovne šole / [kartografsko obdelal Peter Svetik] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 15 str. : ilustr. ; 30 cm. — Ovojni naslov
- WEBER, Tomaž: Zgodovina 7 : delovni zvezek za 7. razred osnovne šole / [kartografska obdelava Peter Svetik] . — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 30 str. : ilustr. ; 29 cm. — Ovojni naslov
- ZBIRKA zgodovinskih virov : za četrti razred gimnazije / [pripravila] Štefka Zadnik. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 274 str. : ilustr. ; 21 cm
- ZGODOVINSKA čitanka : za sedmi razred osnovnih šol / Vasilij Melik, Ferdo Gestrin. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 118 str., [16] str. pril. ; 22 cm
- ZGODOVINSKA čitanka : za 6. razred osnovnih šol / sestavili Milko Kos, Ferdo Gestrin in Vasilij Melik. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 71 str., [16] str. pril. : ilustr. ; 22 cm

Podjetja, društva, zavodi

- BABNIK, Franc: 30 [trideset] let: Splošno gradbeno podjetje Grosuplje / [fotografije Foto Slovenija] . — Grosuplje : SGP Grosuplje, [1976] . — [44] str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov
- 20[DVAJSET] let občinske strelske zveze M. Sobota / [uredniški odbor Franc Maučec, Jože Bedič, Niko Hohšteter, Rudi Kokalj, Janez Hajnal] . — Murska Sobota : Obč. strelska zveza, [1976] . — [21] str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov
- KRESAL, France: Predilnica Litija v Litiji : 1886—1976 / [fotografije Branko Bizjak ... et al. ; prevajalci Branka Milošević, Milena Kafol, Miran Kafol ; diagrami Franc Intihar] . — Litija : Predilnica, 1976. — 129 str., [56] str. pril. ; 30 cm
- LENARČIČ, Tine: 20 [Dvajset] let Delavskega doma Trbovlje : 1956—1976. — Trbovlje : Delavski dom, 1976. — 70 str. : ilustr. ; 21 cm
- LESNA industrija na Pivškem / [uredil Silvo Fatur] . — Pivka : Javor, 1976. — 109 str. : ilustr. ; 23 cm pregledna karta
- OD papirnega mlina do moderne papirnice v Radečah / [uredil Tomo Kravogel] . — Radeče pri Zidanem mostu: Tovarna dokumentnega in kartnega papirja, 1976. — 36 str. : ilustr. ; 24 cm
- 50[PETDESET] let obstoja Kluba ljubiteljev psov jamarjev v Ljubljani. — V Ljubljani : Kljub ljubiteljev psov jamarjev, 1976. — 54 str. : ilustr. ; 23 cm. — Ovojni naslov: Almanah ob 50-letnici obstoja Kluba ljubiteljev psov jamarjev : 50 KLP]
- 75[PETINSEDEMESET] let : 1901—1976 / Vodovod Kranj. — Kranj : Vo-

- dovod, 1976. — [18] str. : ilustr. ; 20 × 21 cm. — Ovojni naslov
- POSVEČENO 40 [štirideset]-letnici velikih stavk tekstilnih in gradbenih delavcev : delovne organizacije Svila, Mariborska tekstilna tovarna, Konstruktor, Tovarna avtomobilov Maribor, Metalna in Tovarna dušika Ruše : 1936—1976 / [sodelovali Ivan Herga, Branko Pungartnik, Adolf Derganc, Tomo Perlič, Zora Hudales-Trauner in Friderik Stvarnik] . — [Maribor : Svila etc., 1976] . — 39 str. : ilustr. ; 30 cm. — Izšlo kot združena številka glasil omenjenih delovnih organizacij
- REISP, Branko: Knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani. — V Mariboru : Obzorja, 1976. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 64). — Ovojni naslov: Muzejska knjižnica
- STO let Tovarne poljedelskega orodja Batuje / [odgovorni urednik Ivan Krušec ; foto Janez Pukšič] . — Batuje : Tovarna poljedelskega orodja, 1976. — [32] str. : ilustr. ; 31 cm
- TITAN, Kamnik : 1896—1976. — Kamnik : Titan, 1976. — [40] str. : ilustr. ; 28 cm. — Ovojni naslov
- 30[TRIDESET] let Primorje Ajdovščina / [odgovorni urednik Anton Sajna ; foto Edo Primožič, Janez Pukšič in Janez Strnad ; oblikovalec Janez Suhadolc] . — Ajdovščina : SGP »Primorje«, 1976. — [44] str., [6] f. pril. : ilustr. ; 31 cm
- TRIDESET let Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu. — Novo mesto : Študijska knjižnica Mirana Jarca, 1976. — 48 str. ; 24 cm. — (Izdaje Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu ; 3)
- UNIVERZA v Ljubljani ob tridesetletnici osvoboditve : 1945—1975 / [glavni in odgovorni urednik Roman Modic] . — Ljubljana : Univerza, 1975, tiskano 1976. — 108 str. : ilustr. ; 29 cm

Glasba

- AJLEC, Rafael: Ob 25 [petindvajset] letnici / Slovenski oktet. — Ljubljana : Slovenski oktet, 1976. — [44] str. : ilustr. ; 21 cm
- JAZBEC, Ernest: 30 [Trideset] let glasbene šole Marjan Kozina Novo mesto / [uredil Ernest Jazbec] . — Novo

- mesto : Glasbena šola, 1976. — 27 str. : ilustr. ; 23 cm
- 50[PETDESET] let občinskega pihalnega orkestra Trebnje : 1926—1976 / [osnutek Stane Prijatelj ; design Niko Kupec] . — Trebnje : Občinski pihalni orkester, 1976. — 36 str. : ilustr. ; 24 cm
- SIVEC, Jože: Opera skozi stoletja. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1976. — 605 str., [36] str. pril. ; 21 cm

Gasilstvo

- GOLC, Vinko: Sedemdesetletna zgodovina gasilstva v Zasipu : G.D. Zasip 70 let : pomoč tovarišu v nesreči. — Zasip : Gasilsko društvo, [1976] . — [19] str. : ilustr. ; 15 × 21 cm
- JURHAR, Ludvik & Friderik Mur & Edmund Božiček: Gasilsko društvo Griže. — [Griže : Gasilsko društvo] , 1976. — 23 str. : ilustr. ; 24 cm
- KITEK, Maks: 100 [Sto] let Industrijskega gasilskega društva TAM — Maribor : Skupnost TOZD tirnih vozil : 1876—1976. — Maribor : Industrijsko gasilsko društvo, [1976] . — 41 str. : ilustr. ; 22 cm
- 80[OSEMDESET] let gasilskega društva Koroška Bela. — [Koroška Bela : Gasilsko društvo, 1977] . — 26 str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov
- VERLE, Slavko: Gasilsko društvo Kapele : ob 50-letnici : 1926—1976. — Kapele : Turistično društvo, [1976] . — [10] str. : ilustr. ; 20 cm. — Ovojni naslov
- ZGODOVINSKI oris delovanja gasilskega društva Novo mesto ob 100-letnici : 1876—1976 / [tekst in fotografije zbral Vinko Žabkar] . — Novo mesto : Gasilsko društvo, 1976. — 22 str. : ilustr. ; 24 cm. — Ovojni naslov: 100 let Gasilskega društva Novo mesto

Šport

- BREZNIK, Alfonz: 50 [Petdeset] let jugoslovanskega motodirkeškega športa. — Ljubljana : Breznik, 1976 (Ljubljana : Dušan Bezljaj). — 459 str. : ilustr. ; 28 cm
- TRIDESET let rokometu v Celju 1946—1976 : ŽRK Celje / [oprema Jože Kuzma] . — Celje : Železničarski rokometni klub, 1976. — [64] str. : ilustr. ; 15 × 24 cm

OBVESTILA

1. Po lanskeoletni izdelavi društvenih značk smo v marcu 1978 dobili še izkaznice Zgodovinskega društva za Slovenijo. Izkaznice imajo dvojen namen: omogočile naj bi lažji pregled nad plačevanjem društvene članarine, hkrati pa omogočale članom brezplačen ali cenejši vstop v arhive, knjižnice, muzeje, galerije in kulturne spomenike doma in v tujini. Izkaznica je slovensko-angleška in velja skupaj z osebno izkaznico ali potnim listom. Tako kot lansko leto društvene značke, letos brezplačno prejmejo društvene izkaznice člani ob vplačilu članarine za tekoče leto (1978). Le-ta znaša 30 dinarjev, skupaj z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 180 dinarjev. Študentje plačajo polovično ceno 90 dinarjev, domače ustanove pa 320 dinarjev. Predvidena je izdaja dveh enojnih številk »Zgodovinskega časopisa« na približno 164 straneh in ene dvojne na 248 straneh. V prosti prodaji bo cena znatno višja: za enojno številko 100 din, za dvojno pa 150 din.

2. S članskimi sestanki smo letos pričeli 9. marca, ko smo lahko spremljali predavanji, ki sta jih dr. Nace Šumi in dr. Emilijan Čevc pripravila za lanskeoletni kongres zgodovinarjev v Novem Sadu. Da bi se lahko tudi tisti zgodovinarji, ki niso bili v Novem Sadu, seznanili s slovenskim deležem na kongresu, se predstavitev referatov nadaljuje 20. aprila (dr. Peter Petru, Tone Knez), v maju (dr. Jaro Sašel, dr. Bogo Grafenauer) in juniju (sodelavci Inštituta za narodnostna vprašanja). Po dveh predavanjih tržaških Slovencev je v načrtu tudi srečanje s predstavniki koroških Slovencev. Odbor tudi še ni povsem pozabil na željo, izraženo ob ekskurziji v zahodni del Koroške, da bi organizirali še strokovni ogled vzhodnega dela.

3. Na svoji sedmi seji (28. 3. 1978) je odbor Zgodovinskega društva za Slovenijo nadaljeval že jeseni začeto razpravo o novi organiziranosti društva. Ob tem, da se je število društvenih članov že povzpelo nad številko 500 in da si je odbor že več mandatnih dob zapovrstjo brez večjega uspeha zastavljal nalogo, da oživi delo podružnic, je bila povsem logična misel, naj se v skladu s zahtevami zakona o društvih in po vzgledu uspešnih reorganizacij sorodnih strokovnih društev v Sloveniji, podružnice oblikujejo v samostojna društva. Šele kot taka bodo lahko brez formalnih zaprek v celoti izpolnjevala nalogo, da zgodovino približajo čim večjemu številu delovnih ljudi in da predvsem povežejo res vse, ki se poklicno ali nepoklicno ukvarjajo z zgodovino. Rezultati lani opravljene ankete med učitelji zgodovine v osnovnih šolah mpr. kažejo, da Zgodovinsko društvo za Slovenijo danes ne združuje niti ene tretjine le-teh (podrobno analizo rezultatov ankete je pripravila Darja Mihelič in bo predvidoma objavljena v naši reviji). Po osmrtiku novih pravil, predloženih na odborovi seji, na novo organizirano republiško društvo sicer deluje kot zveza regionalnih društev, ostajajo pa mu še vse vsebinske naloge (izdajanje obeh osrednjih društvenih glasil »ZČ« in »Kronike«, delo strokovnih sekcij, prirejanje zborovanj in drugih republiških posvetov ipd.). Pač pa bi se tako odpravila anomalija, da Zgodovinsko društvo za Slovenijo prireja znaten del svojih dejavnosti le za svoje ljubljanske člane, ki v celotnem številu predstavljajo le 2/5 članstva, čeprav so med njimi predstavniki osrednjih znanstveno-raziskovalnih in pedagoških ustanov na zgodovinskem področju.

Na omenjeni odborovi seji osnutek pravil ni prodril pri večini članov, čeprav ga neljubljanski člani odbora enotno podpirajo. Sklenjeno je bilo, naj poleg že reorganiziranega mariborskega društva, Muzejskega društva v Škofji Loki, ki že ves čas uspešno deluje kot samostojno društvo in iniciativnih odborov v Kranju in na obalnem področju, povabimo na pogovor še zgodovinarje z ostalih področij, kjer že imamo dovolj članov za samostojna društva (mpr. Ljubljana, Celje, Ptuj, Ljutomer, Nova Gorica, Dolenjska, kamniško-domžalsko področje, Zasavje). Šele ko bi zaživel večje število regionalnih društev, naj bi se domenili o tem, ali naj obstoji osrednje društvo tako kot do sedaj in naj se vanj po lastni presoji vključujejo člani regionalnih društev, ali pa naj se republiško društvo preosnuje v zvezo, v katero se bodo vdramila pokrajinska društva (z vsemi svojimi člani) in po smiselno uporabljenem delegatskem načelu izoblikovala novo osrednje vodstvo. Na seji pa

so si bili člani enotni v tem, da nihče ne nasprotuje ustanovitvi samostojnih in aktivnih društev povsod, kjer so pogoji za to, hkrati pa si reorganizacije nihče ne želi, če naj bi imela za posledico le formalne spremembe, ne pa tudi pozitivnih kvalitativnih sprememb v delu našega društva.

4. Ob tem lahko poročamo, da se je mariborska podružnica našega društva po več desetletjih ponovno konstituirala v samostojno društvo, ki v svojih pravilih seveda ohranja vse vezi z osrednjim republiškim društvom. Ustanovnega občnega zbora 16. marca 1978 se je udeležilo okoli 45 članov, kot predstavnika Zgodovinskega društva za Slovenijo pa tudi njegov predsednik dr. Ignacij Voje in podpredsednik Dušan Nečak. S pohvalo je bilo sprejeto poročilo o dotodanjem delu podružnice. Za predsednika Zgodovinskega društva v Mariboru je bil izvoljen dosedanja predsednik podružnice mag. Marjan Žnidarič. Društvo si je zadalo širok in pester delovni program, v katerem zavzema osrednje mesto izdaja monografije o zgodovini Maribora ter organizacija septembrskega XIX. zborovanja slovenskih zgodovinarjev. Ustanovni občni zbor so osnovnošolci počastili tudi s krajšim kulturnim programom.

5. Društveni odbor je razpravljal tudi o mestu pouka zgodovine v usmerjenem izobraževanju ter o aprilskem zveznem posvetu o tej temi v Ljubljani. Nadalje je bil seznanjen s pripravami na svetovni zgodovinarski kongres leta 1980 v Bukarešti, kjer naj bi od Slovencev imel enega izmed osrednjih referatov na temo »Pluralistične in federalistične države« dr. Janko Pleterški. Sekcija za krajevno zgodovino je odbornike seznanila z vabilom občine Radlje, naj bi tam v septembru 1979 priredili drugi simpozij o slovenski krajevni zgodovini. Sekcija za najnovejšo zgodovino za prihodnje leto pripravlja posvet o NOB na Štajerskem, že v kratkem pa bo priredila predavanje dr. Dušana Bibra. (V današnji številki »Zgodovinskega časopisa« razpošiljamo prijavnice za to najmlajšo sekcijo našega društva.) Odborniki so obravnavali tudi pobudo Goriškega muzeja za prirejanje znanstvenih srečanj o naši zahodni meji. Med tekočimi zadevami je bilo na seji 28. 3. 1978 določenih tudi več članov v društveni kadrovski odbor in v nekatere zunanje organe, kamor delegiramo svoje predstavnike.

6. Zaradi dveh smrtnih primerov na italijanski strani je bilo kljub že razposlanim vabilom in pripravljeni organizaciji potrebno odpovedati sedmo zasedanje jugoslovansko-italijanske komisije za zgodovino, ki sta ga nameravala 22.—24. aprila 1978 v Bernardinu pripraviti Zveza društev zgodovinarjev Jugoslavije in Zgodovinsko društvo za Slovenijo. Ker se mora italijanski del komisije na novo konstituirati še ni gotovo, če bo sprejet naš predlog, naj bi bil novi datum 25.—28. maj 1978. Temi zasedanja sta migracijske in trgovske vezi med obema deželama od konca srednjega veka do začetka 18. stoletja in jugoslovansko-italijanske zveze od berlinskega kongresa do prve svetovne vojne (1878—1914).

7. Svoje delo je zaključil programski odbor za XIX. zborovanje slovenskih zgodovinarjev v Mariboru 27. 9.—1. 10. 1978. O okvirnem programu smo obvestili že v prejšnji številki »ZČ«. Do odborove seje je svojo udeležbo potrdila tudi večina predavateljev (S. Vrišer, J. Mlinarič, P. Vodopivec, J. Šorn, Z. Čepič, A. Leskovec, F. Rozman, Š. Trojar, J. Pleterški, V. Melik, V. Vrtnjak, B. Marušič, B. Gombač, K. Šiško, M. Kokolj, L. Ude, L. Penič, B. Grafenauer, J. Liška, T. Zorn, F. Filipič, M. Ževart, M. Žnidarič, I. V. Čurkina). Koordinacijski odbor za proslavo pri RK SZDL je slavnostni del zborovanja že uvrstil v koledar letošnjih prireditev in je tudi zagotovil del potrebnih sredstev.

(Darja Mihelič, Dušan Nečak, Janez Stergar)

LETNO KAZALO — ГОДИЧНОЕ СОДЕРЖАНИЕ
— ANNUAL CONTENTS

RAZPRAVE — СТАТЬИ — STUDIES

Janko Pleterški, Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1894—1904	7—23
Некоторые вопросы из истории словенцев в десятилетии 1894—1904	
Some Topics from the Slovene Politics in the Period 1894—1904	
Avguštin Malle, Slovenska politika na Koroškem 1893—1904	25—33
Словенская политика в Каринтии в 1893—1904 гг.	
The Slovene Politics in Carinthia in the Period Between 1893—1904	
Branko Marušič, Slovenska politika na Goriškem v zadnjem desetletju devetnajstega stoletja	35—48
Словенская политика в области Горицы в последнем десятилетии девятнадцатого столетия	
The Slovene Politics in the Goriška in the Final Decade of the Nineteenth Century	
Boris Gombač, Slovenska politika v Trstu ob koncu 19. stoletja	49—62
Словенская политика в Триесте под конец XIX-го столетия	
The Slovene Politics in Trieste towards the End of the 19 th Century	
Jože Šorn, Oris zgodovine železarstva na Slovenskem	63—70
Очерк истории черной металлургии в Словении	
A Survey of the History of Iron in Slovenia	
Miloš Magolič, Problematika gorenjskega železarstva v času Kranjske industrijske družbe	71—85
Проблематика горенской черной металлургии по время Краньского промышленного общества	
The Problems of the Upper Carniolan Iron Manufacture in the Time of the Carniolan Industrial Company (KID)	
Janko Prunk, Prvo ljudskofrontno povezovanje na Jesenicah (od 1935 do 1937)	87—95
Первое народно-фронтное объединение на Есеницах (1935—1937)	
The Earliest Grouping of the Popular Front at Jesenice (1935—1937)	
Ivan Križnar, Oborožena vstaja 1941. leta in delež Jesenic v NOB na Gorenjskem	97—118
Вооруженное восстание в 1941 г. и доля Есениц в народно-освободительной борьбе в Горенской	
The Armed Rebellion in 1941 and the Contribution of Jesenice in the National Liberation Struggle in Gorenjsko (Upper Carniola)	
Tone Ferenc, Nekaj značilnosti narodnoosvobodilnega boja na Gorenjskem	119—131
Несколько особенностей народно-освободительной борьбы в Горенской	
Some Characteristics of the National liberation Struggle in Gorenjsko (Upper Carniola)	
Bogo Grafenauer, Karantanski temelji Koroške vojvodine	133—154
Карантанские основания Каринтийского герцогства	
Carantanian Foundations of the Dukedom of Carinthia	

<u>Metod Mikuš, Avstrijska državna pogodba in takratna blokovska politika (1945—1955)</u>	155—167
Австрийский государственный договор и блоковая политика того времени (1945—1955)	
The Austrian State Treaty and the Bloc Politics of the Time (1945—1955)	
Avguštin Malle, Poskusi obnovitve slovenskega šolstva na Koroškem v dvajsetih letih našega stoletja	169—180
Попытки обновления словенских школ в Каринтии в двадцатых годах нашего столетия	
The Attempts to Restore Slovene Schooling in Carinthia in the 1920's	
Mavricij Zgonik, Teoretske osnove in razmišljanja o nekaterih vprašanjih v didaktiki zgodovine	181—191
Теоретические основы и размышления о некоторых вопросах в дидактике истории	
Theoretical Foundations and Meditations Concerning Some Questions of the Didactics of History	
Vida Wedam, Vloga zgodovine v usmerjenem izobraževanju	193—197
Роль истории в направленном образовании	
The Role of the History in the »directed education«	
Gojko Stanič, Vprašanja zgodovinske periodizacije z vidika družbene vloge Zveze komunistov Jugoslavije v razdobju 1945—1976	199—208
Вопросы исторической периодизации и общественный роль Союза коммунистов в периоде 1945—1976	
The Problems of the Historical Periodization with Regard on the Role of the League of Communists of Yugoslavia in the Period 1945—1976	
France Ostaneč, Beleške o prvi šoli na nekdanj slovenskem ozemlju	209—214
Запись о первой школе на некогда словенской территории	
Notes on the First School in a Former Slovene Territory	
Miro Stiplovshek, Raziskovanje delavskega gibanja in partije med vojnama na Slovenskem	259—275
Исследование рабочего движения и партии между двумя войнами в Словении	
The Investigation of History of Worker's Movement and of the Communist Party Between the Two World Wars in Slovenia	
Ferdo Gestrin, Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja	277—285
Религиозная жизнь и институции славян в марках с 15-го по 17-ый век	
Religious Life and Institutions of the Slavs in Marks in the Period Between the 15 th and the 17 th Century	
Darja Mihelič, Karantanija v očeh zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja	287—328
Карантания в глазах историков с конца 15-го по 18-ый век	
Carantania in the Eyes of Historians in the Period Between the 15 th and the 18 th Century	
Vlado Valenčič, Slovenščina v uradih in v uradni publicistiki od srede 18. do srede 19. stoletja	329—360
Словенский язык в канцеляриях и официальной публицистике с середины 18-го до середины 19-го века	
The Slovene Language in Official Use and Official Publications from the Middle of the 18 th until the Middle of the 19 th Century	

Tone Zorn, Iz delovanja družbe Sv. Cirila in Metoda na Koroškem pred prvo svetovno vojno	361—374
Из деятельности общества св. Кирилла и Мефодия в Каринтии до первой мировой войны	
On Some of the Activities of the Society of St. Cyril and St. Method in Carinthia before the First World War	
Dušan Biber, Britanci o Titu in revoluciji	449—464
Британцы о Тито и революции	
The British About Marshal Tito and Revolution	
Ignacij Vojec, Delež hercegovskih vlahov v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika	465—475
Участие герцеговинских влахов в кредитной торговле средневекового Дубровника	
The Share of the Vlachs from Herzegovina in the Credite Trade of the Medieval Dubrovnik	
Ferdo Gestrin, Trgovanje mornarjev iz jugoslovanskih dežel v Angliji leta 1504	477—490
Коммерческая деятельность моряков из югославских стран в Англии в 1504-ом году	
Trading of Sailors from the Yugoslav Countries in England in 1504	
Vasko Simoniti, Prispevek k poznavanju turških vpadov v letih od 1570 do 1575	491—505
Новое к познанию истории турецких вторжений в 1570 до 1575 г.	
A Contribution to the Knowledge of the History of Turkish Invasions in Slovenia in the Period Between 1570—1575	
Tone Zorn, Odmevi kulturne avtonomije za koroške Slovence v glasilu Zveze narodnostnih manjšin Nemčije (1925—1929)	507—515
Отзвуки у культурной автономии для каринтийских словенцев в органе Союза национальных меньшинств Германии (1925—1929)	
Echoes of Cultural Autonomy for Slovenes in Carinthia (in Austria) in the Organ of the Union of National Minorities in Germany (1925—1929)	
PROSLAVA TRIDESETLETNICE IZHAJANJA »ZGODOVINSKEGA ČASOPISA« — ПРАЗДНОВАНИЕ ТРИАЦАТОЙ ГОДОВЩИНЫ СО ДНЯ ВЫХОДА »ИСТОРИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА« — THE CELEBRATION OF THE THIRTIETH ANNIVERSARY OF PUBLICATION OF THE HISTORICAL REVIEW	
Ignacij Vojec, Nagovor predsednika Zgodovinskega društva za Slovenijo	517—519
Речь председателя Исторического общества для Словении	
The Address of the President of the Historical Society of Slovenia	
Albert Jakopič-Kajtimir, Pozdrav predsednika sveta za ohranjanje in razvijanje revolucionarnih tradicij in spomeniško varstvo	519—521
Приветствие председателя совета по сохранению и развитию революционных традиций и охране памятников	
The Address of the President of the Council for Preservation and Development of the Traditions of the Revolution and of Protection of Monuments	
Vasilij Medik, Urednikovo poročilo o tridesetih letih izhajanja »Zgodovinskega časopisa«	521—527
Редакторский доклад за тридцать лет выхода »Исторического журнала«	
Editor's Report at the Thirtieth Anniversary of Publication of Historical Review	

- Stefan Troj ar, Uporabnost »Zgodovinskega časopisa« pri pouku zgodovine 527—530
 Полезность »Исторического журнала« при школьном обучении истории
 The Use of the Historical Review at Schools
- Peter Vodopivec, Rezultati ankete med bralci »Zgodovinskega časopisa« 531—533
 Результаты анкеты у читателей »Исторического журнала«
 Results of an Inquiry Made Among Readers of the »Historical Review«

INSTITUCIJE — ИНСТИТУЦИИ — INSTITUTIONS

- Daniela Milotti, Delovanje središča za zgodovinska raziskovanja v Rovinju (Centro di ricerche storiche — Rovigno) 215—216
 Деятельность центра для исторических исследований в Ровинь
 The Activity of the Rovinj Historical Research Centre

IN MEMORIAM

- Srečko Vilhar (Ferdo Gestrin) 375—376
 Сречко Вилхар
- Franjo Veselko (Ferdo Gestrin) 535
 Франjo Веселко
- Ivan Božić (Ignacij Voje) 536—537
 Иван Божич

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE, KONGRESI IN SIMPOZIJI — ОБЩЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ, СЪЕЗДЫ, СИМПОЗИУМЫ — SOCIAL LIFE, CONGRESSES AND SYMPOSIA

- Tone Zorn, XVIII. zborovanje slovenskih zgodovinarjev (Kranjska gora — Jesenice, 29. september — 2. oktober 1976) 217—219
 XVIII-ое совещание словенских историков (Краньска гора — Есенице, 29 сентября — 2 октября 1976 г.)
 XVIII. Meeting of the Slovene Historians (Kranjska gora—Jesenice, 29. Sept. — 2. Oct. 1976)
- Drago Novak, V. jugoslovanski simpozij o pouku zgodovine 219—221
 V-ый югославский симпозиум по преподаванию истории
 V. Yugoslav Symposium on History Teaching
- Ignacij Voje, Znanstveno zborovanje »Matij Ivanić i njegova doba« (Hvar, od 10. do 13. februarja 1976) 221—224
 Научное совещание »Матий Иванич и его время« (Хвар 10-го по 13-ое февраля 1976 г.)
 Scientific Meeting »Matij Ivanić and his Period« (Hvar, 10.—13. Febr. 1976)
- Franc Rozman, Dvanajsta mednarodna konferenca zgodovinarjev delavskega gibanja v Linzu od 14. do 18. septembra 1976 225—226
 Двенадцатая международная конференция историков рабочего движения в Линце с 14-го по 18-ое сентября 1976 г.
 The XII. International Conference of the Historians of the Workers' Movement at Linz between 14. and 18. Sept. 1976
- Ferdo Gestrin, II. mednarodni kongres o povezavah med obema jadranskima obalama (Bari, 29.—31. oktobra 1976) 226—228
 Второй международный конгресс о связях между обоими берегами Адриатики (Бари 29—31 октября 1976 г.)
 II. International Congress on the Communications between the Two Adriatic Coasts (Bari, 29.—31. Oct. 1976)

Branko Marušič, Peti in šesti sestanek italijanskih in jugoslovanskih zgodovinarjev	539—541
Пятая и шестая встреча итальянских и югославских историков	
The Fifth and the Sixth Meeting of the Italian and Yugoslav Historians	
Boris Gombač, Simpozij Slovenskega raziskovalnega inštituta o socio-gospodarskih in prostorskih problemih Slovencev v Italiji (Trst od 27. do 29. januarja 1977)	541—543
Симпозиум Словенского научноисследовательского института о социальноэкономических и пространственных проблемах словенцев в Италии (Триест с 27 до 29 января 1977 г.)	
The Symposium of the Slovene Research Institute About Socio-Economic and Spatial Problems of the Slovenes Living in Italy (Trieste—Trst, January 27—29, 1977)	
Jože Curk, VII. mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 77 v Radencih	543—546
VII международный культурноисторический симпозиум Модинцы 77 в Раденцах	
The 7 th International Cultural-Historical Symposium Modinci 77 at Radenci	
Tone Zorn, Sedmi kongres jugoslovanskih zgodovinarjev (Novi Sad 4.—7. oktober 1977)	546—549
Седьмой съезд югославских историков (Нови Сад с 4-го по 7-ое октября 1977)	
The 7 th Congress of Yugoslav Historians (Novi Sad, October 4—7, 1977)	
Marjan Drnovšek, Poročilo o VIII. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije	549—551
Сообщение о VIII совещании архивных работников Словении	
A Report About the 8 th Meeting of Archive Workers of Slovenia	
Darja Mihelič, Druga okrogla miza jugoslovanskih ekonomskih zgodovinarjev	551—553
Второй круглый стол югославских экономических историков	
The Second Round Table of Yugoslav Historians of Economy	

OCENE IN POROČILA — РЕЦЕНЗИИ И ИЗВЕЩЕНИЯ — BOOK REVIEWS AND REPORTS

Ignacij Voje, Kreditna trgovina u srednjovekovnom Dubrovniku (Ferdo Gestrin)	229—230
Ilija Mitić, Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika (Antonija Glas)	230—232
France Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji (Jože Šorn)	232—235
Lojze Ude, Koroško vprašanje (Tone Zorn)	235—236
Kohla-Metnik-Moro, Kärntner Burgenkunde (Tone Zorn)	237
Stefan Karner, Kärntens Wirtschaft 1938—1945 (Tone Zorn)	237—240
Leo Mates, Medunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije (Tone Zorn)	240—241
Mayrzedt-Hummer, 20 Jahre österreichische Neutralität und Europapolitik (1955—1975) (Tone Zorn)	241—242
Angelo Ara, Ricerche sugli Austro-Italiani e l'ultima Austria (Jože Pirjevec)	242—243
Livio Zeno, Ritratto di Carlo Sforza (Jože Pirjevec)	243—244
Geschichte der Sorben (Tone Zorn)	244—245
M. D. Peyfuss, Die Aromunische Frage (Tone Zorn)	245—247

Wilhelm Abel, Massenarmut und Hungerkrisen im vorindustriellen Europa (Jože Šorn)	247
Ljubisav Marković, Društveno-ekonomske formacije (Ludvik Čarni)	248—249
Vodič Arhiva Srbije (Janez Kos)	249—250
Josip Broz Tito, Sabrana djela I—IV (Miro Stiplovišek)	377—380
Svetovna zgodovina od začetkov do danes (Stane Granda)	380—381
Novo mesto, kulturnozgodovinski vodnik (Stane Granda)	381—382
Bariša Krekić, Dubrovnik in the 14 th and 15 th Centuries (Vasko Simoniti)	382—385
Arduino Cremonesi, La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia (Ignacij Voje)	385—387
Nedim Filipović, Princ Musa i šejh Bedreddin (Andrej Pleterski)	387—390
Josip Zontar, Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju (Ignacij Voje)	390—393
Muhamed Hadžijahić, Od tradicije do identiteta (Albina Lük)	393—396
Faksimilirane izdaje nekaterih starejših historiografskih del o Furlaniji, Trstu in Goriški (III) (Branko Marušič)	396—397
Vladislav Häufler, The Ethnographic Map of the Czech Lands 1890—1970 (Matjaž Klemenčič)	397—398
Andrej Mitrović, Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919—1920 (Tone Zorn)	398—400
Gerhard Jagschitz, Der Putsch (Tone Zorn)	400—402
Čedomir Popov, Od Versaja do Danciga (Tone Zorn)	402—403
Slovenska Istra v boju za svobodo (Avgust Lešnik)	403—404
Branko Petranović, AVNOJ, revolucionarna smena vlasti (Tone Zorn)	404—405
F. W. Winterbotham, Ultra (Andrej Vovko)	406
Wulf Schwarzwäller, Führerjev namestnik; Charles Douglas Home, Rommel (Peter Vodopivec)	406—407
Karl Gruber, Ein politisches Leben (Tone Zorn)	407
Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie (Viktor Korošec)	555—560
Regesten des Herzogtums Steiermark (Božo Otorepec)	560—565
Josip Adamček, Zrinsko-frankopanski posjedi u XVII. stoljeću (Rolanda Fugger)	566—567
Rajka Modrić—Miljen Šamšalović, Povijesni spomenici obitelji Zrinskih i Frankopana (Rolanda Fugger)	567
Zbornik za historiju školstva i prosvjete, 8, 9 (Olga Janša-Zorn)	567—569
Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete št. 10 (Andrej Vovko)	570
Mahmud Konjhodžić, Riječi istine (Marjeta Čampa)	570—571
Helene Maimann, Politik in Wartesaal (Tone Zorn)	571—572
Cornelius Ryan, Arnheimski most (Andrej Vovko)	572—573
Klaus Misgeld, Die »Internationale Gruppe demokratischer Sozialisten« in Stockholm 1942—1945 (Tone Zorn)	573
Josef Byczkowski, Mniejszości narodowe w Europie 1945—1974 (Dušan Nećak)	573—575

BIBLIOGRAFIJA — БИБЛИОГРАФИЯ — BIBLIOGRAPHY

- Jan Šolta, Proučevanje zgodovine lužiških Srbov (1960—1975) 409—418
 Исследование истории лужицких сербов (1960—1975)
 Investigations of History of the Lusatian Serbs (1960—1975)
- Miloš Rybář — Olga Janša-Zorn — Nataša Stergar — Mara Mervič — Nataša Kandus, Nove tuje historične publikacije v osrednjih ljubljanskih knjižnicah v letu 1976 419—442
 Новые иностранные исторические публикации в центральных библиотеках г. Любляны в 1976 г.
 New, Foreign Publications on History in Central Libraries of Ljubljana in 1976
- Miloš Rybář, Zgodovinske publikacije v letu 1976 577—586
 Исторические публикации в 1976 г.
 Historical Publications in 1976

OBVESTILA — ИЗВЕЩЕНИЯ — INFORMATION

- Obvestila 251—252
- Obvestila 443—444
- Obvestila 587—588

POVZETKI — ИЗВЕЩЕНИЯ — SYNOPSES

- Povzetki razprav Zgodovinskega časopisa 1-2/1977 I.—VIII.
- Povzetki razprav in člankov Zgodovinskega časopisa 3/1977 IX.—XII.
- Povzetki razprav, člankov in bibliografije v Zgodovinskem časopisu 4/1977 XIII.—XVI.

Biber Dušan, dr., znanstveni svetnik, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11

Britanci o Titu in revoluciji

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 4, s. 449—464, cit. 47 slov. (angl., slov., angl.)

Referat z znanstvenega posvetovanja »Tito in revolucija« v Kumrovcu 14. do 16. decembra 1977. Navedeni so osnovna britanska literatura, viri in referatni fond v Public Record Office. Citati iz najpomembnejših diplomatskih in vojaških dokumentov, plastično označujejo osebnost maršala Tita in osnovne dileme kratkoročne in dolgoročne britanske politike do revolucionarnega dogajanja v Jugoslaviji. Navedena so nekatera intimna razmišljanja Winston Churchilla in visokih funkcionarjev kot so npr. general H. M. Wilson, ambasador R. S. Stevenson, P. Broad, podpolkovnik V. Street in drugi. Analizirana je verodostojnost podatkov o Titu, zbranih do maja 1945.

Avtorski povzetek

Gestrin Ferdo, dr., redni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškercova 12

Trgovanje mornarjev iz jugoslovanskih dežel v Angliji leta 1504

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 4, s. 477—490, cit. 59 slov. (angl., slov., angl.)

Avtor je na primeru carinskega zapisa v Southamptonu iz leta 1504 načel problem deleža mornarjev na konvoju »flandrijskih« galej v trgovini na velike razdalje.

Avtorski povzetek

Voje Ignacij, dr., izredni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškercova 12

Delež hercegovskih vlahov v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 4, s. 465—475, cit. 80 slov. (nem., slov., angl.)

Avtor obdelja na podlagi arhivskega gradiva (predvsem notarske serije Debita notariae) vključevanje hercegovskih vlahov v kreditno trgovino srednjeveškega Dubrovnika. Njegove raziskave se omejujejo na XIV. in XV. stoletje. V nekaterih letih vlahi zelo intenzivno sodelujejo v dubrovniški kreditni trgovini, so pa obdobja, ko med dolžniki vlahov sploh ne najdemo. Notar je običajno označil h kateri rodovni skupini vlahov pripada dolžnik. Vlaha. Tudi to je eden od dokazov, da se je med vlahi vršil proces teritorializacije. V nekaterih kreditnih pogodbah se omenja roba, ki so jo dobili vlahi na kredit, oziroma roba s katero so poravnali svoje kreditne obveznosti. V drugi polovici XV. stoletja se vlahi vključujejo tudi v trgovske družbe.

Avtorski povzetek

Simoniti Vasko, profesor zgodovine, YU-61000 Ljubljana, Gradišče 11
Prispevek k poznavanju zgodovine turških vpadov v Slovenijo v letih od 1570 do 1575

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 4, s. 491—505, cit. 103 slov. (nem., slov., angl.)

Sestavek skuša prikazati turško nevarnost v letih od 1570 do 1575. Zaradi beneško-turške vojne, ki se konča marca 1573, je nevarnost turških vpadov na hrvaško in slavonsko ozemlje minimalna. V tem času pa gredo široke priprave na hrvaško-slovenski kmečki upor. To, da v januarju 1573 upor uporniško vodstvo moralo poznati drugih vzrokov tudi posledica tega, da je in 1573 beležimo nove vpade na hrvaško ozemlje, ki so vse močnejši. Ta sestavek dokazuje tudi več vpadov po letu 1573, ki doslej niso bili omenjeni. Na Kranjsko v teh letih ni nobenih vpadov, razen leta 1570 enega, ki ga omenja Valvasor.

Avtorski povzetek

Vole Ignacij, Associate Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askercева 12

The Share of the Vlachs from Herzegovina in the Credit Trade of the Medieval Dubrovnik

Zgodovinski časopis (Historical Review), 31/1977, No. 4, pp. 465—475, 80 notes

slov. (germ., slov., engl.)

On the basis of the archive sources (mainly on the basis of notary series Debita notariae) the inclusion of the Vlachs from Herzegovina in the credit trade of medieval Dubrovnik is analyzed here. The investigation of the author of this article is limited to the 14th and 15th centuries. In some areas the Vlachs took a very active part in the credit trade of Dubrovnik; however, there are also periods when the Vlachs cannot be found among debtors. The notaries usually made a notice about the family origin to which a Vlach, debtor, belonged. This is also one of the proofs that the process of territorialization was taking place among the Vlachs. In some credit contracts goods which the Vlachs got on credit is mentioned, or else goods with which they rendered their credit obligations. In the second half of the 15th century the Vlachs are also included in various trade societies.

Author's Abstract

UDC 949.713 "1570/1575":949.6

Simonič Vasko, Professor of History, YU-61000 Ljubljana, Gradišče 11
A Contribution to the Knowledge of the History of Turkish Invasions in Slovenia in the Period Between 1570—1575

Zgodovinski časopis (Historical Review), 31/1977, No. 4, pp. 491—505, 103 notes

slov. (germ., slov., engl.)

The author attempts to present the Turkish danger in the period between 1570—1575. Owing to the Venetian-Turkish war, which ended in March 1573, the danger of Turkish invasions on the Croatian and Slavonian territory was minimal. At this time extensive preparation was made for the Croatian-Slovene peasant uprising. The fact that the outbreak of the uprising starts in January 1573 is the consequence — besides many other causes — also of knowledge about the conditions along the border, which the leaders of rebels must have had. New invasions into the Croatian territory, which were more severe from year to year, are observed only in 1573, 1574 and in 1575. Several invasions which took place after 1573, and which have not been mentioned so far, are also proved by the present article. There were no invasions into Carniola in this period, with the exception of one in 1570, which is also mentioned by Valvasor.

Author's Abstract

Biber Dušan, Scientific Counselor, Institute for the History of Worker's Movement, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11

The British About Marshal Tito and Revolution

Zgodovinski časopis (Historical Review), 31/1977, No. 4, pp. 449—464, 47 notes

slov. (engl., slov., engl.)

This paper was presented at a scientific meeting, "Tito and the Revolution", which was held at Kumrovec between December 14—16, 1977. Basic British literature, sources and relevant funds in the Public Record Office are given in the paper. Quotations from most significant diplomatic and military documents characterize very vividly the personality of Marshal Tito, as well as basic dilemmas of short-term and long-term policy British toward the revolutionary events in Yugoslavia. The author quotes some intimate motivations of the British prime ministers, Sir Winston Churchill, as well as views of high British officials, as for example of general H. M. Wilson, ambassador Ralph S. Stevenson, Philip Broad, lieutenant colonel Vivian Street, and others. The authenticity of data about Tito, gathered by May 1945, is also analyzed in this paper.

Author's Abstract

UDC 339.56 (453.1=86:420) "1504"

Gestrin Ferdo, Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askercева 12

Trading of Sailors from the Yugoslav Countries in England in 1504

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 31/1977, No. 4, pp. 477—480, 59 notes

slov. (engl., slov., engl.)

The author raises the problem of the share of our sailors in the convoy of galleys from the Flanders in long distance trade. The case is based on an instance taken from customs' record made in Southampton in 1504.

Author's Abstract

Zorn Tone, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Odmevi kulturne avtonomije za koroške Slovence v glasilu Zveze narodnostnih manjšin Nemčije (1925—1929)

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 4, s. 507—515, cit. 32

slov. (nem., slov., angl.)

Med osrednja vprašanja manjšinskega varstva na avstrijskem Koroškem v času prve avstrijske republike, in še zlasti v dvajsetih letih, vsekakor sodi tako imenovana kulturna avtonomija. Avtor v članku povzema stališča Zveze narodnih manjšin Nemčije (Verband der nationalen Minderheiten Deutschlands) Kulturwehr do tega vprašanja. Kot primerjalno gradivo podaja dalje poskuse urejevanja manjšinskega vprašanja v takratni Nemčiji (Prusiji). Ob koncu pa še povzema stališča Ivana Starca, enega (od dveh) slovenskih poslancev v koroškem deželnem zboru do vprašanja ureditve slovenskega manjšinskega vprašanja s pomočjo kulturne avtonomije.

Avtorski povzetek

Melik Vasilij, dr., redni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Urednikovo poročilo o tridesetih letih izhajanja »Zgodovinskega časopisa«

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 4, s. 521—527

slov. (slov., angl.)

Avtor ob tridesetletnici Zgodovinskega časopisa opisuje predhodnike Zgodovinskega časopisa, razvoj, vsebino in probleme revije v tridesetih letih njene izhajanja in naznačuje glavne naloge v prihodnosti.

Avtorski povzetek

Rybář Miloš, bibliotekarski svetovalec, Narodna in univerzitetna knjižnica, YU-61000 Ljubljana, Turjaška 1, p. p. 259

Zgodovinske publikacije v letu 1976

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 4, s. 577—586

slov. (slov., angl.)

Bibliografija prinaša publikacije, ki so bile v letu 1976 natisnjene v slovenski tako na področju SR Slovenije kakor tudi v inozemstvu in obravnava zgodovino, biografijo in memoare, arheologijo, muzeologijo, arhivistiko, leksikologijo, etnologijo, slovstveno in umetnostno zgodovino. Bibliografski popis je sestavljen po pravilih Mednarodne bibliografske kontrole (ISBD), ki so pritejena za računalniško obdelavo in so podatki razdeljeni na posamezna območja, ki so med seboj ločena s posebnimi znaki oziroma ločili.

Avtorski povzetek

Trojar Stefan, profesor višje šole, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Uporabnost Zgodovinskega časopisa v šoli

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 4, s. 527—530

slov. (slov., angl.)

Avtor je v referatu spregovoril o možnostih, da znanstvena revija služi hkrati zgodovinskemu pouku in zgodovinarjem pedagogom. ZC je sredstvo individualnega izobraževanja, faktor organizacijskega povezovanja zgodovinarjev v SR Sloveniji kot tudi dopolnilno učilo pri zgodovinskem pouku. Potrebno bi bilo tesneje povezati raziskovalno in šolsko zgodovino. Narodna zgodovina v ZC je dragocena tako pri individualnem študiju kot tudi pri konkretizaciji in ilustraciji učnega gradiva. ZC naj bi obravnaval tudi tekoča didaktična in organizacijska vprašanja zgodovinskega pouka. Uredniški odbor naj bi bolj sistematično deloval, da bi strokovno gradivo dohlo večjo metodno uporabnost v šoli. Referent govori tudi o raznovrstnosti gradiva in nakazuje možnosti aktivnih metod pri določenih tematih.

Avtorski povzetek

UDC 949.712 (05) "1947/1977"

Melek Vasilij, University Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askerčeva 12

Editor's Report at the Thirtieth Anniversary of Publication of the Historical Review

Zgodovinski časopis (Historical Review), 31/1977, No. 4, pp. 521—527

slov. (slov., engl.)

At the thirtieth anniversary of publication of the *Historical Review* the author describes the predecessors of the *Historical Review*, the development, the contents and problems which the review has encountered in the thirty years of its publication, and he also points out the main tasks of the review in the future.

Author's Abstract

UDC 016:330 (497.12) "1976"

Rybař Miloš, Bibliographical Advisor, National and University Library, YU-61000 Ljubljana, Turjaska 1, P. O. B. 269

Historical Publications in 1976

Zgodovinski časopis (Historical Review), 31/1977, No. 4, pp. 577—586

slov. (slov., engl.)

The present bibliography lists publications, which were printed in Slovene language in Slovenia, as well as abroad in 1976 and which deal with history, biography, memoirs, archeology, museology, archive studies, bibliographies, lexicology, ethnology, history of literature and history of fine arts. The bibliography is prepared according to the regulations of the International Standard Bibliographic Description, which makes it ready for computer processing, and the data are divided into special fields, which are distinguished one from another by special signs or punctuations.

Author's Abstract

UDC 323.15 (436.6=863):323.15 (430) (05) "1925/1929"

Zorn Tone, Senior Scientific Collaborator, The Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Echoes of Cultural Autonomy for Slovenes in Carinthia (in Austria) in the Organ of the Union of National Minorities in Germany (1925—1929)

Zgodovinski časopis (Historical Review), 31/1977, No. 4, pp. 507—515, 32 notes

slov. (germ., slov., engl.)

The so-called 'cultural autonomy' is considered as one of the central questions concerning the protection of the minority in Carinthia (in Austria) during the period of the first republic, and especially in the 1920's. The author sums up the views of the Union of National Minorities in Germany (Verband der nationalen Minderheiten Deutschlands — Kulturwehr) toward this question. As a comparative material the attempts to solve minority questions in Germany (Prussia) of the time are given. The author finally summarizes the views of Ivan Starc, one of the (two) Slovene members in the Carinthian Provincial diet, to the settlement of the Slovene minority question by help of cultural autonomy.

Author's Abstract

Trojnar Štefan, High School Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askerčeva 12

The Use of the Historical Review at Schools

Zgodovinski časopis (Historical Review), 31/1977, No. 4, pp. 527—530

slov. (slov., engl.)

The author speaks about the possibility of a scientific review serving to teachers of history at their work at schools. The *Historical Review* is a means of individual education as a factor uniting historians in the S. R. of Slovenia in the organizational aspect, as well as an additional means of instruction for teaching history. A closer link should be established between investigations of history and history taught at schools. National history is valuable for individual study and also when concrete questions are discussed (and illustrated) at schools. The *Historical Review* should also deal with current questions concerning the didactics of history and questions related to organizational aspects of teaching history. The editorial board should act in a more systematic way so that articles published would acquire a higher degree of methodological applicability. The author also speaks about the diversity of material and he also makes suggestions for the possibility of active methods in certain spheres of themes.

Author's Abstract

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINSKI čas.
1977

941/949

119780070,4

COBISS •